

კილი მ. ჯელიძე

ფ ი ნ ა ნ ს ე ბ ი ს
ს ა ფ უ ძ ვ ე ბ ი

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2012

„საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“, თბილისი, 2009 წ. 18 დეკემბერი № 2440 – II ს)⁸.

საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა წარმოადგენს საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების ფუნქციების შესასრულებლად ფულადი სახსრების მობილიზებისა და გამოყენების მიზნით სამართლებრივი აქტებით რეგულირებულ საბიუჯეტო ურთიერთობათა ერთობლიობას.

საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის მონაწილეთა საბიუჯეტო უფლებამოსილებანი ხორციელდება საქართველოს კონსტიტუციის, „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის სტატუსის შესახებ“ საქართველოს კონსტიტუციური კანონის, „ადგილობრივი თვითმმართველობის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის, „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კონსტიტუციის დამტკიცების თაობაზე“ საქართველოს ორგანული კანონის, „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“, „აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის საბიუჯეტო პროცესისა და უფლებამოსილებათა შესახებ“ აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის კანონის, გადასახადებისა და მოსაკრებლებების თაობაზე საქართველოს კანონმდებლობის, საქართველოს სხვა საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების, აგრეთვე საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების მიერ მიღებული (გამოცემული) სამართლებრივი აქტების საფუძველზე.

„საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ თანახმად, სახელმწიფო ბიუჯეტი არის – საქართველოს პარლამენტის მიერ დამტკიცებული, საქართველოს ცენტრალური ხელისუფლების ფუნქციებისა და ვალდებულებების შესრულების მიზნით მისაღები შემოსულობების, გასაწევი გადასახადებისა და ნაშთის ცვლილების ერთობლიობა⁹.

სახელმწიფო ბიუჯეტისგან განსხვავებით დამტკიცებას (ხელისუფლების არც ერთი წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ) არ საჭიროებს საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტი, რომელიც არის საქართველოს სახელმწიფო, ავტონომიური რეს-

⁸ http://mcf.ge/show_law.aspx?id=711

⁹ http://moif.ge/show_law.aspx?id=711

მოსიაშვილი ვ., ჭელიძე მ. – ფინანსების საფუძვლები.
თბილისი 2012. 424 გვ.

წინამდებარე სახელმძღვანელოში ლოგიკური თანამიმდევრობითაა განხილული ფინანსურ ურთიერთობებთან დაკავშირებული ისეთი აქტუალური საკითხები, როგორიცაა: ფინანსების არსი და თავისებურებები, სახელმწიფო ბიუჯეტი და საბუჯეტო პროცესი, ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტი, სახელმწიფო კრედიტი, საგადასახადო სისტემა, საქართველოს საგადასახადო სისტემა, საწარმოების (კორპორაციების) ფინანსები, არაკომერციული (არასამეწარმეო) ორგანიზაციების ფინანსები, საოჯახო მეურნეობათა (შინამეურნეობათა) ფინანსები, ფინანსური ბაზარი, ფინანსური რისკების მართვა, საერთაშორისო ფინანსები, მსოფლიო საფინანსო ბაზარი, ფინანსური გლობალიზაცია.

წიგნი განკუთვნილია ბაკალავრიატის, მაგისტრატურის და დოქტორანტურის კურსის მსმენელთათვის, პროფესორ-მასწავლებლებისათვის. იგი აგრეთვე დიდ დახმარებას გაუწევს ფინანსების აღნიშნული საკითხების შესწავლით დაინტერესებულ სხვა პირებსაც.

მეცნიერი რედაქტორი: პროფესორი გიორგი ცაავა

რეცენზენტები: პროფესორი ზურაბ ჩხაიძე
პროფესორი რატი ბურდიაშვილი

© ვ. მოსიაშვილი მ. ჭელიძე, 2012

გამომცემლობა „უნივერსალი“, 2012

თბილისი, 0179, თ. შავაშვილის ბაზ. 19, ☎: 222 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

ISBN 978-9941-17-566-4

ფინანსების არსის, ფინანსური ინსტიტუტების ფუნქციონირების, სახელმწიფო თუ ტერიტორიული ბიუჯეტების შემოსავლებისა და ხარჯების, საგადასახადო სისტემის და მათზე მოქმედი ფაქტორების კვლევა ეკონომიკური მეცნიერების ინტერესის ცენტრშია. აღნიშნულ საკითხებს მიეძღვნა მრავალი მეცნიერული ნაშრომი, სადაც მეტ-ნაკლები სიზუსტითაა გაშუქებული მოცემული პრობლემის ცალკეული ასპექტები. ჩვენი ქვეყნის სინამდვილეში აღნიშნული საკითხების მნიშვნელობა განსაკუთრებით გაიზარდა გასული საუკუნის 90-ანი წლებიდან, როდესაც ქვეყანაში დაიწყო ეკონომიკური ტრანსფორმაციის პერიოდი, საბაზრო ეკონომიკის ფორმირება.

ფაქტია, რომ საფინანსო სექტორი თანამედროვე მაღალგანვითარებული ქვეყნების ერთ-ერთ ურთულეს და საინტერესო სფეროს წარმოადგენს, რომელიც ტრანსფორმირებადი ეკონომიკის პირობებში განვითარების რიგი თავისებურებებით ხასიათდება და მის გამართულ მუშაობაზე დიდადაა დამოკიდებული მთელი ეკონომიკური სისტემის ქმედითუნარიანობა. საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრება და პერსპექტივაში განვითარება წარმოუდგენელია საფინანსო სისტემისა თუ ფინანსური ინსტიტუტების წარმატებული ფუნქციონირების გარეშე, რადგან იგი უშუალო ზემოქმედებას ახდენს საბაზრო ეკონომიკის პრაქტიკულად ყველა სფეროზე, განსაზღვრავს მისი განვითარების ვექტორს.

„ფინანსების საფუძვლების“ კურსის შესწავლა სტუდენტებს საშუალებას მიცევს:

- გაეცნონ ფინანსების სოციალურ ეკონომიკურ არსს, ფუნქციებსა და სპეციფიკურ თავისებურებებს;
- შეისწავლონ სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობებისა და გასავლების სისტემა, გაეცნონ საბიუჯეტო პროცესის ორგანიზაციას;
- გაერკვნენ ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტის შემოსავლებსა და ხარჯებში;

- გაეცნონ სახელმწიფო კრედიტთან და საკრედიტო ურთიერთობებთან დაკავშირებულ საკითხებს;
- შეისწავლონ საგადასახადო ურთიერთობათა სისტემა, როგორც ზოგადად, ისე საქართველოს მაგალითზე;
- გაერკვნენ საწარმოების (კორპორაციების) ფინანსურ ურთიერთობებში;
- დაეუფლონ არაკომერციულ (არასამეწარმეო) ორგანიზაციათა მუშაობის სპეციფიკას;
- გაეცნონ საოჯახო მეურნეობათა (შინამეურნეობათა) შემოსავლებისა და ხარჯების სტრუქტურას;
- შეისწავლონ ფინანსური ბაზრის ინსტრუმენტები, სტრუქტურა და მუშაობის სპეციფიკა;
- დაეუფლონ ფინანსური რისკის მართვის ხელოვნებას;
- გაეცნონ საერთაშორისო ფინანსურ ურთიერთობებსა და მსოფლიო საფინანსო ბაზარს;
- გაერკვნენ ფინანსური გლობალიზაციის თანამედროვე გამოწვევებსა და განვითარების ტენდენციებში;
- შეძლონ საკუთარი შესაძლებლობების რეალიზაცია საფინანსო ურთიერთობათა სფეროში;
- გახდნენ კონკურენტუნარიანი შრომის ბაზარზე.

„ფინანსების საფუძვლების” სახელმძღვანელო ძირითადად და უფრო მეტად მნიშვნელოვანი თემების მოკლედ გადმოცემას ითვალისწინებს. აქედან გამომდინარე, წარმოდგენილი მასალა კურსის თემების შინაარსის მთლიან კომპლექსს ვერ ამოწურავს და ავტორებს არც აქვთ პრეტენზია, რომ წარმოდგენილი საკითხები განხილულია ამომწურავად და სრულყოფილად. ცალკეული თემების უფრო სიღრმისეულად შესწავლის მსურველებს შეუძლიათ გაეცნონ თანდართულ რეკომენდირებულ ლიტერატურის სიას.

ავტორთა აზრით, წიგნში განხილული ზოგიერთი საკითხი დისკუსიას გამოიწვევს და დაზღვეული არ იქნება შენიშვნებისა თუ ნაკლოვანებებისგან. ყოველი შენიშვნა, სასარგებლო რჩევა-რეკომენდაცია თუ სურვილი, რომელიც ნაშრომის სრულყოფა-გაუმჯობესებისკენ იქნება მიმართული, ავტორთა მიერ მაღლიერებით იქნება მიღებული და გათვალისწინებული.

1.1 ტერმინის – „ფინანსები“ შესახებ

ტერმინის – „ფინანსები“ – წარმოშობის შესახებ განსხვავებული მოსაზრებები არსებობს. რიგი ავტორების აზრით, ეს ტერმინი წარმოიშვა ჯერ კიდევ XIII-XV სს. იტალიის სავაჭრო ქალაქებში – როგორც ცნება, რომელიც აღნიშნავდა სახელმწიფოსა და მოსახლეობას შორის ფულადი ურთიერთობების სისტემას. სხვების აზრით, ეს ტერმინი შემოიღო ფრანგმა მეცნიერმა ჟ. ბოდენმა 1755 წ. ცნება „ფინანსები“ შემდგომშიც განიცდიდა ტრანსფორმირებას და XVIII საუკუნიდან ამ სიტყვის ქვეშ მოიაზრებოდა „სახელმწიფო ქონების ერთობლიობა და მთელი სახელმწიფო მეურნეობის მდგომარეობა“ (ს. ვიტე). თავდაპირველად ცნება „ფინანსები“ განიხილებოდა ვიწრო გაგებით, როგორც ფულადი ფონდების, ქონების ფორმირება და გამოყენება სახელმწიფო საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად.

ტერმინის – „ფინანსები“ – თანამედროვე განმარტება გაცილებით ფართოა.

ფინანსები – ეს არის ეკონომიკური ურთიერთობები, რომლებიც დაკავშირებულია ფულადი სახსრების ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული ფონდების ფორმირება, განაწილებასა და გამოყენებასთან.

აქვე შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ მსგავსი ურთიერთობების მონაწილეთა წრე საკმაოდ ფართოა – მთლიანად სახელმწიფოდან თითოეულ მეწარმემდე, ქვეყნის მოქალაქემდე.

მნიშვნელოვანია განვასხვავოთ ეკონომიკური კატეგორია „ფინანსები“ და კატეგორია „ფული“. ფინანსები ფულისგან, უპირველეს ყოვლისა, თავისი შინაარსით განსხვავდება. თუ ფული – ეს არის შრომის დანახარჯების გაზომვის საყოველთაო ექვივალენტი, ფინანსები – არის ეკონომიკური ურთიერთობები, რომლებიც დაკავშირებულია მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) განაწილებასა და გადანაწილებასთან ფულადი ფონდების, ფინანსური რესურსების ფორმირების

მიზნით. როგორც ვიცით, მშპ - არის მაკროეკონომიკური მანქანების, რომელიც ასახავს ქვეყნის ტერიტორიაზე დროის გარკვეული პერიოდის (წლის, თვის) განმავლობაში წარმოებული ყველა საქონლის, სამუშაოს და მომსახურების საბაზრო ღირებულებას. ამგვარად, ფინანსები წარმოადგენს მეორად, ანუ წარმოებულ კატეგორიას.

ფინანსების ძირითადი დანიშნულებაა ფულადი ფონდების წარმოქმნის გზით ფულად სახსრებში სახელმწიფოსა და სამეურნეო სუბიექტების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება და იმავდროულად მათ მიზნობრივ გამოყენებაზე კონტროლის უზრუნველყოფა.

ფინანსებს, როგორც ეკონომიკურ ურთიერთობებს, გააჩნიათ სამი არსებითი ნიშანი:

1) ამ ურთიერთობების გამანაწილებითი ხასიათი, რომელიც დაფუძნებულია სამართლებრივ ნორმებსა და ბიზნესის წარმოების ეთიკაზე;

2) ფულადი სახსრების მოძრაობის ცალმხრივი ხასიათი;

3) ამ ურთიერთობების შედეგად შესაძლოა იქმნებოდეს ფულადი სახსრების როგორც ცენტრალიზებული, ისე დეცენტრალიზებული ფონდები.

მშპ წარმოადგენს ფულადი რესურსების (ფონდების) მთავარ და ძირითად წყაროს. მათი წარმოქმნის დონეზე დამოკიდებულებით სხვა წყაროები შეიძლება იყოს:

- სახელმწიფოსა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების დონეზე: სახელმწიფო და მუნიციპალური საწარმოების შემოსავლები, შემოსავლები ქონების პრივატიზაციიდან, შემოსავლები საგარეო ეკონომიკური საქმიანობიდან, სახელმწიფო და მუნიციპალური კრედიტი, ფულისა და ფასიანი ქაღალდების ემისია და ა. შ.;

- მეურნე სუბიექტების დონეზე: მოგება, ამორტიზაცია, აქციების გაყიდვა, დივიდენდები სხვა ორგანიზაციებში მონაწილეობიდან, საბანკო კრედიტი და ა. შ.;

- მოსახლეობის დონეზე: ხელფასი, სოციალური ხასიათის შემოსულობები, შემოსავლები პირად ქონებასთან დაკავშირებული ოპერაციებიდან, შემოსავლები სამეწარმეო საქმიანობიდან, სამომხმარებლო კრედიტი.

ფინანსები, ფულისგან განსხვავდება ასევე შესრულებული ფუნქციებითაც. როგორც ეკონომისტთა უმეტესობა

აღიარებს, ნებისმიერი ეკონომიკური სისტემის პირობებისთვის ფული ასრულებს სამ ძირითად ფუნქციას: გაცვლის საშუალება, ღირებულების საზომი, დაგროვების საშუალება, ხოლო ფინანსები ასრულებს შემდეგ სამ ძირითად ფუნქციას, რომლებიც ასევე განასხვავებენ მათ ფულისგან: გამანაწილებელ, საკონტროლო და მარეგულირებელს.

12 ფინანსების ძირითადი ფუნქციები

ეკონომისტთა უმეტესობა ერთხმად აღიარებს, რომ ფინანსების არსი მის ფუნქციებში ვლინდება, თუმცა რაც შეეხება თვით ფუნქციებს, აქ აზრთა მნიშვნელოვან სხვადასხვაობასთან გვაქვს საქმე. მაგ., პროფესორები ა. ინგოროვეა და გ. ცაავა, ცნობილ სახელმძღვანელოში – „ფინანსური მენეჯმენტი“ აღნიშნავენ, რომ „ფინანსები შემდეგ ძირითად ფუნქციებს ასრულებს: განაწილების, საკონტროლო, მარეგულირებელი და მასტაბილიზებელი“¹, ხოლო პროფესორი მ. ეანიშვილი ღუქციების კურსში „ფინანსები“ მიუთითებს, რომ „ფინანსები ორ ძირითად ფუნქციას ასრულებს: განმანაწილებელ და საკონტროლო ფუნქციებს“². ჩვენ ნაწილობრივ ვიზიარებთ ავტორთა მიერ მოცემულ ფინანსების ფუნქციების კლასიფიკაციის არსებულ ვერსიებს, თუმცა ვფიქრობთ, რომ ფინანსები ასრულებს სამ ძირითად ფუნქციას: გამანაწილებელი ფუნქცია, საკონ-

¹ ინგოროვეა ა., ცაავა გ. „ფინანსური მენეჯმენტი“, ტომი I. თბ., 2011. გვ: 39.

² ეანიშვილი მ., „ფინანსები“, თბ., 2008. გვ: 29.

ტრილო ფუნქცია და მარეგულირებელი ფუნქცია. განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

ფინანსების გამანაწილებელი ფუნქცია. როგორც ზემოთ აღინიშნა, ფულადი ფონდების მთავარ წყაროს მშპ წარმოადგენს. ფინანსების დახმარებით ის თავდაპირველად მაკროეკონომიკურ მასშტაბში ნაწილდება (პირველადი განაწილება), რაც იწვევს ე. წ. ძირითადი (პირველადი) შემოსავლების შექმნას, რომლებიც შედგება ხელფასისა და წარმოებითი სფეროს სამეურნეო სუბიექტების წმინდა შემოსავლებისგან. შემდგომში ფინანსების საშუალებით ხორციელდება მშპ-ის მეორადი განაწილება (გადანაწილება), როდესაც ფულადი სახსრები გადაედინება განსაზღვრულ სეგმენტებში, რაც იწვევს არასაწარმოო სფეროს ორგანიზაციების შემოსავლების შექმნას (საბიუჯეტო ორგანიზაციების თანამშრომელთა ხელფასები, საპენსიო უზრუნველყოფა, სოციალური დახმარებები და ა.შ.). მშპ-ის განაწილების და გადანაწილების ეკონომიკურ ინსტრუმენტს ქვეყანაში მოქმედი საგადასახადო სისტემა წარმოადგენს.

გამანაწილებელ პროცესებს ადგილი აქვთ ცალკე აღებულ საწარმოს შიგნითაც, ანუ მიკროეკონომიკური მასშტაბითაც. მაგალითად, მოგება – გვევლინება რა ისეთი ფულადი ფონდების ფორმირების წყაროდ, როგორიცაა საწარმოო და სოციალური განვითარების ფონდები, სარეზერვო ფონდი და სხვა, წარმოადგენს ფინანსური რესურსების (ფინანსური აქტივების, ყველა სახის ფულადი სახსრების ერთობლიობის, რომლებიც გააჩნია ეკონომიკურ სუბიექტს) წყაროს და ასრულებს უკვე მესამე რიგის გამანაწილებელ ფუნქციას (მესამე განაწილება).

შენიშვნის სახით აღვნიშნავთ, რომ ფინანსური სისტემის ყველა რგოლის გავლით განაწილებული და გადანაწილებული ეროვნული შემოსავლის წილი ეკონომიკის მილიტარიზაციის დონის უკუპროპორციულია. მაგალითად, მეორე მსოფლიო ომის დასაწყისისთვის ევროპის ქვეყნებში ფინანსური სისტემის გავლით ნაწილდებოდა მხოლოდ 9-18%, ამჟამად ეს წილი გაზრდილია 60-70%-მდე.

ფინანსების საკონტროლო ფუნქცია. აღნიშნული ფუნქცია ვლინდება მაკრო- და მიკროდონეზე ფულადი სახსრების შესაბამის ფონდებში განაწილებასა და მათ მიზ-

ნობრივი დანიშნულებით გახარჯვაზე კონტროლში. საკონტროლო ფუნქცია რეალიზდება სახელმწიფო ფინანსური ორგანოების (მაგალითად, საგადასახადო ინსპექცია) და საწარმოების შიგნით არსებული ფინანსური სამსახურების საქმიანობის საშუალებით.

ფინანსების თეორიაში განასხვავებენ ფინანსური კონტროლის ხუთ სახეს:

1. საერთო სახელმწიფოებრივი ფინანსური კონტროლი;
2. უწყებრივი ფინანსური კონტროლი;
3. შიდასამეურნეო ფინანსური კონტროლი;
4. საზოგადოებრივი ფინანსური კონტროლი;
5. დამოუკიდებელი (აუდიტორული) ფინანსური კონტროლი.

მოკლედ განვიხილოთ თითოეული.

საერთო სახელმწიფოებრივ ფინანსურ კონტროლს ახორციელებენ სახელმწიფო ხელისუფლების და მართვის ორგანოები, კერძოდ პარლამენტი. საერთო სახელმწიფოებრივ კონტროლს ექვემდებარებიან ობიექტები მათი უწყებრივი ექვემდებარებისგან დამოუკიდებლად.

უწყებრივ ფინანსურ კონტროლს ატარებენ სამინისტროების და უწყებების საკონტროლო-სარევიზიო განყოფილებები. ეს ორგანოები ახორციელებენ საქვეუწყებო საწარმოების და დაწესებულებების საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის შემოწმებას.

შიდასამეურნეო ფინანსური კონტროლი ხორციელდება საწარმოების და დაწესებულებების ფინანსური სამსახურების (ბუღალტერია, საფინანსო განყოფილება) მიერ. ამ უკანასკნელთა ფუნქციებში შედის თვითონ საწარმოს და მისი სტრუქტურული ქვედანაყოფების სამეწარმეო და ფინანსური საქმიანობის შემოწმება.

საზოგადოებრივ ფინანსურ კონტროლს ასრულებენ ცალკეული ფიზიკური პირები ან საზოგადოებრივი ორგანიზაციები ნებაყოფლობით საწყისებზე.

დამოუკიდებელ ფინანსურ კონტროლს ახორციელებენ აუდიტორული ფირმები და სამსახურები. აღნიშნული კონტროლის ობიექტებს წარმოადგენს ყველა ეკონომიკური სუბიექტის საქმიანობა.

ფინანსური კონტროლის უკეთ გასაცნობად, უფრო ვრცლად განვიხილოთ საერთო სახელმწიფოებრივი კონტროლი.

საქართველოში სახელმწიფო საფინანსო-ეკონომიკური კონტროლის უმაღლესი ორგანოა საქართველოს კონტროლის პალატა, რომელიც ახორციელებს აუდიტს. იგი თავის საქმიანობაში დამოუკიდებელია და ემორჩილება მხოლოდ კანონს. დაუშვებელია მის საქმიანობაში ჩარევა ან/და მისი საქმიანობის კონტროლი, ამ საქმიანობასთან დაკავშირებით ანგარიშის მოთხოვნა, თუ ეს პირდაპირ არ არის გათვალისწინებული კანონით. აკრძალულია კონტროლის პალატაზე ყოველგვარი პოლიტიკური ზეწოლა, აგრეთვე ნებისმიერი სხვა ქმედება, რომელმაც შეიძლება ხელყოს მისი დამოუკიდებლობა.

კონტროლის პალატა უწყებრივად, ფინანსურად, ფუნქციონალურად და ორგანიზაციულად დამოუკიდებელია. კონტროლის პალატის საქმიანობის ძირითადი მიზნებია ხელი შეუწყოს სახელმწიფო სახსრების, სახელმწიფოს სხვა მატერიალური ფასეულობების ხარჯვისა და გამოყენების კანონიერების, მიზნობრიობის დაცვას და ეფექტიანობას, ეროვნული სიმდიდრის, სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების საკუთრების დაცვას, ასევე საჯარო ფინანსების მართვის გაუმჯობესებას.

კონტროლის პალატა ხელმძღვანელობს უმაღლესი აუდიტორული ორგანოების საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ დეკლარირებული ძირითადი პრინციპებით. კონტროლის პალატის საქმიანობის პრინციპებია:

- ა) ობიექტურობა;
- ბ) დამოუკიდებლობა;
- გ) საჯაროობა;
- დ) პროფესიონალიზმი.

კონტროლის პალატის უფლებამოსილება განსაზღვრულია საქართველოს კანონით „საქართველოს კონტროლის პალატის შესახებ“, რომლის თანახმად კონტროლის პალატა საქართველოს კონსტიტუციით განსაზღვრული ამოცანების შესასრულებლად:

ა) ახორციელებს აუდიტს საქართველოს კანონის „საქართველოს კონტროლის პალატის შესახებ“ დადგენილი კომპეტენციის ფარგლებში;

ბ) უფლებამოსილია ჩაატაროს ექსპერტიზა და გასცეს დასკვნები საფინანსო და ეკონომიკური სფეროების მარეგულირებელი საკანონმდებლო და სხვა ნორმატიული აქტების პროექტებზე, ასევე იმ პროგრამებზე, რომელთა დასაფინანსებლად განსაზღვრულია სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების სახსრების გამოყენება და რომლებიც გავლენას ახდენს ამ სახსრების ფორმირებაზე, აგრეთვე საქართველოს პარლამენტს, სხვა შესაბამის ორგანოებსა და დაწესებულებებს წარუდგინოს საგადასახადო კანონმდებლობის, სხვა საკანონმდებლო და კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების გამოცემასა და სრულყოფასთან დაკავშირებული წინადადებები.

კონტროლის პალატის პარალელურად საერთო სახელმწოფოებრივ დონეზე კონტროლს ახორციელებენ საქართველოს პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო და დარგობრივი ეკონომიკისა და ეკონომიკური პოლიტიკის კომიტეტები. აღნიშნული კომიტეტების ამოცანებში შედის საექსპერტო-ანალიტიკური საქმიანობა და საბიუჯეტო პროექტების მასალების მიხედვით დასკვნების მომზადება.

საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტი თავისი კომპეტენციის ფარგლებში: საფინანსო-საბიუჯეტო, ფულად-საკრედიტო, სავალუტო, საგადასახადო-საბაჟო სფეროებში შეიმუშავებს, განიხილავს და პარლამენტის პლენარული სხდომისათვის ამზადებს კანონების, პარლამენტის დადგენილებებისა და სხვა გადაწყვეტილებების პროექტებს; ახორციელებს საფინანსო-საბიუჯეტო, ფულად-საკრედიტო, საგადასახადო-საბაჟო და სავალუტო სისტემაში გასატარებელ ღონისძიებათა მისაღოდნელი შედეგების შეფასებას და შესაბამისი დასკვნების, ცნობების, რეკომენდაციებისა და გადაწყვეტილებების მომზადებას; მონაწილეობს პარლამენტში შემოსული კანონპროექტების განხილვა-დამუშავებაში, ამზადებს დასკვნებს და კანონპროექტების თაობაზე წარმოდგენილი შენიშვნების პროექტში გათვალისწინების მდგომარეობის ამსახველ ფურცელს გადასცემს პარლამენტის შე-

საბამის ორგანოს; განიხილავს ბიუჯეტის პროექტს, შეიმუშავებს დასკვნას, ორგანიზებას უწევს მის განხილვასა და შეთანხმებას სხვა კომიტეტებსა და ფრაქციებში; აკონტროლებს კანონების, პარლამენტის დადგენილებებისა და სხვა გადაწყვეტილებების შესრულებას და საჭიროების შემთხვევაში შესაბამის დასკვნას წარუდგენს პარლამენტს; ახორციელებს კონტროლს პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებული სახელმწიფო ორგანოებისა და მთავრობის საქმიანობაზე და საჭიროების შემთხვევაში შესაბამის დასკვნას წარუდგენს პარლამენტს.

კომიტეტი, თავისი სპეციფიკიდან გამომდინარე ამზადებს ან განიხილავს პარლამენტის პლენარულ სხდომაზე განსახილველად გასატან ყველა საკითხს. კომიტეტის კონტროლის ფუნქციებია:

- უფლებამოსილების ფარგლებში (გამგებლობას მიეკუთვნებული დარგების მიხედვით) შეისწავლის და აანალიზებს კანონმდებლობის შესრულების მდგომარეობას, იღებს ზომებს მისი შესრულების უზრუნველსაყოფად, საკანონმდებლო ხარვეზების აღმოსაფხვრელად, ამზადებს წინადადებებს კანონმდებლობაში აუცილებელი ცვლილებების ან/და დამატებების შეტანის შესახებ;

- მის უფლებამოსილებაში (კომპეტენციაში) შემავალ საკითხებზე ინფორმაციის მოსმენის, კონტროლისა და შემოწმების შედეგად შეიმუშავებს დასკვნას. კომიტეტის დასკვნაში იქნება შეფასება და რეაგირების კონკრეტული ზომები.

დარგობრივი ეკონომიკისა და ეკონომიკური პოლიტიკის კომიტეტი თავისი კომპეტენციის ფარგლებში: აკონტროლებს კანონების, პარლამენტის დადგენილებებისა და სხვა გადაწყვეტილებების შესრულებას და საჭიროების შემთხვევაში შესაბამის დასკვნას წარუდგენს პარლამენტს; განსაზღვრავს და შეიმუშავებს ქვეყნის ეკონომიკურ პოლიტიკას, აყალიბებს მის ძირითად პრინციპებს და ამ პოლიტიკასთან შესაბამისობაში მოჰყავს კანონმდებლობა; მის კომპეტენციაში შემავალ საკითხებზე ინფორმაციის მოსმენის, კონტროლისა და შემოწმების შედეგად გამოვლენილ კანონდარღვევებზე შეიმუშავებს და აწვდის რეკომენდაციებს პრეზიდენტს, პრემიერ მინისტრს ან მთავრობის

ცალკეულ წევრებს და საქართველოს პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებულ ორგანოებს; აგრეთვე მის კომპეტენციაში შემავალ საკითხებზე ინფორმაციის მოსმენის, კონტროლისა და შემოწმების შედეგად შეიმუშავენ დასკვნას. კომიტეტის დასკვნა უნდა შეიცავდეს შეფასებას და რეაგირების კონკრეტულ ზომებს.

კომიტეტი, მის გამგებლობას მიკუთვნებული დარგების მიხედვით, შეისწავლის და აანალიზებს კანონმდებლობის შესრულების მდგომარეობას, იღებს ზომებს მისი შესრულების უზრუნველსაყოფად, საკანონმდებლო ხარვეზების აღმოსაფხვრელად, ამზადებს წინადადებებს კანონმდებლობაში აუცილებელი ცვლილებებისა ან/და დამატებების შეტანის შესახებ.

კომიტეტი ახორციელებს კონტროლს თავისი კომპეტენციის სფეროში მოქმედ და პარლამენტის წინაშე ანგარიშვალდებულ სახელმწიფო ორგანოებისა და მთავრობის საქმიანობაზე და საჭიროების შემთხვევაში შესაბამის დასკვნას წარუდგენს პარლამენტს, პრემიერ მინისტრს და/ან პრეზიდენტს.

რეგიონალურ დონეზე საერთო სახელმწიფოებრივი ფინანსური კონტროლი ხორციელდება როგორც რეგიონალური აღმასრულებელი ხელისუფლების ორგანოების მიერ, ისე სპეციალურად შექმნილი მაკონტროლებელი ორგანოების მიერ. ასეთი მაკონტროლებელი ორგანიზაციის მაგალითია საქართველოს კონტროლის პალატის სტრუქტურული ერთეულები აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკებში.

უწყებრივი კონტროლისას მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო და მისი ტერიტორიული ორგანოები. ფინანსთა სამინისტროს სისტემაში შედის: აფხაზეთის და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკების ფინანსთა სამინისტროები; საჯარო სამართლის იურიდიული პირები (მათ შორის შემოსავლების სამსახური და საფინანსო-ანალიტიკური სამსახური), რომელთა სახელმწიფო კონტროლს მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად ახორციელებს სამინისტრო. ფინანსთა სამინისტროს სისტემაში შემავალი სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულებებია სახაზინო სამსახური და საგამოძიებო

სამსახური. სამინისტროს სტრუქტურულ ქვედანაყოფებს მიეკუთვნება საბიუჯეტო დეპარტამენტი, საგადასახადო პოლიტიკის დეპარტამენტი და ფისკალური პროგნოზირების დეპარტამენტი.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს და მისი ორგანოების მიერ ხორციელდება:

- საბიუჯეტო საწარმოების საწარმოო-საფინანსო საქმიანობაზე კონტროლი;
- სახელმწიფო ბიუჯეტის ფინანსური რესურსებით დროულად უზრუნველყოფასა და მათ რაციონალურ გამოყენებაზე კონტროლი;
- სახელმწიფო მმართველობა საფინანსო-საბიუჯეტო და საგადასახადო სფეროში;
- საქართველოს ტერიტორიაზე საბიუჯეტო და საგადასახადო კანონმდებლობის დაცვისა და შესრულების კონტროლის უზრუნველყოფა;
- ეკონომიკური დანაშაულის სფეროში პრევენციული ოპერატიულ-სამძებრო საქმიანობა, მოკვლევა და წინასწარი გამოძიება და სხვა.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს ფუნქციებია: საქართველოს კონსტიტუციისა და მოქმედი კანონმდებლობის საფუძველზე ქვეყნის საფინანსო სისტემის მართვისა და საფინანსო-საბიუჯეტო პოლიტიკის რეგულირების ღონისძიებათა განხორციელება; საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსიდან გამომდინარე, ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკის განვითარების ძირითად მიმართულებათა ფარგლებში საფინანსო-საბიუჯეტო პოლიტიკის ძირითადი დებულებებისა და საქართველოს ყოველწლიური სახელმწიფო ბიუჯეტის ძირითად მონაცემთა და მიმართულებათა ჩამოყალიბება, აგრეთვე შესაბამისი საფინანსო პროგრამების შემუშავება და განხორციელება; წლიური სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონის პროექტის, ასევე საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების მიმდინარეობისა და საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშის მომზადება და საქართველოს კონსტიტუციითა და საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსით დადგენილ ვადებში მისი წარდგენა საქართველოს მთავრობისათვის; სახელმწიფო, აფხაზეთისა

და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების შემოსულობათა აღრიცხვა, ანგარიშგება და ანგარიშსწორება; სახელმწიფო ბიუჯეტის დაფინანსებაზე მყოფი საბიუჯეტო ორგანიზაციების ვალდებულებათა რეგისტრაცია დადგენილი წესის მიხედვით; საბიუჯეტო ორგანიზაციის მიერ რეგისტრირებული საბიუჯეტო ვალდებულების დამოწმების შესაბამისად გადახდა დადგენილი წესის მიხედვით; უკან დასაბრუნებელ სახელმწიფო შემოსულობათა დაბრუნების პროცესის მართვა, აღრიცხვა და ანგარიშგება; სახელმწიფო ბიუჯეტის შედგენისა და შესრულების წესის შემუშავება, სახელმწიფო ბიუჯეტიდან სახსრების ხარჯვის ნორმებისა და ნორმატივების სრულყოფა; სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის აღსრულება, მის შემოსულობათა ოპერატიული მართვა, აღრიცხვა და ანგარიშგება; საბიუჯეტო კლასიფიკაციის შემუშავება, დამტკიცება და მასში ცვლილებების შეტანა კანონმდებლობის შესაბამისად; კანონმდებლობის შესაბამისად საბიუჯეტო ანგარიშგებისა და ფორმის დადგენა, აფხაზეთისა და აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების შესრულების ანგარიშგების წარდგენის წესისა და ვადების დადგენა; საქართველოს ეროვნულ ბანკთან, როგორც ფისკალურ აგენტ ბანკთან ერთად, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის მთავარი პარამეტრების დაცვაში მონაწილეობა და სხვა.

სამინისტრო თავის საქმიანობაში ხელმძღვანელობს საქართველოს კონსტიტუციით, საერთაშორისო ხელშეკრულებებითა და შეთანხმებებით, „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის, უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ საქართველოს კანონით“, „შემოსავლების სამსახურის შესახებ საქართველოს კანონით“, საქართველოს საბიუჯეტო და საგადასახადო კოდექსებით, სხვა საკანონმდებლო აქტებით, საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულებებით, საქართველოს მთავრობის დადგენილებებით, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს დებულებით და სხვა სამართლებრივი აქტებით.

ფინანსური კონტროლის სფეროში მნიშვნელოვანი ცვლილებები განხორციელდა სახელმწიფო შიდა ფინან-

სური კონტროლის სრულყოფისა და საერთაშორისო სტანდარტებთან დაახლოვების მიზნით. სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის სისტემა მოიცავს (საქართველოს კანონი „სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის შესახებ“):

1. ფინანსურ მართვას და კონტროლს;
2. შიდა აუდიტს;
3. პარმონიზაციის ცენტრს.

სახელმწიფოს შიდა ფინანსური კონტროლის სისტემა უზრუნველყოფს დამოუკიდებელი, ობიექტური, საჯარო, გამჭვირვალე და პროფესიული სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის და მათ შორის შიდა აუდიტის ჩამოყალიბებას. შიდა კონტროლი წარმოადგენს ინსტრუმენტს, რომელიც უზრუნველყოფს ფინანსური მართვისა და ფინანსური კონტროლის პრინციპების გამჭვირვალეობასა და დამოუკიდებლობას სახელმწიფოს ფინანსური სტაბილურობის შესანარჩუნებლად და გასაძლიერებლად. 2007 წელს საქართველოს მთავრობასა და ევროკომისიას შორის გაფორმებული დაფინანსების ხელშეკრულების – „საქართველოს ფინანსური მართვის რეფორმის მხარდაჭერა“ – ფარგლებში, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროში ჩამოყალიბდა რისკის შეფასებისა და შიდა აუდიტის სამმართველო, რომლის ძირითად მიზანს წარმოადგენდა შიდა აუდიტის ერთეულების ჩამოყალიბების და საჯარო ფინანსების მართვის კონტროლის ახალი სისტემის დანერგვის მოსამზადებელი ქმედებების განხორციელება.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო თავიდანვე აქტიურად იყო ჩართული ქვეყანაში სახელმწიფო ფინანსური კონტროლის სისტემის დანერგვასა და განვითარებაში. დასახული მიზნების მისაღწევად, რომელიც ასევე წარმოადგენდა საქართველოს მთავრობის ერთ-ერთ ძირითად პრიორიტეტს, რათა საქართველოში ჩამოყალიბებულიყო შიდა კონტროლის ეფექტური სისტემა, 2009 წელს საართველოს ფინანსთა სამინისტროში შეიქმნა და საქართველოს მთავრობის მიერ დამტკიცდა „სახელმწიფო სექტორში შიდა ფინანსური კონტროლის განვითარების სტრატეგია“ („Public Internal Financial Control“ (PIFC)), რომელიც

საკმაოდ დეტალურად აღწერდა საჯარო სექტორში შიდა ფინანსური კონტროლის სისტემის განვითარების გეგმას.

სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის, ფინანსური მართვისა და შიდა აუდიტის სისტემის შემუშავების, ჩამოყალიბებისა და დანერგვისთვის აუცილებელი იყო შესაბამისი ბაზის არსებობა. შესაბამისად, 2010 წლის 26 მარტს საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ იქნა საქართველოს კანონი „სახელმწიფო შიდა აუდიტისა და ინსპექტირების შესახებ“, რომელიც წარმოადგენს სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის სისტემის ჩამოყალიბების მთავარ საფუძველს. აღნიშნული კანონის თანახმად, 2010 წლის განმავლობაში 12 სამინისტროში ჩამოყალიბდა შიდა აუდიტის სუბიექტი. დღეისათვის კი, საქართველოში უკვე არსებობს 24 შიდა აუდიტის ერთეული, კერძოდ, გარდა საქართველოს სამინისტროებისა, ხუთი შიდა აუდიტის ერთეული ჩამოყალიბდა აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, ხუთი ერთეული – აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში, ერთი – სამხრეთ ოსეთის ადმინისტრაციაში და ერთი – საქართველოს მთავრობის კანცელარიაში.

„სახელმწიფო შიდა აუდიტისა და ინსპექტირების შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად, 2010 წლის 9 ნოემბერს საქართველოს მთავრობის დადგენილების საფუძველზე, შეიქმნა „შიდა აუდიტთან დაკავშირებული საკითხების განმხილველი საბჭო“ (პარმონიზაციის ცენტრი), დამტკიცდა საბჭოს დებულება და განისაზღვრა საბჭოში არსებული სამდივნოს უფლება-მოვალეობები. აღნიშნული პარმონიზაციის ცენტრის მთავარ ამოცანას წარმოადგენს შიდა აუდიტის ერთეულების საქმიანობის კოორდინაცია, სინქრონიზებული ფუნქციონირების უზრუნველყოფა, ამოცანების დუბლირების თავიდან აცილება, შიდა აუდიტის პროცესების შემუშავება, შიდა აუდიტორთათვის ტრენინგების ორგანიზება მათი უწყვეტი პროფესიული განვითარების უზრუნველსაყოფად და ა.შ. „შიდა აუდიტთან დაკავშირებული საკითხების განმხილველი საბჭოს“ (პარმონიზაციის ცენტრი) თავმჯდომარეობენ საქართველოს ფინანსთა მინისტრი და საქართველოს კონტროლის პალატის თავმჯდომარე. პარმონიზაციის ცენტრის მიერ შემუშავებულ

იქნა შესაბამისი მეთოდოლოგიური დოკუმენტები, როგორიცაა შიდა აუდიტორთა ეთიკის კოდექსი, შიდა აუდიტორთა სახელმძღვანელო პრინციპები, შიდა აუდიტის მეთოდოლოგია, შიდა აუდიტის სტანდარტები და სახელმწიფო სექტორში რისკის მართვის სახელმძღვანელო, რომლებიც შემდგომ დამტკიცებულ იქნა საქართველოს მთავრობისა და საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ.

სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის სისტემის განვითარება წარმოადგენს უწყვეტ პროცესს, რისთვისაც მუდმივად ხორციელდება შესაბამისი აქტივობები. განსაკუთრების აღსანიშნავია, რომ 2011 წელს განხორციელდა „სახელმწიფო შიდა აუდიტისა და ინსპექტირების შესახებ“ საართველოს კანონის დახვეწა და მისი სრულად პარმონიზება საერთაშორისო სტანდარტებთან – INTOSAI-თან და IIA-თან. ამ კუთხით, საქართველოს პარლამენტმა 2011 წლის 9 დეკემბერს მიიღო შესაბამისი ცვლილებები „სახელმწიფო შიდა აუდიტისა და ინსპექტირების შესახებ“ საქართველოს კანონში და გარდა ფუნდამენტური ცვლილებებისა და დამატებებისა, აღნიშნული კანონის სათაურიც შეიცვალა და ეწოდა „სახელმწიფო შიდა ფინანსური კონტროლის შესახებ“ საქართველოს კანონი.³

ფინანსების მარეგულირებელი ფუნქცია. ფინანსების გამანაწილებელი და საკონტროლო ფუნქციები ელინდება არა სტიქიურად, არამედ კანონებისა და სამართლებრივი აქტების საფუძველზე. სამართლებრივი ნორმების, დებულებების, სამართლებრივი აქტების ერთობლიობა სახელმწიფო და მეურნე სუბიექტების დონეზე ფინანსური საქმიანობის რეგულირების საშუალებას იძლევა, რითაც ზემოქმედებს კელაეწარმოების პროცესზე.

ეკონომიკისა და სოციალური ურთიერთობების რეგულირების მიზნით სახელმწიფოს მიერ სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების, საქართველოს ეროვნული ბანკის სახით გამოიყენება ისეთი მეთოდები, როგორიცაა სახელმწიფო საბიუჯეტო დაგეგმვა, ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სახელმწიფო რეგულირება, ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის

³ www.ia.ge

გატარება, საგადასახადო და საბაჟო რეგულირება, საბიუჯეტო სფეროს ცალკეული კატეგორიებისათვის დახმარების სახელმწიფო პროგრამები და სხვა.

ფინანსების მარეგულირებელი ფუნქცია ელინდება ასევე ინსტიტუციონალური ეკონომიკის, მეურნე სუბიექტების, საოჯახო მეურნეობების ელემენტების დონეზე.

13 საფინანსო სისტემის განსაზღვრის ვარიანტები

არსებობს საფინანსო სისტემის განსაზღვრისადმი სხვადასხვაგვარი მიდგომები. მაგალითად, ინგლისურ-ამერიკული ფინანსური სკოლის წარმომადგენლების (ტ. კოუპლენდი, რ. ბრეილი, ს. როსი, ი. ბრიგჰემი და სხვ.) აზრით საფინანსო სისტემა არის დაწესებულებების და ბაზრების ერთობლიობა, რომლებიც ფინანსური მომსახურებით უზრუნველყოფენ ფირმებს, მოქალაქეებს და მთავრობებს.

რიგი სხვა მეცნიერების აზრით, ქვეყნის საფინანსო სისტემის არსი ელინდება მისი ქვესისტემების საშუალებით: საბანკო, საკრედიტო, ფულადი, საბიუჯეტო, საგადასახადო.

თანამედროვე რუსულ ეკონომიკურ პრაქტიკაში შეიძლება შეგვხვდეს საფინანსო სისტემის განსაზღვრის 2 ყველაზე გავრცელებული ვარიანტი.

პირველი ვარიანტი (ლ. დრობოზინა, გ. პოლიაკი) ასახავს პრაქტიკულ, გამოყენებით მიდგომას: საფინანსო სისტემა – არის ფინანსური ურთიერთობების სხვადასხვა სფეროს ერთობლიობა, რომელთა პროცესში წარმოიქმნება და გამოიყენება მეურნე სუბიექტების, მოქალაქეების და სახელმწიფოს ფულადი სახსრების ფონდები.

მეორე ვარიანტი (სანაქტ-პეტერბურგის ეკონომიკისა და ფინანსების უნივერსიტეტის სამეცნიერო სკოლა, ვ.

კოვალიოვი, ვ. ივანოვი და სხვ.) ასახავს უფრო აკადემიურ, კლასიკურ-თეორეტიკონობულ მიდგომას: საფინანსო სისტემა – არის ერთობლივი საზოგადოებრივი პროდუქტის განაწილებისა და გადანაწილებისათვის კელაეწარმოების პროცესის ყველა სუბიექტებს შორის ფულადი ურთიერთობების ორგანიზაციის ფორმა.

საფინანსო სისტემის სტრუქტურის ევოლუცია თანამედროვე საქართველოში. „ფინანსები“, „საფინანსო სისტემა“ - ქართულ პრაქტიკაში განვითარებადი ცნებებია. ბოლო ოცი წლის განმავლობაში პრინციპულად იცვლებოდა საქართველოს საფინანსო სისტემის სტრუქტურა, რაც უშუალოდ არის დაკავშირებული ქვეყანაში მიმდინარე საბაზრო გარდასახვებთან. სასწავლო ლიტერატურაში, მისი გამოცემის წლებზე დამოკიდებულებით, შეიძლება შეგვხედეს საქართველოს საფინანსო სისტემის სტრუქტურის განსაზღვრის სხვადასხვა ვარიანტები. მაგალითად, საფინანსო სისტემის ჩამოყალიბების ეტაპზე, როდესაც გამოჩნდა ფინანსების შესახებ უცხოურიდან ნათარგმნი სახელმძღვანელოები და საერთოეროვნულ პრობლემას სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის აღმოფხვრა წარმოადგენდა, ზოგადად, ქვეყნის საფინანსო სისტემა წარმოდგენილი იყო შემდეგი რგოლებით:

1. სახელმწიფო ფინანსები;
2. სამეურნეო ერთეულების ფინანსები;
3. საოჯახო მეურნეობების ფინანსები.

ხოლო ქვეყნის საფინანსო სისტემის კლასიფიკაცია წარმოდგენილი იყო შემდეგი სახით:

- სახელმწიფო საბიუჯეტო სისტემა;
- სახელმწიფო კრედიტი;
- ქონებრივი და პირადი დაზღვევის ფონდები;
- საკუთრების სხვადასხვა ფორმების მქონე საწარმოთა და ორგანიზაციათა ფინანსები⁴.

შემდეგ, საგადასახადო და საბიუჯეტო კოდექსების მიღებასთან ერთად მიზანშეწონილი გახდა საფინანსო სისტემა წარმოგედგინა, როგორც ფინანსების ერთობლიობა:

1. იურიდიული პირების ფინანსები;

⁴ კაკულა რ. „ფინანსების თეორია“, თბ., 2004. ყირიშლიშვილი ნ. „ფინანსები“, თბ., 2005. ვანიშვილი მ. „ფინანსები“, თბ., 2008.

2. ფიზიკური პირების ფინანსები;
3. სახელმწიფო ფინანსები;
4. ადგილობრივი ფინანსები.

ქართულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში ასევე მოცემულია საქართველოს საფინანსო სისტემის ახლებური კლასიფიკაცია³:

ა) ფინანსური ინსტიტუტების ერთობლიობა, რომელთაგან თითოეული შესაბამისი ფულადი ფონდების შექმნასა და გამოყენებას ემსახურება;

ბ) სახელმწიფო ორგანოებისა და დაწესებულებების ერთობლიობა, რომლებიც ფინანსურ საქმიანობას თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში ახორციელებენ.

ქვეყნის საფინანსო სისტემის შემდგომმა განვითარებამ, ეკონომიკაში შედარებითმა სტაბილიზაციამ, მსოფლიო მეურნეობაში საქართველოს ინტეგრაციამ, მოქმედ საფინანსო კანონმდებლობაში შეტანილმა შესწორებებმა უზრუნველყო საქართველოს საფინანსო სისტემის ტრანსფორმაცია, მიახლოება საქრთაშორისო სტანდარტებთან. აღნიშნულიდან გამომდინარე, ეფიქრობთ მიზანშეწონილია ქვეყნის საფინანსო სისტემის სტრუქტურა წარმოვადგინოთ შემდეგი სახით: ცენტრალიზებული, დეცენტრალიზებული და საერთაშორისო ფინანსები (ნახ. 1.3.1).

საქართველოს საფინანსო სისტემის სტრუქტურა
ნაწილი 1. ცენტრალიზებული ფინანსები

1.1. სახელმწიფო
ფინანსები

1.2. მუნიციპალური
ფინანსები

საჯარო ფინანსები

- სახელმწიფო ბიუჯეტი
- სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდები
- სახელმწიფო კრედიტები და სესხები

- ადგილობრივი ბიუჯეტები, მუნიციპალური წარმონაქმნების ბიუჯეტები
- მუნიციპალური ფონდები
- მუნიციპალური სესხები

³ ინვოროვსკა ა., ცაავა გ. „ფინანსური მენეჯმენტი“, ტომი I. თბ., 2011. გვ. 71.

ნაწილი 2. დეცენტრალიზებული ფინანსები

2.1. კომერციული ორგანიზაციების (საწარმოების) ფინანსები: - ამხანაგობები - საზოგადოებები (შესუფინავი და დამატებითი პასუხისმგებლობით, სააქციო, შვილობილი და დამოკიდებული) - საწარმოო კოოპერატივები - სახელმწიფო და მუნიციპალური უნიტარული საწარმოები
2.3. ფინანსური შუამავლების ფინანსები

2.2. არაკომერციული ორგანიზაციების ფინანსები: - სამომხმარებლო კოოპერატივები - საზოგადოებრივი და რელიგიური ორგანიზაციები (გაერთიანებები) - ფონდები - დაწესებულებები - იურიდიული პირების გაერთიანებები (ასოციაციები და კავშირები)
2.4. საოჯახო მეურნეობების ფინანსები

ნაწილი 3. საერთაშორისო ფინანსები

3.1. სახელმწიფოს სახელით წარმოქმნილი ფინანსები 3.3. ფიზიკური პირების სახელით წარმოქმნილი ფინანსები
--

3.2. ორგანიზაციების სახელით წარმოქმნილი ფინანსები 3.4. რეგიონალური და ადგილობრივი მართვის ორგანოების სახელით წარმოქმნილი ფინანსები
--

ნახ. 1.3.1. შენიშვნა:

- ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული ფინანსები მიეკუთვნებიან შიდა ფინანსებს. მუნიციპალური ფინანსების მიეკუთვნება ცენტრალიზებული სფეროს ძალიან პირობითია.
- საერთაშორისო ფინანსები საქართველოს საფინანსო სისტემის შედარებით ახალ ნაწილს წარმოადგენს, რის გამოც სასწავლო ლიტერატურაში არასაკმარისი მოცულობითაა განხილული.
- მოქალაქეთა ფინანსები (პირადი ფინანსები) წარმოადგენს საოჯახო მეურნეობათა ფინანსების შემადგენელ ნაწილს.

წინამდებარე წიგნში საფინანსო სისტემის თითოეული რგოლი (ნაწილი, სფერო) განხილულია მომდევნო თემებში, კერძოდ ცენტრალიზებული ფინანსები – თემა III, IV, V,

VII, VIII. დეცენტრალიზებული ფინანსები – თემა IX, XIII, XIV. საერთაშორისო ფინანსები – თემა XV.

ფინანსური შუამავლების როლი ქვეყნის საფინანსო სისტემაში. განვითარებული ქვეყნების დეცენტრალიზებული ეროვნული ფინანსების ქვესისტემაში განსაკუთრებულ როლს შუამავლების ფინანსები ასრულებს. ფინანსური შუამავლების ქვეშ იგულისხმება ფირმები, რომლებიც სპეციალიზდებიან დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების მქონე პირების ურთიერთქმედების ორგანიზებაზე იმ პირებთან, რომლებსაც ეს სახსრები სჭირდებათ. საფინანსო სისტემის ამ რგოლში შესაძლოა თავი მოიყაროს უზარმაზარმა ფინანსურმა რესურსებმა, რომლებიც, როგორც წესი, გამოიყენება საინვესტიციო მიზნით.

მიუხედავად ფინანსური შუამავლების სახეების მრავალფეროვნებისა, ყველა ისინი ასრულებენ ერთ საერთო ფუნქციას: იძენენ და ყიდიან სხვადასხვა ფინანსურ პროდუქტებს, რითაც უზრუნველყოფენ ფინანსური რესურსების ეფექტურ გადაადგილებას მათ საბოლოო მომხმარებლებამდე. ჩამოვთვალოთ ფინანსური შუამავლების ძირითადი სახეები აშშ-ის საფინანსო სისტემის მაგალითზე (ცხრილი 1.3.2).

როგორც ცხრილიდან ჩანს, შუამავლების მიერ გამოყენებული ფინანსური პროდუქტების ჩამონათვალი საკმაოდ ფართოა. საკრედიტო დაწესებულებებისათვის ეს ძირითადად დეპოზიტებია, სადაზღვევო კომპანიებისთვის – პოლისები, საპენსიო ფონდებისთვის – საპენსიო დანაზოგები. სხვა შუამავლები ძირითადად იყენებენ ფასიან ქაღალდებს, სახელმწიფო და კომერციული ობლიგაციების ჩათვლით. უფრო ვრცლად საფინანსო შუამავლების შესახებ - თემა XI.

ფინანსური შუამავლები და ფინანსური პროდუქტები
(აშშ-ის საფინანსო სისტემის მაგალითზე)

ფინანსური შუამავლები (სახეები)	აქტივები (შესაძენი ფინანსური რესურსები)	ვალდებულებები (გასაყიდი ფინანსური რესურსები)
1	2	3
კომერციული ბანკები	სესხები ფირ- მებს. სამომ- ხმარებლო სეს- ხები. გირავნობა	საჩეკო დეპოზიტი. შემნახველი დეპო- ზიტები. ვადიანი დეპოზიტები
შემნახველი ინსტიტუტები	გირავნობა	შემნახველი დეპო- ზიტები. ვადიანი დე- პოზიტები.
საკრედიტო კავშირები	სამომხმარებლო სესხები	შემნახველი დეპოზიტები
კომპანიები, რომ- ლებიც ახორციე- ლებენ სიცოცხ- ლის დაზღვევას	კომპანიების ობლიგაციები. გირავნობა	სიცოცხლის დაზღვევის პოლისები
კომპანიები, რომლებიც ახორციელებენ უბედური შემთხვევებისგან დაზღვევას	მუნიციპალური ობლიგაციები. კომპანიების აქციები. სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები	უბედური შემთხვევებისგან დაზღვევის პოლისები
კერძო საპენსიო ფონდები	კომპანიების აქ- ციები. კომპანი- ების ობლიგაცი- ები	დანაზოგები საპენსიო ფონდში
სახელმწიფო საპენსიო ფონდები	კომპანიების ობ- ლიგაციები. კომ- პანიების აქცი- ები. სახელმწი- ფო ფასიანი ქა- ღალდები	დანაზოგები საპენსიო ფონდში

ცხრილი 1.3.2-ის გაგრძელება

საპაიო ფონდები	კომპანიების აქციები. სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები. მუნიციპალური ობლიგაციები. კომპანიების ობლიგაციები	პაეები
ფინანსური კომპანიები	სამომხმარებლო სესხები. სესხები ფირმებს	კომერციული ქაღალდები. ობლიგაციები
ფედერალური სააგენტოები	სახელმწიფო სესხები	ფედერალური სააგენტოების ფასიანი ქაღალდები

კითხვები თვითკონტროლისთვის

1. რა განსხვავებაა ეკონომიკურ კატეგორია „ფინანსებსა“ და ეკონომიკურ კატეგორია „ფულს“ შორის?
2. რომელ ძირითად ფუნქციებს ასრულებს ფინანსები?
3. რაში მდგომარეობს ფინანსების საკონტროლო ფუნქციის ძირითადი დანიშნულება?
4. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ ფინანსური კონტროლის სახეები;
5. რომელი უწყებები ახორციელებენ სახელმწიფო ფინანსურ კონტროლს?
6. რაში მდგომარეობს საქართველოს კონტროლის პალატის საქმიანობის ძირითადი პრინციპები?
7. დაახასიათეთ საფინანსო სისტემის განსაზღვრის ვარიანტები;
8. როგორ წარმოგიდგება ქვეყნის საფინანსო სისტემის თანამედროვე სტრუქტურა?

ტესტი

1. ფინანსები – ეს არის ეკონომიკური ურთიერთობები, რომლებიც დაკავშირებულია ფულადი სახსრების ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული ფონდების:
 - ა) წარმოებას, განაწილებასა და გადანაწილებასთან;
 - ბ) ფორმირებას, განაწილებასა და გამოყენებასთან;
 - გ) ფორმირებას, რეგულირებასა და განაწილებასთან;
 - დ) წარმოებას, გამოყენებასა და კონტროლთან.
2. ფინანსები ასრულებს შემდეგ ძირითად ფუნქციებს:
 - ა) მარეგულირებელ, საკონტროლო და საზედამხედველოს;
 - ბ) წარმოებით, საკონტროლო და მარეგულირებელს;
 - გ) გამანაწილებელ, მასტიმულირებელ და დირექტიულს;
 - დ) გამანაწილებელ, საკონტროლო და მარეგულირებელს.

3. საქართველოს კანონი „სახელმწიფო შიდა აუდიტისა და ინსპექტირების შესახებ“, საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებულ იქნა:

- ა) 2009 წლის 26 იანვარს;
- ბ) 2010 წლის 26 მარტს;
- გ) 2011 წლის 26 მარტს;
- დ) 2012 წლის 26 იანვარს.

4. მიკრო- და მაკროდონეზე ფულადი სახსრების შესაბამის ფონდებში განაწილებასა და მათ მიზნობრივი დანიშნულებით გახარჯვაზე კონტროლში ვლინდება:

- ა) ფინანსების მარეგულირებელი ფუნქცია;
- ბ) ფინანსების გამანაწილებელი ფუნქცია;
- გ) ფინანსების საკონტროლო ფუნქცია;
- დ) ფინანსების მასტიმულირებელი ფუნქცია.

5. ფინანსების თეორიაში განასხვავებენ ფინანსური კონტროლის ხუთ სახეს:

- ა) საერთო სახელმწიფოებრივი, უწყებრივი, შიდასამეურნეო, საზოგადოებრივი და დამოუკიდებელი (აუდიტორული) ფინანსური კონტროლი;
- ბ) საერთო სახელმწიფოებრივი, მუნიციპალური, დარგობრივი, საზოგადოებრივი და დამოუკიდებელი (აუდიტორული) ფინანსური კონტროლი;
- გ) ადგილობრივი, უწყებრივი, დარგთაშორისი, საზოგადოებრივი და ფინანსური კონტროლი;
- დ) სამინისტროთაშორისი, რეგიონალური, შიდასამეურნეო, საზოგადოებრივი და დირექტიული ფინანსური კონტროლი.

6. საქართველოში სახელმწიფო საფინანსო-ეკონომიკური კონტროლის უმაღლესი ორგანოა:

- ა) პარლამენტის დარგობრივი ეკონომიკისა და ეკონომიკური პოლიტიკის კომიტეტი;
- ბ) საქართველოს კონტროლის პალატა;
- გ) პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტი;
- დ) დამოუკიდებელ აუდიტორთა ფედერაცია.

7. კონტროლი, რომელიც ხორციელდება საწარმოებისა და დაწესებულებების ფინანსური სამსახურების (ბუღალტერია, საფინანსო განყოფილება) მიერ და რომლის ფუნქციებში შედის თვითონ საწარმოს და მისი სტრუქტურული ქვედანაყოფების სამეწარმეო და ფინანსური საქმიანობის შემოწმება, არის:

- ა) ადგილობრივი ფინანსური კონტროლი;

- ბ) უწყებრივი ფინანსური კონტროლი;
- გ) შიდასამეურნეო ფინანსური კონტროლი;
- დ) საზოგადოებრივი ფინანსური კონტროლი.

8. კონტროლის პალატა უწყებრივად, ფინანსურად, ფუნქციონალურად და ორგანიზაციულად ექვემდებარება:

- ა) პარლამენტს;
- ბ) მთავრობას;
- გ) დამოუკიდებელია;
- დ) პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტს.

9. საქართველოს კანონის „საქართველოს კონტროლის პალატის შესახებ“ თანახმად, კონტროლის პალატის საქმიანობის პრინციპებია:

- ა) ობიექტურობა, დამოუკიდებლობა, საჯაროობა, პროფესიონალიზმი;
- ბ) ობიექტურობა, კომპეტენტურობა, საჯაროობა, პროფესიონალიზმი;
- გ) მიზნობრიობა, დამოუკიდებლობა, კონფიდენციალურობა, ყოვლისმომცველობა;
- დ) დამოუკიდებლობა, ინფორმაციულობა, ხელმისაწვდომობა, პროფესიონალიზმი.

10. ქვეყნის საფინანსო სისტემა შედგება შემდეგი სამი ძირითადი ნაწილისგან:

- ა) ცენტრალიზებული, დეცენტრალიზებული და კორპორაციული ფინანსები;
- ბ) სახელმწიფო, კორპორაციული და საოჯახო ფინანსები;
- გ) ეროვნული, რეგიონალური და საერთაშორისო ფინანსები;
- დ) ცენტრალიზებული, დეცენტრალიზებული და საერთაშორისო ფინანსები.

თემა II. სახელმწიფო ბიუჯეტი და საბიუჯეტო პროცესი

2.1 ბიუჯეტის არსი, ფუნქციები და საბიუჯეტო მოწყობის პრინციპები

ბიუჯეტი (ძვ. ნორმანდიულიდან budget – საფულე) – არის განსაზღვრული პირის (ოჯახის, ბიზნესის, ორგანიზაციის, სახელმწიფოს და ა.შ.) შემოსავლებისა და გასავლების ჩაქონათვალნი, რომელიც განისაზღვრება კონკრეტული დროის პერიოდით, ჩვეულებრივ ერთი წლით. ბიუჯეტი ეს არის უმნიშვნელოვანესი ფინანსური კატეგორია როგორც მიკროეკონომიკაში, ასევე მაკროეკონომიკაში (სახელმწიფო ბიუჯეტი).

„საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ თანახმად, ბიუჯეტი არის „საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების ფუნქციებისა და ვალდებულებების შესრულების მიზნით მისაღები შემოსულობების, გასაწევი გადასახდელებისა და ნაშთის ცვლილების ერთობლიობა, რომელიც დამტკიცებულია საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების შესაბამისი ორგანოების მიერ“.

სახელმწიფო ბიუჯეტი წარმოადგენს სახელმწიფოს უმნიშვნელოვანეს ფინანსურ დოკუმენტს. იგი წარმოადგენს ყველა უწყების, სახელმწიფო სამსახურების, სამთავრობო პროგრამების, ყველა ფინანსური ინფორმაციის ჩამონათვლის ერთობლიობას. მასში განსაზღვრულია მოთხოვნა, რომელიც ექვემდებარება შესრულებას სახელმწიფო ხაზინის მხრიდან, ისევე როგორც მითითებულია წყაროები და მოცულობა ყველა მოსალოდნელი შემოსავლისა სახელმწიფო ხაზინაში.

ბიუჯეტის ეკონომიკური შინაარსი მის ფუნქციებში ვლინდება. ბიუჯეტი ორ ძირითად ფუნქციას ასრულებს -

⁶ http://mof.ge/show_law.aspx?id=711

განაწილებითსა და საკონტროლოს. სახელმწიფო ბიუჯეტის მეშვეობით ხორციელდება სახელმწიფოს ცენტრალიზებული ფინანსური რესურსების მობილიზაცია და სახელმწიფოს მიერ მათი განსაზღვრული მიზნებისათვის ხარჯვა (ხელისუფლების შესაბამისი ორგანოების მიერ). სწორედ აღნიშნულის საშუალებით მიმდინარეობს ბიუჯეტის განაწილების ფუნქციის რეალიზება. ბიუჯეტი საკონტროლო ფუნქციას ასრულებს საბიუჯეტო რესურსების მოძრაობის მეშვეობით ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის ფორმირებისა და მისი ხარჯვითი ნაწილის გამოყენების კონტროლის განხორციელებისას. ბიუჯეტი, ფინანსური რესურსების საჭირო სეგმენტებსა და მიმართულებებზე კონცენტრირებით, ეკონომიკის სახელმწიფოებრივი რეგულირების განხორციელებისა და საჭირო სოციალური პოლიტიკის ჩატარების უზრუნველყოფის შესაძლებლობას იძლევა.

ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტი ფინანსური სისტემის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს რგოლს და ფულადი რესურსების საერთო-სახელმწიფოებრივი ფონდის წარმოშობისა და გამოყენების ძირითად ფინანსურ გეგმას წარმოადგენს. მას ქვეყნის მართვის სისტემაში ფინანსურ ბერკეტებს შორის წამყვანი ადგილი უკავია. ბიუჯეტის მნიშვნელობა, უპირველეს ყოვლისა, სახელმწიფოსთვის საზოგადოების შემოსავლების ნაწილის თავმოყრაში მდგომარეობს⁷.

საბიუჯეტო სისტემა წარმოადგენს ყველა დონის ბიუჯეტებისა და სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდების ერთობლიობას, რომელიც დაფუძნებულია ეკონომიკურ ურთიერთობებზე და რეგულირდება სამართლებრივი ნორმებით.

საბიუჯეტო მოწყობა წარმოადგენს საბიუჯეტო სისტემის, მისი სტრუქტურის, მასში გაერთიანებული ბიუჯეტების ურთიერთკავშირის აგების ორგანიზაციულ პრინციპებს.

საბიუჯეტო მოწყობა განისაზღვრება ქვეყნის ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობით, არსებული ეკონომიკური ურთიერთობებით და იურიდიული ნორმებით. თანა-

⁷ ინგოროყვა ა., ცაავა გ., „ფინანსური მენეჯმენტი“. ტ. I. თბ., 2011. გვ.: 189.

მედროვე ეკონომიკური სისტემის პირობებში არსებობს სახელმწიფოს ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული მოწყობის ორი ფორმა:

- უნიტარული სახელმწიფოს ფორმა, რომელსაც გააჩნია მართვის ორი რგოლი – ცენტრალური და ადგილობრივი (საფრანგეთი, იაპონია, იტალია და სხვა);

- ფედერალური (ფედერაციული) სახელმწიფოს ფორმა, რომელსაც გააჩნია მართვის სამი რგოლი – ცენტრალური, ფედერალური და ადგილობრივი (აშშ, კანადა, შვეიცარია, ბრაზილია და სხვა).

უნიტარულ სახელმწიფოებში საბიუჯეტო სისტემა ორი რგოლისგან შედგება – სახელმწიფო ბიუჯეტისა და მრავალრიცხოვანი ადგილობრივი ბიუჯეტებისგან. მათში მთავარ როლს სახელმწიფო ბიუჯეტი ასრულებს, რომლის საშუალებითაც მართვის ცენტრალური ორგანოები თავიანთ განკარგულებაში მოაქცევენ ეროვნულ შემოსავალს და გადაანაწილებენ ფინანსური სისტემის მეშვეობით.

ფედერალურ სახელმწიფოებში საბიუჯეტო სისტემა სამი რგოლისგან შედგება: სახელმწიფო (ცენტრალური, ფედერალური) ბიუჯეტი; ფედერაციის წევრთა (აშშ-ში – შტატები, კანადაში-პროვინციები, შვეიცარიაში – კანტონები და სხვ.) ბიუჯეტები; ადგილობრივი ბიუჯეტები.

ფაქტობრივად, ქვეყნების მთავრობები ყველა უმსხვილეს შემოსავალს მიმართავენ ცენტრალურ ბიუჯეტებში: მოსახლეობის საშემოსავლო გადასახადი; კორპორაციათა მოგების გადასახადი; აქციზები; დამატებული ღირებულების გადასახადი; საბაჟო გადასახადი და სხვა.

ადგილობრივი ბიუჯეტების დიდი ნაწილი მოდის კვლავწარმოების პროცესის რეგულირების უზრუნველსაყოფად. თანაც, ადგილობრივი ბიუჯეტების სისტემაც განისაზღვრება სახელმწიფოებრივი მოწყობით – ფედერალური ან უნიტარული სახელმწიფოების ხელისუფალთა მიერ და ადმინისტრაციული დაყოფის შესაბამისად.

საინტერესო მოვლენების მოწმე გახდა განვითარებული ქვეყნების მოსახლეობა. XX საუკუნის 60-70-იან წლებში ფართოდ გაიშალა ადგილობრივი ადმინისტრაციული ერთეულების გამსხვილების პროცესი, რასაც შესაბამისად, მოჰყვა ადგილობრივი ფინანსების ცენტრალიზაციის გაძ-

ლიერება.

ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლები, როგორც განვითარებულ, ისე განვითარებად ქვეყნებში, ფორმირდება შემოსავლის მეორეხარისხოვანი წყაროებისაგან, უპირატესად, ქონებრივი გადასახადებისგან. ზოგიერთის შემოსავლებში ხვდება აქციზები და მოსაკრებლები. ადგილობრივი ბიუჯეტების შემოსავლების გარკვეული ნაწილი იესება მუნიციპალური ქონების შემოსავლებიდან, კერძოდ, სახლების რენტის, წყალმომარაგებისა და სხვა კომუნალური მომსახურების შემოსავლებისა და სხვა საგადასახადო ლიცენზიების სახით. მაგრამ შემოსავლების შეზღუდულობა იწვევს ადგილობრივი ბიუჯეტების ქრონიკულ დეფიციტს, რომელიც უპირატესად, სახელმწიფო ბიუჯეტის სუბსიდებით და სესხებით იფარება. ეს კი, თავის მხრივ, ცენტრალურ მთავრობაზე ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების დამოკიდებულებას ზრდის.

2.2 საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა და საბიუჯეტო პროცესის ორგანიზაცია

საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის ფორმირების პრინციპებს განსაზღვრავს „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“, რომელიც არეგულირებს საქართველოს სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების პროექტების მომზადების, განხილვის, დამტკიცების, ბიუჯეტის შესრულების, ანგარიშგებისა და კონტროლის წესებს, აგრეთვე საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების საბიუჯეტო ურთიერთობებსა და პასუხისმგებლობას (საქართველოს კანონი –

პუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების კონსოლიდირებული ბიუჯეტი.

საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის მნიშვნელოვანი ელემენტებია:

ა) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტი – ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს მიერ დამტკიცებული, ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლების ფუნქციებისა და ვალდებულებების შესრულების მიზნით მისაღები შემოსულობების, გასაწევი გადასახდელებისა და ნაშთის ცვლილების ერთობლიობა;

ბ) ავტონომიური რესპუბლიკის ნაერთი ბიუჯეტი – აფხაზეთის ან აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური და შესაბამისად მის შემადგენლობაში შემავალი ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების კონსოლიდირებული ბიუჯეტი. ავტონომიური რესპუბლიკის ნაერთი ბიუჯეტი არ ექვემდებარება ხელისუფლების არც ერთი წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ დამტკიცებას;

გ) ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტი – ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანოს (საკრებულოს) მიერ დამტკიცებული, ადგილობრივი ხელისუფლების ფუნქციებისა და ვალდებულებების შესრულების მიზნით მისაღები შემოსულობების, გასაწევი გადასახდელებისა და ნაშთის ცვლილების ერთობლიობა;

დ) დამტკიცებული ბიუჯეტი – შესაბამისი ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ დამტკიცებული ბიუჯეტი;

ე) წლიური ბიუჯეტი – საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკისა და ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ შესაბამისი საბიუჯეტო წლისთვის დამტკიცებული ბიუჯეტი.

საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის ძირითადი პრინციპებია¹⁰:

ა) ყოვლისმომცველობა – ბიუჯეტის ყველა შემოსულობის, გადასახდელისა და ნაშთის ცვლილების სრულყოფილად ასახვა შესაბამის ბიუჯეტებში;

¹⁰ <http://mof.ge/show law.aspx?id=711>

ბ) გამჭვირვალობა - ბიუჯეტების პროექტების წარმომადგენლობით ორგანოებში განხილვის პროცედურების საჯაროობა საზოგადოებისა და მასობრივი ინფორმაციის საშუალებებისათვის; დამტკიცებული ბიუჯეტებისა და მათი შესრულების შესახებ ანგარიშების გამოქვეყნება; ბიუჯეტის შესახებ ინფორმაციის (გარდა საიდუმლო ინფორმაციისა) ხელმისაწვდომობა ნებისმიერი ფიზიკური და იურიდიული პირისთვის;

გ) ანგარიშვალდებულება - საბიუჯეტო პროცესის ყველა მონაწილის პასუხისმგებლობა მის მიერ განხორციელებულ საქმიანობაზე და ბიუჯეტის შესახებ წარდგენილ ინფორმაციაზე;

დ) დამოუკიდებლობა - საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური ბიუჯეტებისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების დამოუკიდებლობა, რომელსაც უზრუნველყოფს საკუთარი შემოსულობები და ნაშთი, აგრეთვე საკუთარი გადასახდელების დამოუკიდებლად განსაზღვრის უფლება საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად;

ე) ერთიანობა - საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების მიერ საერთო საფუძვლით, ერთიანი საბიუჯეტო კლასიფიკაციით, აღრიცხვის ერთიანი სისტემით, სახელმწიფო ფინანსური კონტროლის ერთიანი პრინციპებით ხელმძღვანელობა;

ვ) უნივერსალობა - ბიუჯეტის ყველა შემოსულობის მიმართვა საერთო გადასახდელების დასაფინანსებლად, გარდა „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსით“ განსაზღვრული შემთხვევებისა. ამასთანავე, არც ერთი შემოსულობა, გარდა დონორების მიერ დაფინანსებული შემოსულობებისა, არ უნდა იქნეს მიმართული მიზნობრივად, კონკრეტული გადასახდელის დასაფინანსებლად. საბიუჯეტო ორგანიზაციის მიერ მიღებული შემოსულობების შენარჩუნება თავისი მიზნებისათვის დაუშვებელია, გარდა იმ შემთხვევისა, როცა საბიუჯეტო ორგანიზაცია არის საჯარო სამართლის იურიდიული პირი;

ზ) კონსოლიდირება - ყველა დონის ბიუჯეტების შემოსულობების სახელმწიფო ხაზინის ერთიანი ანგარიშის

სისტემაში მოქცევა და გადასახდელების გადახდა საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით, სახელმწიფო ხაზინის ერთიანი ანგარიშის სისტემის ანგარიშების მართვა სახელმწიფო ხაზინის მიერ და მათი განთავსება საქართველოს ეროვნულ ბანკში ან/და სხვა საბანკო დაწესებულებებში.

საბიუჯეტო პროცესი საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის განუყოფელი ნაწილია. საბიუჯეტო პროცესი არის საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის მონაწილეთა საქმიანობა, რომელიც მოიცავს ბიუჯეტის პროექტის მომზადებას, წარდგენას, განხილვას, დამტკიცებას, დაზუსტებას, ბიუჯეტის შესრულებას, ანგარიშგებასა და კონტროლს.

ბიუჯეტის პროექტის მომზადებისთვის, ბიუჯეტის შესრულებისა და ანგარიშგებისთვის პასუხისმგებელია:

ა) სახელმწიფო ბიუჯეტისთვის – საქართველოს მთავრობა;

ბ) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტისთვის – შესაბამისი ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი აღმასრულებელი ორგანო;

გ) ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისთვის – შესაბამისი ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი ორგანო.

ბიუჯეტის პროექტის განხილვაზე, დამტკიცებაზე და ბიუჯეტის კონტროლზე უფლებამოსილია:

ა) სახელმწიფო ბიუჯეტისთვის – საქართველოს პარლამენტი;

ბ) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტისთვის – შესაბამისი ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი წარმომადგენლობითი ორგანო;

გ) ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისთვის – შესაბამისი ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანო.

ნაერთი ბიუჯეტის შესახებ სტატისტიკური ინფორმაციის მომზადებისთვის პასუხისმგებელია:

ა) საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტისთვის – საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო;

ბ) ავტონომიური რესპუბლიკის ნაერთი ბიუჯეტისთვის – შესაბამისი ავტონომიური რესპუბლიკის საფინანსო ორგანო.

საქართველოს საბიუჯეტო კლასიფიკაცია მოიცავს შემოსავლების, ხარჯების ეკონომიკურ, ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივებით ოპერაციების ფუნქციონალურ, არაფინანსური აქტივებისა და მათზე ოპერაციების, ფინანსური აქტივებისა და ვალდებულებების და მათზე ოპერაციების კლასიფიკაციებს, აგრეთვე ორგანიზაციულ კლასიფიკაციას. ორგანიზაციული კლასიფიკაცია, თავის მხრივ, მოიცავს გადასახდელებს ორგანიზაციების, პროგრამებისა და ღონისძიებების მიხედვით და განისაზღვრება ბიუჯეტით.

საბიუჯეტო კლასიფიკაციას, გარდა ორგანიზაციული კლასიფიკაციისა, საქართველოს კონტროლის პალატასთან კონსულტაციებისა და საქართველოს პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტთან შეთანხმების საფუძველზე ამტკიცებს საქართველოს ფინანსთა მინისტრი.

ასევე ერთმანეთისაგან უნდა განეასხვავოთ პროგრამული და კაპიტალური ბიუჯეტები:

- პროგრამული ბიუჯეტი არის მხარჯავი დაწესებულების მიერ დასახული პრიორიტეტების მისაღწევად განსახორციელებელი პროგრამების, პროექტების, ღონისძიებებისა და მათი ბიუჯეტების მოსალოდნელი შედეგებისა და შეფასების ინდიკატორთა ერთობლიობა.

- კაპიტალური ბიუჯეტი არის საინვესტიციო ხასიათის პროგრამული ბიუჯეტი.

„საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ თანახმად საქართველოში იქმნება შემდეგი ფონდები:

- სახელმწიფო ბიუჯეტის სარეზერვო ფონდები. სახელმწიფო ბიუჯეტში იქმნება საქართველოს პრეზიდენტისა და საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდები. ორივე ფონდის მოცულობა, ერთად აღებული, არ უნდა აღემატებოდეს წლიური ბიუჯეტით გათვალისწინებული ასიგნებების მთლიანი ოდენობის 2%-ს.

საქართველოს პრეზიდენტისა და საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდებიდან სახსრები გამოიყოფა სახელმწიფო ბიუჯეტით გაუთვალისწინებელი გადასახდელების დასაფინანსებლად. სახელმწიფო ბიუჯეტის სარეზერვო ფონდების ხარჯების მიმართულებებს განსაზღვრვენ შესაბამისად საქართველოს პრეზიდენტი და საქარ-

თველოს მთავრობა და'სუსტებული ბიუჯეტით განსაზღვრული მოცულობის მიხედვით.

საქართველოს პრეზიდენტისა და საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდებიდან თანხებს საქართველოს პრეზიდენტისა და საქართველოს მთავრობის შესაბამისი გადაწყვეტილების საფუძველზე, რომელიც მოიცავს ინფორმაციას თანხის ოდენობისა და მიზნობრიობის შესახებ, გამოყოფს საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო. თუ საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდიდან გამოსაყოფი თანხა არ აღემატება 100 000 ლარს, საქართველოს ფინანსთა მინისტრის წარდგინებით საქართველოს პრემიერ-მინისტრი უფლებამოსილია მიიღოს გადაწყვეტილება თანხის გამოყოფის თაობაზე.

- საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდი. მისი განკარგვა ხორციელდება საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად.

საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან თანხებს საქართველოს მთავრობის შესაბამისი გადაწყვეტილების საფუძველზე გამოყოფს საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო.

საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდის ოდენობა განისაზღვრება წლიური ბიუჯეტით. თუ საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან გამოსაყოფი თანხა არ აღემატება 100 000 ლარს, საქართველოს ფინანსთა მინისტრის წარდგინებით საქართველოს პრემიერ-მინისტრი უფლებამოსილია მიიღოს გადაწყვეტილება თანხის გამოყოფის თაობაზე.

- წინა წლებში წარმოქმნილი დაეალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდი. მისი განკარგვა ხორციელდება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით და საქართველოს მთავრობის მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად. წინა წლებში წარმოქმნილი დაეალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდიდან თანხებს საქართველოს მთავრობის შესაბამისი გადაწყვეტი-

ლების საფუძველზე გამოყოფს საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო.

წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდის ოდენობა განისაზღვრება წლიური ბიუჯეტით. თუ წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდიდან გამოსაყოფი თანხა არ აღემატება 100 000 ლარს, საქართველოს ფინანსთა მინისტრის წარდგინებით საქართველოს პრემიერ-მინისტრი უფლებამოსილია მიიღოს გადაწყვეტილება თანხის გამოყოფის თაობაზე.

საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ან მის რომელიმე ნაწილში საგანგებო ან საომარი მდგომარეობის შემოღების შემთხვევაში საქართველოს პარლამენტს შეუძლია დამტკიცოს საქართველოს მთავრობის მიერ საქართველოს პრეზიდენტთან შეთანხმებული საგანგებო ბიუჯეტი საგანგებო ან საომარ მდგომარეობასთან დაკავშირებულ ღონისძიებათა მიზნობრივი დაფინანსებისათვის.

სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის მომზადება. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო იხილავს საბიუჯეტო განაცხადებს და სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის ძირითად პარამეტრებს საქართველოს მთავრობას განსახილველად წარუდგენს არა უგვიანეს ყოველი წლის 15 სექტემბრისა.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო საქართველოს მთავრობას სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტსა და ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების განახლებულ დოკუმენტს წარუდგენს არა უგვიანეს 25 სექტემბრისა.

სახელმწიფო ბიუჯეტით დამტკიცებული ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის მთლიანი ოდენობა არ უნდა აღემატებოდეს შესაბამისი წლის ნომინალური მთლიანი შიდა პროდუქტის საპროგნოზო მაჩვენებლის 25%-ს.

საქართველოს მთავრობა საქართველოს პრეზიდენტთან შეთანხმებულ სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტს თანდართულ მასალებთან ერთად საქართველოს პარლამენტს წარუდგენს არა უგვიანეს 1 ოქტომბრისა. სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტთან ერთად საქართველოს პარლამენტს განსახილველად წარედგინება ბიუჯეტის პროექტის შესაბამისი

ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტი.

სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტი უნდა შეიცავდეს შემდეგი სახის ინფორმაციას:

ა) სახელმწიფო ბიუჯეტის ბალანსს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით;

ბ) სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობებს, ნაშთის ცვლილებას და თითოეული მხარჯავი დაწესებულებისათვის გათვალისწინებული ასიგნებების მოცულობას საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მეორე თანრიგის (გარდა ორგანიზაციული კლასიფიკაციისა) მიხედვით;

გ) სახელმწიფო ბიუჯეტის პროფიციტის ან დეფიციტის მოცულობას;

დ) სახელმწიფო ბიუჯეტის ასიგნებების მოცულობას ორგანიზაციული კლასიფიკაციის მიხედვით;

ე) საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გადასახდელების მოცულობას (მათ შორის, მუნიციპალიტეტების მიხედვით გათანაბრებითი ტრანსფერების მოცულობას);

ვ) სახელმწიფო ვალის და სახელმწიფოს მიერ გარანტირებული სესხების ზღვრულ მოცულობას;

ზ) დონორების მიერ გამოყოფილი მიზნობრივი კრედიტებითა და გრანტებით დაფინანსებულ პროექტებს;

თ) ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტით გათვალისწინებულ მხარჯავი დაწესებულებების საშუალოვადიან პრიორიტეტებს, მათ მიწნებსა და შედეგებს;

ი) პროგრამულ და კაპიტალურ ბიუჯეტებს.

სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის თანდართული მასალები მოიცავს:

ა) სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის განმარტებით ბარათს, რომელიც შეიცავს შემდეგ ინფორმაციას:

- ძირითადი მაკროეკონომიკური ინდიკატორების (ნომინალური და რეალური მთლიანი შიდა პროდუქტი, ეკონომიკური ზრდა, ინფლაცია, ინვესტიციები და ა. შ.) პროგნოზებს და მათ აღწერას;

- ფისკალური მაჩვენებლების პროგნოზებს და მათ აღწერას;

- ინფორმაციას სახელმწიფო ბიუჯეტით დაფინანსებული ძირითადი პროგრამებისა და ღონისძიებების შესახებ;

ბ) მიმდინარე წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების მოკლე მიმოხილვას;

გ) წლიური საბიუჯეტო კანონის ამოქმედებისათვის საჭირო საკანონმდებლო ცვლილებების პაკეტს.

სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის განხილვა და დამტკიცება. საქართველოს პარლამენტში წარდგენილ სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტს თანდართული მასალებით და ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტს იხილავენ საქართველოს პარლამენტის კომიტეტები, საპარლამენტო ფრაქციები, უმრავლესობა, უმცირესობა, პარლამენტის წევრები.

საკომიტეტო განხილვების დროს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტს საქართველოს ფინანსთა მინისტრთან ან მის მოადგილესთან ერთად წარადგენს შესაბამისი სამინისტროს მინისტრი ან მისი მოადგილე.

საკომიტეტო განხილვებისას გამოთქმულ შენიშვნებსა და წინადადებებს, ასევე საქართველოს კონტროლის პალატისა და საქართველოს ეროვნული ბანკის დასკვნებს საქართველოს პარლამენტი არა უგვიანეს 22 ოქტომბრისა უგზავნის საქართველოს მთავრობას. ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტზე დასაგეგმის შემდგომ *სამ საბიუჯეტო წელზე* გამოთქმული შენიშვნა სარეკომენდაციო ხასიათისაა.

საქართველოს მთავრობა სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტისა და ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტის გადამუშავებულ ვარიანტებს გამოთქმული შენიშვნებისა და წინადადებების გათვალისწინების მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციასთან ერთად არა უგვიანეს 5 ნოემბრისა ხელმოწერედ წარუდგენს საქართველოს პარლამენტს. სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტი განიხილება პლენარულ სხდომაზე.

პლენარულ სხდომაზე წლიური საბიუჯეტო კანონის პროექტსა და მიმდინარე წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის მოკლე მიმოხილვის შესახებ მოხსენებას წარადგენს საქართველოს პრემიერ-მინისტრი ან საქართველოს მთავრობის რომელიმე წევრი პრემიერ-მინისტრის შესაბამისი აქტით

მიღებული დავალებით. საქართველოს პარლამენტი ასევე ისმენს საქართველოს კონტროლის პალატის, საქართველოს ეროვნული ბანკისა და საქართველოს პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტის მოხსენებებს.

პლენარულ სხდომაზე გამოთქმული შენიშვნები და წინადადებები საქართველოს მთავრობას ეგზავნება არა უგვიანეს 15 ნოემბრისა. საქართველოს მთავრობა სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტისა და ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტის საბოლოო ვარიანტებს პლენარულ სხდომაზე გამოთქმული შენიშვნებისა და წინადადებების გათვალისწინების მდგომარეობის შესახებ ინფორმაციასთან ერთად არა უგვიანეს 30 ნოემბრისა წარუდგენს საქართველოს პარლამენტს. სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტს საქართველოს პარლამენტი კენჭს უყრის არა უგვიანეს დეკემბრის მესამე პარასკევისა. სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონის პროექტი მიიღება სიითი შემადგენლობის უმრავლესობით, ერთი მოსმენით.

საქართველოს პარლამენტში სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტში ცვლილებები შესაძლებელია შეტანილ იქნეს საქართველოს მთავრობის თანხმობით. ასეთ შემთხვევაში საქართველოს მთავრობა საქართველოს პრეზიდენტთან შეთანხმებით საქართველოს პარლამენტს წარუდგენს კანონის შესაბამის შესწორებულ პროექტს. სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტში ცვლილებები შესაძლებელია ასევე შეტანილ იქნეს პლენარულ სხდომაზე მისი განხილვისას იმ შემთხვევაში, თუ გამოთქმულ შენიშვნას დაეთანხმება მომხსენებელი.

თუ საქართველოს პარლამენტი დეკემბრის მესამე პარასკევამდე ვერ მიიღებს სახელმწიფო ბიუჯეტის კანონის პროექტს, შესაძლებელია სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის იმავე ვარიანტს ან საქართველოს მთავრობისა და საქართველოს პარლამენტის წევრთა შემთანხმებული კომისიის მიერ გადამუშავებულ პროექტს ხელახლა ეყაროს კენჭი 10 დღის ვადაში, მაგრამ არა უგვიანეს 31 დეკემბრისა.

სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტის დაუმტკიცებლობის შემთხვევაში საქართველოს პარლამენტის დათხოვნისას საქართველოს პრეზიდენტი დეკრეტით ამტკიცებს სახელმწიფო ბიუჯეტს და ახალარჩეული პარლამენტის უფლება-

მოსილების ცნობიდან 1 თვეში წარუდგენს მას დასამტკიცებლად. დასაგეგმი საბიუჯეტო წლის დაწყებიდან არა უგვიანეს 1 თვისა საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო ადგილობრივი თვითმმართველობებიდან და ავტონომიური რესპუბლიკებიდან მიღებული ინფორმაციის საფუძველზე უზრუნველყოფს ქვეყნის ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუმენტის საბოლოო ვარიანტის მომზადებას და საქართველოს პარლამენტის საფინანსო-საბიუჯეტო კომიტეტისათვის ინფორმაციის სახით წარდგენას.

საქართველოს ფინანსთა მინისტრი ზედამხედველობს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების ორგანიზებას და მართვას. საქართველოს პარლამენტი უფლებამოსილია გააკონტროლოს საქართველოს მთავრობის მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტის სახსრების ხარჯვის კანონიერება და დარღვევების აღმოჩენის შემთხვევაში საქართველოს პრეზიდენტს მიმართოს საბიუჯეტო სახსრების ხარჯვის შეჩერების მოთხოვნით. საბიუჯეტო სახსრების არაკანონიერი ხარჯვის დადასტურების შემთხვევაში საქართველოს პრეზიდენტი იღებს შესაბამის გადაწყვეტილებას.

სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიში. სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიში მოიცავს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით წლიური ბიუჯეტის შესრულების შესახებ დეტალურ ინფორმაციას, კერძოდ:

ა) სახელმწიფო ბიუჯეტის ბალანსს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით;

ბ) მაკროეკონომიკურ მიმოხილვას;

გ) ბიუჯეტის შემოსულობებისა და გადასახდელების შედარებას შესაბამისი პერიოდის გეგმურ მაჩვენებლებთან;

დ) სახელმწიფო ხაზინის ერთიანი ანგარიშის სისტემის ანგარიშებზე არსებულ ნაშთებს წლის დასაწყისისა და დასასრულისთვის;

ე) ორგანიზაციული კოდების მიხედვით დამტკიცებულ და დაზუსტებულ ასიგნებებს შორის შეუსაბამობის განმარტებას, თუ ასეთი შეუსაბამობა აღემატება 30%-ს, გარდა იმ ფონდებისა, რომლებსაც წლიური საბიუჯეტო კანონით ვალისწინებს საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გადასახდელების სახით;

ვ) ორგანიზაციული კოდების მიხედვით დაზუსტებულ ასიგნებებსა და გადახდილ თანხებს შორის შეუსაბამობის განმარტებას, თუ ასეთი შეუსაბამობა აღემატება 15%-ს;

ზ) ინფორმაციას საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გადასახდელების შესრულების მდგომარეობის შესახებ (მათ შორის, საბიუჯეტო წლის ბოლოსთვის დაუფარავი სახელმწიფო ვალების და მუნიციპალიტეტების მიხედვით გათანაბრებითი ტრანსფერების თაობაზე);

თ) მხარჯავი დაწესებულებების¹¹ მიერ წლიური ბიუჯეტით დასახული პრიორიტეტებისა და ამ პრიორიტეტების მისაღწევად განხორციელებული პროგრამებისა და ღონისძიებების შედეგების აღწერას;

ი) ინფორმაციას პროგრამული და კაპიტალური ბიუჯეტების შესრულების შესახებ.

საქართველოს კონტროლის პალატა საქართველოს მთავრობის მიერ საქართველოს პარლამენტში სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიშის წარდგენის დღიდან არა უგვიანეს 1 თვისა პარლამენტს წარუდგენს მოხსენებას ამ ანგარიშის თაობაზე. სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიშის განხილვისა და საქართველოს კონტროლის პალატის მოხსენების მოსმენის შემდეგ საქართველოს პარლამენტი არა უგვიანეს 15 ივნისისა იღებს დადგენილებას ანგარიშის დამტკიცების ან დაუმტკიცებლობის შესახებ.

თუ საქართველოს პარლამენტი არ დაამტკიცებს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების წლიურ ანგარიშს, საქართველოს პრეზიდენტი განიხილავს საქართველოს მთავრობის პასუხისმგებლობის საკითხს და პარლამენტს 1 თვეში აცნობებს თავისი დასაბუთებული გადაწყვეტილების თაობაზე.

¹¹ მხარჯავი დაწესებულება – ბიუჯეტის ორგანიზაციული კლასიფიკაციის მიხედვით პირველი თანრიგის საბიუჯეტო ორგანიზაცია.

2.3 საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობები და გადასახდელები

ბიუჯეტი, როგორც წესი, შედგება შემოსულობებისა და გადასახდელების ნაწილისაგან. „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ თანახმად, ბიუჯეტის შემოსულობებია საანგარიშო პერიოდში ბიუჯეტში მიღებული ფულადი სახსრების ერთობლიობა:

ა) შემოსავლები, მათ შორის:

- გადასახადები;
- გრანტები;
- სხვა შემოსავლები;

ბ) არაფინანსური აქტივები (არაფინანსური აქტივებით ოპერაციებიდან მიღებული სახსრები); -

გ) ფინანსური აქტივები (ფინანსური აქტივებით ოპერაციებიდან მიღებული სახსრები, ნაშთის გამოყენების გარდა);

დ) ვალდებულებები (ვალდებულებების აღების შედეგად მიღებული სახსრები).

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის გადასახდელებია საანგარიშო პერიოდში ბიუჯეტიდან გასაცემი ფულადი სახსრების ერთობლიობა:

ა) ხარჯები, მათ შორის:

- შრომის ანაზღაურება;
- საქონელი და მომსახურება;
- სუბსიდიები;
- პროცენტი;
- გრანტები;
- სოციალური უზრუნველყოფა;
- სხვა ხარჯები;

ბ) არაფინანსური აქტივები (არაფინანსური აქტივებით ოპერაციებისათვის მიმართული სახსრები);

გ) ფინანსური აქტივები (ფინანსური აქტივებით ოპერაციებისათვის მიმართული სახსრები, ნაშთის დაგროვების გარდა);

დ) ვალდებულებები (ვალდებულებების ძირითადი ნაწილის დაფარვისათვის მიმართული სახსრები).

როცა საუბარია ბიუჯეტის შემოსულობებსა და გადასახდელებზე, აუცილებელია განვიხილოთ ბიუჯეტის საღდო. ბიუჯეტის შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის სხვაობა არის ბიუჯეტის საოპერაციო საღდო, ხოლო ბიუჯეტის საოპერაციო საღდოსა და არაფინანსური აქტივების ცვლილებას შორის სხვაობა – ბიუჯეტის მთლიანი საღდო. დადებითი მთლიანი საღდო არის ბიუჯეტის პროფიციტი, ხოლო უარყოფითი მთლიანი საღდო – ბიუჯეტის დეფიციტი.

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებისა და ხარჯების დინამიკა მოცემულია თანდართულ ცხრილებში (იხ. ცხრილი: 2.3.1, 2.3.2, 2.3.3, 2.3.4). მოცემული სტატისტიკური მონაცემებიდან კარგად ჩანს, რომ 2010 წელს გაიზარდა როგორც საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის (504.5 მლნ ლარით), ასევე ნაერთი ბიუჯეტის (601.3 მლნ ლარით) და თვითმმართველი ერთეულების (96.8 მლნ ლარით) ბიუჯეტების შემოსავლის ნაწილი, რის შედეგად იზრდებოდა ხარჯვითი ნაწილიც (შესაბამისად – 99.3 მლნ ლარი, 83.2 მლნ ლარი, 220.7 მლნ ლარი). ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ 2010 წელს შემცირდა სახელმწიფო ბიუჯეტის მთლიანი უარყოფითი საღდო.

საბიუჯეტო წლის დაწყებამდე სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების დამტკიცებლობის შემთხვევაში, შესაბამისი ბიუჯეტის დამტკიცებამდე სახელმწიფო ბიუჯეტისათვის – საქართველოს ფინანსთა მინისტრი, ხოლო ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტებისათვის – შესაბამისი აღმასრულებელი ორგანოები უფლებამოსილი არიან მხარჯავ დაწესებულებებზე ყოველთვიურად გასცენ თანხა, გასული საბიუჯეტო წლის დამტკიცებული ასიგნებების არა უმეტეს 1/12-სა.

საქართველოს ფინანსთა მინისტრი საერთაშორისო სტანდარტების გათვალისწინებით გამოსცემს სათანადო ნორმატიულ აქტებს, რომლებიც უზრუნველყოფს საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების საბიუჯეტო ორგანიზა-

ციების მიერ სტანდარტული სააღრიცხვო პროცედურებისა და ანგარიშგების მოთხოვნების დაცვას.

საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებები პასუხისმგებელი არიან შემოსულობების, გადასახდელებისა და ნაშთის ცვლილების აღრიცხვისა და კონტროლისთვის და საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ გამოცემულ ნორმატიულ აქტებთან მათ შესაბამისობაზე.

შემოსულობებთან, სახელმწიფო ბიუჯეტის გადასახდელებთან და ნაშთის ცვლილებასთან ერთად საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო პასუხისმგებელია სახელმწიფო ვალთან დაკავშირებული და საქართველოს კანონმდებლობით დაკისრებული სხვა ოპერაციების აღრიცხვისთვის.

ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშის შედგენის მეთოდოლოგია. სახელმწიფო ბიუჯეტისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის (ქ. თბილისის გარდა) ბიუჯეტის დაფინანსებაზე მყოფი მხარჯავი დაწესებულებები ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშს ადგენენ „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ მოთხოვნების გათვალისწინებით, საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ გამოცემული სამართლებრივი აქტის საფუძველზე.

ქ. თბილისისა და ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური ბიუჯეტების დაფინანსებაზე მყოფი მხარჯავი დაწესებულებები კი ბიუჯეტის შესრულების ანგარიშს ადგენენ შესაბამისი ხელისუფლების უფლებამოსილი ორგანოს მიერ დადგენილი წესითა და „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ მიხედვით.

სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების შესრულება ხდება საკასო მეთოდით. შესაბამისი ბიუჯეტით გათვალისწინებული ასიგნებების გაცემის უფლებამოსილება წყდება მიმდინარე საბიუჯეტო წლის 31 დეკემბერს 24 საათზე.

სახელმწიფო ხაზინის ერთიან ანგარიშზე მიღებული და სახელმწიფო ხაზინის ერთიანი ანგარიშიდან გადარიცხული სახსრები ყველა დონის ბიუჯეტისათვის მიეკუთვნება იმ პერიოდის შემოსულობას, როცა აღნიშნული სახსრების

მიღება ან გადარიცხვა აისახა სახელმწიფო ხაზინის ერთიან ანგარიშზე.

ბიუჯეტის შემოსულობების შესრულება. შემოსავლების აკრეფისთვის პასუხისმგებელმა უწყებებმა უნდა უზრუნველყონ ბიუჯეტში ჩასარიცხი თანხების სრულად და დროულად აკრეფა საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად. წლიური ბიუჯეტით დამტკიცებული შემოსულობები არის პროგნოზი და არ ზღუდავს ფაქტობრივ აკრეფას მაჩვენებლების გადამეტებით.

საქართველოს სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების ყველა შემოსულობა ექვემდებარება დაუყოვნებლივ დეპონირებას სახელმწიფო ხაზინის ერთიან ანგარიშზე.

ბიუჯეტის გადასახდელების შესრულება. დაზუსტებული ბიუჯეტით გათვალისწინებული გეგმის ზევით გადახდაზე ვალდებულების აღება დაუშვებელია. საბიუჯეტო ორგანიზაციის მიერ გადახდაზე ვალდებულების აღებისა და გადახდის განხორციელების უფლებამოსილებები განისაზღვრება საქართველოს ფინანსთა მინისტრის ან შესაბამისი საფინანსო ორგანოების მიერ „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ მოთხოვნათა დაცვით გამოცემული წესებით.

ფინანსური ვალდებულების აღება ასიგნებების ზევით დაუშვებელია, გარდა საქართველოს საერთაშორისო ხელშეკრულებებით და მრავალწლიანი შესყიდვებით ნაკისრი ვალდებულებებისა. მრავალწლიანი ფინანსური ვალდებულების აღების შემთხვევაში მის შესასრულებლად საჭირო სახსრები მხარჯავმა დაწესებულებამ უნდა გაითვალისწინოს შესაბამისი წლის ბიუჯეტის პროექტში.

საქართველოს კონტროლის პალატა საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით ამოწმებს საქართველოს სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების შესრულებას და ბიუჯეტების ასიგნებების ხარჯვას.

საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გადასახდელები არის წლიურ ბიუჯეტში პირველი თანრიგის

ორგანიზაციული კოდით გათვალისწინებული ასიგნება, რომელიც ცალკეულ ორგანიზაციულ კოდეზად მოიცავს:

ა) საგარეო სახელმწიფო ვალდებულებების მომსახურებას და დაფარვას;

ბ) საშინაო სახელმწიფო ვალდებულებების მომსახურებას და დაფარვას;

გ) საქართველოს პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდს;

დ) საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდს;

ე) საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდს;

ვ) წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდს;

ზ) ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულებისათვის გადასაცემ ტრანსფერებს.

საერთო-სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის გადასახდელების სხვა კატეგორიები შესაძლებელია განისაზღვროს წლიური ბიუჯეტით.

ნაერთი ბიუჯეტის სტატისტიკური მაჩვენებლები
(სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაცია)

მლნ. ლარი

ცხრილი. 23.1

დ ა ს ა ხ ე ლ ე ბ ა	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6
შემოსავლები					
გადასახადები	3 850,2	4 972,7	5 854,2	5 264,5	5 865,8
სოციალური შენატანები	2 646,6	3 669,0	4 752,7	4 388,9	4 867,5
გრანტები	502,8	722,1	-	-	-
სხვა შემოსავლები	195,7	102,0	617,3	388,6	472,1
ხარჯები	505,1	479,6	484,2	487,1	526,2
შრომის ანაზღაურება	2 978,7	4 379,0	5 410,9	5 397,1	5 480,3
საქონელი და მომსახურება	563,3	696,9	1 008,1	1 048,3	1 120,2
ძირითადი კაპიტალის მოხმარება	786,6	1 590,8	1 606,4	1 105,2	1 138,6
	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6
პროცენტი		98,6	120,5	171,2	206,1
სუბსიდიები	105,2	267,3	362,5	613,5	380,0
გრანტები	6,8	18,7	12,2	8,8	10,5
სოციალური უზრუნველყოფა	661,4	933,7	1 347,4	1 505,9	1 623,6
სხვა ხარჯები	436,4	773,0	953,8	944,3	1 001,3
ბიუჯეტის საოპერაციო საღდო	871,5	593,7	443,3	-132,5	385,5
არაფინანსური აქტივების ცვლილება	505,1	541,0	826,7	1 041,3	1 320,9
ბიუჯეტის მთლიანი საღდო	366,4	52,7	-383,4	-1 173,8	-935,3
მეგობრადუმის მუხლები					
ვალის ნაშთი პერიოდის ბოლოს	3 855,4	3 919,6	5 153,6	6 225,2	7 633,5
მათ შორის:					
საშინაო ვალი	1 510,9	1 489,9	1 458,9	1 693,2	1 818,3
საგარეო ვალი	2 344,5	2 429,7	3 694,7	4 532,0	5 815,2

სახემწიფო ბიუჯეტი სტატისტიკური მაჩვენებლები

(საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სააგენტოს ინფორმაცია)

მლნ. ლარი

ცხრილი. 2.32

დასახელება	2006	2007	2008	2009	2010
1	2	3	4	5	6
შემოსავლები	3 293,3	4 293,6	5 517,7	4 917,0	5 421,5
გადასახადები	2 130,3	3 010,5	4 541,6	4 161,7	4 592,4
სოციალური შენატანები	502,8	722,1	-	-	-
გრანტები	194,0	208,6	617,2	387,7	471,4
სხვა შემოსავლები	466,2	352,4	359,0	367,5	357,7
ხარჯები	2 669,4	3 890,0	5 554,7	5 367,2	5 466,5
შრომის ანაზღაურება	451,5	603,5	913,1	941,6	993,5
საქონელი და მომსახურება	678,5	1 483,8	1 508,8	879,9	881,6
ძირითადი კაპიტალის მოხმარება	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6
პროცენტი					
სუბსიდიები	100,5	97,4	119,3	167,2	200,7
გრანტები	419,0	267,3	362,5	447,3	196,3
სოციალური უსრუნველყოფა	222,7	197,3	858,9	861,2	1 099,6
სხვა ხარჯები	597,2	892,5	1 286,1	1 419,9	1 481,1
ბიუჯეტის საოპერაციო საღდო	200,0	348,2	506,1	650,1	613,7
არაფინანსური აქტივების ცვლილება	623,9	403,6	-37,0	-450,3	-45,0
ბიუჯეტის მთლიანი საღდო	278,7	274,0	324,6	746,7	873,5
მეგობრადუმი მუხლები	345,2	129,6	-361,6	-1	-918,5
ვალის ნაშთი პერიოდის ბოლოს	3 855,4	3 919,6	5 153,6	6 225,2	7 633,5
მათ შორის:					
საშინაო ვალი	1 510,9	1 489,9	1 458,9	1 693,2	1 818,3
საგარეო ვალი	2 344,5	2 429,7	3 694,7	4 532,0	5 815,2

თეოთმმართველი ერთეულების ბიუჯეტი სტატისტიკური მაჩვენებლები¹

მლნ. ლარი

ცხრილი 23.3

დ ა ს ა ხ ე ლ ე ბ ა	2009	2010
	ყელი	ყელი
შემოსავლები	347,6	444,4
გადასახადები	227,1	275,1
გრანტები	0,9	0,7
სხვა შემოსავლები	119,5	168,5
ხარჯები	882,3	1 103,0

* წინასწარი მონაცემები.

წყარო: საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო.

შენიშვნა: ცხრილი შედგენილია საქართველოს საბიუჯეტო კლასიფიკაციისა და სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკის მეთოდოლოგიით (GFSM 2001) გათვალისწინებული სტანდარტებისა და მოთხოვნის შესაბამისად.

¹ http://geostat.ge/?action=page&p_id=313&lang=geo

ცხრილი. 2.3.4 საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის
წლიური მონაცემები²

(მლნ. ლარი)

	2007	2008	2009	2010
შემოსულები				
გადასახადები				
გადასახდები შემოსავლებზე, მოგებაზე და კაპიტალის ღირებულების ნაზრდზე	4293,6	5517,7	4917,0	5421,5
	3010,5	4541,6	4161,7	4592,4
გადასახადები ხელფასზე და სიმუშაო ძალაზე	533,1	1810	1570,9	1695,0
გადასახადები ქონებაზე	0,0	0,0	0,0	0,0
გადასახადები საკონფლსა და მომსახურებაზე	0,0	0,0	0,0	0,0
გადასახადები საგარეო ვაჭრობასა და სავაჭრო- ეკონომიკურ ოპერაციებზე	2402	2588	2494,9	2763,9
სხვა გადასახადები	52	51,9	35,9	70,4
სოციალური შენატანები	23,1	91,8	60,0	63,1
გრანტები	722,1	0,0	0,0	0,0
სხვა შემოსულები	208,6	617,1	387,7	471,4
	352,4	359	367,6	357,7

² <http://mof.ge/4647>

ბარჯები	3890,0	5554,7	5367,2	5466,5
შრომის ანაზღაურება	603,5	913,1	941,6	993,5
საქონელი და მომსახურება	1484	1509	879,9	881,6
ძირითადი კაპიტალის მოხმარება	0,0	0,0	0	0,0
პროცენტი	97,4	119,3	167,2	200,7
სუბსიდიები	267,3	362,5	447,3	196,3
გრანტები	197,3	858,9	861,2	1099,6
სოციალური უზრუნველყოფა	892,5	1286	1419,9	1481,1
სხვა ხარჯები	348,2	506,1	650,1	613,7
ბიუჯეტის საოპერაციო საღდო (1-2)	403,6	-37,0	-450,2	-45,0
არაფინანსური აქტივების ცვლილება	274	324,7	746,8	873,6
ბიუჯეტის მთლიანი საღდო [1-2-31=1-2]-პროფიციტი	129,6	-361,7	-1197,0	-918,6
(+) დეფიციტი (-)	144,1	600,5	-499,5	357,4
ფინანსური აქტივების ცვლილება	87,8	416,2	-402,7	109,0
ვალუტა და დეპოზიტები (3212+3222)	0,0	0,0	0,0	0,0
ფასიანი ქაღალდები, გარდა აქციებისა (3213+3223)	56,3	125,5	64,7	165,8
სესხები (3214+3224)	0,0	0,0	0,0	0,0
აქციები და სხვა კაპიტალი (3215+3225)	0,0	0,0	0,0	0,0

სადაზღვევო ტექნიკური რეზერვები (3216+3226)
წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები
(3217+3227)

სხვა დებიტორული დავალიანება (3218+3228)
საშინაო

ვალუტა და დეპოზიტები

ფასიანი ქაღალდები, გარდა აქციებისა

სესხები

აქციები და სხვა კაპიტალი

სადაზღვევო ტექნიკური რეზერვები

წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები

სხვა დებიტორული დავალიანება

საგარეო

ვალუტა და დეპოზიტები

ფასიანი ქაღალდები, გარდა აქციებისა

სესხები

აქციები და სხვა კაპიტალი

სადაზღვევო ტექნიკური რეზერვები

წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები

0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
144,1	600,5	-499,5	357,4	
87,8	416,2	-402,7	109,0	
0,0	0,0	0	0,0	0,0
56,3	125,5	64,7	165,8	
0,0	58,8	-161,5	82,6	
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

სხვა დებიტორული დავალიანება	0,0	0,0	0,0	0,0
მონეტარული ოქრო და ნასესხობის უფლება	0,0	0,0	0,0	0,0
ვალდებულებების ცვლილება	14,5	962,2	697,5	1276,0
ვალუტა და დეპოზიტები (3312+3322)	0,0	0,0	0,0	0,0
ფასიანი ქაღალდები, გარდა აქციებისა (3313+3323)	0,0	693,8	224,5	136,9
სესხები(3314+3324)	14,5	290,8	671,1	1139,1
აქციები და სხვა კაპიტალი (3315+3325)	0,0	0,0	0,0	0,0
სადაზღვეო ტექნიკური რეზერვები (3316+3326)	0,0	0,0	0,0	0,0
წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები(3317+3327)	0,0	0,0	0,0	0,0
სხვა კრედიტორული დავალიანება(3318+3328)	0,0	-22,4	-198,1	0,0
საშინაო	-20,0	-52,4	26,4	123,5
ვალუტა და დეპოზიტები	0	0	0	0,0
ფასიანი ქაღალდები, გარდა აქციებისა	0	-30	224,5	136,9
სესხები	-20	0,0	0,0	-13,4

აქციები და სხვა კაპიტალი(მხოლოდ სახელმწიფო საწარმოები)	0,0	0,0	0,0	0,0
სადაზღვევო ტექნიკური რეზერვები	0,0	0,0	0,0	0,0
წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები	0,0	0,0	0,0	0,0
სხვა კრედიტორული დავალიანება	0,0	-22,4	-198,1	0,0
საგარეო	34,5	1014,6	671,1	1152,5
ვალუტა და დეპოზიტები	0,0	0,0	0,0	0,0
ფასიანი ქაღალდები, გარდა აქციებისა	0,0	723,8	0,0	0,0
• სესხები	34,5	290,8	671,1	1152,5
აქციები და სხვა კაპიტალი(მხოლოდ სახელმწიფო საწარმოები)	0,0	0,0	0,0	0,0
სადაზღვევო ტექნიკური რეზერვები	0,0	0,0	0,0	0,0
წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტები	0,0	0,0	0,0	0,0
სხვა კრედიტორული დავალიანება	0,0	0,0	0,0	0,0
სტატისტიკური ცდომილება	0,0	0,0	0,0	0,0
გემორანდუმის მუხლი: მთლიანი ხარჯები(2+31)	4164,0	5879,4	6114,0	6340,1

კითხვები თვითშეფასებისთვის

1. როგორ წარმოგვიდგება უნიტარული და ფედერალური სახელმწიფოების საბიუჯეტო სისტემა?

2. რა ძირითად ფუნქციებს ასრულებს სახელმწიფო ბიუჯეტი?

3. რა ძირითად პრინციპებს ემყარება საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა?

4. რა თავისებურებებით ხასიათდება პროგრამული და კაპიტალური ბიუჯეტი?

5. დაახასიათეთ ბიუჯეტის შემოსულობები და გადასახდელები.

6. რა დროს შეიძლება იქნას შემოღებული საგანგებო ბიუჯეტი?

7. რა ძირითადი სახის ინფორმაციას უნდა შეიცავდეს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტი?

8. რა ძირითად ინფორმაციას უნდა მოიცავდეს სახელმწიფო ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიში?

ტესტი

1. საქართველოს სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების პროექტების მომზადების, განხილვის, დამტკიცების, ბიუჯეტის შესრულების, ანგარიშგებისა და კონტროლის წესებს, აგრეთვე საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების საბიუჯეტო ურთიერთობებსა და პასუხისმგებლობას არეგულირებს:

ა) საქართველოს საგადასახადო კოდექსი;

ბ) საქართველოს კანონი – „საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შესახებ“;

- გ) „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“;
დ) საქართველოს კანონი – „შემოსულობების ბიუჯეტებს შორის განაწილების შესახებ“.

2. საქართველოს ცენტრალური, ავტონომიური რესპუბლიკებისა და ადგილობრივი ხელისუფლებების ფუნქციების შესასრულებლად ფულადი სახსრების მობილიზებისა და გამოყენების მიზნით სამართლებრივი აქტებით რეგულირებულ საბიუჯეტო ურთიერთობათა ერთობლიობა არის:

- ა) საქართველოს საბიუჯეტო პროცესი;
ბ) საქართველოს ტერიტორიული მოწყობა;
გ) „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“;
დ) საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა.

3. საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის ძირითადი პრინციპებია:

- ა) ყოვლისმომცველობა, კონფიდენციალურობა, ანგარიშვალდებულება, დირექტიულობა, ერთიანობა, უნივერსალობა, კონსოლიდირება;
ბ) მომგებიანობა, გამჭვირვალობა, ანგარიშვალდებულება, ცენტრალიზაცია, ერთიანობა, სისტემატურობა, მიზნობრიობა;
გ) ყოვლისმომცველობა, გამჭვირვალობა, ანგარიშვალდებულება, დამოუკიდებლობა, ერთიანობა, უნივერსალობა, კონსოლიდირება;
დ) დიფერენცირებულობა, შემოსავლიანობა, ანგარიშვალდებულება, დამოუკიდებლობა, ერთიანობა, უნივერსალობა, ეფექტურობა.

4. საქართველოს სახელმწიფო, ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური და ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების კონსოლიდირებული ბიუჯეტი, რომელიც არ ექვემდებარება არც ერთი ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოს მიერ დამტკიცებას, არის:

- ა) საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტი;
ბ) საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტი;
გ) ტერიტორიული ერთეულის ბიუჯეტი;
დ) მუნიციპალური ბიუჯეტი.

5. მხარჯაყი დაწესებულების მიერ დასახული პრიორიტეტების მისაღწევად განსახორციელებელი პროგრამების, პროექტების, ღონისძიებებისა და მათი ბიუჯეტების მოსა-

ლოდნელი შედეგებისა და შეფასების ინდიკატორთა ერთობლიობა არის:

- ა) პროგრამული ბიუჯეტი; ბ) კაპიტალური ბიუჯეტი;
- გ) ნაერთი ბიუჯეტი; დ) ბრუტო ბიუჯეტი.

6. „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ თანახმად, სახელმწიფო ბიუჯეტით დამტკიცებული ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის მთლიანი ოდენობა არ უნდა აღემატებოდეს შესაბამისი წლის ნომინალური მთლიანი შიდა პროდუქტის საპროგნოზო მაჩვენებლის:

- ა) 10 %-ს; ბ) 15 %-ს;
- გ) 20 %-ს; დ) 25 %-ს.

7. საქართველოს მთავრობა საქართველოს პრეზიდენტთან შეთანხმებულ სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტს თანდართულ მასალებთან ერთად საქართველოს პარლამენტს წარუდგენს არა უგვიანეს:

- ა) 15 სექტემბრისა; ბ) 25 სექტემბრისა;
- გ) 1 ოქტომბრისა; დ) 25 ნოემბრისა.

8. „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის“ თანახმად, საქართველოში იქმნება შემდეგი ფონდები:

ა) საქართველოს საპრეზიდენტო პროექტების დაფინანსების ფონდი, საქართველოს პრემიერ-მინისტრის სარეზერვო ფონდი, საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი ღონისძიებების ფონდი, საბიუჯეტო დეფიციტის დაფინანსების ფონდი;

ბ) საქართველოს პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდი, საქართველოს პარლამენტის სარეზერვო ფონდი, საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდი. წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვის ფონდი;

გ) საქართველოს პარლამენტის სარეზერვო ფონდი, საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდი, საქართველოს რეგიონებში ინფრასტრუქტურის გაჯანსაღების ფონდი, საომარი ვითარების შედეგად დაზარალებულთა ანაზღაურების ფონდი.

დ) საქართველოს პრეზიდენტის სარეზერვო ფონდი, საქართველოს მთავრობის სარეზერვო ფონდი, საქართველოს რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდი, წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების

დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდი.

9. საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის გადასახდელებია საანგარიშო პერიოდში ბიუჯეტიდან გასაცემი ფულადი სახსრების ერთობლიობა:

ა) შრომის ანაზღაურება, არაფინანსური ხარჯები, ფინანსური აქტივები, საპენსიო ვალდებულებები;

ბ) ხარჯები, არაფინანსური აქტივები, ფინანსური აქტივები, ვალდებულებები;

გ) გადასახადები, საურაეები, პასივები, უცხოური დავალიანების მომსახურების ხარჯები;

დ) საერთო სახელმწიფოებრივი ხარჯები, სუბსიდიები, არაფინანსური აქტივები, ფინანსური აქტივები.

10. ფედერალურ სახელმწიფოებში საბიუჯეტო სისტემა შედგება:

ა) ერთი რგოლისგან;

ბ) ორი რგოლისგან;

გ) სამი რგოლისგან;

დ) ოთხი რგოლისგან.

თემა III. ტერიტორიული ერთეულების გიუჯეტი

3.1 ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის საკუთარი და არასაკუთარი შემოსულობები

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის თანახმად, თითოეულ ადგილობრივ თვითმმართველ ერთეულს აქვს საკუთარი დამოუკიდებელი ბიუჯეტი. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტი დამოუკიდებელია როგორც სხვა თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისგან, ისე სახელმწიფო ბიუჯეტისგან და ავტონომიური რესპუბლიკების რესპუბლიკური ბიუჯეტებისგან.

საქართველოს ცენტრალურ და ავტონომიური რესპუბლიკების ხელისუფლებებს უფლება არა აქვთ, ჩაერიონ ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების საბიუჯეტო უფლებამოსილებებში.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის საკუთარ შემოსულობებს განეკუთვნება ადგილობრივი გადასახადები და მოსაკრებლები, გათანაბრებითი ტრანსფერი და საქართველოს კანონმდებლობით ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულებისათვის განეკუთნილი სხვა შემოსულობები. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის არასაკუთარ შემოსულობებს განეკუთვნება სპეციალური და მიზნობრივი ტრანსფერები და საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი სხვა შემოსულობები (თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტის სტატისტიკური მაჩვენებლები იხ. ცხრილი. 3.1.1).

დღეს საქართველოს ტერიტორიაზე მოქმედებს შემდეგი ადგილობრივი მოსაკრებლები¹²:

– ადგილობრივი მოსაკრებლები;

1. ადგილობრივი სანებართვო მოსაკრებლები;

¹² საქართველოს კანონი – ადგილობრივი მოსაკრებლის შესახებ (2011 წლის 4 ნოემბრის მდგომარეობით).

3. მოსაკრებელი დასახლებული ტერიტორიის დასუფთავებისათვის;

4. სათამაშო ბიზნესის მოსაკრებელი;

5. მოსაკრებელი სპეციალური (ზონალური) შეთანხმების გაცემისათვის;

6. კულტურული მემკვიდრეობის სარეაბილიტაციო არეალის ინფრასტრუქტურის მოსაკრებელი;

7. მშენებლობის (გარდა განსაკუთრებული მნიშვნელობის რადიაციული ან ბირთვული ობიექტების მშენებლობისა) სანებართვო პირობების შესრულების დადასტურების (ექსპლუატაციაში მიღების) თაობაზე აქტის გამოცემის (მასში ცვლილების შეტანის) დაჩქარებული მომსახურების მოსაკრებელი.

– მოსაკრებელი მშენებლობის (გარდა განსაკუთრებული მნიშვნელობის რადიაციული ან ბირთვული ობიექტების მშენებლობისა) ნებართვისათვის;

– მშენებლობის (გარდა განსაკუთრებული მნიშვნელობის რადიაციული ან ბირთვული ობიექტების მშენებლობისა) სანებართვო პირობების შესრულების დადასტურების (ექსპლუატაციაში მიღების) თაობაზე აქტის გამოცემის (მასში ცვლილების შეტანის) დაჩქარებული მომსახურების მოსაკრებელი;

– მოსაკრებელი დასახლებული ტერიტორიის დასუფთავებისათვის;

– მოსაკრებელი სპეციალური (ზონალური) შეთანხმების გაცემისათვის, მისი ოდენობა გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$L \\ X = \frac{K21 - K2}{K2} S$$

სადაც:

ა) X არის მოსაკრებლის ოდენობა;

ბ) L არის 1 კვ.მ მიწის ნაკვეთის ნორმატიული ფასი;

გ) K21 არის მიწის ნაკვეთისათვის სპეციალური (ზონალური) შეთანხმების საფუძველზე მისანიჭებული განაშენიანების ინტენსივობის კოეფიციენტი;

დ) K2 არის მიწის ნაკვეთისათვის დადგენილი განაშენიანების ინტენსივობის კოეფიციენტი;

ე) S არის სამშენებლო მიწის ნაკვეთის ფართობი.

მოსაკრებლის ოდენობა ნამატი სამშენებლო ფართობის ერთ კვადრატულ მეტრზე გაანგარიშებით არ უნდა აღემატებოდეს 400 ლარს. მოსაკრებელი გადაიხდებიან მშენებლობის ნებართვის გაცემისას.

– სატენდერო მოსაკრებელი (საკრებულოს მიერ დაწესებული სატენდერო მოსაკრებლის განაკვეთი არ უნდა აღემატებოდეს 150 ლარს).

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტში გაუთვალისწინებელი გადასახდელების დასაფინანსებლად იქმნება *სარეზერვო ფონდი*, რომლის მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს წლიური ბიუჯეტით გათვალისწინებული ასიგნებების მთლიანი ოდენობის 2%-ს. სარეზერვო ფონდიდან თანხებს ქალაქის მერის ან გამგებლის გადაწყვეტილების საფუძველზე, რომელიც მოიცავს ინფორმაციას თანხის ოდენობისა და მიზნობრიობის შესახებ, გამოყოფს საფინანსო ორგანო.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტში შეიძლება შეიქმნას წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდი, რომლის განკარგვა ხორციელდება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით და ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად. წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდის ოდენობა განისაზღვრება წლიური ბიუჯეტით.

როგორც საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე, ასევე ცალკეულ მუნიციპალიტეტში საგანგებო მდგომარეობის შემოდების შემთხვევაში ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოს შეუძლია დაამტკიცოს შესაბამისი აღმასრულებელი ორგანოს მიერ წარმოდგენილი საგანგებო ბიუჯეტი საგანგებო მდგომარეობასთან დაკავშირებულ ღონისძიებათა მიზნობრივი დაფინანსებისათვის.

რეგიონალურ ჭრილში საკმაოდ აქტუალურია საკითხი გათანაბრებითი ტრანსფერების შესახებ. ადგილობრივი

თვითმმართველი ერთეულების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გათანაბრებას სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი გათანაბრებითი ტრანსფერით უზრუნველყოფს სახელმწიფო.

ექსკლუზიურ უფლებამოსილებათა განსახორციელებლად ადგილობრივ თვითმმართველ ერთეულს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსური დახმარების სახით გადაეცემა გათანაბრებითი ტრანსფერი, რომლის მიზანია სხვადასხვა ადგილობრივი თვითმმართველობების ექსკლუზიურ უფლებამოსილებათა განხორციელებისათვის ფინანსური რესურსების გათანაბრება.

გათანაბრებითი ტრანსფერის გაანგარიშება ხდება ყველა ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის მიხედვით. გათანაბრებითი ტრანსფერის ოდენობის გამოანგარიშების ფორმულის მიზნებისათვის პირველ ეტაპზე საქართველოს ფინანსთა მინისტრის ინდივიდუალური ადმინისტრაციულ-სამართლებრივი აქტით განისაზღვრება ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტების ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის მთლიანი მოცულობა, რომელიც არ უნდა იყოს დასაგეგმი საბიუჯეტო წლის ნომინალური მთლიანი შიდა პროდუქტის საპროგნოზო მოცულობის 4%-ზე ნაკლები.

მეორე ეტაპზე გაიანგარიშება ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის ჯამის მოცულობა თითოეული ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისათვის. შემდგომ ეტაპზე გაიანგარიშება ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შემოსავლები (გრანტების გარდა). იმ ადგილობრივ თვითმმართველ ერთეულს, რომლის ბიუჯეტის შემოსავლები (გრანტების გარდა) აღემატება ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის ჯამს, გათანაბრებითი ტრანსფერი არ გამოეყოფა.

თითოეული ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისათვის გადასაცემი გათანაბრებითი ტრანსფერის ოდენობა გამოიანგარიშება ფორმულით:

$$T=E-R,$$

სადაც:

T - ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისათვის გამოსაყოფი ტრანსფერი;

E – ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის ხარჯებისა და არაფინანსური აქტივების ზრდის ჯამი, რომელიც გაიანგარიშება სტატისტიკური მონაცემებისა (მოსახლეობის რაოდენობა, 6 წლამდე ბავშვების რაოდენობა, 6-დან 18 წლამდე მოზარდთა რაოდენობა, იმ მოსახლეობის რაოდენობა, რომლის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის მაჩვენებელი (სარეიტინგო ქულა) ნაკლებია საქართველოს მთავრობის მიერ დადგენილ ზღვრულ ოდენობაზე, ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ფართობი და ადგილობრივი მნიშვნელობის გზების სიგრძე) და გათანაბრებითი კოეფიციენტების საფუძველზე, თვითმმართველი ქალაქებისა და მუნიციპალიტეტების გამიჯვნით;

R – ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შემოსავლები (გრანტების გარდა), რომელიც თითოეული ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისათვის გაიანგარიშება მიმდინარე წლის პროგნოზისა და გასული 3 წლის ფაქტობრივი მაჩვენებლების ტენდენციის მიხედვით.

გათანაბრებითი ტრანსფერის გაანგარიშების ინსტრუქციას (მათ შორის, გაანგარიშებისას გამოყენებული სტატუსისა და მხარდაჭერის კოეფიციენტებს) ამტკიცებს საქართველოს ფინანსთა მინისტრი.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის პროექტის მომზადებისა და წარდგენის პროცესს კოორდინაციას უწევს ადგილობრივი თვითმმართველობის საფინანსო ორგანო. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის პროექტის მომზადების, წარდგენისა და დამტკიცების მიზნებისათვის საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო ადგილობრივ ხელისუფლებას უზრუნველყოფს შესაბამისი მეთოდური მითითებებით. საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მოთხოვნის შემთხვევაში ადგილობრივი ხელისუფლება ვალდებულია დროულად და სრულად წარუდგინოს მას ინფორმაცია ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შესახებ.

ადმინისტრაციული ერთეულების განვითარების ძირითადი გეგმას წარმოადგენს ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტი,

რომელიც ასახავს ინფორმაციას საშუალოვადიანი სამოქმედო გეგმების შესახებ. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტს ადგენს ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი ორგანო შესაბამისი სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის ადმინისტრაციასთან კონსულტაციით.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტის მომზადების მიზნით ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი ორგანო ყოველი წლის 1 მარტიდან იწყებს მუშაობას, რისთვისაც გამოსცემს შესაბამის ადმინისტრაციულ-სამართლებრივ აქტს, რომელშიც განსაზღვრულია პრიორიტეტების შედგენისათვის წარსადგენი ინფორმაციის ნუსხა და წარდგენის ვადები.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტი უნდა შეიცავდეს არანაკლებ შემდეგ ინფორმაციას:

ა) გასული, მიმდინარე, დასაგეგმი საბიუჯეტო წლისათვის და დასაგეგმის შემდგომი სამი საბიუჯეტო წლისათვის ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შემოსავლებისა და ხარჯების, ფინანსური და არაფინანსური აქტივებით ოპერაციებისა და ვალდებულებების აგრეგირებულ მაჩვენებლებს;

ბ) ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის გასული საბიუჯეტო წლის ბიუჯეტის შესრულების საბოლოო შედეგების ანალიზს და მიმდინარე საბიუჯეტო წლის გადამუშავებულ პროგნოზებს;

გ) დასაგეგმი საბიუჯეტო წლისათვის და დასაგეგმის შემდგომი სამი საბიუჯეტო წლისათვის:

- ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი ორგანოს მიერ განსაზღვრულ ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტებს;

- ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის საშუალოვადიან პრიორიტეტებს და მათ მისაღწევად განსახორციელებელი ძირითადი პროგრამებისა და ღონისძიებების დაფინანსების ოდენობებს, მიზნებსა და შედეგებს.

ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი ორგანო (გარდა ავტონომიური რესპუბლიკის შემად-

გენლობაში შემავალი ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულისა) ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტს წარუდგენს ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოს და საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს არა უგვიანეს 15 ნოემბრისა.

ავტონომიური რესპუბლიკის შემადგენლობაში შემავალი ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეული ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტს წარუდგენს ავტონომიური რესპუბლიკის საფინანსო ორგანოს ავტონომიური რესპუბლიკის მიერ დადგენილი წესით.

3.2 ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის პროექტის მომზადება, წარდგენა და დამტკიცება

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს მიმდინარე წლის 15 ივლისამდე აცნობებს დასაგეგმი საბიუჯეტო წლის ძირითად საბიუჯეტო პარამეტრებს. საქართველოს ფინანსთა სამინისტროდან მიღებული ინფორმაციის გათვალისწინებით საფინანსო ორგანო გაიანგარიშებს შემოსულობებისა და გადასახდელების საპროგნოზო მაჩვენებლებს და იწყებს შესაბამის პროცედურებს ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის პროექტის შესადგენად.

თუ ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის ორგანიზაციული კლასიფიკაცია ითვალისწინებს ერთზე მეტ მხარჯავ დაწესებულებას, ბიუჯეტის პროექტის მომზადების მიზნით, საფინანსო ორგანო მხარჯავ დაწესებულებებს უგზავნის საბიუჯეტო განაცხადის ფორმებს

ასიგნებებისა და დასაქმებულთა რიცხოვნობის საორიენტაციო ზღვრული მოცულობების მითითებით.

საბიუჯეტო განაცხადი უნდა შეიცავდეს არანაკლებ შემდეგ ინფორმაციას:

ა) გასული, მიმდინარე და დასაგეგმი საბიუჯეტო წლებისათვის:

– მხარჯავი დაწესებულებებისათვის გათვალისწინებული ასიგნებების გაანგარიშებას საბიუჯეტო კლასიფიკაციის (გარდა ორგანიზაციული კლასიფიკაციისა) ყველაზე დაბალი თანრიგის მიხედვით;

– მხარჯავი დაწესებულებებისათვის გათვალისწინებული ასიგნებების გაანგარიშებას ორგანიზაციული კლასიფიკაციის მიხედვით;

– მხარჯავი დაწესებულებისათვის საპროგნოზო დასაქმებულთა რიცხოვნობას;

– ინფორმაციას უცხოეთიდან მიღებული დაფინანსების წყაროებით განსახორციელებელი პროექტებისა და ამ პროექტების თანადაფინანსებისა და თანამონაწილეობისათვის გათვალისწინებული ასიგნებების შესახებ (ასეთის არსებობის შემთხვევაში);

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო არა უგვიანეს 5 ოქტომბრისა აცნობებს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს სახელმწიფო ბიუჯეტის პროექტით შესაბამისი ბიუჯეტისათვის გადასაცემი ფინანსური დახმარებისა და გადასახადებიდან მისადები შემოსავლების საპროგნოზო მანვენებლებს. ბიუჯეტის პროექტთან ერთად ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოს წარედგინება ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტი.

ბიუჯეტის პროექტი უნდა შეიცავდეს შემდეგი სახის ძირითად ინფორმაციას:

ა) ბიუჯეტის ბალანსს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით;

ბ) ბიუჯეტის შემოსულობებს, ნაშთის ცელილებას და თითოეული მხარჯავი დაწესებულებისათვის გათვალისწინებული ასიგნებების მოცულობას საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მეორე თანრიგის (გარდა ორგანიზაციული კლასიფიკაციისა) მიხედვით;

გ) ბიუჯეტის პროფიციტის ან დეფიციტის მოცულობას;

დ) ბიუჯეტის ასიგნებების მოცულობას ორგანიზაციული კლასიფიკაციის მიხედვით;

ე) სარეზერვო ფონდის მოცულობას;

ვ) დონორების მიერ გამოყოფილი მიზნობრივი კრედიტებითა და გრანტებით დაფინანსებულ პროექტებს;

ზ) ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტით გათვალისწინებულ ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის საშუალოვადიან პრიორიტეტებს, მათ მიზნებსა და შედეგებს;

თ) პროგრამულ და კაპიტალურ ბიუჯეტებს.

ბიუჯეტის პროექტის თანდართული მასალები მოიცავს:

1) ბიუჯეტის პროექტის განმარტებით ბარათს;

2) მიმდინარე წლის ბიუჯეტის შესრულების მოკლე მიმოხილვას.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის პროექტის განხილვა და დამტკიცება. ბიუჯეტის პროექტი ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოში წარდგენიდან 5 დღის ვადაში უნდა გამოქვეყნდეს საჯარო განხილვისათვის. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანო საჯაროდ იხილავს ბიუჯეტის პროექტს და ახალი საბიუჯეტო წლის დაწყებამდე იღებს გადაწყვეტილებას ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის პროექტის დამტკიცების შესახებ. გადაწყვეტილება ბიუჯეტის პროექტის დამტკიცების შესახებ მიიღება წარმომადგენლობითი ორგანოს სითითი შემადგენლობის უმრავლესობით.

ბიუჯეტის პროექტის იმავე ან შესწორებულ ვარიანტს არა უგვიანეს 10 დეკემბრისა ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის (გარდა ქ. თბილისისა) გამგებელი (მერი) წარუდგენს წარმომადგენლობითი ორგანოს თავმჯდომარეს, ხოლო ქ. თბილისის მერი ამავე ვადაში წარუდგენს წარმომადგენლობით ორგანოს. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოში განხილვისას ბიუჯეტის პროექტში ცვლილებები შეიძლება

შეტანილ იქნეს მხოლოდ აღმასრულებელ ორგანოსთან შეთანხმებით.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს ყოველი წლის 5 ოქტომბრამდე აცნობებს მიზნობრივი ტრანსფერის საპროგნოზო პარამეტრებს. საქართველოს საკანონმდებლო აქტების ან/და ხელშეკრულების საფუძველზე ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი ორგანო საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ წარმოდგენილი პარამეტრების საფუძველზე ამზადებს ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტში დელეგირებული უფლებამოსილებების პროგრამებისა და ღონისძიებების დაფინანსების გაანგარიშებებს, მიზნობრივი ტრანსფერის მოცულობას და ბიუჯეტის პროექტთან ერთად წარუდგენს ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოს, რომელიც იხილავს მათ და განხილვის შედეგების გათვალისწინებით მზადდება სახელმწიფოსა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებს შორის (საჭიროების შემთხვევაში) ხელშეკრულების პროექტი სახელმწიფოს მიერ დელეგირებული უფლებამოსილებების შესახებ.

ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტიდან ავტონომიური რესპუბლიკის შემადგენლობაში შემავალი ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტისათვის მიზნობრივი ტრანსფერის ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკურ ბიუჯეტში გათვალისწინებისა და გამოყენების წესებს განსაზღვრავს ავტონომიური რესპუბლიკის წარმომადგენლობითი ორგანო.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შესრულება. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შესრულებას თავისი კომპეტენციის ფარგლებში უზრუნველყოფს ადგილობრივი თვითმმართველობის აღმასრულებელი ორგანო. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის გამოქვეყნებიდან არა უგვიანეს 15 დღისა საფინანსო ორგანო ამზადებს ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის კვარტალურ ან/და ყოველთვიურ განწერას.

საბიუჯეტო ორგანიზაციები პასუხისმგებელი არიან ასიგნებების შესაბამისად გადახდების განხორციელებისათ-

ვის და თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში შემოსავლების აკრეფისათვის. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტში ადგილობრივი გადასახადების ამოღებას უზრუნველყოფენ საგადასახადო ორგანოები საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით, ხოლო ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის სხვა შემოსავლებისა და არაფინანსურ აქტივებზე განხორციელებული ოპერაციებიდან მისაღები სახსრების ამოღებას – შესაბამისი ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის სამსახურები, თუ საქართველოს კანონმდებლობით სხვა რამ არ არის დადგენილი.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის საფინანსო ორგანო ამზადებს ბიუჯეტის შესრულების წლიურ ანგარიშს და საბიუჯეტო წლის დასრულებიდან არა უგვიანეს 2 თვისა წარუდგენს წარმომადგენლობით ორგანოს.

ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიში მოიცავს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით წლიური ბიუჯეტის შესრულების შესახებ შემდეგი სახის ძირითად ინფორმაციას:

ა) ბიუჯეტის ბალანსს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით;

ბ) ბიუჯეტის შემოსულობებისა და გადასახდელების შედარებას შესაბამისი პერიოდის გეგმურ მაჩვენებლებთან;

გ) ბიუჯეტის ანგარიშებზე არსებულ ნაშთებს წლის დასაწყისისა და დასასრულისათვის;

დ) ინფორმაციას სარეზერვო და წინა წლებში წარმოქმნილი დაეალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდებიდან (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) სახსრების გამოყოფის მდგომარეობის შესახებ;

ე) ინფორმაციას მხარჯავი დაწესებულებების მიერ დასახული პრიორიტეტებისა და ამ პრიორიტეტების ფარგლებში განსახორციელებელი პროგრამებისა და ღონისძიებების შესრულების შესახებ;

ვ) ინფორმაციას პროგრამული და კაპიტალური ბიუჯეტების შესრულების შესახებ.

ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანო საჯაროდ იხილავს ბიუჯეტის შესრულების წლიურ ანგარიშს და არა უგვიანეს 1 მაისისა იღებს

გადაწყვეტილებას წლიური ანგარიშის დამტკიცების ან დაუმტკიცებლობის შესახებ. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის აუდიტორული დასკვნა და შესრულების წლიური ანგარიში საჯარო ინფორმაციაა და საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით ხელმისაწვდომია საზოგადოებისათვის.

საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსის თანახმად ავტონომიურ რესპუბლიკას აქვს საკუთარი დამოუკიდებელი რესპუბლიკური ბიუჯეტი. ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის დამოუკიდებლობას უზრუნველყოფს საკუთარი შემოსულობების წყაროები და საკუთარი გადასახდელების დამოუკიდებლად განსაზღვრის უფლება.

ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკურ ბიუჯეტში გაუთვალისწინებელი გადასახდელების დასაფინანსებლად იქმნება სარეზერვო ფონდი, რომლის მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს წლიური ბიუჯეტით გათვალისწინებული ასიგნებების მთლიანი ოდენობის 2%-ს. სარეზერვო ფონდიდან თანხებს ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის თაემჯდომარის გადაწყვეტილების საფუძველზე, რომელიც მოიცავს ინფორმაციას თანხის ოდენობისა და მიზნობრიობის შესახებ, გამოყოფს შესაბამისი საფინანსო ორგანო.

ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკურ ბიუჯეტში შეიძლება შეიქმნას წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდი, რომლის განკარგვა ხორციელდება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით და ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელი ორგანოს მიერ მიღებული გადაწყვეტილების შესაბამისად. წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდის ოდენობა განისაზღვრება წლიური ბიუჯეტით.

ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე საგანგებო მდგომარეობის შემოღების შემთხვევაში ავტონომიური რესპუბლიკის წარმომადგენლობით ორგანოს შეუძლია დაამტკიცოს აღმასრულებელი ორგანოს მიერ წარმოდგენილი საგანგებო ბიუჯეტი საგანგებო მდგომარეობასთან დაკავშირებულ ღონისძიებათა მიზნობრივი დაფინანსებისათვის.

ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის პროექტის მომზადებისა და წარდგენის პროცესს კოორდინაციას უწევს ავტონომიური რესპუბლიკის საფინანსო ორგანო. ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის პროექტის მომზადების, წარდგენისა და დამტკიცების მიზნებისათვის საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო ავტონომიური რესპუბლიკის ხელისუფლებას უზრუნველყოფს შესაბამისი მეთოდური მითითებებით.

დასაგეგმი საბიუჯეტო წლისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსური დახმარების მიღების საჭიროებისას ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელი ორგანო არა უგვიანეს 15 ივნისისა საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს წარუდგენს ძირითად მონაცემებს ფინანსური დახმარების მოცულობის განსასაზღვრავად.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელ ორგანოს დასაგეგმი საბიუჯეტო წლის ძირითად საბიუჯეტო პარამეტრებს აცნობებს მიმდინარე წლის 15 ივლისამდე, ხოლო ინფორმაციას სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტისათვის ფინანსური დახმარების გამოყოფის შესახებ – არა უგვიანეს 5 ოქტომბრისა.

საფინანსო ორგანო იხილავს საბიუჯეტო განაცხადებს და ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის პროექტის ძირითად პარამეტრებს წარუდგენს ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელ ორგანოს არა უგვიანეს 15 ოქტომბრისა. საფინანსო ორგანო ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის პროექტსა და პრიორიტეტების დოკუმენტს ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელ ორგანოს წარუდგენს არა უგვიანეს 25 ოქტომბრისა.

ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე არა უგვიანეს 1 ნოემბრისა წარუდგენს უმაღლეს საბჭოს ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის კანონის პროექტს თანდართულ მასალებთან ერთად. ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის კანონის პროექტთან ერთად ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლეს საბჭოს განსახილველად წარედგინება ბიუჯეტის

პროექტის შესაბამისი ავტონომიური რესპუბლიკის პრიორიტეტების დოკუმენტი.

ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის კანონის პროექტი უნდა შეიცავდეს არანაკლებ შემდეგ ინფორმაციას:

ა) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის ბალანსს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით;

ბ) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის შემოსულობებს, ნაშთის ცვლილებას და თითოეული მხარჯავი დაწესებულებისათვის გათვალისწინებული ასიგნებების მოცულობას საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მეორე თანრიგის (გარდა ორგანიზაციული კლასიფიკაციისა) მიხედვით;

გ) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის პროფიციტის ან დეფიციტის მოცულობას;

დ) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის ასიგნებების მოცულობას ორგანიზაციული კლასიფიკაციის მიხედვით;

ე) სარეზერვო ფონდის მოცულობას;

ვ) ავტონომიური რესპუბლიკის პრიორიტეტების დოკუმენტით გათვალისწინებულ მხარჯავი დაწესებულებების საშუალოვადიან პრიორიტეტებს, მათ მიზნებსა და შედეგებს;

ვ.) პროგრამულ და კაპიტალურ ბიუჯეტებს.

ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელი ორგანო ავტონომიური რესპუბლიკის შემადგენლობაში შემავალი ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის შესაბამის ორგანოებს არა უგვიანეს 5 ნოემბრისა აცნობებს ფინანსური დახმარების საპროგნოზო ოდენობებს.

ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის კანონის პროექტის განხილვა და დამტკიცება. ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს სხდომაზე ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის კანონის პროექტსა და მთავრობის მოხსენებას მიმდინარე წლის ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის შესრულების შესახებ წარადგენს ავტონომიური რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარე ან მთავრობის რომელიმე წევრი შესაბამისი სამართლებრივი აქტით მი-

ღებულის დაეალებით. ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო ასევე ისმენს საფინანსო-საბიუჯეტო და ეკონომიკურ საკითხთა კომისიის და საქართველოს კონტროლის პალატის მოხსენებებს.

ავტონომიური რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭო ახალი საბიუჯეტო წლის დაწყებამდე ამტკიცებს ახალი საბიუჯეტო წლის რესპუბლიკურ ბიუჯეტს. ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის კანონი ქვეყნდება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით და ხელმისაწვდომი უნდა იყოს საზოგადოებისათვის. ბიუჯეტის დამტკიცებიდან არა უგვიანეს 20 დღისა ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელი ორგანო საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს უგზავნის დამტკიცებული ბიუჯეტის შესაბამის ავტონომიური რესპუბლიკის პრიორიტეტების დოკუმენტს.

მხარჯავი დაწესებულებები ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის კანონის გამოქვეყნებიდან 5 სამუშაო დღის ვადაში საფინანსო ორგანოს წარუდგენენ ინფორმაციას მათთვის ბიუჯეტით გამოყოფილი ასიგნებების კვარტალური ან/და ყოველთვიური საორიენტაციო განწერის შესახებ. საფინანსო ორგანო მხარჯავ დაწესებულებებთან ერთად იხილავს წარმოდგენილ ინფორმაციას და არსებული რესურსების გათვალისწინებით, ბიუჯეტის კანონის გამოქვეყნებიდან არა უგვიანეს 15 დღისა იღებს გადაწყვეტილებას ბიუჯეტის კვარტალური ან/და ყოველთვიური განწერის შესახებ.

ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიში მოიცავს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით წლიური ბიუჯეტის შესრულების შესახებ დეტალურ ინფორმაციას, კერძოდ:

ა) ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის ბალანსს საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით;

ბ) ბიუჯეტის შემოსულობებისა და გადასახდელების შედარებას შესაბამისი პერიოდის გეგმურ მაჩვენებლებთან;

გ) ბიუჯეტის ანგარიშებზე არსებულ ნაშთებს წლის დასაწყისისა და დასასრულისათვის;

ე) ორგანიზაციული კოდების მიხედვით დაზუსტებულ ასიგნებებსა და გადახდილ თანხებს შორის შეუსაბამობის განმარტებას, თუ ასეთი შეუსაბამობა აღემატება 15%-ს;

ე) ინფორმაციას სარეზერვო და წინა წლებში წარმოქმნილი დავალიანებების დაფარვისა და სასამართლო გადაწყვეტილებების აღსრულების ფონდებიდან (ასეთის არსებობის შემთხვევაში) სახსრების გამოყოფის მდგომარეობის შესახებ;

ზ) ინფორმაციას მხარჯავი დაწესებულებების მიერ დასახული პრიორიტეტებისა და ამ პრიორიტეტების ფარგლებში განსახორციელებელი პროგრამებისა და ღონისძიებების შესრულების შესახებ;

თ) ინფორმაციას პროგრამული და კაპიტალური ბიუჯეტების შესრულების შესახებ.

თვითმმართველი ერთეულების ბიუჯეტები¹³

მლნ. ლარი

(კხრილი. 3.1.1

დასახელება	2010				2011		
	I	II	III	წელი	I	II	III
შემოსავლები	101,9	135,3	91,8	444,4	92,4	177,3	111,0
გადასახადები	53,1	102,7	54,2	275,1	45,8	131,6	60,2
გრანტები	0,1	0,1	0,1	0,7	0,2	0,0	0,0
სხვა შემოსავლები	48,7	32,5	37,5	168,5	46,4	45,7	50,8
ხარჯები	253,5	340,0	219,4	103,0 ¹	190,6	285,2	288,5

* წინასწარი

მონაცემები.

წყარო: საქართველოს
ფინანსთა სამინისტრო.

შენიშვნა: (კხრილი შედგენილია საქართველოს საბიუჯეტო კლასიფიკაციისა და სახელმწიფო ფინანსების სტატისტიკის მეთოდოლოგიით (GFSM 2001) გათვალისწინებული სტანდარტებისა და მოთხოვნის შესაბამისად.

¹³ http://geostat.ge/?action=page&p_id=313&lang=geo

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. როგორ გაიანგარიშება ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტში გაუთვალისწინებელი გადასახდელების დასაფინანსებლად შექმნილი სარეზერვო ფონდის მოცულობა?

2. რომელი ადგილობრივი მოსაკრებლები მოქმედებს დღეს საქართველოს ტერიტორიაზე?

3. როგორ გაიანგარიშება სპეციალური (ზონალური) შეთანხმების გაცემისათვის მოსაკრებლის მოცულობა?

4. როგორ გაიანგარიშება გათანაბრებითი ტრანსფერის მოცულობა?

5. რა სახის ძირითად ინფორმაციას უნდა შეიცავდეს ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის პრიორიტეტების დოკუმენტი?

6. საბიუჯეტო კლასიფიკაციის მიხედვით წლიური ბიუჯეტის შესრულების შესახებ რა სახის ძირითად ინფორმაციას უნდა შეიცავდეს ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიში?

7. რა სახის ინფორმაციას შეიცავს ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის კანონის პროექტი?

8. რა სახის დეტალურ ინფორმაციას შეიცავს ავტონომიური რესპუბლიკის რესპუბლიკური ბიუჯეტის შესრულების წლიური ანგარიში?

ტესტი

1. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტში გაუთვალისწინებელი გადასახდელების დასაფინანსებლად იქმნება სარეზერვო ფონდი, რომლის მოცულობა არ უნდა აღემატებოდეს წლიური ბიუჯეტით გათვალისწინებული ასიგნებების მთლიანი ოდენობის

- ა) 2%-ს;
- ბ) 4%-ს;
- გ) 8%-ს;
- დ) 10%-ს.

2. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის პროექტის მომზადებისა და წარდგენის პროცესს კოორდინაციას უწევს

- ა) საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო;
- ბ) საქართველოს პარლამენტი;
- გ) ადგილობრივი თვითმმართველობის საფინანსო ორგანო;
- დ) საქართველოს პრეზიდენტი.

3. ექსკლუზიურ უფლებამოსილებათა განსახორციელებლად ადგილობრივ თვითმმართველ ერთეულს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსური დახმარების სახით გადაეცემა:

- ა) გათანაბრებითი კრედიტი;
- ბ) გათანაბრებითი სუბსიდია;
- გ) გათანაბრებითი ტრანსფერი;
- დ) გათანაბრებითი დოტაცია.

4. გათანაბრებითი ტრანსფერის გაანგარიშების ინსტრუქციას (მათ შორის, გაანგარიშებისას გამოყენებული სტატუსისა და მხარდაჭერის კოეფიციენტებს) ამტკიცებს

- ა) საქართველოს პარლამენტი;
- ბ) საქართველოს ფინანსთა მინისტრი;
- გ) საქართველოს პრეზიდენტი;
- დ) საქართველოს პრემიერ მინისტრი.

5. მოსაკრებელი სპეციალური (ზონალური) შეთანხმების გაცემისათვის, ნამატი სამშენებლო ფართობის ერთ კვადრატულ მეტრზე გაანგარიშებით არ უნდა აღემატებოდეს

- ა) 100 ლარს;
- ბ) 200 ლარს;
- გ) 300 ლარს;
- დ) 400 ლარს.

6. საკრებულოს მიერ დაწესებული სატენდერო მოსაკრებლის განაკვეთი არ უნდა აღემატებოდეს

ა) 150 ლარს;

ბ) 250 ლარს;

გ) 350 ლარს;

დ) 450 ლარს;

7. ბიუჯეტის პროექტის თანდართული მასალები მოიცავს:

ა) ბიუჯეტის პროექტის პრიორიტეტული მიმართულებების ჩამონათვას და მიმდინარე წლის ბიუჯეტის ხარჯების ანალიზს;

ბ) მოსაკრებლებისა და ხარჯების ნუსხას;

გ) ბიუჯეტის პროექტის ანგარიშს და გასაღების ნუსხას;

დ) ბიუჯეტის პროექტის განმარტებით ბარათს და მიმდინარე წლის ბიუჯეტის შესრულების მოკლე მიმოხილვას.

8. ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის საფინანსო ორგანო ამზადებს ბიუჯეტის შესრულების წლიურ ანგარიშს და წარმომადგენლობით ორგანოს წარუდგენს საბიუჯეტო წლის დასრულებიდან

ა) არა უგვიანეს 2 თვისა;

ბ) არა უგვიანეს 3 თვისა;

გ) არა უგვიანეს 5 თვისა;

დ) არა უგვიანეს 6 თვისა.

9. ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანო საჯაროდ იხილავს ბიუჯეტის შესრულების წლიურ ანგარიშს და დამტკიცების ან დაუმტკიცებლობის შესახებ გადაწყვეტილებას იღებს

ა) არა უგვიანეს 1 აპრილისა;

ბ) არა უგვიანეს 1 მაისისა;

გ) არა უგვიანეს 1 სექტემბრისა;

დ) არა უგვიანეს 1 ოქტომბრისა.

10. დასაგეგმი საბიუჯეტო წლისათვის სახელმწიფო ბიუჯეტიდან ფინანსური დახმარების მიღების საჭიროებისას ავტონომიური რესპუბლიკის აღმასრულებელი ორგანო, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს, ძირითად მონაცემებს ფინანსური დახმარების მოცულობის განსასაზღვრავად წარუდგენს

ა) არა უგვიანეს 15 თებერვლისა;

ბ) არა უგვიანეს 15 მაისისა;

გ) არა უგვიანეს 15 ივნისისა;

დ) არა უგვიანეს 15 სექტემბრისა.

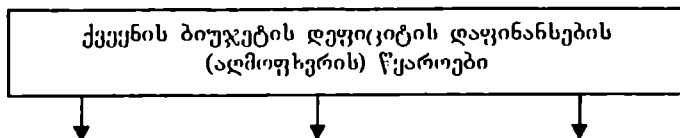
თემა IV. სახელმწიფო კრედიტი

4.1 სახელმწიფო ვალის და სახელმწიფო კრედიტის ცნება

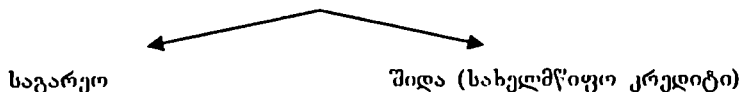
პრაქტიკაში საბიუჯეტო დეფიციტის აღმოფხვრის სამი ძირითადი მეთოდი არსებობს (ნახ. 4.1.1). პირველი მეთოდის მიხედვით დეფიციტის აღმოფხვრა დაკავშირებულია გადასახადების ამოღებადობის დონის ამაღლებასთან (მაგალითად, საგადასახადო განაკვეთების გაზრდა წარმოადგენს არაპოპულარულ მეთოდს, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს საზოგადოების უკმაყოფილება, სამეწარმეო საქმიანობის შემცირება და სხვა).

ნახ. 4.1.1

სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტის დაფინანსების წყაროების კლასიფიკაცია

საგადასახადო შემოსავალი სახელმწიფო სესხები ფულის ემისია

საგარეო

შიდა (სახელმწიფო კრედიტი)

ემისიის ბიუჯეტის დეფიციტის აღმოფხვრის საშუალებად (და არა ფულის ბრუნვის ბუნებრივი რეგულირების საშუალებად) გამოყენება ასევე არასასურველია, ვინაიდან ეს ჩვეულებრივ იწვევს ქვეყანაში ინფლაციის დონის ზრდას. ყველა ქვეყნისთვის მეტად მისაღებია მესამე საშუალება - ფულადი სახსრების სახელმწიფო სესხების სახით აღება. ტერიტორიული ერთეულების დონე-

კბზე საბიუჯეტო დეფიციტის აღმოფხვრისთვის შესაბამისად გამოიყენება მუნიციპალური სესხები.

როგორც ვიცით, სახელმწიფო კრედიტი წარმოადგენს სახელმწიფო ფინანსების ერთ-ერთ ფორმას. სახელმწიფო კრედიტი - არის ეკონომიკური ურთიერთობების ერთობლიობა, რომელიც ყალიბდება, ერთის მხრივ, სახელმწიფოსა და, მეორეს მხრივ, იურიდიულ, ფიზიკურ, უცხოურ პირებს შორის დაკრედიტების პირობებით ფულადი სახსრების მოძრაობისას. ამ დროს სახელმწიფო გამოდის ფულადი სახსრების მსესხებლის როლში.

სახელმწიფო კრედიტისთვის, როგორც საფინანსო სისტემის ელემენტისთვის, დამახასიათებელია არა მხოლოდ ფინანსების ტრადიციული ფუნქციები, არამედ სხვა თავისებურებებიც. მაგალითად, სახელმწიფო კრედიტის გამანაწილებელი ფუნქცია ხასიათდება შემდეგი თვისებებით:

- თავისი არსით ეს არის გამანაწილებითი ურთიერთობები, რომლებიც დამახასიათებელია მშპ-ის მეორადი განაწილებისთვის;

- ამ ურთიერთობების მიზანს სახელმწიფოს მიერ ცენტრალიზებულ ფონდებში სახსრების მოზიდვა წარმოადგენს;

- ამ ურთიერთობების ერთ-ერთ მონაწილე ყოველთვის სახელმწიფოა.

თუ შევადარებთ სახელმწიფო ფინანსების სხვა ფორმებს, შეიძლება აღვნიშნოთ სახელმწიფო კრედიტის შემდეგი თავისებურებები:

- ფულადი სახსრების მოძრაობა ხორციელდება ორივე მიმართულებით, იმ დროს, როდესაც, მაგალითად, გადასახადები მოძრაობს მხოლოდ ერთი მიმართულებით;

- სახელმწიფო კრედიტს, როგორც წესი, გააჩნია ნებაყოფლობითი (და არა იძულებითი) ხასიათი;

- სახელმწიფო კრედიტისთვის დამახასიათებელია საკმაოდ დიდი ვადები, იმ დროს, როდესაც საბიუჯეტო ურთიერთობები ჩვეულებრივ იგეგმება და ხორციელდება 1-2 წლის განმავლობაში;

- სახელმწიფო კრედიტს გააჩნია ერთჯერადი ხასიათი, იმ დროს, როდესაც საგადასახადო შემოსავლებს - რეგულარული (განმეორებითი) ხასიათი.

სახელმწიფო კრედიტის ცნება მჭირდოდ არის დაკავშირებული სახელმწიფო ვალის განსაზღვრებასთან, ვინაიდან სახელმწიფო ვალი ყოველთვის წარმოიშობა, წარმოადგენს პირველის შედეგს. *სახელმწიფო ვალი* – არის ქვეყნის ყველა სავალო ვალდებულებების ერთობლიობა, რომელიც უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს მთელი აქტივებით.

საქართველოს კანონში „სახელმწიფო ვალის შესახებ“, სახელმწიფო ვალი შემდეგნაირად არის განმარტებული: *საქართველოს სახელმწიფო ვალი* - არის საქართველოს სახელით საქართველოს ფინანსთა სამინისტროსა და მისი გარანტიით სხვა ორგანოების/დაწესებულებების მიერ დადებული ხელშეკრულებით აღებული, ეროვნული ვალუტით გამოსახული, აგრეთვე საქართველოს სახელით საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ ეროვნულ ან უცხოურ კონვერტირებად ვალუტაში დენომინირებული სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების განთავსებიდან მიღებული და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ საქართველოსთვის დამტკიცებული საფინანსო რესურსებიდან მიღებული სახელმწიფო საშინაო და საგარეო ვალების ჯამური თანხა.¹⁴

სავალო ვალდებულებების სახეები. სავალო ვალდებულებებს შეიძლება გააჩნდეს შემდეგი ფორმები:

1. საკრედიტო შეთანხმებები და ხელშეკრულებები საკრედიტო ორგანიზაციებთან, უცხოურ სახელმწიფოებთან და საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებთან;

2. სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები;

3. მესამე პირების მიერ ვალდებულებათა შესრულების უზრუნველყოფისთვის სახელმწიფო გარანტიების გაცემის შესახებ ხელშეკრულებები;

4. სავალო ვალდებულებები, რომლებიც გადმოფორმდა მესამე პირებისგან სახელმწიფო კანონების საფუძველზე;

5. შეთანხმებები წინა წლების სავალო ვალდებულებების რესტრუქტურიზაციის შესახებ.

¹⁴ საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ვალის შესახებ“.

4.2 სახელმწიფო სესხების კლასიფიკაცია და სახელმწიფო ვალის მართვა

ძირითადად მიღებულია სახელმწიფო სესხების კლასიფიკაცია შემდეგი სახით:

1. *ემიტენტების მიხედვით* – სესხები, რომლებიც მართვის ცენტრალური და ტერიტორიული ორგანოების მიერ არის განთავსებული;

2. *განთავსების ადგილის მიხედვით* – შიდა და საგარეო სესხები. შიდა სესხები ვრცელდება ქვეყნის შიგნით, შიდა ბაზარზე, ეროვნულ ვალუტაში (თუმცა ქვეყანაში მაღალი ინფლაციური პროცესების არსებობისას, შიდა სესხის განთავსება შესაძლოა მოხდეს უცხოურ ვალუტაში). საგარეო სესხების განთავსება ხდება უცხოურ ფულად ბაზარზე ეროვნულ ან უცხოურ ვალუტაში;

3. *ბაზარზე მიმოქცევის მიხედვით* – საბაზრო და არასაბაზრო სესხები. საბაზრო სესხები ექვემდებარება თავისუფლად ყიდვა-გაყიდვას და ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე მიმოიქცევა. არასაბაზრო სესხების ემისიას (განთავსებას), როგორც წესი, ახორციელებს სახელმწიფო კონკრეტული ინვესტორების მოსაზიდად;

4. *დაფარვის ვადებზე დამოკიდებულებით* – მოკლევადიანი (ერთ წლამდე დაფარვის ვადით), საშუალოვადიანი (1-დან 5 წლამდე დაფარვის ვადით), გრძელვადიანი (5 წლიდან და ზემოთ დაფარვის ვადით);

5. *შემოსავლის გადახდის ხასიათის მიხედვით* – მომგებიანი, პროცენტული, ნულოვანი კუპონით;

6. *სასესხო ვალდებულებების უზრუნველყოფაზე დამოკიდებულებით* – უზრუნველყოფილი (ობლიგაციები, რომლებიც უზრუნველყოფილია გირაოთი, კერძოდ განსაზღვრული ქონებით) და უზრუნველყოფის გარეშე (რომლებიც უზრუნველყოფილია სახელმწიფო ან მუნიციპალიტეტის მთელი ქონებით) სესხები;

7. *შემოსავლის განსაზღვრის მეთოდზე დამოკიდებულებით* – სავალო ვალდებულებები ფიქსირებული (მყარი საპროცენტო განაკვეთით) და მცურავი შემოსავლებით;

8. სასესიო ვალდებულებების დაფარვის ვადებზე დამოკიდებულებით – ვადასე ადრე დაფარვის უფლებით და ვადაზე ადრე დაფარვის უფლების გარეშე.

ზოგიერთ უცხოურ სასწავლო ლიტერატურაში სახელმწიფო სესხების კლასიფიკაციის პარალელურად ასევე მოცემულია სახელმწიფო ვალის კლასიფიკაცია შემდეგი სახით¹⁵:

1. საშინაო ვალი
2. საგარეო ვალი;
3. კაპიტალური ვალი;
4. მიმდინარე ვალი.

საქართველოს კანონმდებლობით, საქართველოს სახელმწიფო საშინაო ვალი – არის ეროვნული ვალუტით გამოსახული სახელმწიფო ვალის შემადგენელი ნაწილი; იმ ძირითადი თანხების ერთობლიობა, რომლებიც წარმოიქმნება საქართველოს სახელით საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ დადებული ხელშეკრულებებით განსაზღვრული შეუსრულებელი პირდაპირი ვალდებულებებით, აგრეთვე საქართველოს სახელით საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ ეროვნულ ვალუტაში დენომინირებული სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების განთავსებიდან მიღებული თანხებით.

ზოგადად, საგარეო ვალის ქვეშ იგულისხმება სავალო ვალდებულებები, რომლებიც წარმოიქმნება და გამოხატულია უცხოურ ვალუტაში. საქართველოს კანონში „სახელმწიფო ვალის შესახებ“ აღნიშნულია, რომ საქართველოს სახელმწიფო საგარეო ვალი – არის უცხოური კონვერტირებადი ვალუტით გამოსახული საქართველოს სახელმწიფო ვალის შემადგენელი ნაწილი; იმ ძირითადი თანხების ერთობლიობა, რომლებიც წარმოიქმნა საქართველოს სახელით საქართველოს ფინანსთა სამინისტროსა და მისი გარანტიით სხვა ორგანოების/დაწესებულებების მიერ დადებული ხელშეკრულებით განსაზღვრული შეუსრულე-

¹⁵ Хори Док. В. Основы управления финансами. - М.: Финансы и статистика, 2009. с. 235-237.

ბელი პირდაპირი ვალდებულებებით, აგრეთვე საქართველოს სახელმწიფო საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ უცხოურ კონკრეტირებად ვალუტაში დენომინირებული სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების განთავსებიდან მიღებული თანხებითა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიერ საქართველოსთვის დამტკიცებული საფინანსო რესურსებიდან მიღებული თანხებით.

კაპიტალური სახელმწიფო ვალი - არის სახელმწიფოს მიერ გამოშვებული და დაუფარავი სავალო ვალდებულებები მათზე დარიცხული პროცენტების ჩათვლით.

მიმდინარე სახელმწიფო ვალი - არის ბიუჯეტის მიმდინარე გადასახდელები და მიმდინარე სავალო ვალდებულებების დაფარვასთან დაკავშირებული ხარჯები.

სახელმწიფო კრედიტის მართვა. სახელმწიფო სავალო ვალდებულებების გამოშვებისა და განთავსების მომზადებასთან, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ბაზრის რეგულირებასთან, სახელმწიფო ვალის მომსახურებასთან და დაფარვასთან, სესხებისა და გარანტიების მიწოდებასთან დაკავშირებული ქმედებების ერთობლიობა გაიგება, როგორც სახელმწიფო კრედიტის მართვა. სახელმწიფო კრედიტის მართვა შეიძლება განხილულ იქნას ვიწრო და ფართო გაგებით. ვიწრო გაგებით, სახელმწიფო კრედიტის მართვის ქვეშ იგულისხმება სახელმწიფოს საქმიანობის ერთობლიობა, რომელიც დაკავშირებულია სახელმწიფოს სასესხო ვალდებულებების გამოშვებასა და განთავსებასთან, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდების ბაზრის რეგულირებასთან, სახელმწიფო ვალის მომსახურებასა და დაფარვასთან, სესხებითა და გარანტიებით უზრუნველყოფასთან.

ფართო გაგებით, სახელმწიფო კრედიტის მართვის ქვეშ იგულისხმება სახელმწიფო ფინანსური პოლიტიკის ისეთი მიმართულებების ფორმირება, რომელიც განსაზღვრავს მის საქმიანობას მსესხებლის, კრედიტორისა და გარანტის რანგში. მას ახორციელებს სახელმწიფო ცენტრალური ხელისუფლების და ადგილობრივი მმართველობის ორგანოები. სწორედ ისინი განსაზღვრავენ ბიუჯეტის დეფიციტსა და მის დასაფინანსებლად საჭირო სესხების მოცულობას; ფულის მიმოქცევაზე, კრედიტზე, წარმოებაზე, დასაქმებაზე

ზემოქმედების მიზანს და მიმართულებებს; მცირე ბიზნესის მხარდამჭერი სახელმწიფო პროგრამების განხორციელების მიზანშეწონილობას და სხვა.

სახელმწიფო კრედიტის მართვის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს სახელმწიფო ვალის კონვერსია. სახელმწიფო უფლებამოსილია, საჭიროების შემთხვევაში, კორექტივები შეიტანოს სესხების თავდაპირველ პირობებში. ადრე გამოშვებული სახელმწიფო სესხის ან სხვა ფასიანი ქაღალდების პირობების შეცვლას (პროცენტების შემცირება, გადასახადის გადახდის გადაწევა, ფასიანი ქაღალდების კლასის შეცვლა და სხვ.) კონვერსია ეწოდება.

სახელმწიფო კრედიტის მართვის პროცესში შემდეგი ამოცანების გადაწყვეტა ხორციელდება:

1. მსესხებლისთვის ვალის ღირებულების მინიმიზაცია;
2. სახელმწიფო სასესხო ვალდებულებებით ბაზრის გადავსებისა და მათი კურსის მკვეთრი მერყეობის დაუშვებლობა;
3. მობილიზებული სახსრების ეფექტური გამოყენება და გამოყოფილი კრედიტების მიზნობრივ გამოყენებაზე კონტროლი;
4. კრედიტების დროულად დაბრუნების უზრუნველყოფა;
5. ფინანსური პოლიტიკით განსაზღვრული ამოცანების მაქსიმალურად გადაწყვეტა.

როგორც წესი, სახელმწიფო კრედიტის (ვალის) მართვას ახორციელებს მართვის ცენტრალური და ადგილობრივი (მუნიციპალური ვალის) ორგანოები, საფინანსო და საკრედიტო ინსტიტუტები. სახელმწიფო ვალის ოპერაციულ მართვას უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო, მთავრობის ხელმძღვანელი, ჩვეულებრივ ფინანსთა სამინისტრო, ხაზინა და ცენტრალური ბანკი ერთობლივად ახორციელებენ.

4.3 საქართველოს სახელმწიფო ვალი და მისი ორგანიზაცია

საქართველოს მიერ სახელმწიფო ვალის აღებასთან, საშინაო და საგარეო კრედიტებზე სახელმწიფო გარანტიების გაცემის უფლებამოსილების მინიჭებასთან დაკავშირებულ ურთიერთობებს აწესრიგებს და სახელმწიფო ვალის დაფარვის ძირითად პრინციპებს ადგენს საქართველოს კანონი „სახელმწიფო ვალის შესახებ“ (05.03.1998წ.). საქართველოს კონსტიტუციით დაკისრებული უფლებამოსილებით, საქართველოს პარლამენტი ახდენს სხვა სახელმწიფოებთან, საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებთან ან სხვა სახელმწიფოების ორგანოებთან სახელმწიფო საგარეო კრედიტების აღებასთან ან კრედიტებისათვის სახელმწიფო გარანტიების გაცემასთან დაკავშირებით დადებულ ხელშეკრულებათა რატიფიკაციას.

საქართველოს პრეზიდენტის თანხმობით, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს საქართველოს ეროვნულ ბანკთან შეთანხმებით განსაკუთრებული უფლება აქვს:

- დადოს ხელშეკრულებები ეროვნული და სხვა კონვერტირებადი ვალუტით ფულადი სახსრების ვალად აღების შესახებ;

- გამოუშვას მოკლევადიანი, საშუალოვადიანი და გრძელვადიანი სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები;

- საქართველოსა და სხვა ქვეყნების საფინანსო ორგანიზაციებს მისცეს კრედიტებისთვის სახელმწიფო გარანტიები ეროვნული და სხვა კონვერტირებადი ვალუტით, რომელიც გამოეყოფათ საქართველოს ეკონომიკურ აგენტებს საკუთრების ფორმისა და სამეურნეო საქმიანობის მიუხედავად.

ხოლო რაც შეეხება სახელმწიფო ვალის მომსახურებას, მას ახორციელებს საქართველოს ეროვნული ბანკი, რომელიც ასევე იღებს გადაწყვეტილებებს საგარეო სესხების მოზიდვის შესახებ, აწარმოებს მოლაპარაკებებს უცხოელ კრედიტორებთან, ხელს აწერს შესაბამის დოკუმენტებს სესხის აღების შესახებ, აღრიცხავს და იყენებს ნასესხებ თანხებს.

სახელმწიფო, მათ შორის საშინაო და საგარეო ვალის საერთო თანხა, აგრეთვე საშინაო და საგარეო კრედიტებისთვის გაცემული სახელმწიფო გარანტიების ჯამური თანხა ყოველწლიურად განისაზღვრება აბსოლუტურ და შეფარდებით გამოსახულებაში სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონით. ამავე კანონით პარლამენტი ამტკიცებს სახელმწიფო საშინაო ვალის, სახელმწიფო საგარეო ვალის, საშინაო და საგარეო კრედიტებისთვის სახელმწიფო გარანტიების ღირებულებებს (ზღვრულ ოდენობას) მოცემული წლისთვის (მიმდინარე წელს მთლიანი სახელმწიფო ვალის შეფარდება მთლიან შიდა პროდუქტთან იქნება არა უმეტეს 60%-ისა).

საერთო სახელმწიფო ვალი შედგება საგარეო და საშინაო ვალისგან. სახელმწიფო საშინაო ვალის ფორმებია:

1. სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები;
2. საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ საქართველოს ეროვნული ბანკიდან და რეზიდენტი დაწესებულებებიდან აღებული კრედიტები;

3. სხვა საფალო ვალდებულებები, რომელიც საქართველოს პრეზიდენტთან შეთანხმებით საქართველოს ფინანსთა სამინისტრომ მიიწინა სახელმწიფო ვალად და დაამტკიცა საქართველოს პარლამენტმა.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ საქართველოს კანონით რეგლამენტირებულ ფარგლებში ხელშეკრულებებით აღებული სახელმწიფო ვალიდან (სესხიდან) შემოსული ეროვნული ვალუტით გამოხატული ფულადი სახსრები გამოიყენება:

- ა) ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარავად;
- ბ) სახელმწიფო ბიუჯეტის მოკლევადიანი საკასო სხვაობის დასაფარავად.

რაც შეეხება სახელმწიფო საგარეო ვალს, მისი ფორმებია:

1. სხვა სახელმწიფოებისგან და სხვა სახელმწიფოების საფინანსო აგენტებისგან აღებული ვალი;

2. უცხო ქვეყნების საფინანსო დაწესებულებებიდან და საერთაშორისო დაწესებულებებიდან და საერთაშორისო ორგანიზაციებიდან აღებული ვალი;

3. ეროვნული ვალუტიდან განსხვავებული, თავისუფლად კონვერტირებადი ვალუტით დენომინირებული სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები;

4. სხვა ორმხრივი და მრავალმხრივი ვალი.

სახელმწიფო საგარეო ვალუბიდან ბიუჯეტის დეფიციტის დასაფარადად საქართველოს სახელით საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ მიღებული სავალუტო სახსრები იყიდება სავალუტო ბაზარზე და გაირიცხება ხაზინის ანგარიშზე.

კანონმდებლობა ასევე ითვალისწინებს სახელმწიფო საშინაო სავალო ვალდებულებების აღიარებას. აღნიშნული კანონით სახელმწიფო საშინაო ვალად აღიარებულ იქნა შემდეგი სავალო ვალდებულებები:

1. მოსახლეობის მიერ ყოფილ სახელმწიფო კომერციულ ბანკებში შეტანილი ანაბრების ინდექსაციით წარმოქმნილი დავალიანება;

2. ყოფილი სსრ კავშირის საგარეო-ეკონომიკური საქმიანობის ბანკის მიერ ბლოკირებული, ამავე ბანკის თბილისის განყოფილების ანგარიშზე რიცხული, საქართველოს ფიზიკური და იურიდიული პირების კუთვნილი სახსრების აუნაზღაურებლობით წარმოქმნილი დავალიანება;

3. რუსეთის ფედერაციის ცენტრალური ბანკის მიერ ამ ბანკის საკორესპონდენტო ანგარიშებზე რიცხული, საქართველოს იურიდიული პირების კუთვნილი სახსრების სახელმწიფო საგარეო ვალის ანგარიშში ჩამოწერის შედეგად წარმოქმნილი დავალიანება;

4. თურქმენეთიდან 1995 წლის ჩათვლით მოწოდებული ბუნებრივი აირის საფასურის გადახდის სანაცვლოდ, საქართველოს მთავრობის დავალებით ქვეყნის საწარმოებისა და ორგანიზაციების მიერ გადატვირთული პროდუქციის ანაზღაურებაში არსებული დავალიანება;

5. საქართველოს რესპუბლიკის 1992 წლის შინაგანი მომგებიანი სესხის ობლიგაციების გამოშვებით წარმოქმნილი ვალი;

6. ყოფილი სსრ კავშირის 1990 წლის სახელმწიფო უპროცენტო მიზნობრივი ობლიგაციების დაფარვის ვალდებულება;

7. კოოპერატიულ ბინათმშენებლობასთან დაკავშირებით სახელმწიფოს მიერ აღებული ვალდებულება;

8. მუნიციპალურ საწარმო „თბილტრანსში“ ხელშეკრულებით მომუშავე მძღოლების ბინებით დაუკმაყოფილებლობით წარმოქმნილი დავალიანება;

9. მოსახლეობის მიერ სახელმწიფო ლატარიაში მოგებული ნივთების გაუნადგებლობით წარმოქმნილი დავალიანება;

10. ყოფილი სსრ კავშირის „ინდუსტრიაბანკის“ მიერ ბლოკირებული, ამავე ბანკის ბათუმის განყოფილების ანგარიშზე რიცხული, საქართველოს იურიდიული პირების კუთვნილი სავალუტო სახსრების აუნაზღაურებლობით წარმოქმნილი დავალიანება.

სახელმწიფო საგარეო ვალის მდგომარეობა საქართველოს სუვერენული საკრედიტო რეიტინგის ერთ-ერთი მძლავრი მხარეა, რაც აღიარებულია ბოლო წლებში საქართველოსთან მომუშავე სარეიტინგო სააგენტოების „Standard&Poor's“-ის, „Fitch“-ის და „Moody's“-ის მიერ. აღნიშნული მიღწეულ იქნა წლების მანძილზე სახელმწიფოს საგარეო ვალის პრაგმატული და კონსერვატიული მართვის შედეგად, აგრეთვე ქვეყნის მიერ მოზიდული სასესხო რესურსის ეროვნული განვითარების და საინვესტიციო პრიორიტეტების შესაბამისად გამოყენების მეშვეობით. ამჟამად საქართველოს სახელმწიფო საგარეო ვალი ძირითადად შედგათიანია. უცხოური წყაროებიდან მიღებული სესხები გამოიყენება ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის და ქვეყნის განვითარებისთვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი სხვა პროექტების დასაფინანსებლად.

2008 წელს ფინანსთა სამინისტრომ განახორციელა ევროობლიგაციების სადებიუტო გამოშვება. აღნიშნულმა ტრანზაქციამ ქვეყანა გააძნო საერთაშორისო კაპიტალის ბაზრებს და მრავალ მსხვილ ინსტიტუციონალურ ინვესტორს და შესაბამისად წარმოადგენდა ქვეყანაში დივერსიფიცირებული კაპიტალის შემოღინების წახალისების სტრატეგიის ერთ-ერთ საკვანძო ელემენტს. 2011 წელს საქართველოს ფინანსთა სამინისტრომ წარმატებით გამოუშვა მეორე, ამჯერად 10-წლიანი ევროობლიგაცია, რომლის ფინანსური პარამეტრები მიმზიდველობის თვალსაზრისით

გაუთანაბრდა უფრო მაღალი საკრედიტო რეიტინგის მქონე სუვერენული სახელმწიფოების ფასიან ქაღალდებს. ამ ტრანსაქციის ფარგლებში მოხდა 2008 წელს გამოშვებული 5-წლიანი ევროობლიგაციის წინსწრებით გამოსყიდვა, რამაც მნიშვნელოვნად შეამცირა 2013 წელს ერთჯერადად გადასახდელი ძირითადი თანხის ოდენობა და, შესაბამისად, კიდევ უფრო ხელსაყრელი გახდა სახელმწიფო ვალის დაფარვის გრაფიკი¹⁶.

სახაზინო ვალდებულებები და სახაზინო ობლიგაციები არის ფინანსთა სამინისტროს მიერ გამოშვებული ლარში დენომინირებული სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები. სამინისტრო აწარმოებს სახაზინო ვალდებულებების და ობლიგაციების ემისიას, აგრეთვე უზრუნველყოფს ბიუჯეტის დაფინანსების წყაროების დივერსიფიცირებას ეროვნულ ვალუტაში დენომინირებული მაღალი სანდოობის მქონე კაპიტალის მოზიდვის გზით.

2003 წლიდან მნიშვნელოვნად შემცირდა სახელმწიფო ვალის კოეფიციენტი. ამას მოჰყვა კოეფიციენტების დროებითი ზრდა 2008-2010 წლებში გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის ფონზე, რომელმაც უარყოფითად იმოქმედა ეკონომიკური ზრდის ტემპზე არა მარტო საქართველოში, არამედ მთელს რეგიონში. ვალის კოეფიციენტების კლების ტენდენცია გაგრძელდა 2011 წლიდან საქართველოში განახლებული სწრაფი ეკონომიკური ზრდის პირობებში და სახელმწიფო ვალის გონიერული მართვიდან გამომდინარე, რომლის მიზანია სახელმწიფო ვალის შენარჩუნება სათანადო ლიმიტების ფარგლებში.

სხვა ქვეყნებთან შედარება გვიჩვენებს, რომ საქართველოში მთავრობის ვალის დონე გაცილებით უფრო დაბალია, ვიდრე ბევრ სხვა ქვეყანაში. მაგალითად, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროსა და საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (სსფ) მონაცემებით, მთავრობის ვალი მთლიან შიდა პროდუქტთან (მშპ) 2012 წლის დასაწყისისთვის დაახლოებით შეადგენდა: საქართველოში – 27%-

¹⁶ www.mof.ge

ს, ჩეხეთში – 42%-ს, შვეიცარიაში – 53%-ს, პოლონეთში – 56%-ს, ესპანეთში – 60%-ს, უნგრეთში – 72%-ს, დიდ ბრიტანეთში – 78%-ს, გერმანიაში – 80%-ს, კანადაში – 82%-ს, საფრანგეთში – 85%-ს, აშშ-ში 98%-ს, იტალიაში 120%-ს, საბერძნეთში – 162%-ს, იაპონიაში – 230%-ს და ა.შ.¹⁷

სახელმწიფო საგარეო ვალის პორტფელი წარმოადგენს მთლიანი სახელმწიფო ვალის – 79%-ს. ამ საკრედიტო რესურსის დიდი ნაწილი მიღებულია მრავალმხრივი და ორმხრივი დონორებისგან და ძირითადად შედგებათიანია. სახელმწიფო საგარეო ვალის ასეთი ხელსაყრელი სტრუქტურა საშუალებას იძლევა მიღწეული იქნას ძალიან დაბალი საშუალო შეწონილი საპროცენტო განაკვეთი მხოლოდ წლიური 2%-ის ოდენობით.

სწრაფად მზარდი საბიუჯეტო შემოსავლები, ძალიან დაბალი საშუალო საპროცენტო განაკვეთი და ვალის დაფარვის შედეგათიანი გრაფიკი ძირითადი თანხების დაბალი და ადვილად ხელმისაწვდომი ყოველწლიური გადასახდელებით – ეს არის იმ ძირითადი ფაქტორების ჩამონათვალი, რომლებიც უზრუნველყოფენ მთავრობის საგარეო ვალის მომსახურების კოეფიციენტების სტაბილურ და დაბალ დონეს, აგრეთვე კლებად ტენდენციას. ნებისმიერი ერთი ფისკალური წლის განმავლობაში ვალის მომსახურებაზე მიიმატება საბიუჯეტო შემოსავლების მხოლოდ ძალიან მცირე ნაწილი, რაც საშუალებას იძლევა საბიუჯეტო ასიგნებები მაქსიმალურად იყოს ორიენტირებული ქვეყნის განვითარების პრიორიტეტებზე და სოციალური პროგრამების დაფინანსებაზე.

სახელმწიფო საგარეო ვალის პორტფელის 67% შედგება ფიქსირებული საპროცენტო განაკვეთის მქონე კრედიტებისგან. ეს გარემოება ხელს უწყობს საქართველოს საგარეო ვალის მომსახურების პარამეტრების დაცულობას საპროცენტო განაკვეთის ეგზოგენური რყევებისგან და უზრუნველყოფს ამ ვალის მომსახურების ხარჯების შენარჩუნებას დაბალ და ადვილად ხელმისაწვდომ დონეზე.

¹⁷ www.mof.ge

მიუხედავად გარკვეული გლობალური ეკონომიკური სიტუაციისა.

ბოლო წლების მანძილზე საქართველოს ევრო-ობლიგაციების მეორადი ბაზრის ფასი ძირითადად აღემატება ნომინალურ ფასს (par value), ხოლო შემოსავლიანობა (yield) მნიშვნელოვნად შემცირდა. ფასი/შემოსავლიანობის ეს დადებითი ტენდენცია ადასტურებს საერთაშორისო ინვესტორთა საზოგადოების ურყევ ნდობას ქვეყანაში არსებული პოლიტიკური და ეკონომიკური დინამიკის მიმართ.

შიდა კაპიტალის ბაზრის განვითარების მიზნით და ინვესტორთა მხრიდან არსებული მოთხოვნის გათვალისწინებით, საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო ეტაპობრივად ახორციელებდა სახაზინო ფასიანი ქაღალდების მოცულობის ზრდას და ვადიანობის გახანგრძლივებას 6 თვიდან 5 წლამდე. იგეგმება 10 წლის დაფარვის ვადის მქონე ობლიგაციების გამოშვებაც. ამის პარალელურად, 2011 წლის განმავლობაში საპროცენტო განაკვეთები (კუპონის და დისკონტის განაკვეთები) სტაბილურად მცირდებოდა, რაც ასახავს ინვესტორთა ნდობას საქართველოს ხელისუფლების ფისკალური პოლიტიკის და არსებული სტაბილური მაკროეკონომიკური გარემოს მიმართ.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო წარმოადგენს წამყვან უწყებას საერთაშორისო დონორებთან თანამშრომლობის და მხარდაჭერის კოორდინაციის კუთხით. დონორთა კოორდინაციის ძირითადი ამოცანაა მათი მხარდაჭერის ეფექტიანობის გაზრდა და დონორების მიერ დაფინანსებული პროექტების და პროგრამების მორგება ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური განვითარების პრიორიტეტებზე. ამასთან, ფინანსთა სამინისტროს ერთ-ერთ მთავარ მიზანს წარმოადგენს საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციებიდან ფინანსური რესურსის მოზიდვა მაქსიმალურად შედეგատიანი პირობებით, რათა შენარჩუნებულ იქნეს სახელმწიფო ვალის არსებული ხელსაყრელი პარამეტრები.

2008 წლის ოქტომბერში, ქალაქ ბრიუსელში საქართველოს მხარდასაჭერად გაიმართა დონორების საერთაშორისო კონფერენცია, რომელშიც მონაწილეობდა 35 ქვეყანაზე მეტი და საერთაშორისო დონორი ორგანიზაცია.

საქართველოში კონფერენციაში მონაწილე დონორებისგან მიიღო შედეგათიანი ფინანსური მხარდაჭერის დაპირება საერთო მოცულობით 4.5 მილიარდი აშშ დოლარი, საქართველოს ეკონომიკური ზრდის წახალისებისა და კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ხელშეწყობის მიზნით. კონფერენციის ასეთმა წარმატებამ კიდევ ერთხელ დაადასტურა საერთაშორისო საზოგადოების პოლიტიკური და ეკონომიკური მხარდაჭერა საქართველოს მიმართ.

კონფერენციაზე მიღებული დაპირებების განხორციელება წარმატებულად მიმდინარეობს. საჯარო და კერძო სექტორებში დონორებთან უკვე მიღწეულია შეთანხმებები დაპირებული თანხის მთლიან მოცულობაზე. დონორების ეს მხარდაჭერა ითვალისწინებს გრძელვადიანი შედეგათიანი კრედიტების და გრანტების გამოყოფას პრიორიტეტული ინფრასტრუქტურული პროექტების და პროგრამების დასაფინანსებლად ტრანსპორტის, ენერგეტიკის, სოფლის მეურნეობის, ურბანული და მუნიციპალური განვითარების სექტორებში, აგრეთვე სახელმწიფო ბიუჯეტის მხარდასაჭერად და იძულებით გადაადგილებული პირების საცხოვრებელი პირობების გაუმჯობესებისათვის.

დონორთა ფინანსური დახმარების მნიშვნელოვანი ნაწილი მიიმართება კერძო სექტორის მხარდასაჭერად. კონფერენციის შედეგად გამოყოფილი ფინანსური რესურსის ნაწილი უკვე ათვისებულია. დანარჩენი თანხების ათვისება გაგრძელდება მომავალი წლების განმავლობაში, დონორების მიერ დაფინანსებული ინფრასტრუქტურული პროექტების განხორციელების დინამიკის შესაბამისად. ათვისების ეს გრაფიკი ხელს შეუწყობს ეკონომიკური ზრდის და დასაქმების წახალისებას ქვეყანაში იაფი ფინანსური რესურსის შემოდინების გზით და, შესაბამისად, კიდევ უფრო გააძლიერებს ქვეყნის ეკონომიკის დაცულობას უარყოფითი გლობალური ეკონომიკური ფაქტორებისგან.

იმისათვის რომ უკეთ გავერკვეთ სახელმწიფო საგარეო ვალის სტრუქტურასა და დინამიკაში, გავანალიზოთ ბოლო წლების სტატისტიკური მონაცემები (ცხრილი 4.3.1).

საქართველოს საგარეო ვალის სტრუქტურა¹⁸

ცხრილი 4.3.1

ვალდებულებების სახეები	2010 წლის 31 დეკემბერი (ათასი აშშ დოლარი)	2011 წლის 31 დეკემბერი (ათასი აშშ დოლარი)
1	2	3
I. მთავრობის საგარეო ვალი	3 283 601	3 607 827
მრავალმხრივი კრედიტორები, მ. შ.	2 197 316	2 420 995
- მსოფლიო ბანკი, განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია (IDA)	1 184 523	1 217 339
- მსოფლიო ბანკი, რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (IBRD)	172 813	275 787
- სოფლის მეურნეობის განვითარების საერთაშორისო ფონდი (IFAD)	21 536	23 972
- საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF)	397 174	395 946
- ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი (EBRD)	46 565	72 686
- აზიის განვითარების ბანკი (ADB)	320 808	361 559
- ევროპის საინვესტიციო ბანკი (EIB)	36 002	73 706
- ევროგაერთიანება (EC)	17 895	-
ორმხრივი კრედიტორები, მ. შ.	582 893	618 923
- თურქეთი	29 976	25 989
- რუსეთი	116 654	111 728

¹⁸ www.mof.ge

ცხრილი 4.3.1-ის გაგრძელება

- გერმანია	226 110	257 879
- იაპონია	59 125	65 748
- ამერიკა	35 264	33 740
- სხვა	115 764	123 839
ფასიანი ქაღალდები, მ. შ.	500 000	564 750
- ევროობლიგაცია	500 000	564 750
გარანტირებული კრედიტები, მ. შ.	3 392	3 159
- გერმანია	3 392	3 159
II. საქართველოს ეროვნული ბანკის საგარეო ვალი, მ. შ.	653 281	592 749
- საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF)	653 281	592 749

როგორც ცხრილიდან ჩანს, საქართველოს საგარეო ვალების სტრუქტურაში ვალების ძირითადი ნაწილი წარმოადგენილია მთავრობის საგარეო ვალის სახით (2010 წ. - 3 283 601 ათასი აშშ დოლარი, 2011 წ. - 3 607 827 ათასი აშშ დოლარი), სადაც თავის მხრივ ყველაზე მაღალი სეგმენტით წილით პირველ ადგილზეა მსოფლიო ბანკის ჯგუფის წევრი განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია (IDA) (2010 წ. - 1 184 523 ათასი აშშ დოლარი, 2011 წ. - 1 217 339 ათასი აშშ დოლარი), შემდეგ საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (IMF) (შესაბამისად - 397 174 ათასი აშშ დოლარი და 395 946 ათასი აშშ დოლარი). რაც შეეხება ორმხრივ კრედიტებს, აქ სახელმწიფოთა შორის ლიდერობს გერმანია (2010 წ. - 226 110 ათასი აშშ დოლარი, 2011 წ. - 257 879 ათასი აშშ დოლარი). საქართველოს ეროვნული ბანკის საგარეო ვალი წარმოადგენილია საერთაშორისო სავალუტო ფონდიდან აღებული სესხით (IMF), რომელიც 2010 წელს არსებული 653 281 ათასი აშშ დოლარიდან 2011 წელს შემცირდა 592 749 ათას აშშ დოლარამდე. ასევე შემცირდა დავალიანება რუსეთის (4 926 ათასი აშშ დოლარით), თურქეთის (3 987 ათასი დოლარით) და აშშ-ს მიმართ (1 524 ათასი აშშ დოლარით).

რამდენადაც სახელმწიფო ვალი წარმოადგენს საქართველოს სუვერენულ და აბსოლუტურ ვალდებულებებს ძირითადი თანხების დაფარვისთვის და დარიცხული პროცენტის გადახდისთვის, ის უზრუნველყოფილია სახელმწიფოს მთელი აქტივებით.

საქართველოს სახელით აღებული ფულადი ვალდებულებები ითვლება პრიორიტეტულ სავალო ვალდებულებებად, რაც გათანაბრებულია სახელმწიფო ბიუჯეტის დაცულ მუხლებთან. საკრედიტო ხელშეკრულების პირობების შესაბამისად, სახელმწიფო ვალი ითვლება დაფარულად კრედიტორებისთვის პროცენტების გადახდისა და ძირითადი თანხის დაბრუნებისთანავე.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო სახელმწიფო საშინაო ვალის მართვას უზრუნველყოფს მისი დაფარვის ორგანიზაციით და აღრიცხვით, ასევე სხვა ოპერაციების განხორციელებით.

საერთაშორისო შეთანხმებით, სახელმწიფო საგარეო ვალი უნდა იქნეს გამოყენებული, მომსახურებული და დაბრუნებული იმ პირობებისა და ვადების შესაბამისად, რომელიც დადგენილია შეთანხმებით. საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროსთან, საქართველოს ეროვნულ ბანკთან და სხვა დაინტერესებულ უწყებებთან და ორგანიზაციებთან ერთად განიხილავს შეთანხმებებს სახელმწიფო საგარეო ვალის პირობებისა და ვადების შესახებ, შეისწავლის საერთაშორისო საფინანსო ბაზრებზე არსებულ დაფინანსების შესაძლებლობას და პირობებს; აანალიზებს სახელმწიფო საგარეო ვალის რეფინანსირების შესაძლებლობას და პირობებს, უზრუნველყოფს ისეთ მდგომარეობას, რომ ახალი ვალების წმინდა ნაშთი არ აღემატებოდეს წლიური სახელმწიფო ბიუჯეტის შესახებ კანონით დადგენილი სახელმწიფო საგარეო ვალის ზღვრულ ოდენობას (ლიმიტს); საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო პასუხისმგებელია საქართველოს სახელით აღებული სახელმწიფო საგარეო ვალის მართვაზე, მომსახურებასა და დაბრუნებაზე.

საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მიერ საქართველოს სახელით დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე სახელმწიფოს საგარეო ვალით აღებული თანხის

გაცემა წარმოებს დადგენილი წესით. სამინისტრო, საქართველოს ეროვნული ბანკის მეშვეობით, ფარავს და ახორციელებს გადახდებს საგარეო ვალის მომსახურებისთვის. საგარეო ვალის გადახდის გრაფიკი მოცემულია ცხრილში 4.3.2.

ცხრილი 4.3.2

2011 წლის 30 სექტემბრისთვის არსებული
საგარეო ვალის გადახდის გრაფიკი¹⁹

(მლნ აშშ დოლარი)

	ერთიდან ორ წლამდე (თვეები)			ორი წლის შემდეგ
	გადასახდელ ი	13-18	19-24	
	დაუყოვნებელ			
სამთავრობო სექტორი	57,9	90,5	209,5	3834,2
ძირითადი	28,0	50,1	170,5	3227,2
პროცენტი	30,0	40,4	39,0	607,0
ეროვნული ბანკი	0,0	142,0	141,1	380,4
ძირითადი	0,0	139,9	139,9	379,6
პროცენტი	0,0	2,1	1,2	0,8
ბანკები	518,3	95,0	84,2	900,0
ძირითადი	518,3	69,3	61,5	713,5
პროცენტი	0,0	25,7	22,7	186,5
სხვა სექტორები	111,0	142,5	106,9	1132,4
ძირითადი	78,4	88,5	60,2	887,1

¹⁹ www.mof.ge

პროცენტი	32,6	54,1	46,7	245,2
პირდაპირი ინვესტიციები: კომპანიათაშორისი სესხები	189,9	291,0	409,4	1763,6
ძირითადი	138,0	157,4	279,5	882,1
პროცენტი	51,9	133,6	129,9	881,5
საგარეო ვალის მომსახურება, სულ გადახდები	877,2	761,0	951,0	8010,6
ძირითადი	505,1	711,6		6089,4
პროცენტი	114,5	255,9	239,4	1921,1
*/გრაფა დაუყოვნებლივ გადასახდელი მოიცავს ვადაგადაცილებელ დავალიანებასა და სხვადასხვა სახის დეპოზიტებს. **/დაუყოვნებლივ გადასახდელი თანხიდან 27.8 მლნ აშშ დოლარი წარმოადგენს 1996 წელს აღებულ ყაზახეთის ვალს, რომლიც ექვემდებარება რესტრუქტურიზაციას „პარიზის კლუბი 2“-ის შეთანხმების თანახმად. მაგრამ კრედიტორთან საბოლოო შეთანხმება ჯერჯერობით არ არის მიღწეული. დანარჩენი თანხა წარმოადგენს თურქმენეთის ვალს, რომლის გადახდა ეტაპობრივად მიმდინარეობს.				

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. რაში მდგომარეობს სახელმწიფო კრედიტისა და სახელმწიფო ვალის ეკონომიკური შინაარსი?

2. სახელმწიფო ფინანსების სხვა ფორმებისგან განსხვავებით რა თავისებურებებით ხასიათდება სახელმწიფო კრედიტი?

3. რა ძირითადი ფორმები შეიძლება გააჩნდეს საგალო ვალდებულებებს?

4. განმარტეთ ტერმინები „სახელმწიფო საგარეო ვალი“ და „სახელმწიფო საშინაო ვალი“.

5. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ სახელმწიფო სესხების ძირითადი სახეები.

6. როგორი ტენდენციით ხასიათდება სახელმწიფო ვალის კოეფიციენტის მდგომარეობა 2003 წლიდან დღემდე?

7. როგორი თანაფარდობაა საქართველოში სახელმწიფო საგარეო და საშინაო ვალს შორის?

8. რა ღონისძიებები ტარდება საქართველოში შიდა კაპიტალის ბაზრის განვითარების მიზნით?

ტესტი

1. ეკონომიკური ურთიერთობების ერთობლიობა, რომელიც ყალიბდება, ერთის მხრივ, სახელმწიფოს და, მეორეს მხრივ, იურიდიულ, ფიზიკურ, უცხოურ პირებს შორის დაკრედიტების პირობებით ფულადი სახსრების მოძრაობის გამო, არის:

- ა) სახელმწიფო დახმარება; ბ) სახელმწიფო სუბსიდია;
გ) სახელმწიფო შემოსავალი; დ) სახელმწიფო ვალი.

2. განთავსების ადგილის მიხედვით სახელმწიფო სესხები იყოფა:

- ა) ცენტრალური და რეგიონალური სესხები;
ბ) საბაზრო და არასაბაზრო სესხები;
გ) შიდა და საგარეო სესხები;
დ) მოკლე- და გრძელქაღიანი სესხები.

5.1 გადასახადების წარმოშობა და ევოლუცია

გადასახადებისა და საგადასახადო ურთიერთობათა ხასიათი, მათი დაწესებისა და საგადასახადო ტვირთის განაწილების პრობლემები ყოველთვის იყო ეკონომისტების, ფილოსოფოსების, სახელმწიფო და საზოგადო მოღვაწეთა ყურადღების ცენტრში გამომდინარე იქიდან, რომ გადასახადი - ეს არის აუცილებელი და ნატურალური გამოსაღები, რომელსაც იღებს სახელმწიფო ფიზიკური და იურიდიული პირებისგან დადგენილი კანონმდებლობის ფარგლებში.

ადრინდელ პერიოდში, როდესაც ადამიანთა ყოფა-ცხოვრება ველურ პირობებში მიმდინარეობდა, მოთხოვნა გადასახადებზე არ იყო და შესაბამისად დაბეგვრა ფაქტობრივად არ არსებობდა. თითოეული ადამიანი შეძლებისდაგვარად ზრუნავდა საკუთარი თავის გადარჩენაზე. საზოგადოების განვითარებასთან ერთად თანდათან გაჩნდა კერძო გამოსაღებლების და გადასახადების საჭიროება საზოგადოების საერთო ინტერესების სასარგებლოდ. ასეთი გამოსაღებები დასაწყისში შინაარსობრივად მოიცავდა ზოგიერთ მარტივ სამუშაოს, ნაყოფის შეგროვებას, ნადირობას და ა.შ., რომელიც საზოგადოების განვითარებასთან ერთად იხევებოდა და მრავალფეროვანი ხდებოდა.

ერებისა და სახელმწიფოთა განვითარებასთან ერთად თანდათანობით იქმნებოდა და სრულყოფილი ხდებოდა საგადასახადო სისტემა, ასევე გადასახადების აკრეფა-განაწილება უფრო სამართლიან სახეს იღებდა. საუკუნეების განმავლობაში მიმდინარეობდა საგადასახადო დაბეგვრის ევოლუცია - არარეგულარული მოსაკრებებიდან, გამოსაღებებიდან, რომელთაც კქონდათ დროებითი, საგანგებო ხასიათი - სისტემატურ დაბეგვრამდე, რომელსაც მიეცა აუცილებელი და მუდმივი ხასიათი. ამასთან ერთად იზრდებოდა გადამხდელთა წრე და ფართოვდებოდა დაბეგვრის ობიექტი.

გადასახადების სახეების, დანიშნულების, მისი აკრეფა-განაწილების სისტემის მიხედვით შეიძლება ვიმსჯელოთ საზოგადოების და ხალხების გარკვეულ ნიშან-თვისებებზე, ყოფიერებაზე, ასევე მათი ცხოვრების დონეზე და წარმოების განვითარების მდგომარეობაზე.

გადასახადის როლსა და მნიშვნელობაზე საკუთარი შეხედულებები გამოთქვეს ცნობილმა მოაზროვნეებმა. მაგალითად, თ. აქვინელი აღნიშნავდა, რომ გადასახადი არის ძარცვის ნებადართული ფორმა. შ. მონტესკიე ამბობდა, რომ არაფერი არ საჭიროებს იმდენ სიბრძნესა და ჭკუას, რაც განსაზღვრა იმ ნაწილისა, რომელსაც ქვეშევრდომებს ართმევენ და იმისა, რასაც მას უტოვებენ. დაბეგვრის თეორიის ერთ-ერთი ფუძემდებელი ა. სმიტი ამბობდა, რომ გადასახადი იმათთვის, ვინც მას იხდის - მონობის კი არა, თავისუფლების ნიშანია.

სახელმწიფოს განვითარების კვალდაკვალ ვითარდებოდა საგადასახადო სისტემაც. მკვლევართა დიდი ნაწილი ყველაზე ადრეული ტიპის საგადასახადო დაბეგვრის სახელმწიფო-ორგანიზაციულ ფორმად მიიჩნევს მსხვერპლთშეწირვას, რომელიც ყოველთვის არ იყო ნებაყოფლობითი და წარმოადგენდა გარკვეულ დაუწერელ კანონს.

ყველა დროში მმართველები და მთავრობები ცდილობდნენ სხვადასხვა ხერხისა და მეთოდის გამოყენებით თავიანთი ქვეშევრდომებიდან თანხის, გადასახადის ამოღებას. ჯერ კიდევ ძველ რომში შეინიშნებოდა დაბეგვრის სხვადასხვა ფორმები, თუმცა იმ პერიოდისთვის ჯერ კიდევ არ არსებობდა საგადასახადო სამართალი და ადგილი ჰქონდა საგადასახადო ძალადობას.

თანამედროვე სახელმწიფოს ბევრი ნიშანი ჩაისახა ძველ რომში. მშვიდობიანობის დროს, როგორც წესი, რომის მოქალაქეები არ იხდიდნენ ფულად გადასახადს. მაგრამ ომიანობის დროს რომის მოქალაქეები იბეგრებოდნენ გადასახადებით მათი შემოსავლების მიხედვით. გადასახადის მოცულობა განისაზღვრებოდა არჩეული მოხელე ცენზორების მიერ ყოველ ხუთ წელიწადში ერთხელ. რომის მოქალაქეები ცენზორს აწვდიდნენ ინფორმაციას საკუთარ ქონებრივ და ოჯახურ მდგომარეობაზე, რის საფუძველზეც განისაზღვრებოდა მათი გადასახადის მოცულობა. ამრიგად,

ამ ფორმით საფუძველი ეყრებოდა შემოსავლებზე დეკლარაციის ფორმას.

რომი თანდათან გადაიქცა ძლიერ იმპერიად, რომლის შემადგენლობაში შემაველი პროვინციების მცხოვრებნი მართალია იყვნენ იმპერიის ქვეშევრდომები, მაგრამ მოქალაქეობის უფლებით არ სარგებლობდნენ. ისინი ვალდებული იყვნენ გადაეხადათ გადასახადები, რაც მათი დამოკიდებული მდგომარეობის დადასტურება იყო, მაგრამ ამასთან ერთად ერთიანი საგადასახადო სისტემა არ არსებობდა. ის ქალაქები და მიწები, რომლებიც განსაკუთრებულ წინააღმდეგობას უწევდნენ რომის ლეგიონებს, იბეგრებოდნენ უფრო მაღალი გადასახადებით. გარდა ამისა, რომის ადმინისტრაცია არც თუ იშვიათად ინარჩუნებდა ადგილობრივ საგადასახადო სისტემას, იცვლებოდა მხოლოდ მისი გამოყენების მიმართულებები.

ძველ რომში ძირითადი გადასახადები იყო მიწაზე და სულალობრივი გადასახადი პროვინციის მცხოვრებლებზე. არსებობდა არაპირდაპირი გადასახადებიც. საბაჟო გადასახადი იმპერატორობის დროს შეადგენდა მთლიან საგადასახადო შემოსავლებში ერთ-ერთ მთავარ ნაწილს, რომლის აკრების უფლება იჯარით ეძლეოდა მთავარ მოიჯარადეებს, ჩვეულებრივ მხედართა წოდებიდან.

ძველი რომის ბევრმა საგადასახადო ტრადიციამ ფეხი მოიკიდა ბიზანტიაში. ბიზანტია გამოირჩეოდა გადასახადების მრავალფეროვნებით. მაგ., VII საუკუნემდე არსებობდა პირდაპირი გადასახადის დაახლოებით 21 სახეობა, ამასთან ფართოდ იყო გავრცელებული საგანგებო გადასახადები: საზღვაო ფლოტის მშენებლობის, საჯარისო ფორმირებების შენახვის და ა.შ.

შუა საუკუნეებამდე გადასახადების დამახასიათებელი ნიშანი იყო დაბეგერის ნატურალური ფორმა და ისინი კონფისკაციურ ხასიათს ატარებდნენ. შუა საუკუნეების გვიანი პერიოდის აგრარული წყობილების სფეროში გამოწვეული ცვლილებები, უპირველეს ყოვლისა, დაკავშირებულია საქონლურ და ფულად მეურნეობაზე გადასვლასთან, რომელსაც საფუძველი ჩაეყარა XII საუკუნიდან. ორივე ეს ფორმა - გაცვლითი და ფულადი მეურნეობები - მჭიდროდ არიან ერთმანეთთან დაკავშირებული. ნატუ-

რალური გადასახადის შეცვლა ფულადი გადასახადით, პირველ რიგში, სწორედ გაცვლის სფეროში ხდება. რაც უფრო მტკიცდება ფულადი მეურნეობა, მით უფრო ღებულობს ყოველგვარი გადასახადი და სხვა გამოსაღები ფულად ფორმას. ეს ნიშნავს პროდუქტის ბაზარზე გატანის აუცილებლობას.

ყველაზე ადრე საქონლურიდან ფულად მეურნეობაზე გადასვლა ინგლისში მოხდა, სადაც ნატურალური გადასახადი იცვლებოდა განსაზღვრული ფულადი რენტით. მეორე მნიშვნელოვანი ნაბიჯი იყო საბატონო ბეგარის (საბეგრო შრომა შემამულისათვის) ფულადი ღალით შეცვლა, რომელსაც თანდათანობითი ხასიათი ჰქონდა.

თითქმის ყველა ქვეყანაში საგადასახადო სისტემის ჩამოყალიბება და განვითარება დაიწყო შუა საუკუნეებში და მის წინა პერიოდში. სახელმწიფოთა ჩამოყალიბების კვალობაზე სახელისუფლებო მმართველობა ძირითადად დამყარებული იყო ძალაზე. ხელისუფალთა მოთხოვნების დაკმაყოფილება ხდებოდა როგორც მათი საკუთარი ადგილმამულებიდან შემოსავლებით, ასევე ქვეშევრდომებიდან ერთდროული გადასახადების აკრებით. გადასახადების ფორმირების და განვითარების ისტორიის შესწავლა ადასტურებს მისი შემოღების აუცილებლობას.

XVI-XVII საუკუნეებში ევროპულ სახელმწიფოებს ჯერ კიდევ არ გააჩნდათ ჩამოყალიბებული საგადასახადო სისტემა და გადასახადების თეორია, პრაქტიკულად არ არსებობდა მუდმივი, მსხვილი გადასახადი, სახელმწიფოს არ ჰყავდა საკმარისი პროფესიული, კვალიფიციური მოხელეები და ამის შედეგად გადასახადის ამკრები გახდა შუამავალი. ევროპის პრაქტიკაში მიღებული იყო აუქციონით გადასახადების აკრების უფლების გაყიდვა, რამაც დღის წესრიგში დააყენა დაბეგვრის სამართლიანობის მწვავე პრობლემა.

XVII საუკუნის შუა პერიოდისთვის დაბეგვრის თეორია იმყოფებოდა ჩანასახოვან სტადიაში. გადასახადებზე გაბატონებული იყო შეხედულება სახელმწიფოს ინტერესებიდან გამომდინარე. ფრანგი ეკონომისტი ჟ. ბ. სეი, ინგლისელი ეკონომისტები დ. რიკარდო და ჯ. მილი გადასახადს განიხილავდნენ, როგორც სახელმწიფო ბიუჯეტის შევსების

წყაროს. დ. რიკარდოს უარყოფითი პოზიცია ეკავა გადასახადების სხვა მიზნებისათვის გამოყენების საკითხში, გარდა ფისკალურისა (სახელმწიფო ხარჯების დაფარვა). საერთო აღიარება კპოვა ჟ. ბ. სეის ე. წ. „ოქროს წესმა“, რომელიც აცხადებდა: „საუკეთესო საფინანსო გეგმაა ხარჯო რაც შეიძლება ცოტა“. იგი თვლიდა, რომ საუკეთესო გადასახადი - ყველაზე მცირე გადასახადია.

ამავე პერიოდში ვითარდებოდა დაბეგვრის თეორიული საფუძვლები, რომლის ფუძემდებლად ითვლება ინგლისელი ეკონომისტი ა. სმიტი. სწორედ მან პირველმა შექმნა მოძღვრება სახელმწიფო ფინანსების შესახებ, პირველად მან დააყენა საკითხი საგადასახადო ურთიერთობების იურიდიულ რეგლამენტირებაზე და დაუშვა, რომ ცალკეულ შემთხვევაში გადასახადები შეიძლება გამოყენებულ იქნეს წარმოების განვითარებისთვის, თუმცა საბოლოო ჯამში ის გადასახადებს უდგებოდა წმინდა ფისკალური პოზიციიდან.

XIX საუკუნის პირველ ნახევარში საგადასახადო პრაქტიკა წინ უსწრებდა თეორიას. XIX საუკუნის დასასრულს ა. ვაგნერი აღნიშნავდა, რომ გადასახადებში სუფთა ფისკალური ამოცანის გარდა სოციალურ-პოლიტიკური მიზანიც შედის. ის განმარტავდა, რომ საგადასახადო მექანიზმის რეგულირებით, სახელმწიფოს შეუძლია გავლენა იქონიოს ეროვნული შემოსავლის განაწილებაზე. ამავე პერიოდში მეცნიერ-ეკონომისტთა შრომებში დაისვა საკითხი გადასახადების მასტიმულირებელ როლზე. თუმცა მათი თანამედროვე ფრანგი ეკონომისტი ე. დე ჟირარდენი თავის ნაშრომში „გადასახადები - შემოსავლების გათანაბრების საშუალება“ ამტკიცებდა, რომ გადასახადებით დაბეგვრის პროგრესული შკალის გამოყენებით შეიძლება აღმოვფხვრათ გადამხდელთა ქონებრივი უთანასწორობა.

უბველესი დროიდან, გადასახადების ერთ-ერთი ძირითადი სახეა მიწაზე გადასახადი. მიწაზე გადასახადი დაწესებული იყო როგორც სუფთა შემოსავალზე (საერთო შემოსავალს გამოკლებული ხარჯები), ასევე მიწისგან მიღებულ მთლიან შემოსავალზე.

გადასახადების ისტორიაში ცნობილია გადასახადი სახლზე. აღნიშნული გადასახადის სიდიდე განისაზღვრებოდა სახლის მიერ დაკავებული ფართობისა და

ადგილმდებარეობის მიხედვით. მაგალითად, ინგლისში აღნიშნული გადასახადის სიდიდე განისაზღვრებოდა ორი შილინგით ყოველ სახლზე. მაგრამ სახლს, რომელსაც ჰქონდა ათი ფანჯარა, დამატებით უნდა გადაეხადა ოთხი შილინგი, ხოლო ოცი და მეტი ფანჯრის მქონეს – რვა შილინგი. შემდგომში სახლები ოციდან ოცდაათ ფანჯარამდე იხდიდნენ ათ შილინგს, ხოლო ოცდაათიდან მეტის მქონე – ოც შილინგს. დროთა განმავლობაში აღნიშნული გადასახადი, ანუ სახლზე გადასახადი გაუქმდა და შემოღებულ იქნა ე. წ. ფანჯარაზე გადასახადი.

ძველ დროში გლეხები გადასახადების გადახდასთან ერთად ვალდებული იყვნენ უფასოდ შეესრულებინათ სხვადასხვა სამუშაოები, თუმცა საზოგადოების განვითარების კვალდაკვალ აუნაზღაურებელი სამუშაოები ჩვეულებრივ ანაზღაურებად სამუშაოდ გადაიქცა.

სულადობრივი გადასახადი იკრიბებოდა ყოველი მოქალაქიდან თანაბრად, ზოგჯერ კი ჩინისა და თანამდებობის მიხედვით. პირველად იგი შემოღებულ იქნა ინგლისსა და საფრანგეთში. პოლანდიაში ქალაქის მოსახლეობა გათავისუფლებული იყო აღნიშნული გადასახადისგან, მას არ იხდიდნენ ასევე მცირეწლოვნებიც. დანიაში სულადობრივი გადასახადი შემოღებულ იქნა 1676 წელს და ყველას უნდა გადაეხადა ერთი ტალერი ყოველწლიურად, ხოლო ჯარისკაცები და ბავშვები გათავისუფლებული იყვნენ მისგან. პოლონეთში ამ გადასახადს იხდიდა ყველა განურჩევლად მათი ქონებისა, ასაკისა და სქესისა.

გადასახადების ისტორიაში ასევე ცნობილია გადასახადი *მარილზე, ტყეზე, საძონზე, სანთელზე. მარილზე* გადასახადი არსებობდა ძველ რომშიც, რომელიც მეფეთა განდევნის შემდეგ სენატმა გააუქმა, თუმცა რომის იმპერიის პერიოდში კვლავ იქნა შემოღებული. ამასთან, თვით ქალაქი რომი ამ გადასახადისგან გათავისუფლებული იყო. საფრანგეთში ეს გადასახადი არსებობდა 1345 წლიდან და გაუქმდა 1789 წელს. ასევე დაწესებული იყო გადასახადი (*მოსაკრებელი*) *გზებზე*, რომლის სიდიდე განისაზღვრებოდა ცხენების რაოდენობით ან ეტლის სიმძიმით (ამით გადასახადს უკავშირებდნენ იმ მიყენებული ზარალის სიდიდეს, რაც გზებს ადგებოდა).

საერთოდ გადასახადები და სწავდასახადო სისტემა ხელისუფლებას, სახელმწიფოს შეუძლია შემოიღოს და აწარმოოს იმ ფორმით, რომ ეს წაადგეს სახელმწიფო ინტერესებს და ერისა და ხალხების განვითარების ხელის შემწყობ ფაქტორად გამოვიდეს, მაგრამ ასევე შეიძლება უკუქმედებითი ძალა პქონდეს. იგივე ხელისუფლებას შეუძლია გაზარდოს გადასახადების სიდიდე და რაოდენობა. ისტორიაში ცნობილია მაგალითები, როდესაც ამ უფლებით ხელისუფალნი განუსაზღვრელად სარგებლობდნენ. მაგალითად, ეკატერინე მედიჩის მმართველობის პერიოდში, ერთი წლის განმავლობაში შემოღებულ იქნა 57 სხვადასხვა მოსაკრებელი. ზოგჯერ იქამდეც მიდიოდა საქმე, რომ გადასახადისთვის სახელის მინიჭებაც კი ჭირდა. კალიგულამ გადასახადი დააწესა ისეთ საქმიანობაზე, როგორიცაა საკუთარი სხეულით ვაჭრობა, მეძავეობა.

ისტორიაში ასევე ცნობილია ე.წ. საგანგებო გადასახადები. შუა საუკუნეებში ასეთი გადასახადები საკმაოდ მიღებული იყო. მაგალითად, ჯვაროსნული ლაშქრობების დროს თითქმის მთელ ევროპაში შემოღებული იქნა ე.წ. სალადინის გამოსადები, რომლის სიდიდე განისაზღვრებოდა $1/10$ ნაწილით იმ მამულიდან, რომლის მესაკუთრეც არ ღებულობდა ჯვაროსნულ ლაშქრობაში მონაწილეობას. შუა საუკუნეებში საგანგებო მოსაკრებელი იყო ასევე დაწესებული მეფეების სასარგებლოდ ბავშვის დაბადებისას და მისი ქალიშვილის გათხოვებისას. ინგლისში ბოლო შიდა სათვისტომო ომის დროს, მთავრობამ ჯარის შენახვის მიზნით დააწესა, რომ ყოველ ქვეშევრდომს ერთი დღე არ ესადილა კვირაში და შესაბამისად დაზოგილი თანხა გადაეხადა სახელმწიფო ხაზინაში.

52. გადასახადების სოციალურ-ეკონომიკური არსი და ფუნქციები

სახელმწიფო მასზე დაკისრებული ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური ფუნქციების განსახორციელებლად ობიექტურად საჭიროებს მნიშვნელოვანი ფულადი რესურსების მობილიზაციას. აღნიშნულის რეალიზება შეუძლებელია გადასახადების გარეშე, შეიძლება ითქვას, რომ გადასახადების გარეშე სახელმწიფოს არსებობა შეუძლებელია. ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ეფექტური წარმართვა და რეგულირება დიდად არის დამოკიდებული ხელისუფლების უნარზე, თუ რამდენად სწორად გაარკვევს, პროგნოზირებას გაუკეთებს და ოპტიმალურად გათვლის სახელმწიფოს აუცილებელ ხარჯებს და მისი დაფინანსებისთვის საჭირო მოცულობის შემოსავლებს.

როგორც წინა თავებში აღვნიშნეთ, ქვეყნის ფინანსური სისტემის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სფეროს სახელმწიფო ფინანსები წარმოადგენს, რომლის ეკონომიკური არსია ფულადი ურთიერთობები მთლიანი შიდა პროდუქტისა და ეროვნული შემოსავლის განაწილებისა და გადანაწილების პროცესში.

ნებისმიერ ქვეყანაში, მიუხედავად ეკონომიკური განვითარების დონისა, ყოველთვის ჩნდება ფინანსური რესურსების მოზიდვის, დაფინანსებისა და, განსაკუთრებით, მისი ეფექტიანად ხარჯვის პრობლემები, რომლის გადაჭრაში განსაკუთრებული როლი ენიჭება საგადასახადო სისტემას, ვინაიდან სწორი, არსებულ რეალობასთან შესატყვისი საგადასახადო პოლიტიკა არის ერთ-ერთი, თუ არა ერთადერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორი სახელმწიფოს წინაშე არსებული პრობლემების დაძლევაში. გადასახადები ხომ ეროვნული შემოსავლის განაწილების მთავარ მეთოდს წარმოადგენს, რომლის მეშვეობითაც ნებისმიერი ქვეყნის სახელმწიფო ბიუჯეტში (ცენტრალურ ბიუჯეტში) თავს იყრის შემოსავლების დაახლოებით 90 პროცენტი.

იმ ეკონომიკურ ბერკეტებს შორის, რომელთა საშუალებითაც სახელმწიფო ზემოქმედებს საბაზრო ურთიერ-

თობებზე. განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს გადასახადებს. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ქვეყნები ფართოდ იყენებენ საგადასახადო პოლიტიკას, როგორც ბაზრის ნეგატიურ მოვლენებზე რეაგირების განმსაზღვრელ რეგულატორს.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის თანახმად „გადასახადი არის სავალდებულო, უპირობო ფულადი შენატანი ბიუჯეტში, რომელსაც იხდის გადასახადის გადამხდელი გადახდის აუცილებელი, არაექვივალენტური და უსასყიდლო ხასიათიდან გამომდინარე“²⁰.

საგადასახადო სისტემის ფისკალური ეფექტიანობა დიდად არის დამოკიდებული სახელმწიფო ხელისუფლების ქმედითუნარიანობაზე, რამდენადაც გადასახადების ამოღება მნიშვნელოვანწილად იძულებაზეა აგებული. გავრცელებულია მოსაზრება, რომ მაღალი გადასახადი და ძლიერი ხელისუფლება იდენტური ცნებებია. გადასახადები ყოველთვის და ყველგან მთელი საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ სფეროს მოიცავდა. გადასახადი საზოგადოების ყველა წევრმა უნდა გადაიხადოს, რადგან იგი სახელმწიფოს მიერ საზოგადოებისათვის, მისი თითოეული წევრისთვის გაწეული მომსახურების ფასია. კაცობრიობის ისტორიაში არ მოიპოვება გადასახადების გარეშე სახელმწიფოს არსებობის არც ერთი ფაქტი. ამასთან, მსოფლიოში ჯერ არ შექმნილა სრულყოფილი და რეალური საგადასახადო სისტემა.

რამდენადაც გადასახადები მონაწილეობს ახლად შექმნილი ღირებულების გადანაწილების პროცესში, გამოდის კელაფწარმოების ერთიანი პროცესის ნაწილად, წარმოებით ურთიერთობათა სპეციფიკურ ფორმად, რაც სხვა არაფერია, თუ არა მისი საზოგადოებრივი შინაარსი, რომელიც საშუალებას იძლევა გავარკვიოთ მათი შინაგანი არსი და ევოლუცია, არსებითი თავისებურებანი, ბაზისისა და ზედნაშენის ზემოქმედების მექანიზმი, რაც მეტად მნიშვნელოვანია გადასახადების მთავარი მახასიათებლების გასარკვევად.

²⁰ www.imof.ge

ეროვნული შემოსავლის ის ნაწილი, რომელიც ქვეყნის მთელი მოსახლეობისგან იძულებითი წესით ამოიღება გადასახადების სახით, გარდაიქმნება სახელმწიფოს ფინანსური რესურსების ცენტრალიზებულ ფონდად, ე.ი. მისი სიცოცხლისუნარიანობის საფუძვლად. გადასახადების იძულებითი აკუმულაციის პროცესს გააჩნია ღირებულების ცალმხრივი მოძრაობა - გადასახადის გადამხდელიდან სახელმწიფოსკენ, რომელიც უსასყიდლო და არაექვივალენტური გაცვლის სახეს ღებულობს, ე.ი. აქ გამორიცხულია ყიდვა-გაყიდვის პროცესი.

ყველგან და ყოველთვის გადასახადების ფორმირება ძირითადად წარმოებდა და წარმოებს ახლად შექმნილი ღირებულებით, რომელიც საზოგადოების მიერ არის წარმოებული და სახელმწიფოს მიერ მითვისებული. მთლიანი შიდა პროდუქტის ნაწილის გადასახადების სახით სახელმწიფო ბიუჯეტში აკუმულაცია და მისი გამოყენება წარმოებს უპირატესად ქვეყნის ხელისუფლების მიერ სახელმწიფოს ფუნქციების შესასრულებლად და, რა თქმა უნდა, სახელმწიფო მმართველობის სტრუქტურების შესანახად, თუმცა მთელი საზოგადოება სარგებლობს იმ სიკეთით, რომელიც გადასახადების საშუალებით მიიღწევა (სოციალური უზრუნველყოფა, სოციალურად დაუცველი მოსახლეობის ფინანსური დახმარება, გზების, სატრანსპორტო საშუალებების და სხვა სასიცოცხლოდ აუცილებელი საზოგადოებრივი პროდუქტის წარმოება).

გადასახადებს, გარდა საზოგადოებრივი შინაარსისა, გააჩნია მატერიალური შინაარსი. გადასახადები, წარმოადგენს რა ბიუჯეტის შემოსავლის წყაროს, რომლებიც სახელმწიფოს მიერ პოლიტიკური იძულების ხელშეწყობით არის მითვისებული, ეკონომიკური ცხოვრების ზედაპირზე გვევლინება გადასახადების მატერიალურ შინაარსად. გადასახადების მეშვეობით სახელმწიფო შემოსავლების მოცულობის გადიდება იწვევს წარმოებული ეროვნული შემოსავლის ნაწილის მობილიზაციას, რაც საბოლოო ჯამში, ქვეყნის ეკონომიკურ ძლიერებას ხმარდება.

ზემოაღნიშნულიდან შეიძლება დაეასკენათ, რომ გადასახადებს გააჩნია ორმაგი ბუნება - გამოდის წარმოებით ურთიერთობათა სპეციფიკურ ფორმად (გადასახადების

საზოგადოებრივი შინაარსი) და წარმოადგენს ფულად ფორმაში ეროვნული შემოსავლის ნაწილს (მატერიალური შინაარსი).

ნებისმიერ სიტუაციაში, როდესაც სახელმწიფო ხელი-სუფლება საქონლის (მომსახურების) მყიდველებსა და გამყიდველებს გადასახადის გადახდას აკისრებს, საზოგადოება ბაზრის ეფექტიანობისგან მიღებული სარგებლის ნაწილს კარგავს. გადასახადები ძვირად უჯდებათ ბაზრის მონაწილეებს არა მარტო იმიტომ, რომ გადასახადებს გადააქვთ რესურსები ამ მონაწილეებისგან ხაზინაში, არამედ იმიტომაც, რომ საზოგადოების წევრთა სტიმულებს ცელიან და ბაზრის ფუნქციონირების შედეგებს ამახინჯებენ. საქონლის (მომსახურების) გადასახადებით დაბეგვრა ამცირებს საქონლის როგორც მყიდველების, ისე გამყიდველების კეთილდღეობას. იგი მყიდველებს ნაკლები მოხმარებისკენ, ხოლო გამყიდველებს კი ნაკლები წარმოებისკენ უბიძგებს, ეს კი ბაზრის მოცულობის შემცირებას იწვევს.

ეკონომისტები, ფილოსოფოსები და სხვა სპეციალობის ადამიანები იმ აზრისანი არიან, რომ საგადასახადო სისტემა სამართლიანი უნდა იყოს, მაგრამ არ არსებობს ერთიანი აზრი იმის შესახებ, თუ რა არის სამართლიანობა და როგორ შევაფასოთ საგადასახადო სისტემის სამართლიანობა.

როგორც წესი, ეკონომიკური კატეგორიის ფუნქციებში ვლინდება მისი არსი, შინაგანი შინაარსი და საზოგადოებრივი დანიშნულება. გადასახადების ფუნქციები, გამოხატავს რა მათ სოციალურ-ეკონომიკურ არსს, გადასახადებისა და მათი სხვა ეკონომიკურ კატეგორიებთან ურთიერთკავშირის გაგების საშუალებას იძლევა. გადასახადების ფუნქცია გვიჩვენებს, თუ როგორ ხდება მოცემული ეკონომიკური კატეგორიის, როგორც შემოსავლის განაწილებისა და გადანაწილების ინსტუმენტის გამოყენება, მისი მეშვეობით მოსახლეობის ცალკეულ ჯგუფებს შორის შემოსავლების გამოთანაბრება და ეკონომიკის რეგულირება-სტიმულირება.

საბაზრო ეკონომიკის პირობებში გადასახადები ორ ძირითად ფუნქციას ასრულებს - *ფისკალურს და მარეგუ-*

ლირებელს, რომელთაგან თითოეული ასახავს შინაგანი არსის ცალკეულ მხარეებს, თავისებურებებსა და ნიშნებს.

ფისკალური ფუნქცია ელინდება სახელმწიფოს ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფაში, რომელიც აუცილებელია საერთო სახელმწიფოებრივ მოთხოვნილებათა შესასრულებლად. გადასახადების ფისკალური ფუნქცია, როგორც ამოსავალი და ძირითადი ფუნქცია დამახასიათებელია, ყველა სახელმწიფოსთვის მისი განვითარების ყველა ეტაპზე, რომლის მეშვეობითაც იქმნება ცენტრალიზებული ფულადი ფონდი სახელმწიფო ბიუჯეტის ან ცენტრალიზებული ფონდების სახით და უზრუნველყოფს სახელმწიფოებრივი ფუნქციონირებისათვის მატერიალურ პირობებს.

ხელისუფლება გადასახადების ფისკალური ფუნქციის მეშვეობით უზრუნველყოფს:

- სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსავლებსა და ხარჯებს შორის დაბალანსების მიღწევას;

- საბიუჯეტო სისტემის სხვადასხვა რგოლებს შორის საგადასახადო შემოსავლების თანაბარზომიერად განაწილებას;

- მაღალი დონის სოციალური ინფრასტრუქტურის შექმნას სახელმწიფოსა და ცალკეულ რეგიონებში;

- ყველა პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური ამოცანის შესრულებას.

საბაზრო ეკონომიკის განვითარებასთან ერთად იზრდება გადასახადების ფისკალური ფუნქციის მნიშვნელობა. XX საუკუნისთვის დამახასიათებელი იყო ყველა სახელმწიფოში საგადასახადო შემოსავლების მნიშვნელოვანი ზრდა, რაც განპირობებული იყო წარმოების გადიდებით და მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესით, რამაც გამოიწვია ეროვნული შემოსავლის გადიდების რეალური შესაძლებლობა და, შესაბამისად, სახელმწიფო ბიუჯეტის ფინანსური რესურსების ზრდა.

გასული საუკუნის ბოლო ათწლეულში მსოფლიოში რამდენადმე შენედა საგადასახადო მექანიზმით სახელმწიფოთა ეროვნული შემოსავლების გადანაწილების პროცესი, თუმცა მთლიანობაში მისი წილი მაინც მაღალია და 50%-ს აღწევს. მაგალითად, შვეიცარიაში, ირლანდიაში და

დანიაში სახელმწიფოს წილი ეროვნული შემოსავლის გადანაწილებაში 50%-ს აღემატება, დიდ ბრიტანეთში, იტალიაში, საფრანგეთში, გერმანიაში, ავსტრიაში და ევროპის სხვა მოწინავე ქვეყნებში იგი 50%-ს აღწევს, ხოლო იაპონიაში - 35%-ს აღემატება.

გადასახადების ფისკალური ფუნქცია, რომლის საშუალებითაც წარმოებს ეროვნული შემოსავლის ნაწილის გასახელმწიფოებრიობა ფულადი ფორმით, ეკონომიკაში სახელმწიფოს წარუვსებს ობიექტურ წინაპირობებს ქმნის, სწორედ ამიტომ გადასახადების ფისკალური ფუნქცია მნიშვნელოვან წილად განაპირობებს მისი მარეგულირებელი ფუნქციის განვითარებას.

გადასახადების მარეგულირებელი ფუნქციის არსი იმაში მდგომარეობს, რომ გადასახადები აქტიურად მონაწილეობენ რა ეროვნული შემოსავლის გადანაწილებით პროცესში, ასტიმულირებენ ან ანელებენ ამ პროცესის ტემპებს, აძლიერებენ ან ასუსტებენ კაპიტალის დაგროვებას, აფართოებენ ან ამცირებენ მოსახლეობის მყიდველობითუნარიანობას. გადასახადების მარეგულირებელი ფუნქცია მჭიდრო კავშირშია ფისკალურ ფუნქციასთან. სახელმწიფოსთვის ეროვნული შემოსავლის ნაწილის მობილიზაცია, იქნება ეს მისი გადიდების თუ შემცირების პოზიციებიდან, მუდმივად იწვევს გადასახადების სისტემატურ შეხებას მწარმოებლებთან, რაც საბოლოო ჯამში საშუალებას აძლევს ხელისუფლებას რეალური ზემოქმედება მოახდინოს ქვეყნის ეკონომიკაზე, კელაწარმოების პროცესის ყველა სტადიაზე. საყურადღებოა, რომ მარეგულირებელი ფუნქცია დიდ ეფექტს იძლევა ეკონომიკური სტაბილიზაციის პირობებში. ამასთან უნდა აღინიშნოს, რომ კრიზისის პირობებში მისი მნიშვნელობა ეცემა. როგორც წესი, გადასახადების მარეგულირებელი ფუნქცია ნიშნავს, რომ გადასახადები, როგორც გადანაწილებითი პროცესის აქტიური მონაწილე, სერიოზულ გავლენას ახდენს წარმოებაზე, ასტიმულირებს ან აბრკოლებს მის ტემპს, აძლიერებს ან ასუსტებს კაპიტალის დაგროვებას, აფართოებს ან ამცირებს მოსახლეობის გადახდისუნარიანობას. გადასახადების მარეგულირებელი ფუნქციის მეშვეობით წარმოებს:

- მოთხოვნა-მიწოდების რეგულირება;

- მეცნიერულ-ტექნიკური პროგრესის სტიმულირება;
- ცალკეული სოციალური ჯგუფების შემოსავლების გათანაბრება;
- მოსახლეობის დანაზოგების სტიმულირება;
- ბიზნესის განვითარება;
- ექსპორტ-იმპორტის საქმიანობის რეგულირება და სხვა.

საგადასახადო რეგულირების საბოლოო მიზანია განუწყვეტელი საინვესტიციო პროცესების უზრუნველყოფა, უკეთესი ფინანსური შედეგების მიღწევა და ამით საერთო სახელმწიფოებრივ ფულად საშუალებათა ფონდის გადიდება. მარეგულირებელი ფუნქციის მეშვეობით გადასახადები, როგორც წარმოებით ურთიერთობათა სპეციფიკური ფორმა, გაელენას ახდენს წარმოების ფაქტორებზე - შრომასა და კაპიტალზე.

ნებისმიერი სახელმწიფო ეკონომიკის რეგულირებას ახდენს საგადასახადო დაბეგერის სისტემის ცვლილებებით, საგადასახადო განაკვეთებისა და შეღავათების მოქნილი გამოყენებით.

გადასახადების მარეგულირებელი ფუნქცია ეკონომიკის რეგულირებისთვის გამოიყენებს *ლიბერალურ* და *მკაცრ საგადასახადო მოდელს*.

ლიბერალური საგადასახადო მოდელის შემთხვევაში დაწესებულია დაბალი საგადასახადო განაკვეთები და შედარებით მრავალფეროვანი საგადასახადო შეღავათები, რითაც გადასახადის გადამხდელებს შემოსავლების მნიშვნელოვანი ნაწილი საინვესტიციო საჭიროებისთვის რჩებათ. რეგულირების ლიბერალური მოდელი ხელს უწყობს ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების მიღწევას, ამალვებს საქონლის კონკურენტუნარიანობას და აჩქარებს რეალიზაციას.

მკაცრი საგადასახადო მოდელი ითვალისწინებს მაღალი განაკვეთების დაწესებას და საგადასახადო შეღავათების მინიმიზაციას, რის გამოც მეწარმეთა შემოსავლების დიდი ნაწილი სახელმწიფო ბიუჯეტსა და ცენტრალიზებულ ფონდებში მიიმართება, ხოლო ფირმა განიცდის ფინანსურ სიძნელეებს, რაც საბოლოო ჯამში იწვევს წარმოების ტემპების დაცემას და საგადასახადო ბაზის შემცირებას.

გადასახადის მარეგულირებელი და ფისკალური ფუნქციები ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირურთიერთობაში იმყოფებიან. სახელმწიფოს მიერ გადასახადების მეშვეობით ეროვნული შემოსავლის ნაწილის აკუმულირება იწვევს წარმოების პროცესის მონაწილეებთან გადასახადების შეხებას, რაც სახელმწიფო ხელისუფლებას შესაძლებლობას აძლევს გაელენა მოახდინოს ქვეყნის ეკონომიკაზე კელაეწარმოების ყველა სტადიაზე. იმის გამო, რომ წარმოების განვითარება განპირობებულია მისი შინაგანი მოთხოვნილებებით, მარეგულირებელი და ფისკალური ფუნქციები გამოხატავს გადასახადების არსებით სახეს და ობიექტურ ხასიათს.

გადასახადების მარეგულირებელი და ფისკალური ფუნქციები წარმოადგენს წინააღმდეგობათა ერთიანობას. ორივე ფუნქცია შინაგანად ერთიანია. ფისკალური ფუნქცია წარმოიშვა რა გადასახადებთან ერთად, განაპირობა მარეგულირებელი ფუნქციის ამოქმედება და განვითარება. საგადასახადო შემოსავლების მზარდმა ფისკალურმა მნიშვნელობამ შექმნა წარმოების პროცესზე ფართო და გაღრმავებული ზემოქმედების შესაძლებლობა. ამასთან, წარმოების რეგულირება, რომელიც მიმართულია ეკონომიკური ზრდის დასაჩქარებლად, ამაღლებს მოსახლეობის გარკვეული ჯგუფების შემოსავლიანობას, რომელიც მომავალში გააფართოვებს გადასახადების ფისკალური ფუნქციის სამოქმედო ბაზას.

გადასახადების ფისკალური და მარეგულირებელი ფუნქციების შინაგანი ერთიანობა არ გამორიცხავს თვით ფუნქციებში და ფუნქციებს შორის წინააღმდეგობებსაც, რაც უშუალოდ გადასახადების არსში, როგორც წარმოებით ურთიერთობათა სპეციფიკურ ფორმაში არის ჩადებული. ფისკალური ფუნქცია გამოხატავს გადასახადის გადამხდელის ურთიერთობას სახელმწიფოსთან, ხოლო მარეგულირებელი ფუნქცია – სახელმწიფოს ურთიერთობას გადასახადის გადამხდელთან.

5.3 საგადასახადო სისტემის შემადგენლობა და გადასახადების კლასიფიკაცია

საგადასახადო სისტემა მოიცავს:

- საგადასახადო კანონმდებლობით გათვალისწინებული ურთიერთობების მონაწილეთა სამართლებრივ მდგომარეობას, მათ უფლებებს, მოვალეობებსა და პასუხისმგებლობას;

- გადასახადებს, მათი დაწესების, შემოღების, შეცვლისა და გაუქმების წესებს;

- გადასახადების გადახდასთან და საგადასახადო კონტროლთან, აგრეთვე საგადასახადო ვალდებულებათა შესრულების უზრუნველყოფასთან დაკავშირებულ ფორმებს, მეთოდებსა და წესებს;

- საქართველოს საგადასახადო კანონმდებლობით გათვალისწინებული ურთიერთობებისას წარმოშობილ დავათა გასაჩივრებასა და გადაწყვეტის წესს.

ნებისმიერი ეკონომიკური ურთიერთობების პირობებში, საგადასახადო სისტემის ძირითადი ამოცანაა უზრუნველყოს სახელმწიფო საჭირო ფინანსური რესურსებით. სტანდარტულად, საგადასახადო სისტემა შემდეგი ძირითადი ელემენტებისგან შედგება:

- გადასახადის დაბეგვრის სუბიექტი - გადასახადის გადამხდელი (პირი, რომელსაც აქვს მოქმედი საგადასახადო კოდექსით დადგენილი გადასახადის გადახდის ვალდებულება);

- გადასახადით დაბეგვრის ობიექტი - მოგება, შემოსავალი, გადასახადის გადამხდელის ბრუნვა ან ქონება, რომელიც გადასახადის გამოანგარიშების საფუძველს წარმოადგენს;

- გადასახადის წყარო - სუბიექტის შემოსავალი, რომლიდანაც ამოიღება გადასახადი (მაგალითად ხელფასი, მოგება, სარგებელი და ა.შ.);

- გადასახადის განაკეთი - გადასახადის ოდენობა დაბეგვრის ერთეულზე;

- საგადასახადო შეღავათი - გადასახადისგან მთლიანად ან ნაწილობრივ გათავისუფლება კანონმდებლობის

საფუძველზე. მნიშვნელოვან შედეგათად მიჩნეულია დაუბეგრავი მინიმუმის დაწესება, რაც ნიშნავს ობიექტის უმცირეს ნაწილს, რომელიც მთლიანად თავისუფლდება გადასახადისგან;

- საგადასახადო აგენტი - პირი, რომელმაც მოქმედი კოდექსით დადგენილ შემთხვევაში და დადგენილი წესით უნდა შეასრულოს გადასახადის გადამხდელის საგადასახადო ვალდებულება;

- დაბეგვრის ერთეული - ობიექტის გაზომვის ერთეული (საშემოსავლო გადასახადში - ქვეყნის ფულადი ერთეული, მიწის გადასახადში - ჰექტარი და ა.შ.);

- საგადასახადო სარგო - გადასახადის თანხა, რომელსაც სუბიექტი ერთი ობიექტიდან იღებს;

- ჯარიმები გადასახადის გადაუხდელობისა და სხვა.

ნებისმიერი ქვეყნის საგადასახადო სისტემა მოიცავს საგადასახადო სამსახურების ორგანოებს, საგადასახადო ურთიერთობათა მარეგულირებელ სამართლებრივ ნორმებს და გადასახადების, მოსაკრებლების და ბაჟის სახით საბიუჯეტო სისტემაში აუცილებელი გადასახადების ერთობლიობას.

თანამედროვე განვითარებული ქვეყნების საგადასახადო სისტემათა ჩამოყალიბება მოხდა სხვადასხვა ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური პირობების ზემოქმედებით. გადასახადების სახეების, მათი სტრუქტურის, ამოღების წესების, განაკვეთების, ხელისუფლების სხვადასხვა დონეზე ფისკალური უფლებამოსილების, საგადასახადო ბაზის, გადასახადების მოქმედების სფეროს, საგადასახადო შეღავათების მიხედვით განვითარებული ქვეყნების საგადასახადო სისტემები ერთმანეთისგან ძირეულად განსხვავდებიან. თუმცა, მიუხედავად აღნიშნულისა, განვითარებული ქვეყნების საგადასახადო სისტემებს გააჩნიათ საერთო თავისებურებები:

- საგადასახადო სისტემები აიგება ეკონომიკური თეორიის ისეთ ცნობილ პრინციპებზე, როგორიცაა საგადასახადო დაბეგვრის თანასწორობა, სამართლიანობა, ეფექტიანობა;

- სახელმწიფოს საგადასახადო შემოსავლების გადიდების ახალი გზების გამოხატვა;

- საგადასახადო დაბეგერას ექვემდებარება საოჯახო მეურნეობის ან მათი წევრების შემოსავლები, საბოლოო მომხმარებელთა ხარჯები, საცალო ვაჭრობის შემოსავლები, სამეწარმეო საქმიანობიდან მიღებული მთლიანი შემოსავლები, სამეწარმეო შემოსავლები საამორტიზაციო ანარიცხების გამოკლებით, შრომის ანაზღაურების ფონდი, მოგება, ხელფასი, დანაზოგები, დივიდენდები.

განვითარებულ ქვეყნებში მოქმედებს შემდეგი სახის ძირითადი გადასახადები: ფიზიკურ პირთა საშემოსავლო გადასახადი, მოგების გადასახადი, დამატებული ღირებულების გადასახადი (ბრუნვის გადასახადი, გაყიდვიდან გადასახადი), სოციალური დაზღვევის ფონდებში შენატანები, მოხმარებაზე განსაკუთრებული სახის გადასახადები, გადასახადები, რომელთა დაბეგერის ბაზაა დაგროვილი სიმდიდრე (ქონების გადასახადი, მემკვიდრეობის გადასახადი, ნაჩუქრობის გადასახადი).

გადასახადები იყოფა პირად და რეალურ გადასახადებად. პირადი გადასახადები ითვალისწინებს გადასახადის გადამხდელის ფინანსურ მდგომარეობას და მის გადახდისუნარიანობას, ხოლო რეალური გადასახადებით იბეგრება საქმიანობა ან საქონელი, ე.ი. გაყიდვა, ყიდვა ან ქონების ფლობა (საკუთრება).

გადასახადის გადამხდელის ინდივიდუალური ფინანსური მდგომარეობის მიუხედავად რეალური გადასახადით შეიძლება დაიბეგროს როგორც ფიზიკური პირი, ისე იურიდიული პირი. პირადი გადასახადით იბეგრება მხოლოდ მოსახლეობის შემოსავალი.

გარდა განხილულისა, გადასახადების კლასიფიკაცია წარმოებს სხვადასხვა ნიშნის მიხედვითაც. გადასახადები იყოფა პირდაპირ და არაპირდაპირ გადასახადებად. პირდაპირი გადასახადები წესდება უშუალოდ შემოსავალზე ან ქონებაზე (დაბეგერის პირდაპირი ფორმა. მაგ.: საშემოსავლო გადასახადი, ქონების გადასახადი, მოგების გადასახადი, მემკვიდრეობის გადასახადი, ნაჩუქრობის გადასახადი და სხვა). არაპირდაპირ გადასახადებს მიეკუთვნება გადასახადი, რომელიც დგინდება მიწოდებული საქონლის (გაწეული მომსახურების) ფასზე დანამატის სახით და რომელსაც იხდის მომხმარებელი ამ გადასახადით გაზრდილი ფასით

საქონლის (მომსახურების) შეძენისას (დამატებული ღირებულების გადასახადი, აქციზი და სხვა). არაპირდაპირი გადასახადის ბიუჯეტში გადახდის ვალდებულება ეკისრება საქონლის მიმწოდებელს ან/და მომსახურების გამწვეს, რომელიც მოქმედი საგადასახადო კოდექსის მიხედვით იწოდება გადასახადის გადამხდელად.

თანამედროვე პირობებში სახელმწიფოს სოციალური ფუნქციების გაფართოების შედეგად დიდი განვითარება ჰპოვა სოციალური დაზღვევის მიზნობრივმა შენატანებმა, რომელიც ქმნის სოციალური დაზღვევის ფონდს და თავისი არსით წარმოადგენს მიზნობრივ გადასახადს.

იმის მიხედვით, თუ ვინ არის გადასახადის ამომღები და მიღებული შემოსავლების განმკარგულებელი, არჩევენ *საერთო-სახელმწიფოებრივ* და *ადგილობრივ გადასახადებს*.

საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადები ამოიღება ცენტრალური მთავრობის მიერ ქვეყანაში არსებული კანონმდებლობის საფუძველზე და მიემართება ცენტრალურ ბიუჯეტში. როგორც წესი, მათ მიეკუთვნება: საშემოსავლო გადასახადი, კორპორაციის მოგებიდან გადასახადი, საბაჟო გადასახადი და სხვა. ამ გადასახადების ამოღება შეიძლება გადაკისრებული ჰქონდეს მმართველობის ადგილობრივ ორგანოებს, თანხის ცენტრალურ ბიუჯეტში შეტანით. ადგილობრივი გადასახადები ამოიღება მმართველობის ადგილობრივი ორგანოების მიერ კონკრეტულ ტერიტორიაზე და ჩაირიცხება ადგილობრივ ბიუჯეტში.

გადასახადები, მათი გამოყენების მიხედვით შეიძლება დაიყოს: *საერთო გადასახადებად* და *სოციალურ (მიზნობრივ) გადასახადებად*. საერთო გადასახადები წარმოადგენს ზოგად გადასახადებს და შეიტანება ხაზინაში. სოციალურ (მიზნობრივ) გადასახადებს გარკვეული მიზნობრივი დანიშნულება გააჩნიათ და უპირატესად სხვადასხვა ბიუჯეტგარეშე ფონდებში ჩაირიცხება. მაგალითად, აშშ-ში შემოღებული ბენზინისა და სათბობის გადასახადი, რომელთაგან მიღებული შემოსავალი საგზაო ფონდში შეიტანება.

ეკონომიკურად მაღალგანვითარებული ქვეყნების საგადასახადო შემოსავლების სტრუქტურა დაახლოებით ასეთ სახეს ღებულობს: შემოსავლიდან და მოგებიდან საგადა-

სახადო შემოსაქვლები შეადგენს 40%-ს, არაპირდაპირი გადასახადებიდან - 30%-ს, სოციალური დაზღვევის ფონდში შენატანები - 22%-ს, სხვადასხვა გადასახადები - 8%-ს.

გადასახადების კლასიფიკაციის განხილვასთან ერთად მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ პროგრესული, რეგრესული და პროპორციული საგადასახადო სისტემის შესახებ. პროგრესული საგადასახადო სისტემის დროს გადასახადით დაბეგურის ობიექტის ბაზის გადიდების შესაბამისად იზრდება საგადასახადო განაკვეთი; რეგრესული საგადასახადო სისტემის დროს გადასახადით დაბეგურის ობიექტის ბაზის გადიდების შესაბამისად მცირდება საგადასახადო განაკვეთი; პროპორციული საგადასახადო სისტემის დროს გადასახადით დაბეგურის ობიექტის ბაზის ცვლილების (გადიდების ან შემცირების) მიუხედავად საგადასახადო განაკვეთი უცვლელი რჩება.

რაც შეეხება საგადასახადო სისტემის პრინციპებს, ცნობილი ქართველი ეკონომისტების ი. მესხიას და ო. ნიკოლეიშვილის წიგნში „გადასახადები და დაბეგვრა“ (დაწერილებით იხ.: ი. მესხია, ო. ნიკოლეიშვილი, გადასახადები და დაბეგვრა, თბ., 2002. გვ. 34-35) ისინი მოცემულია შემდეგი სახით:

1. გადასახადების გადამხდელი ვალდებულია გადაიხადოს კანონით დაწესებული გადასახადი;
2. დაუშვებელია ისეთი გადასახადის შემოღება, რომლის დაწესება კანონმდებლობით აკრძალულია;
3. გადასახადის მიზანია საზოგადოებისა და სახელმწიფოს ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფა;
4. გადასახადები უნდა იყოს სტაბილური, საგადასახადო განაკვეთები და ტარიფები კი ხანგრძლივი მოქმედების;
5. გადასახადების გაანგარიშების მეთოდოკა მარტივი და გასაგები უნდა იყოს;
6. კანონით აკრძალულია პარალელური (დუბლირებული) გადასახადების დაწესება;
7. გადასახადების აკრეფის სისტემა მარტივი და იაფი უნდა იყოს;

8. საგადასახადო ტვირთის განაწილებისას დაცული უნდა იქნეს სამართლიანობა როგორც ვერტიკალურ, ისე ჰორიზონტალურ ჭრილში.

სახელმწიფო, საგადასახადო ურთიერთობათა რეგულირების მიზნით, შეიმუშავებს საგადასახადო სამართალს, რომლის საგანს წარმოადგენს ერთგვაროვანი ურთიერთობების ჯგუფი, რომლებიც ყალიბდება სახელმწიფოს, გადასახადის გადამხდელსა და სხვა პირებს შორის გადასახადების დაწესებასთან, შემოღებასთან და აკრეფასთან დაკავშირებით. იგი აუცილებელია საგადასახადო ურთიერთობათა რეგულირებისთვის.

კითხვები თვითკონტროლისთვის

1. გადასახადის რომელ სახეს მიიჩნევენ ყველაზე ადრეული ტიპის საგადასახადო დაბეგერის სახელმწიფო-ორგანიზაციულ ფორმად?

2. რა იყო გადასახადების დამახასიათებელი ნიშანი შუა საუკუნეებამდე და რა ხასიათს ატარებდნენ ისინი?

3. რა სახის ე.წ. საგანგებო გადასახადებია ისტორიისთვის ცნობილი?

4. რაში ელინდება გადასახადების საზოგადოებრივი და მატერიალური შინაარსი?

5. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ გადასახადების ძირითადი ფუნქციები.

6. რაში მდგომარეობს ლიბერალური და მკაცრი საგადასახადო მოდელის ეკონომიკური შინაარსი?

7. დაახასიათეთ საგადასახადო სისტემის ელემენტები.

8. რა ნიშნით განასხვავებენ პირდაპირ და არაპირდაპირ გადასახადებს?

1. დ. რიკარდოს უარყოფითი პოზიცია ეკავა გადასახადების გამოყენების საკითხში სხვა მიზნებისთვის, გარდა:

- ა) მასტიმულირებელი ფუნქციისა;
- ბ) გამანაწილებელი ფუნქციისა;
- გ) საკონტროლო ფუნქციისა;
- დ) ფისკალური ფუნქციისა.

2. შუა საუკუნეებში, ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს, თითქმის მთელ ევროპაში შემოდებულ ე.წ. საგანგებო გადასახადს, რომელსაც იხდიდნენ იმ მამულიდან, ვისი მესაკუთრეც არ ღებულობდა ამ ლაშქრობაში მონაწილეობას, ეწოდებოდა:

- ა) ჯვაროსნის მოსაკრებელი;
- ბ) სალადინის გამოსადები;
- გ) რელიგიისთვის მოსაკრებელი;
- დ) სულთნის გამოსადები.

3. როდესაც გადასახადი მონაწილეობს ახლად შექმნილი ღირებულების გადანაწილების პროცესში, გამოდის კვლავ-წარმოების ერთიანი პროცესის ნაწილად, წარმოებით ურთიერთობათა სპეციფიკურ ფორმად, მასში ელინდება გადასახადების:

- ა) საზოგადოებრივი შინაარსი;
- ბ) იმპერატიული შინაარსი;
- გ) აკუმულაციური შინაარსი;
- დ) მატერიალური შინაარსი.

4. გადასახადები, წარმოადგენს რა ბიუჯეტის შემოსავლის წყაროს, რომლებიც სახელმწიფოს მიერ პოლიტიკური იძულების ხელშეწყობით არის მითვისებული, ეკონომიკური ცხოვრების ზედაპირზე გვევლინება გადასახადების:

- ა) მარეგულირებელ შინაარსად;
- ბ) საზოგადოებრივ შინაარსად;
- გ) სოციალურ შინაარსად;
- დ) მატერიალურ შინაარსად.

5. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში გადასახადები ასრულებს ორ ძირითად ფუნქციას:

- ა) ფისკალურსა და მარეგულირებელს;
- ბ) ფისკალურსა და დისკრეციულს;
- გ) მასტიმულირებელსა და მარეგულირებელს;
- დ) სახელმწიფოსა და საზოგადოებრივს.

6. სახელმწიფოს ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფაში, რომელიც აუცილებელია საერთო სახელმწიფოებრივ მოთხოვნილებათა შესასრულებლად, ელინდება გადასახადების:

- ა) მარეგულირებელი ფუნქცია;
- ბ) მასტიმულირებელი ფუნქცია;
- გ) მაკონტროლებელი ფუნქცია;
- დ) ფისკალური ფუნქცია.

7. გადასახადი, რომელიც დგინდება მიწოდებული საქონლის (გაწეული მომსახურების) ფასზე დანამატის სახით და რომელსაც იხდის მომხმარებელი ამ გადასახადით გაზრდილი ფასით საქონლის (მომსახურების) შეძენისას, იწოდება, როგორც:

- ა) პირდაპირი გადასახადი;
- ბ) არაპირდაპირი გადასახადი;
- გ) საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადი;
- დ) ადგილობრივი გადასახადი.

8. იმის მიხედვით, თუ ვინ არის გადასახადის ამომღები და მიღებული შემოსავლების განმკარგულებელი, არჩევენ:

- ა) პირდაპირ და არაპირდაპირ გადასახადებს;
- ბ) პირად და რეალურ გადასახადებს;
- გ) საერთო-სახელმწიფოებრივ და ადგილობრივ გადასახადებს;
- დ) საერთო და სოციალურ (მიზნობრივ) გადასახადებს.

9. მოგება, შემოსავალი, გადასახადის გადამხდელის ბრუნვა ან ქონება, რომელიც გადასახადის გამოანგარიშების საფუძველია, წარმოადგენს:

- ა) გადასახადის სუბიექტს;
- ბ) გადასახადის ობიექტს;
- გ) საგადასახადო სარგოს;
- დ) საგადასახადო განაკეთს.

10. არაპირდაპირ გადასახადებს მიეკუთვნება:

- ა) საშემოსავლო გადასახადი;
- ბ) დღგ;
- გ) მოგების გადასახადი;
- დ) ქონების გადასახადი.

6.1. გადასახადების წარმოშობა და განვითარება საქართველოში

როგორც უმეტეს ძველ ცივილიზებულ ქვეყნებში, საქართველოშიც საგადასახადო ურთიერთობებს საკმაოდ დიდი ხნის ისტორია აქვს. ისტორიული წყაროები მიანიშნებენ გადასახადების ოთხ-ათასწლიან ისტორიაზე. მიუხედავად ამისა, უნდა აღინიშნოს, რომ გადასახადების შემოღება საქართველოში XI საუკუნიდან იწყება.

გლესს, რომელსაც არ გააჩნდა პირადი თავისუფლება, ვალდებული იყო გადაეხადა ბეგარა. თუ პირადი დამოკიდებულებისგან მომდინარეობს გლესის ვალდებულება - ემსახუროს პატრონს (შრომითი ბეგარა), გადასახადის გადახდის ვალდებულება მომდინარეობს გლესის პატრონთან ეკონომიკური დამოკიდებულებიდან. გლესი პატრონის მიწას ამუშავებს და ამიტომ ვალდებულია ამ მიწიდან მოყვანილი მოსავლის ნაწილი მიწის მეპატრონეს გადაუხადოს. ეს ვალდებულება ყველასთვის ერთნაირი არ იყო, და იგი პატრონსა და გლესს შორის პირადი გარიგების საფუძველზე ხდებოდა. მასზე ასევე გავლენას ახდენდა ტრადიცია და ისტორიულად ჩამოყალიბებული ფაქტორები.

XI საუკუნეში საქართველოში ჯერ კიდევ იყვნენ თავისუფალი მიწის მოქმედები, რომელთა პატრონისგან ვალდებულება სოციალური ხასიათის იყო: პატრონის ხლება და ლაშქრობით სამსახური. შემდგომში ფეოდალების მიერ მოხდა ამ ფენის სოციალური და ეკონომიკური დამორჩილება. თავისუფალი მწარმოებელი ჯერ მიწას კარგავდა, ხდებოდა ეკონომიკურად შეუძლებელი და შემდგომში ყმად გადაიქცეოდა (ეს პროცესი ძირითადად დამახასიათებელი იყო ადრე ფეოდალური ხანისთვის). გლესად ქცევის, ანუ პირადი თავისუფლების დაკარგვის ერთ-ერთი საშუალება იყო კაბალა. იგი არაბული წარმოშობის სიტყვაა და ნიშნავს იჯარას. მაგ., სხვადასხვა მიზეზთა გამო გლესმა დაკარგა მიწა, მაშინ ახალმა მეპატრონემ ეს მიწა კვლავ დაუტოვა მას, ე. ი. გლესი ამუშავებს (პირადად ჯერ კიდევ

თავისუფალი) მის ყოფილ (ახლა უკვე სხვის) მიწას და სამაგიეროდ იხდის კაბალას.

ქართულ ისტორიულ წყაროებში გვხვდება რამდენიმე მაგალითი იმისა, თუ როგორ ხდებოდა მეპატრონის მიწის დამუშავება გლეხების შრომითი ბეგარით. გლეხს ვალად ედო მუშაობა მისი ბატონის ყანებსა და ვენახებში, დაუნაწილებელი საბატონო მიწების (ზვარი, ხოდაბუნი) დამუშავება.

ბატონის ოჯახს, საგვარეულო „სახლი“ ერქვა, ხოლო საგვარეულოს უფროსს – „სახლის პატრონი“. სახლის პატრონი განაგებდა მთელ მუშა ხელს, მისი თანხმობის გარეშე არ მოხდებოდა გლეხებზე გადასახადების დაკისრება ან გათავისუფლება. ბატონის (აზნაურის) სახლის შემოსავალი ორი ნაწილისგან შედგებოდა, ეს იყო „მამული“ და „სოფლისაგან ანალები“. „მამული“ იმ მოსაკაღს ერქვა, რომელიც მას მოუდიოდა თავისი მიწის იმ ნაწილიდან, რომელიც გლეხებზე არ იყო დანაწილებული და მას ფეოდალი ამუშავებდა გლეხების შრომით ბეგარაზე გამოყვანით. „სოფლისაგან ანალები“ კი ის იყო, რომელიც ფეოდალის მიწაზე მომუშავე ყმა-გლეხებისგან შემოუდიოდა ფეოდალს კულუხის, ღალისა და სხვა საგლეხო გამოსაღებების სახით.

გამოსაღებების ამოღება ხდებოდა მოხელეების საშუალებით. ესენი იყვნენ: *ხელისუფალი, ციხისთავი, მესახმარე, მაწყინარი, მენუეკარი, მოხარაჯე* და, *მესაბანჯრე*. ამათგან *მესახმარე, მაწყინარი* და *მენუეკარი* გადასახადის ამკრეფთა ზოგადი სახელებია. გადასახადის კონკრეტული სახეობის ამკრები მოხელეა *მოხარაჯე* და *მესაბანჯრე*. მოხარაჯე ხარაჯას კრეფს (ხარაჯა – სახელმწიფო გადასახადი), მესაბანჯრე კრეფს საერთო საძოვრების გამოყენებისთვის დაწესებულ გადასახადს – საბანჯარს. აღსანიშნავია, რომ ეს საქმიანობა ხშირად მემკვიდრეობითი ხასიათის იყო.

ზემოთ დასახელებულ მოხელეებს ემატებოდა გზირი და მსახური. მათაც ევალებოდათ ბეგარის აკრება, კერძოდ, „საჭირისუფლო“ და „საქორწინო“ გადასახადებისა. აღსანიშნავია, რომ ლხინისთვის დადებული გადასახადი მოიხსენიება ტერმინით – სანიჭარი, ხოლო სიკვდილის შემთხვევისთვის – შესაწევარი. ჭირის დროს ყმა პატრონს

შეეწევა, ლხინის დროს კი სანიჭარს, ე. ი. საჩუქარს გაიღებს. ამ ტერმინოლოგიაში ჩანს ამგვარი გამოსაღებების წარმოშობის კვალი. ორივე თავდაპირველად, თავისუფალი თემის არსებობის პერიოდში დახმარების ძალდაუტანებელი, ნებაყოფლობითი ფორმა იყო. შემდეგში კი ეს აუცილებელ საგლეხო გამოსაღებად იქცა.

საქართველოში საეკლესიო მამულების სახელმწიფო გადასახადებისგან გათავისუფლება საკმაოდ გავრცელებული იყო. ამასთან სახელმწიფო გადასახადების შეუვალობით სარგებლობდა ზოგიერთი ფეოდალი.

საზოგადოებაში ერთ-ერთი დამოუკიდებელი სოციალური ფენა იყო მსახურთა კატეგორია. ისინი მიწისმოქმედნი იყვნენ და ამით გლეხებს ჰგვანან, ხოლო მათი წოდებრივი ფუნქცია ახნაურულია - ლაშქრობა და სამსახური.

საქართველოს მიერ დაპყრობილი ქვეყნები მას ხარკს უხდიდნენ. ხარკით საქართველოს სამეფოს დიდძალი შემოსავალი შესდიოდა. საგარეო ხარკი, ნაალაფევი (მეზობელი ქვეყნების რბევით ნაშოვნი ქონების 1/5 მეფის ხაზინაში შედიოდა), საშინაო გამოსაღებები ჰქმნიდნენ სამეფო შემოსავალს. საშინაო გამოსაღებებს შეადგენდა საქართველოს მკვიდრ მოსახლეობაზე დადებული სახელმწიფო გადასახადი. ძირითადად იყო ხარაჯა და სხვადასხვა ნატურალური გამოსაღებები. გადასახადთა ასაკრებად არსებობდა ფისკალურ მოხელეთა მრავალრიცხოვანი შტატი. ისინი მიმაგრებული იყვნენ ყოველ ცალკეულ უბანზე. ყოველ სოფელს, საციხისთავოს, საერისთავოს თავისი საგადასახადო მოხელეთა შტატი ჰქონდა დადგენილი.

გვიანფეოდალურ პერიოდში საქართველოში არსებობდა:

1. შრომამიგებითი რენტა, კერძოდ გლეხებს მებატონეებისთვის გაზაფხულზე იმდენი უნდა დაესნათ, რამდენიც მებატონეებს სურდათ - ბატონის მცენარეების, ფეტვის, სიმინდის, ქერისა და ცერცვის დასათესად უნდა მოერწყათ, გაემარგლათ და დაემუშაებინათ;

2. რენტა პროდუქტით, კერძოდ გლეხების გაყრის დროს მათი ქონებრივი მდგომარეობის მიხედვით მებატონე იღებდა გასამრჯელოს პირუტყვით, ნივთით. მებატონე აჯარიმებდა დამნაშავეს შეძლების მიხედვით ნიხუბისთვის, ცემა-ტყეპისა

და ლანძღვა-გინებისთვის. საბატონო მიწაზე გლეხს რაც მოსავალი მოუვიდოდა, მებატონე ახდევილებდა ღალას და კულუხს, ხილო ცხერებისა და ღორების საძოვრებისთვის - საბალახოს;

3. **ფულადი რენტა.** გლეხს ეკისრებოდა ფულადი ვალდებულება. კერძოდ: მებატონე გლეხს შეაწერდა მათი შესაძლებლობის მიხედვით თავის საქორწილო ხარჯებს 5-დან 50 მანეთამდე ვერცხლით. თუ გლეხის ქვრივი გათხოვდებოდა, მებატონე საქმროს ახდევილებდა 10-დან 50 მანეთამდე ე.წ. „საქვრივოს“. გლეხის ქალის გათხოვებისას მებატონე ან მოურავი ღებულობდა სამი აბაზიდან 4 მანეთამდე „სანექმეს“. საბატონე გლეხები - ვაჭრები, რომლებიც ქალაქად ცხოვრობდნენ, შეტანილი იყვნენ გამოსაღებთა განაწილებაში და ახდევილებდნენ ფულად გამოსაღებს.

ამ პერიოდში საკმაოდ მოუწესრიგებელი იყო საბაჟო სისტემა, რომელიც ხელს უშლიდა ვაჭრობის განვითარებას. ფეოდალის მამულზე გავლისას ვაჭარი არ იყო დაცული ფეოდალის თვითნებობისგან. ბაჟების თვითნებური დაწესება, ძარცვა და ძალადობა ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. ცენტრალური ხელისუფლება ცდილობდა მოეწესრიგებინა საშინაო ბაჟები, მაგრამ არ აუქმებდა მათ, რადგანაც ეს სახელმწიფო შემოსავლის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო იყო.

საქართველოში ხაზინის სასარგებლოდ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში შემდეგი გადასახადები იკრიბებოდა: სურსათი, კოდის პური, მახტა ფულადი, მახტა პურეულით, მალი, ღალა, საბალახე, ყალანი, კულუხი, საკომლო, სააღდგომო, საშობაო, სამასპინძლო, გასამყრელო, საქვრივე, სანექმე, შევარდენი, ნაბადი და სხვა. ამ გადასახადების სახე, მოცულობა და წარმოშობა ერთმანეთისგან განსხვავდებოდა, მაგრამ ისინი თავისი შინაარსით ადგილობრივი ხასიათის იყო და რუსეთთან შეერთებამდე ბევრად ადრე არსებობდა საქართველოში. ჩამოთვლილი გადასახადების გარდა XVIII საუკუნის დასასრულსა და XIX საუკუნის დასაწყისში, გარკვეულ შემთხვევებში და არა მუდმივად, იკრიბებოდა „სარუსო“ და „სალეკო“ გადასახადები.

უფრო დაწვრილებით განვიხილოთ ზოგიერთი გადასახადის სახე:

სურსათის გადასახადი ერთ-ერთი ძირითადი და საყოველთაო სახელმწიფო გადასახადია. იგი სხვა გადასახადებთან (კოდის პური, ყალანი) შედარებით უფრო გვიან უნდა იყოს შემოსული. გასათვალისწინებელია, რომ სურსათი წარმოშობით არაბული სიტყვაა და ნიშნავს ხარკს, ომიანობის დროის გადასახადს. სურსათი ქართული ჯარის გამოსაკვებად იკრიბება XVIII საუკუნის 40-იანი წლებიდან. სურსათის აკრება *მელიქებს* ევალებოდათ. იგი იკრიბებოდა როგორც ქართული, ისე რუსთა ჯარისთვისაც. სურსათის გადასახადის გადამხდელი იყვნენ როგორც სახელმწიფო, ისე საბატონო და საეკლესიო გლეხები და მას ძირითადად ხორბლეულით იხდიდნენ. მისი გადახდისგან თავისუფალი იყო საქართველოს მთიანეთის მოსახლეობა.

კოდის პური ფეოდალური საქართველოს ერთ-ერთი ძველი გადასახადია. იგი, როგორც თვით სახელწოდება გვიჩვენებს, პურის გადასახადია, ხოლო კოდი - საწყაო, რომელშიც 10 ლ. ჩადის. თუმცა კოდი ერთხელ და სამუდამოდ დადგენილი საწყაო არ ყოფილა, იგი ქვეყნის სხვადასხვა კუთხეში სხვადასხვა ზომის იყო. კოდის პურს თანაბრად იხდიდა როგორც სახაზინო, ისე საბატონო და საეკლესიო გლეხობა. წელიწადში კომლზე 4 კოდი პური ყოფილა რაწესებული. გადასახადი ივლისიდან ნოემბრამდე უნდა აკრებილიყო და დაეთარში აღნიშნულიყო.

მახტა ცნობილია გვიანფეოდალურ საქართველოში. იგი წარმოადგენდა ნატურალურ და ფულად გამოსაღებს, იკრიბებოდა როგორც პურეულით, ისე ფულად. დაბეგერის ობიექტი იყო მიწათმოქმედება, ხელოსნობა და ვაჭრობა, ხოლო დაბეგერის სუბიექტი - სახაზინო გლეხები, ხელოსნები და ვაჭრები. მახტა უნდა გადაეხადათ თითოეულ ოჯახს 3 კოდი პურეული რაოდენობით (2 კოდი ხორბალი, 1 კოდი ქერი). ფულად მახტას, როგორც სახელმწიფო გამოსაღებს, ახდევინებდნენ ვაჭრებსა და ხელოსნებს ქალაქად და სახელმწიფო გლეხებს ქალაქად და სოფლად. მას იხდიდა ასევე მუსულმანი მოსახლეობა რომელიც ხაზინას ეკუთვნოდა. ის, როგორც სახელმწიფო გადასახადი, სამეფო

ხაზინის მნიშვნელოვან შემოსავალს შეადგენდა და იხდიდნენ წელიწადში ერთხელ, შემოდგომაზე.

მალი არაბული სიტყვაა და გადასახადს ნიშნავს. იგი მონღოლების მიერ იქნა შემოღებული და თავდაპირველად (XIII-XIV სს.) მიწაზე დაწესებული გადასახადის აღმნიშვნელ ტერმინს წარმოადგენდა. მაგრამ უკვე XV საუკუნეში მალი კომლზე წესდება, უფრო გვიან კი სულადობრივ გადასახადად იქცა. ოჯახის პატრონზე სრული მალი (6 აბაზი) იკრიბებოდა, ხოლო ახალნაქორწინეზე - ნახევარი მალი (3 აბაზი). შემდგომ პერიოდში (XIX საუკუნის დამდეგისთვის) მალი, როგორც ფულადი გადასახადი, უმთავრესად ქალაქის მცხოვრებლებზე დადებული სახელმწიფო ფულადი გადასახადია.

ყალანი, როგორც გადასახადი, საქართველოში XIII საუკუნიდან შემოდის და თავდაპირველად სალაშქრო მოვალეობა (სამხედრო ბეგარა) ყოფილა, ხოლო შემდეგ გადასახადად ქცეულა. ყალანი სხვა გადასახადებთან ერთად სამეფო ხაზინაში შედიოდა და მეფის „საკითხავს“ წარმოადგენდა. იგი წარმოადგენდა საადგილმამულო გადასახადს, რომლითაც დაბეგრული იყო გლეხთა მიწის ნაკვეთები, ე.წ. საკომლოები. მას თავდაპირველად ნატურით იხდიდნენ: ცხვრით, ბატკნით, ციკნით, ქათმით, ერბოთი, ხორბლით, ქერითა და თივით. XIX საუკუნეში ყალანი უკვე ფულით იკრიბებოდა და უმთავრესად მთიან რაიონებში ყოფილა შემორჩენილი.

ღალა ფეოდალური საქართველოს ერთ-ერთი უძველესი გადასახადია. იგი ყანაზე, ანუ მარცვლეულზე დადებული გადასახადია. ღალა მარტო სახელმწიფო ანუ სამეფო გადასახადი არ იყო, მას იხდიდნენ საეკლესიო ყმები ეკლესიის სასარგებლოდ და საერო ფეოდალების ყმები თავისი ბატონის სასარგებლოდ.

კულუხიც ერთ-ერთი უძველესი გადასახადია საქართველოში. იგი ღვინის გადასახადია იმ მიწით სარგებლობისთვის, რომელზეც ვენახია გაშენებული. გლეხი კულუხს ღვინით იხდიდა მას შემდეგ, რაც ღვინოს დაამზადებდა, ხოლო ახლად გაშენებული ვენახი, ვიდრე მოსავალს არ იძლეოდა, თავისუფალი იყო ამ გადასახადისგან.

საბალახე ხაზინის სასარგებლოდ საქართველოს ზოგიერთი კუთხიდან იკრიბებოდა. მას იხდიდა ყველა, ვისაც სამოვრები სჭირდებოდა. სახელმწიფო მიწაზე ჯოგის გამოკვებისთვის მოკრებილი საბალახე მეფის ხაზინაში შედიოდა. ახლად მოსული კაცი ამ გადასახადისგან ერთი წლის განმავლობაში თავისუფალი იყო, ხოლო შემდეგ 100 ცხვარზე 2 ცხვარს და 1 ბატკანს იხდიდა.

საკომლო – კომლი გარკვეული ოჯახია, რომლის წევრები ერთად ცხოვრობენ, ერთად ეწევიან მეურნეობას და მიწის გარკვეული ფართობი უჭირავთ. ამიტომ საკომლო ამოიღებოდა იმის სასარგებლოდ, ვის მიწაზეც კომლი იყო დასახლებული. სადედოფლო მამულების და სოფლების 1801 წლის ნუსხაში ვხვდებით საკომლო გადასახადს, რომელიც კომლზე ორი აბაზის ოდენობით ყოფილა დაწესებული. ამ დროისათვის ეს გადასახადი იკრიბებოდა როგორც ნატურალური, ისე ფულადი ფორმით.

სამასპინძლო გვიანი ფეოდალური ხანის საქართველოს გადასახადია. ტერმინიდან გამომდინარე, იგი თავდაპირველად უნდა ყოფილიყო არა გადასახადი, არამედ გარკვეული დამოკიდებულების სახე, რომელიც შემდგომში გადასახადად იქცა. სამასპინძლო გულისხმობს როგორც ბატონის გამასპინძლებას, ბატონისთვის გაწეულ სამსახურს, ასევე გადასახადს.

შევარდენი საქართველოს მოსახლეობაში ხაზინის სასარგებლოდ იკრიბებოდა. როგორც სამასპინძლო, ისიც თავდაპირველად გადასახადი არ იყო, არამედ - ყმის მოვალეობა ბატონის მიმართ და გულისხმობდა გარკვეულ სამსახურს, რომელიც ზოგიერთმა სოფელმა მეფეს უნდა გაუწოს. კერძოდ, შევარდენის ბუდეები ებარათ და მათი მოვლა ეკისრებოდათ. ზოგიერთ მხარეს (კლდეკარი, ჯავახეთი) ევალებოდა მეფისთვის ორი შევარდენი მიერთმია.

საქვრივეს იხდიდნენ საბატონო, საეკლესიო და სახაზინო გლეხთა ქვრივზე დაქორწინებისას, მაგრამ ამ შემთხვევაში გადასახდელს ღებულობდა არა ხაზინა, არამედ მათი მფლობელი, ანუ იგი ბატონის სასარგებლოდ გლეხის ქვრივის წამყვანს უნდა გადაეხადა.

საჩექმეც მსგავსი სახის გადასახადი იყო, რომელიც გლეხის ქალის გათხოვებისთვის იკრიბებოდა ბატონის სასარგებლოდ.

ბატონ-ყმური მეურნეობა საქართველოში ხასიათ ებოდა ნატურალური მეურნეობის ბატონობით. გადასახადების დიდი უმრავლესობა ნატურის სახით იკრიბებოდა, თუმცა ვხვდებით ფულადი სახის გადასახადებსაც. ფეოდალურ საქართველოში გადასახადების მთელი სიმძიმე ძირითადად გლეხობას აწვა. გარდა საკუთარი მებატონისა, გლეხობას ექსპლუატაციას უწევდა სახელმწიფო და ეკლესია.

საქართველოში მეფობის გაუქმების შემდეგ ბეგარა-გადასახადებიდან მიღებული შემოსავალი, სხვა სახელმწიფო შემოსავალთან ერთად, საქართველოს უმაღლესი მთავრობის სახელმწიფო-სახაზინო ექსპედიციას გადაეცა. რუსეთი ცდილობს გადასახადი თავისი ინტერესების შესაბამისად აკრიბოს, ამიტომ იკვლევს გადასახადის რაობას, რაოდენობასა და მოცულობას, აღწერს გადასახადის გადამხდელ მოსახლეობას. ახლად შემოღებული მმართველობა ცდილობს გადასახადები ან ფულადი ფორმით იქნეს აკრებილი, ან პურეულით (ნატურალური გადასახადებიდან), ხოლო სხვა ნატურალურ გადასახადებს (ღალა, ყალანი, საბალახე, ძღვენი, სააღდგომო, საშობაო და სხვ.) ცდილობს ფულადი სახე მისცეს.

ბეგარა-გადასახადებში ცვლილებები მოხდა XIX საუკუნის 40-ანი წლებიდან, როცა გატარებულ იქნა საგადასახადო რეფორმა, რომელიც სახელმწიფო გადასახადებში ფულადი რენტის გაბატონებას გულისხმობდა (რეფორმა არ შეხებია თუშ-ფშა-ხევსურეთს). რეფორმის შედეგად ძირითადად სამგვარი გადასახადები გვხვდება:

- ნატურალური (სურსათი, კოდის პური);

ნახევრად ფულადი, ნახევრად ნატურალური (ღალა, ყალანი, მახტა);

ფულადი (მალი, კულუხი, საბალახე, სააღდგომო, საშობაო, საქვრივე, საჩექმე, საკომლო, სამასპინძლო, შევარდენი).

იმავე პერიოდში იქნა შემოღებული ადგილობრივი საქალაქო გადასახადები, კერძოდ:

1. საპოლიციო გამოსაღები;

2. უძრავი ქონების გადასახადი;
3. ვაჭრობის გადასახადები;
4. გადასახადები დაქირავებულზე;
5. მესაკლავეობის მოსაკრებელი.

ამ პერიოდის საქართველოში გადასახადებისგან თავისუფალ წოდებას ეკუთვნოდნენ თავად-აზნაურობა და სამღვდელოება. საგადასახადო რეფორმის შედეგად ნატურალური გადასახადები შეიცვალა ფულადი გადასახადებით. ფულადი რენტის შემოღებამ ხელი შეუწყო საქართველოში სასაქონლო მეურნეობის განვითარებას, მან კი, თავის მხრივ - კაპიტალიზმის განვითარებას.

6.2 საქართველოს საგადასახადო სისტემის ზოგადი დახასიათება და სტრუქტურა

საქართველოს თანამედროვე საგადასახადო სისტემის ფორმირება დაიწყო 1991 წლიდან, როცა ქვეყანამ პოლიტიკური დამოუკიდებლობა მოიპოვა. 1991-1992 წლების მიჯნაზე ქვეყანაში მიმდინარე კარდინალურმა ეკონომიკურმა გარდაქმნებმა საფუძველი ჩაუყარეს საგადასახადო სისტემას. რეალური საგადასახადო ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირების გამოცდილების უქონლობამ, კანონმდებლობის შესამუშაველად დაშვებულმა შემჭიდროებულმა ვადებმა, ეკონომიკურმა და სოციალურმა კრიზისმა, კვალიფიციური კადრების არ არსებობამ უშუალოდ იმოქმედა მის ჩამოყალიბებაზე.

საქართველოში არსებული საგადასახადო სისტემა იქმნებოდა საზღვარგარეთის ქვეყნების გამოცდილების ბაზაზე. სწორედ ამის გამო, იგი საერთო სტრუქტურითა და აგებულების პრინციპებით ძირითადად შეესაბამება მსოფლიო ეკონომიკაში გავრცელებული გადასახადების დაბეგვრის სისტემებს.

ახალი საგადასახადო სისტემის ფორმირება მოითხოვდა შესაბამისი საკანონმდებლო ბაზის შექმნას, რომელიც საფუძვლად დაედებოდა საბაზრო ეკონომიკის შესაფერისი საგადასახადო სისტემის შექმნას. 1993 წლის დეკემბერში საქართველოს რესპუბლიკის პარლამენტი მიიღო საგადასახადო სისტემის სრულყოფის კანონების პაკეტი (სულ რვა კანონი), რომლის ძირითადი მიზანი და დანიშნულება სამეწარმეო საქმიანობის სტიმულირება და სახელმწიფო ბიუჯეტში ფულადი რესურსების მაქსიმალური მობილიზება იყო.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსმა, რომელიც მიღებულ იქნა საქართველოს პარლამენტის მიერ 1997 წლის 13 ივნისს, განსაზღვრა საგადასახადო სისტემის სტრუქტურა და ფუნქციონირების ზოგადი მექანიზმი, გადასახადის სახეები, მათი გამოანგარიშების და გადახდის წესი, საგადასახადო ორგანოებისა და გადასახადის გადამხდელების ვალდებულებები და პასუხისმგებლობა, საგადასახადო-სამართლებრივი პრინციპები, საგადასახადო ტერმინოლოგია და ა.შ.

სერიოზული ხასიათის ნაკლოვანებების მიუხედავად, პირველმა საგადასახადო კოდექსმა დადებითი როლი შეასრულა. იმის გამო, რომ კოდექსის ცალკეული ნაწილები ერთმანეთთან ორგანულ, სინქრონულ კავშირში არ იყო, მან არსებითი გარდატეხა ვერ შეიტანა საგადასახადო სისტემის ფუნქციონირებაში. ამასთან, საგადასახადო კოდექსში ასეულობით შეტანილმა ცვლილებებმა ეფექტი ვერ გამოიღო. უფრო მეტიც, გადასახადის როგორც გადამხდელები, ისე გადასახადის ამკრებები არ ითვალისწინებდნენ არც სახელმწიფოს და არც ეროვნული ეკონომიკის ინტერესებს.

1997 წლის 13 ივნისს მიღებული საგადასახადო კოდექსის თანახმად, საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ფუნქციონირებდა შემდეგი სახის გადასახადები:

- საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადები:
 - ა) საშემოსავლო გადასახადი;
 - ბ) მოგების გადასახადი;
 - გ) დამატებული ღირებულების გადასახადი (დღგ);
 - დ) აქციზი;
 - ე) ქონების გადასახადი;
 - ვ) მიწის გადასახადი;
 - ზ) ავტოსატრანსპორტო საშუალებების მესაკუთრეთა გადასახადი;
 - თ) გადასახადი ქონების გადაცემისთვის;
 - ი) სოციალური გადასახადი;
 - კ) გადასახადი ბუნებრივი რესურსებით სარგებლობისთვის;
 - ლ) გადასახადი მავნე ნივთიერებებით გარემოს დაბინძურებისთვის;
 - მ) გადასახადი ავტოსატრანსპორტო საშუალებების საქართველოს ტერიტორიაზე შემოსვლისა და ზენორმატიული დატვირთვისთვის.
- ადგილობრივი გადასახადები:
 - ა) გადასახადი ეკონომიკური საქმიანობისთვის;
 - ბ) სათამაშო ბიზნესის გადასახადი;
 - გ) საკურორტო გადასახადი;
 - დ) სასტუმროს გადასახადი;
 - ე) რეკლამის გადასახადი;
 - ვ) გადასახადი ადგილობრივი სიმბოლიკის გამოყენებისთვის.

ქვეყნის ხელისუფლების მიერ სერიოზული განაცხადი გაკეთდა საგადასახადო კოდექსის ამოქმედებით, რომელიც პარლამენტის მიერ მიღებულ იქნა 2004 წლის 22 დეკემბერს, ხოლო ძალაში შევიდა 2005 წლის 1 იანვრიდან.

საგადასახადო კოდექსის თანახმად, 2005 წლის 1 იანვრიდან საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ფუნქციონირებდა შემდეგი სახის გადასახადები:

- საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადები:
 - ა) საშემოსავლო გადასახადი;

ბ) მოგების გადასახადი;
გ) დამატებული ღირებულების გადასახადი (დღგ);
დ) აქციზი;
ე) სოციალური გადასახადი (ამოღებულ იქნა 2008 წლის 1 იანვრიდან);

ვ) საბაჟო გადასახადი.
- ადგილობრივი გადასახადები:

ა) ქონების გადასახადი;
ბ) სათამაშო ბიზნესის გადასახადი.

2005 წლის შემდგომ პერიოდში, ეტაპობრივად მიმდინარეობდა რეფორმები საგადასახადო კოდექსის დახვეწასრულოფის მიმართულებით. დღეისათვის საქართველოში მოქმედებს ახალი საგადასახადო კოდექსი, რომელიც პარლამენტმა მიიღო 2010 წლის 17 სექტემბერს და ძალაში შევიდა 2011 წლის 1 იანვრიდან.

საქართველოს კონსტიტუციის შესაბამისად, ახალი საგადასახადო კოდექსი განსაზღვრავს ქვეყნის საგადასახადო სისტემის ფორმირებისა და ფუნქციონირების ზოგად პრინციპებს, გადასახადის გადამხდელებისა და საგადასახადო ორგანოების სამართლებრივ მდგომარეობას, საგადასახადო სამართალდარღვევის სახეებს, საგადასახადო ორგანოებისა და მათი თანამდებობების პირების არამართლზომიერ ქმედებათა გასაჩივრების წესსა და პირობებს, საგადასახადო დავის გადაწყვეტის გზებს, არეგულირებს საგადასახადო ვალდებულების შესრულებასთან დაკავშირებულ სამართლებრივ ურთიერთობებს.

ახალი საგადასახადო კოდექსის შექმნა მიზნად ისახავდა:

ა) გადასახადების რიცხოვნების შემცირებითა და დაბალი საგადასახადო განაკვეთების დაწესებით ეროვნული ეკონომიკის ზრდისთვის ნაყოფიერი ნიადაგის შექმნას;

ბ) საგადასახადო კულტურის ამაღლებას;
გ) საინვესტიციო გარემოს სტაბილურობას;
დ) ბიზნესის მხარდაჭერას.

გატარებული საკანონმდებლო ცვლილებების შემდეგ, 2012 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით, საქართველოში მოქმედებს შემდეგი სახის გადასახადები²¹:

- საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადები:

- ა) საშემოსავლო გადასახადი;
- ბ) მოგების გადასახადი;
- გ) დამატებული ღირებულების გადასახადი (დღგ);
- დ) აქციზი;
- ე) იმპორტის გადასახადი.

- ადგილობრივი გადასახადი:

- ა) ქონების გადასახადი.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის პრინციპებია: ა) პირი ვალდებულია გადაიხადოს კოდექსით დაწესებული საერთო-სახელმწიფოებრივი და ადგილობრივი გადასახადები; ბ) დაუშვებელია საქართველოს საგადასახადო კოდექსის დარღვევით დაწესებული ან კოდექსით გაუთვალისწინებელი გადასახადის გადახდის ვალდებულების ვინმესთვის დაკისრება, აგრეთვე გადასახდის გადახდევინება კოდექსით დადგენილ ვადაზე ადრე; გ) ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობით ორგანოს უფლება აქვს შემოიღოს მხოლოდ საქართველოს საგადასახადო კოდექსით დაწესებული ადგილობრივი გადასახადი.

მოკლედ განვიხილოთ თითოეული გადასახადი.

საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადები.

საშემოსავლო გადასახადი. საშემოსავლო გადასახადის გადამხდელია:

- ა) რეზიდენტი ფიზიკური პირი;
 - ბ) არარეზიდენტი ფიზიკური პირი, რომელიც შემოსავალს იღებს საქართველოში არსებული წყაროდან.
- დაბეგვრის ობიექტი:

ა) რეზიდენტი ფიზიკური პირის საშემოსავლო გადასახადით დაბეგვრის ობიექტია დასაბეგრი შემოსავალი, რომელიც განისაზღვრება, როგორც სხვაობა კალენდარული წლის განმავლობაში მიღებულ ერთობლივ შემოსავალსა და

²¹ საქართველოს საგადასახადო კოდექსი, თბ., 2010.

ამ პერიოდისთვის საქართველოს საგადასახადო კოდექსით გათვალისწინებული გამოქვითების თანხებს შორის;

ბ) საქართველოში არსებული მუდმივი დაწესებულებების მეშვეობით საქმიანობის განმახორციელებელი არარეზიდენტი ფიზიკური პირის საშემოსავლო გადასახადის დაბეგვრის ობიექტია დასაბეგრი შემოსავალი, რომელიც განისაზღვრება, როგორც სხვაობა კალენდარული წლის განმავლობაში მუდმივ დაწესებულებასთან დაკავშირებულ, საქართველოში არსებული წყაროდან მიღებულ ერთობლივ შემოსავალსა და ამ პერიოდისთვის საქართველოს საგადასახადო კოდექსით გათვალისწინებული გამოქვითების თანხებს შორის;

დ) არარეზიდენტი ფიზიკური პირის ერთობლივი შემოსავალი, რომელიც დაკავშირებული არ არის საქართველოში მის მუდმივ დაწესებულებასთან, იბეგრება გადახდის წყაროსთან გამოქვითვების გარეშე (გარდა საქართველოს საგადასახადო კოდექსით გათვალისწინებული კერძო შემთხვევებისა);

ე) არარეზიდენტი ფიზიკური პირი, რომელიც შემოსავალს იღებს ქონების რეალისაციით, არის საშემოსავლო გადასახადის გადამხდელი კალენდარული წლის განმავლობაში საქართველოში არსებული წყაროებიდან მიღებული ერთობლივი შემოსავლიდან, რომელიც მცირდება ამ პერიოდისთვის ასეთი შემოსავლის მიღებასთან დაკავშირებული გამოქვითვების თანახმად.

ფიზიკური პირის დასაბეგრი შემოსავალი იბეგრება 20 პროცენტით.

მოგების გადასახადი. მოგების გადასახადის გადამხდელია:

ა) რეზიდენტი საწარმო;

ბ) არარეზიდენტი საწარმო, რომელიც საქართველოში საქმიანობას ახორციელებს მუდმივი დაწესებულების მეშვეობით ან/და შემოსავალს იღებს საქართველოში არსებული წყაროდან;

გ) ამხანაგობა ან სხვა ანალოგიური წარმონაქმნი.

დაბეგვრის ობიექტი:

ა) რეზიდენტი საწარმოს მოგების გადასახადით დაბეგვრის ობიექტია დასაბეგრი მოგება, როგორც სხვაობა

გადასახადის გადამხდელის ერთობლივ შემოსავალსა და საქართველოს საგადასახადო კოდექსით გათვალისწინებული გამოქვეითების თანხებს შორის;

ბ) არარეზიდენტი საწარმო (გარდა საავიაციო ტრანსპორტით მგზავრთა საერთაშორისო გადაყვანისა და ტვირთების საერთაშორისო გადატანის განხორციელებისა), რომელიც საქართველოში საქმიანობას ახორციელებს მედმივი დაწესებულების მეშვეობით, არის მოგების გადასახადის გადამხდელი მედმივ დაწესებულებასთან დაკავშირებული საქართველოში არსებული წყაროდან მიღებული ერთობლივი შემოსავლის მიხედვით, რომელიც მცირდება საქართველოს საგადასახადო კოდექსით გათვალისწინებული გამოქვეითების თანხებით;

გ) საავიაციო ტრანსპორტით მგზავრთა საერთაშორისო გადაყვანისა და ტვირთების საერთაშორისო გადატანის განმახორციელებელი არარეზიდენტი საწარმო, რომელიც საქართველოში საქმიანობას ახორციელებს მედმივი დაწესებულების მეშვეობით, დასაბეგრი მოგება განისაზღვრება საქართველოში მედმივი დაწესებულების მეშვეობით კალენდარული წლის განმავლობაში საქართველოში არსებული წყაროდან მიღებული შემოსავლის მიხედვით, რომელიც იყოფა მის მიერ საქართველოში და საქართველოს ფარგლებს გარეთ საგადასახადო წლის განმავლობაში მიღებულ ერთობლივ (მთლიან) შემოსავალზე და მრავლდება მის მიერ მიღებულ დასაბეგრ მოგებაზე.

გადასახადის განაკვეთი:

საწარმოს დასაბეგრი მოგება იბეგრება 15 პროცენტით (გარდა შემდეგი შემთხვევისა: „ნაყოფისა და გაზის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრული „არსებული ხელშეკრულებების“ განხორციელების შედეგად ნაყოფისა და გაზის ოპერაციებით მიღებული მოგება იბეგრება 10%-ით, თუ ეს ხელშეკრულება დადებულია 1998 წლის 1 იანვრამდე).

დამატებული ღირებულების გადასახადი (დღგ): დღგ-ს გადამხდელია:

ა) პირი, რომელიც რეგისტრირებულია დღგ-ის გადამხდელად;

ბ) პირი, რომელიც ვალდებულია გატარდეს რეგისტრაციაში დღგ-ის გადამხდელად;

გ) პირი, რომელიც ახორციელებს საქონლის იმპორტს ან დროებით შემოტანას საქართველოში, მხოლოდ ამ იმპორტზე ან დროებით შემოტანაზე, რეგისტრაციის ვალდებულების გარეშე;

დ) არარეზიდენტი (გარდა საქართველოს მოქალაქე ფიზიკური პირისა), რომელიც ეწევა მომსახურებას საქართველოში დღგ-ის გადამხდელად რეგისტრაციისა და მუდმივი დაწესებულების გარეშე, მხოლოდ ამ მომსახურებაზე და ექვემდებარება უკუდაბეგვრას.

დაბეგვრის ობიექტი:

ა) დასაბეგრი ოპერაცია;

ბ) იმპორტი;

გ) ექსპორტი, რეექსპორტი;

დ) დროებითი შემოტანა.

დღგ-ის განაკვეთი შეადგენს:

ა) დასაბეგრი ბრუნვის ან საქონლის იმპორტის თანხის 18 პროცენტს;

ბ) საქონლის დროებით შემოტანისას (საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 164-ე მუხლის პირველი ნაწილის „ა“ ქვეპუნქტით გათვალისწინებული დროებითი შემოტანა) თანხის 0.54 პროცენტს ამ საქონლის საქართველოს ეკონომიკურ ტერიტორიაზე ყოფნის ყოველ სრულ და არასრულ კალენდარულ თვეზე, მაგრამ არაუმეტეს საქონლის დროებითი შემოტანისას დროებითი შემოტანის თანხის 18 პროცენტისა;

გ) უკუდაბეგვრის წესით დასაბეგრი ოპერაციის თანხის 18 პროცენტს.

დასაბეგრი ბრუნვა არის საანგარიშო პერიოდში განხორციელებული დასაბეგრი ოპერაციების, საქონლის ექსპორტისა და საქონლის რეექსპორტის თანხის ჯამი.

აქციზი. აქციზის გადამხდელია პირი, რომელიც:

ა) აწარმოებს აქციზურ საქონელს საქართველოში;

ბ) ახორციელებს აქციზური საქონლის იმპორტს საქართველოში;

გ) ახორციელებს აქციზური საქონლის ექსპორტს;

დ) ახორციელებს ბუნებრივი აიროვანი კონდენსატის ან/და ბუნებრივი აირის ავტოსატრანსპორტო საშუალებებისთვის მიწოდებას;

ე) ახორციელებს მობილური საკომუნიკაციო მომსახურების გაწევას.

დამკვეთის ნედლეულით საქართველოში წარმოებულ საქონელზე აქციზის გადამხდელად ითვლება საქონლის მწარმოებელი.

აქციზით დაბეგვრის ობიექტია:

ა) დასაბეგრი ოპერაცია;

ბ) აქციზური საქონლის იმპორტი;

გ) აქციზური საქონლის ექსპორტი.

აქციზით დასაბეგრი ოპერაციის, აქციზური საქონლის იმპორტისა და აქციზური საქონლის ექსპორტის თანხა განისაზღვრება:

ა) ალკოჰოლიანი სასმელისთვის – ალკოჰოლიანი სასმელის მოცულობით;

ბ) თამბაქოს ნაწარმისთვის – თამბაქოს ნაწარმის რაოდენობით ან წონით;

გ) ნავთობპროდუქტებისთვის – ნავთობპროდუქტის წონით (მოცულობით);

დ) მსუბუქი ავტომობილებისთვის – მსუბუქი ავტომობილის წლოვანებითა და ძრავის მოცულობით;

ე) ბუნებრივი აიროვანი კონდენსატისთვის ან/და ბუნებრივი აირისთვის – აირის მოცულობით;

ვ) მობილური საკომუნიკაციო მომსახურების გაწევის შემთხვევაში – მიღებული ან მისაღები კომპენსაციის თანხის მიხედვით (გადასახადების, მოსაკრებლებისა და სხვა გადასახდელების ჩათვლით) აქციზის, დღგ-ის ან/და პირგასამტეხლოს გარეშე.

საერთაშორისო მობილური საკომუნიკაციო მომსახურებისას დასაბეგრი ოპერაციის თანხაში არ გაითვალისწინება არარეზიდენტი საწარმოსთვის გაწეული ასეთი მომსახურებიდან მიღებული თანხა.

იმპორტის გადასახადი. იმპორტის გადასახადის გადახდელია პირი, რომელიც საქართველოს ეკონომიკურ საზღვარზე გადაადგილებს საქონელს, გარდა ექსპორტისა.

იმპორტის გადასახადით დაბეგურის ობიექტია საქართველოს ეკონომიკური საზღვრის გადმოკვეთისას საქონლის სატარიფო ღირებულება, თუ საქართველოს საგადასახადო კოდექსით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული.

იმპორტის გადასახადის განაკვეთები ღირებულებულია საქონლისა და მომსახურების სახეების მიხედვით.

ადგილობრივი გადასახადები.

ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანო თავისი კომპეტენციის ფარგლებში უფლება მოსილია შემოიღოს მხოლოდ საქართველოს საგადასახადო კოდექსით დაწესებული ადგილობრივი გადასახადი ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის მთელ ტერიტორიაზე ერთიანი განაკვეთის სახით ან/და ერთეულის ტერიტორიაზე ცალკეული დარგების ან/და საქმიანობის სახეების მიხედვით, საგადასახადო კოდექსით დადგენილი ან საქართველოს მთავრობის დადგენილებით განსაზღვრული ზღვრული განაკვეთების ფარგლებში.

ადგილობრივი თვითმმართველობის წარმომადგენლობითი ორგანო ვალდებულია ადგილობრივი გადასახადის შემოღების, მისი გადახდის პირობების შეცვლის ან შემოღებული ადგილობრივი გადასახადის გაუქმების შესახებ ინფორმაცია და სათანადო ნორმატიული აქტის ასლი მისი გამოქვეყნებისთანავე გაუგზავნოს შემოსავლების სამსახურსა და შესაბამის საგადასახადო ორგანოებს.

ქონების გადასახადი. ქონების გადასახადის გადამხდელია:

ა) რეზიდენტი საწარმო/ორგანიზაცია – მის ბალანსზე ძირითად საშუალებად აღრიცხულ აქტივებზე, დაუმონტაჟებელ მოწყობილობაზე, დაუმთავრებელ მშენებლობაზე და არამატერიალურ აქტივებზე, აგრეთვე მის მიერ ლიზინგით გაცემულ ქონებაზე;

ბ) არარეზიდენტი საწარმო – საქართველოს ტერიტორიაზე მის ბალანსზე ძირითად საშუალებად აღრიცხულ აქტივებზე, დაუმონტაჟებელ მოწყობილობაზე, დაუმთავრებელ მშენებლობაზე და არამატერიალურ აქტივებზე, აგრეთვე მის მიერ ლიზინგით გაცემულ ქონებაზე (მათ შორის იჯარის, ქირის, უზურფრუქტის ან სხვა ამგვარი

სახის ხელშეკრულების საფუძველზე გაცემულ, საქართველოს ტერიტორიაზე არსებულ ქონებაზე);

გ) ფიზიკური პირი:

- საკუთრებაში არსებულ უძრავ ქონებაზე (მ.შ. დაუმთავრებელ მშენებლობაზე, შენობა-ნაგებობაზე ან მათ ნაწილზე) და საკუთრებაში არსებულ მიწის ნაკვეთზე, რომელზედაც დამაგრებულია უძრავი ქონება, იახტებზე (კატარღებზე), შეუქმნადობებზე, თვითმფრინავებზე;

- არარეზიდენტისგან ღიზინგით მიღებულ ქონებაზე;

- ეკონომიკური საქმიანობის განხორციელების შემთხვევაში, მის ბალანსზე ძირითად საშუალებად აღრიცხულ აქტივებზე, დაუმონტაჟებელ მოწყობილობებზე და არამატერიალურ აქტივებზე, აგრეთვე მის მიერ ღიზინგით გაცემულ ქონებაზე;

- მფლობელობაში ან/და სარგებლობაში არსებულ, გარდაცვლილი პირის სახელზე რეგისტრირებული ქონების გადასახადით დაბეგვრის ობიექტზე, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც ქონებით სარგებლობა ხორციელდება იჯარის, ქირის, უზურფრუქტის ან სხვა ამგვარი სახის ხელშეკრულების საფუძველზე.

ქონების გადასახადის განაკვეთი დიფერენცირებულია ქონების სახეების, მათი ღირებულებისა და შემოსავლის მიხედვით.

ქვემოთ მოცემულია საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის საგადასახადო შემოსავლების სტრუქტურა და დინამიკა 2009-2011 წწ. (ცხრილი 62.1).

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის გადასახადები
(ათასი ლარი)

დასახელება	2009 წლის ფაქტი	2010 წლის გეგმა	2011 წლის გეგმა
გადასახადები	4161738.6	4552000.0	5300000.0
გადასახადები შემოსავალზე, მოგებაზე და კაპიტალის ღირებულების ნაზრდზე	1570881.5	1656500.0	1982000.0
ფიზიკური პირებიდან	1053228.8	1141000.0	1377000.0
საშემოსავლო გადასახადი	1053228.8	1141000.0	1377000.0
გადასახადი საწარმოებიდან	517652.7	515500.0	605000.0
მოგების გადასახადი	517652.7	515500.0	605000.0
გადასახადები საქონელსა და მომსახურებაზე	2494984.6	2770000.0	3200000.0
საყოველთაო გადასახადები საქონელსა და მომსახურებაზე	2051748.0	2196000.0	2529000.0
დამატებული ღირებულების გადასახადი (დღგ)	2051748.0	2196000.0	2529000.0
აქციზი	443236.6	574000.0	671000.0
გადასახადები საგარეო ვაჭრობასა და საგარეო- ეკონომიკურ ოპერაციებზე	35911.4	70500.0	83000.0
იმპორტის გადასახადი	35911.4	70500.0	83000.0
სხვა გადასახადები	59961.0	55000.0	35000.0

წყარო: www.mof.ge

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. რომელი მოხელეების საშუალებით ხდებოდა ისტორიულად საქართველოში გამოსაღებების ამოღება?

2. რომელი გადასახადები მიეკუთვნებოდა საშინაო გამოსაღების კატეგორიას?

3. ძირითადად რომელი გადასახადები იკრიბებოდა საქართველოში ხაზინის სასარგებლოდ XIX საუკუნის პირველ ნახევარში?

4. რა ძირითად მიზანს ემსახურებოდა საქართველოში XIX საუკუნის 40-იან წლებში გატარებული ცვლილებები ბეგარა-გადასახადებში?

5. რომელი საერთო სახელმწიფოებრივი გადასახადის გადახდას ითვალისწინებდა 1997 წელს მიღებული საქართველოს საგადასახადო კოდექსი?

6. რაში მდგომარეობს საქართველოს საგადასახადო სისტემის ძირითადი პრინციპები?

7. საქართველოს საგადასახადო კოდექსის თანახმად, რომელი გადასახადები მოქმედებს ქვეყნის ტერიტორიაზე ამჟამად?

8. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ საქართველოში მოქმედი საერთო-სახელმწიფოებრივი გადასახადები.

გ) 5 საერთო-სახელმწიფოებრივი და 4 ადგილობრივი გადასახადი;

დ) 6 საერთო-სახელმწიფოებრივი და 1 ადგილობრივი გადასახადი.

(6-2)

8. 2012 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით დამატებული ღირებულების გადასახადის (დღგ) განაკვეთი შეადგენს:

ა) 12 %-ს;

ბ) 15 %-ს;

გ) 18 %-ს;

დ) 20 %-ს.

9. საქართველოს ახალი საგადასახადო კოდექსის თანახმად, საერთო-სახელმწიფოებრივ გადასახადს არ მიეკუთვნება:

ა) მოგების გადასახადი;

ბ) ქონების გადასახადი;

გ) საშემოსავლო გადასახადი;

დ) აქციზი.

10. საქართველოს ახალი საგადასახადო კოდექსის თანახმად, ადგილობრივ გადასახადს მიეკუთვნება:

ა) დღგ;

ბ) აქციზი;

გ) მოგების გადასახადი;

დ) ქონების გადასახადი.

თემა VII. საწარმოების (კორპორაციების) ფინანსები

7.1 საწარმოების (კორპორაციების) ფინანსური რესურსების ფუნქციები და კლასიფიკაცია

საწარმოების (კორპორაციების) ფინანსების თავისებურებები. განვითარებული ქვეყნების ფინანსური სისტემის საფუძველს სამეურნეო ერთეულების (საწარმოების, კორპორაციების) ფინანსები შეადგენს. სწორედ მოცემულ სფეროში იქმნება მთლიანი შიდა პროდუქტის უდიდესი ნაწილი, ხორციელდება სახელმწიფო ბიუჯეტის (ბიუჯეტგარეშე ფონდების) საშემოსავლო ნაწილის უზრუნველყოფა. საწარმოს ფინანსები სხვადასხვა ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის იურიდიული პირების მიერ სამეურნეო საქმიანობის განხორციელების პროცესში ფულადი სახსრების ფორმირებასთან, განაწილებასთან და გამოყენებასთან დაკავშირებულ ეკონომიკურ ურთიერთობათა სისტემას წარმოადგენს.

საწარმოების ფინანსური ურთიერთობების ერთობლიობა (ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით) შემდეგ ძირითად მიმართულებებად ჯგუფდება:

- ურთიერთობები, რომლებიც დაკავშირებულია საწარმოების საწესდებო კაპიტალის ფორმირებასთან;

- ურთიერთობები, რომლებიც დაკავშირებულია პროდუქციის (მომსახურების) წარმოებასა და რეალიზაციასთან, ახლად შექმნილი ღირებულების წარმოშობასთან (ფულადი ურთიერთობები მიმწოდებელსა და მყიდველს, სატრანსპორტო ორგანიზაციასა და კლიენტს, შემკვეთსა და შემსრულებელს შორის და ა.შ.);

- კომერციულ საწარმოებსა და ორგანიზაციებს შორის ურთიერთობები, რომლებიც დაკავშირებულია ფასიანი ქაღალდების ემისიასა და განთავსებასთან, ერთობლივი საწარმოს შექმნაში წილობრივ მონაწილეობასთან;

- სამეურნეო ერთეულის (საწარმოს) ურთიერთობები მის ზემდგომ ორგანიზაციებთან, სხვადასხვა კავშირებთან

და ასოციაციებთან, რომლებიც მყარდება ერთმანეთის მიმართ ფინანსური ვალდებულებების შესრულებისას;

- საწარმოსა და მასში დასაქმებულ ცალკეულ მომუშავეს შორის ურთიერთობები, რომელიც მყარდება შემოსავლების განაწილების, ფასიანი ქაღალდების გამოშვებისა და განთავსების, აქციების დივიდენდებისა და ობლიგაციების პროცენტების გადახდისას;

- საწარმოსა და სახელმწიფო საფინანსო სისტემას შორის ურთიერთობები, რომლებიც მყარდება გადასახადებისა და სხვა გადასახდელების გადახდისას შესაბამისი დონის ბიუჯეტში, ბიუჯეტგარეშე ფონდების ფორმირებისას, ბიუჯეტიდან სხვადასხვა ასიგნებების მიღებისას, საგადასახადო შეღავათების გაცემისას, საჯარიმო სანქციების გამოყენებისას;

- საწარმოსა და საკრედიტო სისტემას შორის დამყარებული ურთიერთობები ფულის შენახვის, სესხის მიღების, კრედიტის საპროცენტო განაკვეთის გადახდის პროცესში და ა.შ.;

- საწარმოსა და სადაზღვევო კომპანიებს შორის ქონების, მომუშავე პერსონალის, სამეწარმეო და კომერციული რისკის დაზღვევის პროცესში დამყარებული ურთიერთობები.

ზემოაღნიშნული საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ, რომ საწარმოთა ფინანსური ურთიერთობები მათი ფულადი ურთიერთობების ის ნაწილია, რომლის დროსაც ადგილი აქვს ფულადი სახსრების რეალურ მოძრაობას ფულადი ფონდების შექმნის ან მათი სიდიდის ცვალებადობის მიზნით.

როცა საუბარია საწარმოების (სამეურნეო ერთეულების) ფინანსების ფუნქციებზე, ავტორთა უმეტესობა განიხილავს მათ ორ ძირითად ფუნქციას – გამანაწილებელსა და საკონტროლო ფუნქციას. თუმცა ვფიქრობთ, საწარმოთა ფინანსების ფუნქციების კლასიფიკაცია უფრო სრულყოფილადაა განხილული პროფესორების ა. ინგოროყვასა და გ. ცაავას სახელმძღვანელოში „ფინანსური მენეჯმენტი“ (ტომი

II). რომლის მიხედვით, საწარმოს ფინანსების მიერ შესრულებული ფუნქციებიდან ძირითადია²²:

1. *რესურსშემქმნელი ფუნქცია* – რომელიც ითვალისწინებს საწარმოს განვითარებისთვის მიმდინარე სამეურნეო საქმიანობისა და სტრატეგიული მიზნების რეალიზაციის უზრუნველყოფის მიზნით სხვადასხვა ალტერნატიული წყაროებისგან (მათი მოზიდვის ღირებულების მინიმიზაციის კრიტერიუმების გათვალისწინებით) ფინანსური რესურსების საჭირო მოცულობით სისტემატურ ფორმირებას.

2. *გამანაწილებელი ფუნქცია* – აღნიშნული ფუნქცია ითვალისწინებს ცალკეული მიზნობრივი (სპეციალური) ფონდების ტრილში, საოპერაციო და საინვესტიციო საქმიანობის სხვადასხვა მიმართულებების დაფინანსების, ადრე აღებულ კრედიტებზე და ა.შ. დაეალიანების ძირითადი თანხის დაბრუნების უზრუნველყოფელი, ჩამოყალიბებული (ფორმირებული) ფინანსური რესურსების საერთო თანხის განაწილების პროპორციის ოპტიმიზაციას;

3. *საკონტროლო ფუნქცია* – აღნიშნული ფუნქცია ითვალისწინებს საწარმოს საოპერაციო და საინვესტიციო საქმიანობის შედეგებზე, გეგმური ბიუჯეტების შესაბამისად ფინანსური რესურსების ფორმირებდს, განაწილებისა და გამოყენების პროცესზე ფინანსური კონტროლის განხორციელებას;

4. *უკუკავშირის არხის ფუნქცია* – მოცემული ფუნქციის ძირითადი არსი იმაში მდგომარეობს, რომ სახელმწიფოსა და სხვა მეურნე სუბიექტებისთვის ფინანსები რეალურად უკუკავშირის არხის როლსაც ასრულებს და ამით ისინი (ფინანსები) მათ (სუბიექტებს) ფულადი სახსრების წრებრუნვის პროცესის მსვლელობის შესახებ ოპერატიული ინფორმაციის მიღებისა და საკუთარ საქმიანობაში შესაბამისი კორექტივების დროულად შეტანის საშუალებას იძლევა. სწორედ აღნიშნული ფუნქციაა (ფაქტორი) ქვეყნის ცენტრალური ბანკების ძირითადი ამოცანის –

²² უფრო ვრცლად იხ. ინგოროყვა ა., ცაავა გ., „ფინანსური მენეჯმენტი“, ტ. II. საწარმოების ფინანსების მართვა, – თბ., 2011. გვ.: 41-60.

ბანკნოტებისა და მონეტების, როგორც ქვეყნის ტერიტორიაზე გადახდის კანონიერი საშუალების, ემისია (მშპ-ის მოცულობის საფუძველზე მიმოქცევისთვის საჭირო ფულადი მასის რეგულარულად გაანგარიშება), რის საფუძველზეც ხორციელდება ეროვნული ვალუტის მსყიდველობითი უნარის, ფასების სტაბილურობის მიღწევა და შენარჩუნება, აგრეთვე საფინანსო-საკრედიტო სისტემის ლიკვიდურობის, გადახდისუნარიანობის და საბაზრო ურთიერთობებზე დაფუძნებული მყარი ფუნქციების უზრუნველყოფა.

საწარმოს ფინანსების ფუნქციების რეალიზება მისი ფინანსური საქმიანობის პროცესში ხორციელდება. აღნიშნული საქმიანობა საწარმოს სასიცოცხლო ციკლის ყველა ეტაპზე მიმდინარეობს – ჩამოყალიბების მომენტიდან (საწესდებო ფონდის ფორმირებიდან) დამოუკიდებელი მეურნე სუბიექტის ლიკვიდაციის მომენტამდე (ფინანსური უზრუნველყოფის ლიკვიდურ პროცედურამდე).

სამეწარმეო საქმიანობის განმახორციელებელ სუბიექტთა ფინანსური რესურსები არის მათი საკუთარი და მოზიდული სახსრების ერთობლიობა, რომელიც მათ განკარგულებაშია და რომელთა გამოყენება ხდება მიმდინარე და კაპიტალური დანახარჯების დასაფინანსებლად, საფინანსო ვალდებულებათა დასაფარავად და სპეკულაციური ოპერაციების განხორციელებისთვის. საკუთარი სახსრების მოცულობა, თანაფარდობა მოზიდულ და საკუთარ რესურსებს შორის დამოკიდებულია საწარმოს ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმასა (შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება, სააქციო საზოგადოება, კომანდიტური საზოგადოება და სხვ.) და საქმიანობის სფეროზე (სადაზღვევო კომპანია, ბანკი, სამრეწველო საწარმო და სხვ.).

საწარმოს საკუთარი ფინანსური რესურსები (კაპიტალი). საწარმოს ფინანსური რესურსების საფუძველს მის მიერ ფორმირებული საკუთარი კაპიტალი წარმოადგენს. მოქმედ საწარმოში იგი წარმოდგენილია შემდეგი სახით:

1. საწესდებო ფონდი – საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის განხორციელების დაწყებისთვის მისი აქტივების ფორმირებაში ინვესტირებული საკუთარი კაპიტალის საწყისი ჯამის მახასიათებელია. მისი სიდიდე საწარმოს წესდებით განისაზღვრება (დეკლარირდება). საწარმოს

ცალკეული საქმიანობის სფეროებისა და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმებისთვის (სააქციო საზოგადოება, შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება) საწესდებო ფონდის მინიმალური სიდიდე კანონმდებლობით რეგულირდება;

2. სარეზერვო ფონდი (სარეზერვო კაპიტალი) – საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის შიდა დაზღვევისთვის განკუთვნილი საწარმოს საწესდებო კაპიტალის დარეზერვებული ნაწილია. საკუთარი კაპიტალის აღნიშნული საკუთარი ნაწილის სიდიდე სადამფუძნებლო კომპეტენციით განისაზღვრება. სარეზერვო ფონდის (სარეზერვო კაპიტალის) ფორმირება საწარმოს მოგების ხარჯზე ხორციელდება (მოგების სარეზერვო ფონდში ჩარიცხვის მინიმალური ოდენობა კანონმდებლობით რეგულირდება);

3. სპეციალური (მიზნობრივი) ფინანსური ფონდები – მათ მიეკუთვნება საკუთარი ფინანსური სახსრების მიზანმიმართულად ფორმირებული ფონდები, შემდგომი მიზნობრივი ხარჯვის მიზნით. აღნიშნული ფინანსური ფონდების შემადგენლობაში გამოყოფენ: ამორტიზაციის ფონდს, სარემონტო ფონდს, შრომის ანაზღაურების ფონდს, სპეციალური პროგრამების ფონდს, წარმოების განვითარების ფონდს და სხვ. აღნიშნული ფონდების სახსრების ფორმირებისა და გამოყენების წესი რეგულირდება საწარმოს წესდებით და სხვა სადამფუძნებლო და შიდა დოკუმენტაციით;

4. გაუნაწილებელი მოგება – მესაკუთრეების (აქციონერები, მეპაიეები) და პერსონალის მიერ მოხმარებაზე გამოყენებული წინა პერიოდში მიღებული საწარმოს მოგების ნაწილის მახასიათებელია. მოგების აღნიშნული ნაწილი კაპიტალიზაციის, ანუ წარმოების განვითარების რეინვესტირებისთვისაა განკუთვნილი. ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით, იგი მომავალ პერიოდში საწარმოს განვითარების უზრუნველყოფელი საკუთარი ფინანსური სახსრების რეზერვების ერთ-ერთ ფორმას წარმოადგენს;

5. საკუთარი კაპიტალის სხვა ფორმები – მათ მიეკუთვნება ქონებაზე ანგარიშსწორებები (იჯარით გაცემისას), მონაწილეებთან ანგარიშსწორებები (შემოსულების

პროცენტებისა და დივიდენდების ფორმით გადახდასთან დაკავშირებით) და ზოგიერთი სხვა, რომლებიც ბალანსის პასივის პირველ განყოფილებაში აისახება.

საკუთარი კაპიტალის მართვა დაკავშირებულია არა მარტო მისი დაგროვებული ნაწილის ეფექტიანად გამოყენების უზრუნველყოფასთან, არამედ საკუთარი ფინანსური რესურსების ფორმირებასთანაც, რომლებიც საწარმოს მომავალ განვითარებას უზრუნველყოფს. საკუთარი ფინანსური რესურსების ფორმირების მართვის პროცესში ხდება მათი ფორმირების წყაროების მიხედვით კლასიფიკაცია. საწარმოს საკუთარი ფინანსური რესურსების ფორმირების კლასიფიკაცია წარმოებს ძირითადად ორ მსხვილ ჯგუფად: შიდა წყაროები და გარე წყაროები.

საწარმოს ფინანსური რესურსების ფორმირების შიდა წყაროების შემადგენლობაში ძირითადი ადგილი მიეკუთვნება მოგებას, რომელიც საწარმოს განკარგულებაშია დარჩენილი. სწორედ მისი მეშვეობით ხორციელდება საკუთარი ფინანსური რესურსების უმეტესი ნაწილის ფორმირება, იგი უზრუნველყოფს საკუთარი კაპიტალის ნაზრდს, შესაბამისად, საწარმოს საბაზრო ღირებულების ზრდასაც. შიდა ფინანსური რესურსების შემადგენლობაში განსაზღვრულ როლს აგრეთვე ამორტიზაციის ანარიცხებიც ასრულებს, განსაკუთრებით იმ საწარმოებში, რომელთაც საკუთარი ძირითადი საშუალებებისა და არამატერიალური აქტივების მაღალი ღირებულება გააჩნია, მაგრამ საწარმოს საკუთარი კაპიტალის ჯამს ისინი არ შეადგენენ, არამედ მხოლოდ მისი რეინვესტირების საშუალებას წარმოადგენენ. დანარჩენი შიდა რესურსები საწარმოს საკუთარი ფინანსების ფორმირებაში მნიშვნელოვან როლს არ ასრულებს.

საკუთარი ფინანსური რესურსების ფორმირების გარე წყაროების შემადგენლობაში ძირითადი ადგილი მიეკუთვნება საწარმოს მიერ დამატებითი საპაიო (საწესდებო ფონდში დამატებითი სახსრების შეტანის გზით) ან აქციონერული (დამატებითი ემისია და აქციების რეალიზაცია) კაპიტალის მოზიდვას, ასევე დაბრუნებადი ფინანსური დახმარების განხორციელებას (როგორც წესი, ძირითადად შეიძლება სახელმწიფო საწარმოებზე განხორციელდეს).

საკუთარი ფინანსური რესურსების ფორმირების პოლიტიკა საწარმოს საერთო ფინანსური სტრატეგიის ნაწილია, რომელიც მისი სამეწარმეო განვითარების თვითდაფინანსების საჭირო დონის უზრუნველყოფაში გამოიხატება.

საწარმოს ნასესხები (მოზიდული) სახსრები. საწარმოს ეფექტური ფინანსური საქმიანობის განხორციელება შეუძლებელია ნასესხები სახსრების მუდმივად მოზიდვის გარეშე. ნასესხები კაპიტალის გამოყენება საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის მოცულობის გაფართოების, საკუთარი კაპიტალის ეფექტურად გამოყენების უზრუნველყოფის, სხვადასხვა მიზნობრივი ფინანსური ფონდების ზრდის და საწარმოს საბაზრო ღირებულების გადიდების შესაძლებლობას იძლევა.

მიუხედავად იმისა, რომ ნებისმიერი ბიზნესის საფუძველი საკუთარი კაპიტალია, ეკონომიკის რიგი დარგების საწარმოებში გამოყენებული ნასესხები სახსრების მოცულობა მნიშვნელოვნად აჭარბებს საკუთარი კაპიტალის მოცულობას. აღნიშნულთან დაკავშირებით, ნასესხები სახსრების მოზიდვისა და ეფექტურად გამოყენების მართვა საწარმოს სამეურნეო საქმიანობის მაღალი შედეგების მიღწევის უზრუნველყოფაზე მიმართული ფინანსური მენეჯმენტის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ფუნქციაა. საწარმოში გამოყენებული ნასესხები კაპიტალი მისი ფინანსური ვალდებულებების (ვალის საერთო ჯამი) ერთობლივი მოცულობის მახასიათებელია.

საწარმოს განვითარების პროცესში მისი ფინანსური ვალდებულებების დაფარვის შესაბამისად წარმოიშობა ახალი ნასესხები სახსრების მოზიდვის მოთხოვნილება. საწარმოს მიერ ნასესხები სახსრების მოზიდვის წყაროები და ფორმები მეტად მრავალფეროვანია.

ნასესხები სახსრების მოზიდვის პოლიტიკა საერთო ფინანსური სტრატეგიის ნაწილია, რომელიც საწარმოს განვითარების მოთხოვნილებებთან შესაბამისი ნასესხები კაპიტალის სხვადასხვა წყაროდან მოზიდვის ყველაზე უფრო ეფექტური ფორმებისა და პირობების უზრუნველყოფაში მდგომარეობს.

ნასესხები კაპიტალის წყაროებისა და მიწოდების პირობების მრავალფეროვნება, ნასესხები კაპიტალის ცალკეული სახეობებისა და ფორმების ჭრილში ფორმირების ეფექტიანობის შედარებითი შეფასების განხორციელების აუცილებლობას განსაზღვრავს. ნასესხები კაპიტალის ღირებულების შეფასებას რიგი თავისებურებები გააჩნია, რომელთა შორის ძირითადია:

ა) ღირებულების შეფასების საბაზისო მაჩვენებლის ფორმირების შედარებითი უბრალოება;

ბ) ნასესხები სახსრების ღირებულების შეფასების პროცესში საგადასახადო კორექტივების გათვალისწინება;

გ) ნასესხები კაპიტალის მოზიდვის ღირებულების კავშირი საწარმოს კრედიტუნარიანობის დონესთან, რომელიც კრედიტორის მიერაა შეფასებული;

დ) ნასესხები კაპიტალის მოზიდვა (დაბრუნებული ფულადი ნაკადით) დაკავშირებულია არა მარტო ვალის მომსახურებასთან, არამედ აღნიშნული ვალის ძირითადი ჯამის ვალდებულებების დაფარვასთანაც.

72. კომერციული ბანკის ფინანსური რესურსები

72.1. კომერციული ბანკის რესურსების სტრუქტურის დახასიათება

ბანკი ფულადი მიმოქცევის სფეროს ძირითადი სტრუქტურული ერთეულია, რომელიც გაცვლის სფეროში მოქმედებს. ბანკების საქმიანობა მრავლისმომცველია. იგი საქონლის გაცვლის ხელშეწყობის მიზნით „ყიდულობს“ რესურსებს და „ყიდის“ მათ. ბანკი, თავისი „საქონლის (კრედიტის) გაყიდვით“, გასესხებული თანხის მესაკუთრე გამოდის და მისი დაბრუნებისას იგი არა მარტო საწყის ღირებულებას, არამედ სასესხო პროცენტის სახით მასზე დანამატსაც ღებულობს.

საგადასახადო ბრუნვის ზრდის შესაბამისად, ბანკის როგორც საანგარიშსწორებო ცენტრის როლიც მაღლდება. ბანკები, როგორც მსხვილი, ასევე მცირე დანაზოგების მობილიზებით, ფულადი კაპიტალის დაგროვების ბაზას აფართოებენ და მიღებულ სახსრებს ინვესტიციებისა და კრედიტების სისტემის მეშვეობით ეკონომიკის განვითარებაში აბანდებენ. ბანკი ბირჟის აგენტის სახითაც საკმაოდ მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, სადაც იგი ფასიანი ქაღალდებისა და უცხოური ვალუტის ყიდვა-გაყიდვაზე საკუთარი უფლების რეალიზებას ახორციელებს.

კომერციული ბანკების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქცია და სხვა ფინანსური ინსტიტუტებისგან განმასხვავებელი დამახასიათებელი ნიშანია საკრედიტო ფულის შექმნის და განადგურების უნარი. იგი ხორციელდება ქვეყნის ცენტრალურ ბანკთან ერთად საკრედიტო და საინვესტიციო ოპერაციების მეშვეობით. კომერციული ბანკის შესაძლებლობას „შექმნას ფული“ დიდი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკისთვის. ის რეალიზდება მოქნილ საკრედიტო სისტემაში, რომელიც ეკონომიკის შედარებით მყარი ზრდის ტემპის აუცილებელი პირობაა.

კომერციული ბანკები ახორციელებენ უაღრესად მნიშვნელოვან მომსახურებას ეკონომიკის ყველა სექტორისთვის იმით, რომ უზრუნველყოფენ დანაზოგთა აკუმულაციას და

მათ შემდგომ გამოყენებას სხვადასხვაგვარი ეკონომიკური და სოციალური საჭიროებისთვის. ბანკში მოთავსებულ დანაზოგზე, რომელიც სრულ უსაფრთხოებაში და მაღალ ლიკვიდობაში იმყოფება, მეანაბრე იღებს გასამრჯელოს სარგებლის სახით. კონცენტრირებული დანაზოგები შეიძლება ისესხონ მეწარმეებმა საწარმოო სიმძლავრეთა გასაფართოებლად და მომხმარებლებმა სახლების ან სამომხმარებლო საკონლის საყიდლად. საზოგადოებაში, სადაც შემოსავლის დონე საკმაოდ მაღალია, მისი (შემოსავლის) მნიშვნელოვანი ნაწილი დაიზოგება. ამ ფულადი სახსრების დიდი ნაწილი კი თავმოყრილია კომერციულ ბანკებში. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ბანკები შემდეგი სახის ძირითად ფუნქციებს ასრულებენ:

- ა) საკრედიტო ფულის შექმნა;
- ბ) საგადასახდლო მექანიზმის უზრუნველყოფა;
- გ) დანაზოგების აკუმულაცია;
- დ) კრედიტის გაცემა;
- ე) საგარეო ვაჭრობის დაფინანსება;
- ვ) ოპერაციები მინდობილობით;
- ზ) ფასეულობათა შენახვა და სხვა.

კომერციული ბანკების საქმიანობა რეგლამენტირდება საქართველოს კანონით „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, საქართველოს ორგანული კანონით „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“, „მეწარმეთა შესახებ“ კანონით და სხვა საკანონმდებლო და ნორმატიული აქტებით.

კომერციული ბანკები, ისე როგორც სამეურნეო ურთიერთობების ყოველი სუბიექტი, თავიანთი კომერციული და სამეურნეო საქმიანობის უზრუნველყოფისთვის უნდა ფლობდნენ ფულადი რესურსების გარკვეულ თანხას, ე.ი. რესურსებს. ეკონომიკის განვითარების თანამედროვე პირობებში რესურსების ფორმირების პრობლემას პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა აქვს. ეს იმიტია გამოწვეული, რომ ეკონომიკის საბაზრო მოდელზე გადასვლასთან, საბანკო საქმეზე სახელმწიფო მონოპოლიის ლიკვიდაციასთან და ორდონიანი საბანკო სისტემის აგებასთან დაკავშირებით საბანკო რესურსების ხასიათი არსებით ცვლილებებს განიცდის.

ბანკების საქმიანობის მასშტაბები, რასაც მათი აქტიური ოპერაციების ობიექტი განსაზღვრავს, მათ ხელთ არსებული რესურსების და, განსაკუთრებით, მოზიდული რესურსების მოცულობის ერთობლიობაზეა დამოკიდებული. ეს მდგომარეობა ამწეავებს რესურსების მოზიდვისთვის ბანკებს შორის კონკურენციას. სადაზღვევო, საფინანსო და სხვა საკრედიტო დაწესებულებების არსებობა ააქტიურებს საკრედიტო რესურსების ბაზარზე გამართულ საკონკურენციო ბრძოლას და ამწეავებს ბანკების მიერ დროებით თავისუფალი ფულადი სახსრების აკუმულაციის პრობლემას.

კომერციული ბანკების რესურსები ანუ „საბანკო რესურსები“ საკუთარი და მოზიდული სახსრების ერთობლიობაა, რომელსაც ბანკები ფლობენ და იყენებენ აქტიური ოპერაციების განსახორციელებლად.

არავის არა აქვს უფლება, მოიზიდოს დეპოზიტები და მათი გამოყენებით თავისი სახელით გასცეს კრედიტები ეროვნული ბანკის მიერ გაცემული ლიცენზიის გარეშე²³.

საერთოდ, ბანკების რესურსები ყალიბდება ბანკების მიერ პასიური ოპერაციების ჩატარების შედეგად და აისახება ბანკის ბალანსის პასივში. ბანკის რესურსებს ეკუთვნის ბანკების საკუთარი სახსრები, ნასესხები და მოზიდული სახსრები, რომელთა ერთობლიობას იყენებენ ბანკის მიერ აქტიური ოპერაციების ჩასატარებლად, ე.ი. მოზიდულებული სახსრების განსათავსებლად შემოსავლის მიღების მიზნით. პასიური და აქტიური ოპერაციები მჭიდროდაა ერთმანეთთან დაკავშირებული: პასივების სტრუქტურა და ხასიათი ღიდად განსაზღვრავს ბანკის მიერ აქტიური ოპერაციების ჩატარების შესაძლებლობებს, ამავე დროს, დაკრედიტების სფეროში ბანკის პოლიტიკის ცვლილებას არსებითი გავლენის მოხდენა შეუძლია რესურსების ხასიათზე.

ბანკების რესურსების ფორმირების ძირითადი წყარო ბანკის კლიენტების ანაბრებია, მაგრამ სხვათა კაპიტალის მოზიდვისთვის აუცილებელია შესაბამისი საკუთარი კაპიტა-

²³ საქართველოს კანონი „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“, 1996.

ლის ჩვენება კრედიტორების იმაში დასარწმუნებლად, რომ კრიტიკულ მომენტში მათ შეუძლიათ ამ კაპიტალის იმედი ჰქონდეთ.

კომერციული ბანკის მთელი რესურსები ჩამოყალიბების ხერხის მიხედვით იყოფა საკუთარ და ნასესხებ რესურსებად (სახსრებად).

კომერციული ბანკების რესურსების ძირითადი წყაროა მოზიდული სახსრები, რომლებიც მთელი საბანკო რესურსების დაახლოებით 70-80%-ს შეადგენს. ბანკების საკუთარი სახსრების წილად 20-30% მოდის, რაც მთლიანობაში პასუხობს მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში ჩამოყალიბებულ სტრუქტურას. ბანკების საკუთარი სახსრების შემადგენლობაში ძირითადი წილი მოდის სხვადასხვა ფონდებზე, საკუთარი სახსრების მეორე ნაწილია მიმდინარე წლის მოგება.

კომერციული ბანკების მოზიდული სახსრების სტრუქტურისთვის დამახასიათებელია საანგარიშსწორებო და სხვა ანგარიშებზე შენახული სახსრების მაღალი ხვედრითი წილი, რომლებიც მოთხოვნამდე შენახულ დეპოზიტებს შეადგენს. რესურსების ამ კატეგორიის ხვედრითი წილი 64,3%-ს იკავებს. ვადიანი დეპოზიტების წილად სულ რაღაც 23,5%-ია, მათგან კომერციული სტრუქტურების დეპოზიტზე და მოსახლეობის ანაბრებზე – 5%.

საბანკო რესურსების სტრუქტურა ცალკეული კომერციული ბანკების მიხედვით დიდი მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, რაც მათი ინდივიდუალური თავისებურებებით აიხსნება.

7.2.2 კომერციული ბანკის საკუთარი კაპიტალის არსი

საკუთარი კაპიტალი საბანკო რესურსების განსაკუთრებულ ფორმას წარმოადგენს – საკუთარ საშუალებებს (მთლიანი კაპიტალი) აქვს მკაცრად განსაზღვრული სამართლებრივ-უფლებრივი საფუძველი, იგი განვითარების ფინანსურ ბაზასაც წარმოადგენს. საკუთარი სახსრები შესაძლებლობას იძლევა, ერთი მხრივ, მეანაბრეთა და კრედიტორთა კომპენსაციური გადახდები განხორციელდეს ბანკის ზარალიანობისა და გაკოტრების შემთხვევაში და, მეორე მხრივ, დასახული ამოცანებიდან გამომდინარე ხელი შეუწყოს ბანკების მიერ განხორციელებული ოპერაციების უზრუნველყოფას.

ბანკების საკუთარი მთლიანი კაპიტალის შემადგენლობაში გამოყოფენ: საწესდებო, სარეზერვო და სხვა სპეციალურ ფონდებს, ასევე წლის განმავლობაში გაუნაწილებელ მოგებას. ბანკის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მიუხედავად, საწესდებო კაპიტალი ყალიბდება მის მონაწილეთა, ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა შენატანებისგან და ემსახურება მათი ვალდებულებების უზრუნველყოფას. რაც შეეხება სარეზერვო ფონდს, იგი გამოიყენება ბანკის მიერ განხორციელებული ოპერაციების დროს შესაძლებელი ზარალის პირობებში. მისი სიდიდე საწესდებო ფონდთან პროცენტული თანაფარდობით განისაზღვრება, ხოლო ფორმირების წყაროდ მოგებიდან ანარიცხები გვევლინება.

ბანკის საკუთარი სახსრების სტრუქტურა არაერთგვაროვანია თვისებრივი შედგენილობის მიხედვით და იგი იცვლება წლის განმავლობაში. საკუთარი სახსრების სიდიდეზე გავლენას ახდენს შემდეგი ფაქტორები: აქტივების ხარისხი, საკუთარი მოგების გამოყენების მიმართულებები, ბანკის კაპიტალური ბაზის მდგრადობის უზრუნველსაყოფად გატარებული პოლიტიკა.

ნიმუშად მოყვანილი ზოგადი მონაცემები (ცხრილი 7.2.2.1) გვჩვენებს, რომ ბანკის საკუთარი სახსრები შედგება სხვადასხვა ფონდებისგან, რომლებსაც თავიანთი მიზ-

ნობრივი დანიშნულება და ფორმირების საკუთარი წყარო-
ები აქვთ.

ბანკის საკუთარი სახსრები

ცხრილი 7.2.2.1

მაჩვენებლები	2011 წ.	2012 წ.	ცვლილებე- ბის ტემპი
1. საწესდებო კაპიტალი	22,8	23,6	100,0
2. დამატებული კაპიტალი ქონების ღირებულების ზრდა	2,1	1,3	
გადაფასების დროს	0,9	0,1	16,1
საემისიო შემოსავალი	1,2	1,2	100,0
უსასყიდლოდ გაცემული ქონების ღირებულება	-	-	-
3. ბანკის ფონდები	51,0	70,0	137,3
სარეზერვო კაპიტალი	5,7	7,7	130,7
სპეციალური	-	-	-
დანიშნულების ფონდები	30,1	30,9	100,0
დაგროვების ფონდები	15,2	28,5	175,0
სხვა ფონდები		2,7	
სულ (სტრ.1+სტრ.2+სტრ.3)		94,9	120,9
მოგება		16,9	
ძირითადი სახსრების ამორტიზაცია		13	100,8
რეზერვები კრედიტის დანაპარგებზე	34	6,9	197,4
ფასიანი ქაღალდების გაუფასურება	2,5	2,5	96,2
სულ	100,0	100,0	96,7

საბანკო საქმის ორგანიზაციის საწყისი წერტილი ბანკის საწესდებო კაპიტალია. საწესდებო კაპიტალის ჩამოყალიბება სხვადასხვაგვარად ხდება და ეს ბანკის ორგანიზაციის ფორმაზეა დამოკიდებული. თუ ბანკი იქმნება როგორც სააქციო საზოგადოება (საქართველოს კანონმდებლობით კომერციული ბანკი უნდა იყოს სააქციო საზოგადოება), მაშინ საწესდებო ფონდი ყალიბდება აქციების ნომინალური ღირებულებების თანხით. მათ ავრცელებენ ან მათზე ღია ხელმოწერის გზით (ღია სააქციო საზოგადოებად ბანკის ჩამოყალიბების შემთხვევაში), ან ყველა აქციის გავრცელებით დამფუძნებლებს შორის, საწესდებო ფონდში მათი წილის ზომის შესაბამისად (დახურული სააქციო საზოგადოების შემთხვევაში).

თუ ბანკი შექმნილია როგორც შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება (ზოგიერთი ქვეყნის კანონმდებლობა ამის უფლებას იძლევა), მაშინ მას აქვს წილებად დაყოფილი საწესდებო ფონდი, რომლის ზომასაც სადამფუძნებლო დოკუმენტები განსაზღვრავს. ამასთან, ბანკის მონაწილეები მის ვალდებულებებზე პასუხს თავიანთი წილის ფარგლებში აგებენ.

კომერციული ბანკის არც ერთ აქციონერს ან ერთობლივად მოქმედ აქციონერთა ჯგუფს არ აქვს უფლება ფლობდეს და განკარგავდეს წილის იმ ოდენობას, რომელიც აღემატება კომერციული ბანკის განცხადებული თუ განადგურებული საწესდებო კაპიტალის 25%-ს. საქართველოს ეროვნული ბანკი უფლებამოსილია დაუშვას გამონაკლისი ამ წესიდან მხოლოდ წილის ისეთი მფლობელისთვის, რომელსაც აქვს საბანკო საქმიანობის ლიცენზია და თავად წარმოადგენს ბანკს.

კომერციული ბანკი უფლებამოსილია:

ა) ეროვნული ბანკის ნებართვის გარეშე პირდაპირ ან არაპირდაპირ ფლობდეს იურიდიული პირის საწესდებო კაპიტალის წილის არა უმეტეს 20%-სა, თუ ბანკის წილი არ აღემატება მისი სააქციო კაპიტალის 15%-ს;

ბ) შეუზღუდავი ოდენობით ფლობდეს წილს გარკვეულ საქმიანობაში, რომელიც დაკავშირებულია მხოლოდ საბანკო საქმიანობასთან. ეროვნული ბანკის წერილობითი

ნებართვის გარეშე ეს წილი არ უნდა აღემატებოდეს ბანკის სააქციო კაპიტალის 15%-ს;

გ) ეროვნული ბანკის წერილობითი ნებართვის საფუძველზე შექმნას და შეიძინოს შვილობილი საწარმოები, რომლებიც ეწევიან სხვა სახის საქმიანობას. ნებართვაში თითოეული შვილობილი საწარმოს მიხედვით დათქმული უნდა იყოს საქმიანობის სახეობა, რომლის შესრულებაც მას შეუძლია. ამ შემთხვევაში შვილობილი საწარმოების საქმიანობა შეზღუდულია ნებართვაში დათქმული საქმიანობის სახეობით;

დ) მიიღოს წილი მის მიერ გაცემული კრედიტის თანხის ასანაზღაურებლად. ასეთ შემთხვევაში, თუ დარღვეულ იქნა “ბ” და “გ” პუნქტის მოთხოვნები, იგი ვალდებულია გაასხვისოს ნამეტი წილი ამ უფლების შეძენიდან არა უგვიანეს 6 თვისა. განსაკუთრებულ შემთხვევაში ეროვნულ ბანკს შეუძლია გააგრძელოს აღნიშნული ვადა;

ე) შექმნას ან შეიძინოს შვილობილი საწარმო – საბროკერო კომპანია, რომელიც მონაწილეობს მხოლოდ „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონით განსაზღვრულ საბროკერო კომპანიის საქმიანობაში, და ფლობდეს მასში წილს შეუზღუდავი ოდენობით, თუ ეროვნული ბანკის ნებართვის გარეშე ეს წილი არ აღემატება მისი სააქციო კაპიტალის 15%-ს.

ყველა ზემოთჩამოთვლილ ქვეპუნქტებში მითითებული წილების ერთობლივი ღირებულება არ შეიძლება აღემატებოდეს კომერციული ბანკის სააქციო კაპიტალის 50%-ს.

ბანკის ორგანიზაციულ სამართლებრივი ფორმის მიუხედავად მისი საწესდებო ფონდი მთლიანად ბანკის მონაწილეების საკუთარი სახსრების ხარჯზე შეიძლება შეიქმნას. საწესდებო ფონდის შექმნა მოზიდული სახსრების ხარჯზე ნებადართული არაა. ბანკის შექმნის დროს საწესდებო ფონდი მხოლოდ ფულადი სახსრების და მატერიალური აქტივების ხარჯზე შეიძლება ჩამოყალიბდეს.

ბანკის საწესდებო ფონდის გადიდებაც მისი ორგანიზაციის ფორმის შესაბამისად ხდება. სააქციო საზოგადოებად შექმნილ კომერციულ ბანკებს საწესდებო კაპიტალის გასადიდებლად შეუძლიათ გამოუშვან დამატებითი რაოდენობის აქციები და იურიდიულ პირებსა და მოსახლეობას

შორის გააერცვლონ ისინი. დამატებითი სახსრების მოსაზიდად ასეთ ბანკებს მინიჭებული აქვთ თავიანთი საველო ვალდებულებების – ობლიგაციების გამოშვების უფლება. შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოების ტიპად ორგანიზებულ ბანკებს თავიანთი საწესდებო კაპიტალის ზომის გადიდება შეუძლიათ ან დამატებითი მონაწილეების მოზიდვით, რომლებსაც თავ-თავიანთი წილი შემოაქვთ საწესდებო ფონდში, ან ბანკის თავდაპირველი მონაწილის წილის გადიდებით.

საქართველოს ეროვნული ბანკი კომერციულ ბანკებს პერიოდულად განუსაზღვრავს რეზერვებს, განაღდებული საწესდებო კაპიტალის და საზედამხედველო კაპიტალის მინიმალურ ოდენობას და მათი შექმნის წესებს. კომერციულ ბანკებს ეკრძალებათ საწესდებო კაპიტალის შევსება არაფულადი ფორმით.

არც ერთ კომერციულ ბანკს არ აქვს უფლება შეამციროს თავისი საწესდებო კაპიტალი აქციების უკუგამოსყიდვით ან შეამციროს საზედამხედველო კაპიტალის რეზერვების გამოყენებით, საქართველოს ეროვნული ბანკის წინასწარი წერილობითი თანხმობისა და საწესდებო კაპიტალის ცვლილებების შესახებ წესდებაში სათანადო შესწორებების შეუტანლად.

ბანკის ყოველი მონაწილე (აქციონერი) საწესდებო ფონდში მისი წილის პროპორციულად ყოველწლიურად იღებს ბანკის მოგების ნაწილს დივიდენდების სახით. დივიდენდების ზომას, მათი დარიცხვის წესს და რიგითობას განსაზღვრავს აქციების სახეობა და მათი გამოშვების პირობები (ჩვეულებრივია ეს აქციები თუ პრივილეგირებული, ხდება თუ არა მათი შემოსავლის დონის კორექტირება მოგების დონეზე დამოკიდებულებით და ა. შ.).

როცა ბანკის განკარგულებაში შემოსული მოგება საკმარისი არაა, მაშინ პრივილეგირებულ აქციებზე დივიდენდების დარიცხვა სარეზერვო ფონდის ხარჯზე ხდება. იმ აქციონერებს, რომელთა ანგარიშსწორების ანგარიშებიც ამავე ბანკშია გახსნილი, დივიდენდების დარიცხვის დროს ფულად სახსრებს შესაძლოა უშუალოდ ამ ანგარიშებზე ურიცხავდნენ.

საბანკო პრაქტიკაში ერთმანეთისგან განასხვავებენ საკუთარ ნეტო- და ბრუტო კაპიტალს. საკუთარი ბრუტო კაპიტალი ბანკის ყველა ფონდის და ბალანსის მიხედვით გაუნაწილებელი მოგების ჯამია. საკუთარი ნეტო კაპიტალი მიიღება ბრუტო კაპიტალს გამოკლებული საკუთარ წყაროებზე გაწეული კაპიტალური ხასიათის ხარჯები, დაშვებული და პერსპექტიული ზარალი, გამოსყიდული საკუთარი აქციები და 30 დღეზე მეტი ხანგრძლივობის მქონე დებიტორული დავალიანება. ამგვარად, ნეტო კაპიტალი ახასიათებს ბანკის ფაქტობრივად არსებულ საკუთარი სახსრების სიდიდეს.

ყველა კომერციული ბანკი დამოუკიდებლად განსაზღვრავს საკუთარი სახსრების სიდიდეს, რაც მრავალ ფაქტორზეა დამოკიდებული.

ჯერ ერთი, ცენტრალური ბანკის შესახებ კანონის შესაბამისად, საკუთარი სახსრების სიდიდეს განსაზღვრავს ბანკის აქტიური ოპერაციების ზღვრული სიდიდე. ამიტომ გარკვეული წრის კლიენტებზე ორიენტირებულ ბანკებს (დარგობრივი ბანკები, საფინანსო-სამრეწველო ჯგუფების ბანკები) ისეთი ოდენობის საკუთარი სახსრები უნდა ჰქონდეთ, რომ დაწესებული ნორმატივების დარღვევის გარეშე შეეძლოთ ნასესხებ სახსრებზე თავიანთი მუდმივი კლიენტების ყველა დასაბუთებული მოთხოვნების დაკმაყოფილება;

მეორე, ბანკისთვის აუცილებელი საკუთარი სახსრების ზომა მისი კლიენტების სპეციფიკაციაზეა დამოკიდებული. მაგალითად, თუ კლიენტებს შორის მსხვილი, კრედიტ-ტევადი საწარმოები ჭარბობს, მაშინ უფრო მეტი ოდენობის საკუთარი სახსრებია საჭირო, რადგან ამ შემთხვევაში დიდია ერთ მსესხებელზე მოსალოდნელი საბანკო რისკი;

მესამე, კომერციული ბანკების საკუთარი სახსრები მათი აქტიური ოპერაციების ხასიათზეა დამოკიდებული. უფრო მეტად დიდი რისკის მქონე ოპერაციებზე ორიენტაცია ბანკებისგან მოითხოვს საკუთარი სახსრების შედარებით უფრო მეტი რაოდენობის ქონას. ეს, კერძოდ, ინოვაციურ ბანკებსაც ეხება. მის საპირისპიროდ, თუ ბანკის საკრედიტო პორტფელში მინიმალური რისკის მქონე

სესხები ჭარბობს, მაშინ მას საკუთარი სახსრების ერთგვარად შემცირება შეუძლია.

აქტიური ოპერაციების სახსრებზე დამოკიდებულებით საკუთარი კაპიტალის მოცულობის განსაზღვრისთვის ბანკებს ერთგვარ ორიენტირს აძლევს ცენტრალური ბანკების მიერ დაწესებული ნორმატივები ბანკის კაპიტალსა და რისკის დონით განსხვავებულ მის აქტივებს შორის.

საკუთარი სახსრების მოცულობის საკითხის გადაწყვეტის დროს ბანკები ითვალისწინებენ იმას, რომ ეს სახსრები თავისთავად არ განსაზღვრავენ მიღებული მოგების ზომას. ისინი მხოლოდ იმის შესაძლებლობას აძლევენ ბანკებს, რომ შეარჩიონ ამა თუ იმ სახეობის ოპერაციები, ორიენტაცია აიღონ კლიენტთა გარკვეული წრის მომსახურებაზე და ა. შ.

მეოთხე, ბანკისთვის აუცილებელი საკუთარი სახსრების ზომა დამოკიდებულია საკრედიტო რესურსების ბაზრის განვითარებაზე და ცენტრალური ბანკის მიერ გატარებულ საკრედიტო პოლიტიკაზე. განვითარებული ბაზრის დროს ცენტრალური ბანკის პოლიტიკის ლიბერალიზაცია უადვილებს კომერციულ ბანკს საკრედიტო რესურსების მოზიდვას და ამცირებს მისთვის აუცილებელი საკუთარი სახსრების დონეს. არასაკმარისად განვითარებული საფინანსო ბაზარი და მკაცრი საკრედიტო პოლიტიკა საკუთარი სახსრების მუდმივად მატების აუცილებლობას განაპირობებს.

საკუთარი სახსრების ზომის გასაღიდეblად ბანკი ორ მეთოდს იყენებს: მოგების დაგროვებას ან გამოშვებული აქციების რაოდენობის (ბანკის მეპაიეების რაოდენობის) გაზრდას. მოგების დაგროვება მიმდინარეობს ბანკის სარეზერვო და სხვა ფონდების დაჩქარებულად შექმნის ფორმით და შემდგომში მათი კაპიტალიზაციით. წლის დამთავრების შემდეგ შესაძლებელია მოგების ნაწილის პირდაპირ კაპიტალიზაცია. ეს მეთოდი ყველაზე უფრო იაფია და არ მოითხოვს აქციების განთავსებასთან ან ახალი მეპაიეების მოზიდვასთან დაკავშირებულ დამატებით დანახარჯებს. მაგრამ მოგების დაგროვება მოასწავებს მიმდინარე წელს აქციონერებისთვის მისაცემი დივიდენდების შემცირებას, რამაც შეიძლება გამოიწვიოს ბაზარზე ბანკის მიერ მოპოვებული პოზიციების შერყევა.

კომერციული ბანკები უფრო მეტად მიმდინარე დივიდენ-
დების პრობლემაზე ამახვილებენ ყურადღებას, ვიდრე მოგე-
ბის ზრდის გრძელვადიან პერსპექტივაზე. ამიტომ საკუთარი
სახსრების მოცულობის გადიდებას ისინი ამჯობინებენ ახა-
ლი აქციების გამოშვების ან ახალი მეპაიეების მოზიდვის
ხარჯზე.

საწესდებო კაპიტალი ქმნის ბანკის არსებობის ეკონო-
მიკურ საფუძველს და მისი იურიდიულ პირად ჩამოყა-
ლიბების აუცილებელი პირობაა. მისი სიდიდე რეგლამენ-
ტირებულია ცენტრალური ბანკების საკანონმდებლო აქტე-
ბით. უფრო მეტიც, იგი ევროპის ეკონომიკური თანამე-
გობრობის შეთანხმების საგანია, რომლის რეგლამენტიც
ამ ფონდის მინიმალური სიდიდე 1989 წ. 5 მლნ. ეკიუს
შეადგენდა. 2007 წლის 30 ივნისისთვის საქართველოში
საბანკო საქმიანობის ლიცენზიის მაძიებელი და ლიცენ-
ზირებული კომერციული ბანკებისა და უცხოური ბანკების
ფილიალების საზედამხედველო კაპიტალის მინიმალური
ოდენობა განისაზღვრა 12 მლნ ლარით.

სარეზერვო კაპიტალი წმინდა მოგებისგან (დაბეგერის
შემდეგ) იქმნება საწესდებო კაპიტალის გადახდილი თანხის
არანაკლებ 15%-ის ოდენობით. იგი განკუთვნილია ბანკის
საქმიანობაში გაუთვალისწინებელი დანაკარგების დასაფა-
რავად და მისი ფუნქციონირების სტაბილურობის უზრუნ-
ველსაყოფელად. ამ ფონდს საეალებულო წესით ქმნის ყე-
ლა ბანკი „სააქციო საზოგადოებისა“ და „ბანკებისა და სა-
ბანკო საქმიანობის შესახებ“ კანონმდებლობის შესაბამისად.

ფონდების მეორე ჯგუფი ყალიბდება, როგორც ბანკის
განკარგულებაში დარჩენილი წმინდა მოგების განაწილების
შედეგი (სპეციალური დანიშნულების ფონდები) და ასახავს
წმინდა მოგების გამოყენებას გარკვეული მიზნებისათვის
(დაგროვების ფონდები).

ფონდების მესამე ჯგუფის შემადგენლობაში, რომელიც
საერთო სახელწოდებაა „დამატებული კაპიტალი“, შედის:

- აქციების მფლობელზე ამ აქციების ნომინალურ ღი-
რებულებაზე უფრო ძვირად მიყიდვიდან მიღებული სახსრე-
ბი - „საემისიო შემოსავალი“. ეს სახსრები ადიდება ბანკის
თავდაპირველ ღირებულებას და მის სტაბილურ ნაწილს;

- ქონების ღირებულების ის ნაზრდი, რომელიც ყალიბდება ძირითადი ფონდების გადაფასებისას. ამ ფონდის არსებობა და მისი სიდიდე ქვეყანაში ინფლაციის დონის ასახვად გვევლინება და არ წარმოადგენს ბანკის საქმიანობის ხარისხობრივ მაჩვენებელს. თავისი ეკონომიკური არსით და სახსრების გამოყენების ხასიათით ეს ფონდი შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც ფიქსირებული აქტივების (ძირითადი კაპიტალის) გაუფასურების შემთხვევისთვის შექმნილი რეზერვი;

- უსასყიდლოდ მიღებული ქონების ღირებულება. ამ ფონდის სახსრების მოცულობა გვიჩვენებს ბანკის მატერიალური აქტივების ზრდის წყაროს, გამოყენების წესები კი (შესაძლო ზარალის დასაფარავად) საშუალებას გვაძლევს სარეზერვო ფონდების ჯგუფს მივაკუთვნოთ იგი.

ფონდების მეოთხე ჯგუფს ქმნიან ცალკეული საბანკო ოპერაციების მიხედვით განეწილი რისკების დაფარვით და ამ გზით ბანკების მდგრადობის უზრუნველყოფის მიზნით. ასე, რომ ზარალის დაფარვა დაგროვილი რეზერვების ხარჯზე ხდება. მათ ეკუთვნით სესხების, ფასიანი ქაღალდების და ბანკის სხვა აქტივებისგან მიღებული დანაკარგების შემთხვევისთვის შექმნილი რეზერვები. მათი სიდიდე მიუთითებს, ერთი მხრივ, ბანკის აქტივების თავისებრივ სტრუქტურაზე; მეორე მხრივ კი – ბანკის სიმტკიცის მარაგზე, განსაკუთრებით, წმინდა მოგებიდან შექმნილი სარეზერვო ფონდების ნაწილში (მაგალითად, პირველი ჯგუფის სესხების მიხედვით შესაძლო დანაკარგებისთვის შექმნილი რეზერვები).

მეორე, ნაწილობრივ მესამე და მეოთხე ჯგუფის ფონდების სახსრები ძალიან მოძრავია მათი მიზნობრივი დანიშნულების შესაბამისად, რადგანაც მათ იყენებენ ბანკების საკუთარი ტექნიკური ბაზის განვითარებასთან დაკავშირებული მიმდინარე ხარჯების ან კაპიტალური დაბანდებების უზრუნველსაყოფად (მაგალითად, პრემიების გაცემა, მოწყობილების შეძენა, დაწესებული ლიმიტის ზევით განხორციელებული დანახარჯების დაფარვა, საქველმოქმედო დახმარების გაწევა და ა. შ).

ამგვარად ამ ფონდების სახსრების გამოყენება ბანკის ქონების კლებას უკავშირდება. ამიტომ არ შეიძლება ასეთი

ან მისი ანალოგიური ფონდების სახსრების ბანკში დატოვება და სხვა მიზნებისთვის მათი გამოყენება, ე.ი. მათი მიზნევა ბანკის კაპიტალად.

7.2.3 კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრები

საბაზრო ურთიერთობების განვითარებასთან ერთად მოზიდული სახსრების სტრუქტურამ არსებითი ცვლილებები განიცადა, რაც ფიზიკური და იურიდიული პირების დროებით თავისუფალი სახსრების აკუმულაციის ახალი, არატრადიციული ხერხების გაჩენამ განაპირობა.

მსოფლიოს საბანკო სისტემაში მოქმედი მოზიდული რესურსები მათი აკუმულაციის ხერხის მიხედვით ამგვარად ჯგუფდება:

- დეპოზიტები;
- არადეპოზიტური მოზიდული სახსრები.

კომერციული ბანკების მოზიდული სახსრების ძირითად ნაწილს შეადგენს დეპოზიტები, ე.ი. ბანკის კლიენტების – კერძო და იურიდიული პირების (საწარმოების, სააქციო საზოგადოებების, ამხანაგობების) მიერ გარკვეულ ანგარიშებზე შეტანილი ფულადი სახსრები, რომლებსაც ისინი იყენებენ ანგარიშის რეჟიმისა და საბანკო კანონმდებლობის შესაბამისად.

არადეპოზიტური სახსრები ის სახსრებია, რომლებსაც ბანკი იღებს სესხის სახით ან ფულის ბაზარზე თავისი სავალო ვალდებულებების გაყიდვის გზით. საბანკო რესურსების არადეპოზიტური წყაროები დეპოზიტებისგან

იმით განსხვავდება, რომ ჯერ ერთი, მათ არაპერსონალური ხასიათი აქვთ, ე.ი. ბანკის კონკრეტულ კლიენტს კი არ უკავშირდება, არამედ მას ბაზარზე იძენენ საკონკურენტო საფუძველზე, მეორეც, ამ სახსრების მოზიდვის ინიციატივა თვითონ ბანკს ეკუთვნის.

არადეპოზიტურ მოზიდულ სახსრებს უმეტესად მსხვილი ბანკები იყენებენ. ბანკები მათ დიდი მოცულობით იძენენ და საბითუმო ოპერაციებად მიიწევენ.

თანამედროვე საბანკო პრაქტიკას დეპოზიტებისა და დეპოზიტური ანგარიშების დიდი მრავალფეროვნება ახასიათებს. მას განაპირობებს ბანკების მისწრაფება, დიდი კონკურენციის და სეგმენტირებადი ბაზრის არსებობის პირობებში რაც შეიძლება სრულად დააკმაყოფილონ კლიენტების სხვადასხვა ჯგუფების მოთხოვნები საბანკო მომსახურებაზე და საბანკო ანგარიშებზე მოიზიდონ მათი დანაზოგები და თავისუფალი ფულადი კაპიტალი.

ეკონომიკური შინაარსის მიხედვით დეპოზიტები შეგვიძლია დავყოთ:

- ვადიანი დეპოზიტები;
- დეპოზიტები მოთხოვნამდე, საანგარიშსწორებო და მიმდინარე ანგარიშებზე სახსრების ნაშთების ჩათვლით;
- საშემნახველო ანაბრები;
- ფასიანი ქაღალდები.

დეპოზიტების კლასიფიკაცია სხვა ნიშნებითაც შეგვიძლია, მაგალითად, ვადების მიხედვით, მენაბრეთა სახეების მიხედვით, სახსრების შეტანისა და გამოტანის პირობების მიხედვით, გასაცემი პროცენტების მიხედვით და სხვა.

მოთხოვნამდე დაცული დეპოზიტური სახსრების უპირატესობა მათი მფლობელებისთვის ამ სახსრების მაღალი ლიკვიდობაა. ამ ანგარიშებზე ფული შეაქვთ და გააქვთ სამეურნეო და სხვა ოპერაციების განხორციელების კვალობაზე, რომლებიც ფულადი გამოხატულებით აისახება ანგარიშებში. ძირითადი ნაკლია პროცენტის უქონლობა ან ძალიან დაბალი პროცენტი.

გატანის შესახებ წინასწარი შეტყობინების მქონე ვადიან ანაბრებზე მენაბრისგან ითხოვენ სპეციალურ განაცხადს სახსრების მოხსნაზე. მასში შეტანის ვადები წინასწარაა შეთანხმებული და მათზეა დამოკიდებული

დეპოზიტზე გასაცემი პროცენტის სიდიდე. სახსრების გატანის შესახებ განაცხადის შეტანის ვადა დეპოზიტური ანაბრის შენახვის ვადაზეა დამოკიდებული და 7 დღიდან რამდენიმე თვემდე მერყეობს. ასეთი დეპოზიტის ნიმუშია ფულადი სახსრების გახარჯვის გრაფიკის მქონე დეპოზიტი.

ამგვარად, ვადიან ანაბარს (დეპოზიტს) აქვს ზუსტად განსაზღვრული ვადა. მასზე იხდიან, როგორც წესი, ფიქსირებულ პროცენტს და შემოდებული აქვთ შეზღუდვები ანაბრის ვადამდე გატანაზე. დათქმულ ვადაზე ადრე ანაბრის გატანის შემთხვევაში ბანკი კლიენტს აჯარიმებს თანხით, რომელიც დეპოზიტის სიდიდეზე და მისი შენახვის ვადაზეა დამოკიდებული.

არსებობს ფიზიკური პირებისთვის გახსნილი საშემნახველო ანაბრების განსხვავებული სახეები: ვადიანი; დამატებითი შენატანებით; მომგებიანი; ფულად-ნივთობრივი; მიზნობრივი; მიმდინარე; სესხების გატანის შესახებ წინასწარ შეტყობინებით და სხვა. საშემნახველო ანაბრებს ბანკებისთვის ის მნიშვნელობა აქვთ, რომ მათი მეშვეობით მოზილვდება მოსახლეობის გამოუყენებელი შემოსავლები და ისინი საწარმოო კაპიტალად გარდაიქმნება.

ამერიკის ბანკების პრაქტიკაში 1982 წლიდან გამოჩნდა ფულის ბაზრის დეპოზიტური ანგარიშები, რომლებიც საშემნახველო ანგარიშების კატეგორიას მიაკუთვნეს. მათი თავისებურებებია:

- პროცენტის განაკვეთი ყოველ კვირას იცვლება ფულის ბაზრის სხვა ინსტრუმენტების განაკვეთების ცვლილებაზე დამოკიდებულებით;

- ანაბრის ვადა დათქმული არაა, მაგრამ ბანკებს შეუძლიათ 7 დღით ადრე მოითხოვონ შეტყობინება თანხის გატანაზე;

- ანგარიშებს აზღვევს დეპოზიტური დაზღვევის ფედერალური კორპორაცია;

- ანგარიშის მფლობელს უფლება აქვს თვეში არაუმეტეს 6-ჯერ გადაიტანოს ანგარიშიდან თანხა მესამე პირებისთვის გადახდის განსახორციელებლად;

- შეუზღუდავია სახსრების მოხსნა ფოსტით ან ბანკში ანგარიშის მფლობელის პირადად გამოცხადებით.

მოსახლეობის ფულადი ანაბრების, როგორც მოკლევადიანი დაკრედიტების რესურსების სიმტკიცის შესაფასებლად შეგვიძლია გამოვიყენოთ ისეთი მაჩვენებლები, როგორიცაა ანაბრის შენახვის საშუალო ვადა და შემოსული სახსრების უმოძრავ დების დონე. ფულადი სახსრების შენახვის საშუალო ვადა შეიძლება შემდეგი ფორმულით გავიანგარიშოთ:

$$C_d = O_{cp} / B$$

სადაც, C_d – შენახვის საშუალო ვადაა დღეებით;

O_{cp} – ანაბრების საშუალო მოცულობა;

B – ანაბრების გაცემის ბრუნვა;

ანაბრებზე შემოტანილი თანხების შენახვის საშუალო ვადა შემდეგნაირად გაიანგარიშება:

$$Y_o = \frac{O_k O_h}{P} \times 100$$

სადაც, Y_o – ანაბრებში არსებული სახსრების უმოძრავ დების დონეა %-ობით;

O_k – ანაბრების ნაშთი წლის ბოლოს;

O_h – ანაბრების ნაშთი წლის დასაწყისში;

P – ანაბრებზე შემოტანილი თანხა.

ვადიანი დეპოზიტების და საშემნახველო ანაბრების სახესხვაობად ითვლება დეპოზიტური და საშემნახველო სერთიფიკატები. ასეთი სერთიფიკატი ემიტენტი ბანკის წერილობითი დასტურია ფულადი სახსრების ანაბრის შესახებ, რომელიც ადასტურებს მეანაბრის ან მისი სამართალმემკვიდრის ფულადი სახსრების და მასზე დარიცხული პროცენტების მიღების უფლებას დაწესებული ვადის ამოწურვის შემდეგ. სერთიფიკატები შესაძლოა იყოს სახელობითი, წარმომდგენზე გაცემული, გადაეცეს სხვას ან გაიყიდოს. არ შეიძლება მათი გამოყენება გაყიდული საქონლის ან გაწეული მომსახურების ღირებულების გადახდისთვის ან ანგარიშსწორებისთვის.

დეპოზიტური სერთიფიკატები დიდ თანხებთანაა დაკავშირებული და მათ იურიდიული პირები იძენენ. მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში ცნობილია ორგვარი დეპოზიტური სერ-

თიფიკატები. მიმოქცევაში გაშვების გარეშე სერთიფიკატები მენაბრესთან ინახება და ვადის გასვლის შემდეგ სწორედ იგი წარუდგენს მას ბანკს. გადასაცემი (მიმოქცევადი) დეპოზიტური სერთიფიკატები შესაძლებელია გადაეცეს სხვა პირს მეორად ბაზარზე მათი ყიდვა-გაყიდვის გზით. დასავლეთის პრაქტიკაში გადასაცემ დეპოზიტურ სერთიფიკატებს 14 დღიდან 18 თვემდე ვადით უშვებენ.

საშემნახველო სერთიფიკატები განკუთვნილია ფიზიკურ პირებზე მისაყიდად. ვადიანი საშემნახველო სერთიფიკატების მიმოქცევის ვადამ შეიძლება გადააჭარბოს ერთ წელს და სამ წლამდე პერიოდს შეადგენდეს, თუ მათი გამოშვების პირობები ცენტრალურ ბანკთანაა შეთანხმებული. თუ სერთიფიკატული დეპოზიტის ან ანაბრის მიღების ვადა გადაცილებულია, მაშინ ასეთი სერთიფიკატი მოთხოვნამდე შენახულ დოკუმენტად გადაიქცევა. ბანკი ვალდებულია მასში მითითებული თანხა მფლობელის პირველი მოთხოვნისთანავე გადაიხადოს. საშემნახველო სერთიფიკატების გადაცემა მხოლოდ ფიზიკურ პირებზეა ნებადართული.

შესაძლებელია ვადიანი დეპოზიტური და საშემნახველო სერთიფიკატების გასანადღებლად ვადაზე ადრე წარდგენა, თუ ეს სერთიფიკატის ყიდვის ხელშეკრულებითაა გათვალისწინებული. ამ შემთხვევაში ბანკი პროცენტს იხდის სახსრების სარგებლობის ფაქტობრივი დროის მიხედვით. ამ ფორმით რესურსების აკუმულაციის უპირატესობა ბანკისთვის ისაა, რომ ბანკის განკარგულებაში მსხვილი თანხები შემოდის მკაცრად დადგენილი დროით და, ამგვარად, ისინი ზრდიან ყველაზე უფრო სტაბილური საკრედიტო რესურსების ნაწილს.

საკრედიტო რესურსების მობოლიზაციის ახალი ფორმაა საბანკო თამასუქები. ბანკები მხოლოდ უბრალო თამასუქებს უშვებენ. საბანკო თამასუქების უპირატესობა ისაა, რომ შესაძლებელია მათი გამოყენება: შეძენილი საქონლისა და გაწეული მომსახურების ანგარიშსწორებისთვის; სესხის მიღების დროს – საწინდრად ფიზიკური და იურიდიული პირების მიერ; აქვთ საკმაოდ მაღალი აქტივობა და საპროცენტო განაკვეთი; შეზღუდული არაა მათი გადაცემა ფიზიკური და იურიდიული პირებისთვის; აქვთ სხვადასხვა ვადა.

ცალკეული კომერციული ბანკები უშვებენ სავალუტო თამასუქებს, რაც აფართოებს უცხოური ვალუტით საკრედიტო რესურსების აკუმულირების შესაძლებლობას.

ამგვარად, კომერციული ბანკების აქტიური ოპერაციების დაფინანსების ძირითადი წყაროა მოზიდული სახსრები, რაც კომერციული ბანკებისგან მოითხოვს აქტიური დეპოზიტური პოლიტიკის გატარებას და დეპოზიტური ოპერაციების გაფართოებას. დეპოზიტური ოპერაციების ორგანიზაციის დროს კომერციულმა ბანკმა უნდა დაიცვას ბალანსის ლიკვიდურობის პირობები და გაითვალისწინოს შემდეგი მოთხოვნები:

- დეპოზიტური რესურსების თანხები და ვადები შეთანხმებული უნდა იყოს დასაფინანსებელ აქტიურ ოპერაციებთან, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ არასტაბილური ეკონომიკისა და ინფლაციის მაღალი დონის პირობებში;

- დეპოზიტური ოპერაციები ხელს უნდა უწყობდეს მოგების მაქსიმიზაციას ან ქმნიდეს მომავალში მოგების მიღების პირობებს;

- დეპოზიტური ორგანიზაციის პროცესში განსაკუთრებული ყურადღება უნდა ექცეოდეს ფიქსირებული ვადების მქონე საშემნახველო ანაბრებისა და ვადიან დეპოზიტებზე სახსრების მოზიდვას;

- ბანკი ხელს უნდა უწყობდეს დეპოზიტური ოპერაციების მრავალფეროვნებას, დამატებით მომსახურეობას ან შეღავათებს სთავაზობდეს კლიენტებს დეპოზიტორების წრის გასაფართოებლად.

მსოფლიო საბანკო პრაქტიკაში ფართოდ ვრცელდება რესურსების მოზიდვის არადეპოზიტური წყაროები. მისი ყველაზე უფრო გავრცელებული ფორმებია: სესხების მიღება ბანკთაშორის ბაზარზე; შეთანხმება ფასიანი ქაღალდების გაყიდვაზე უკან გამოსყიდვით (ოპერაცია „რეპო“); თამასუქების აღრიცხვა და სესხების მიღება ცენტრალურ ბანკებში; ბანკის აქცეპტების გაყიდვა; კაპიტალური ნოტისა და ობლიგაციების გამოშვება; კომერციული ქაღალდების გამოშვება.

ამ ოპერაციების ძირითადი მიზანია ბანკის ლიკვიდური პოზიციის გაუმჯობესება.

7.3 სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის მაჩვენებლები

7.3.1 დაზღვევის ეკონომიკური შინაარსი

საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობა ტერმინს „დაზღვევა“ შემდეგნაირად განმარტავს – ურთიერთობა, რომელიც მყარდება ფიზიკური და იურიდიული პირების პირადი და ქონებრივი ინტერესების დასაცავად სადაზღვევო შენატანებით (სადაზღვევო პრემიით) ფორმირებული ფულადი ფონდებისა და კანონმდებლობით დადგენილი სხვა წყაროების ხარჯზე, გარკვეული გარემოებების (სადაზღვევო შემთხვევების) დადგომისას.

რაც შეეხება სადაზღვევო ურთიერთობათა წარმოშობას, იგი უკავშირდება ადამიანთა საზოგადოების განვითარების იმ პერიოდს, როდესაც ადამიანებმა შეიცნეს საზოგადოებრივ-ეკონომიკურ საქმიანობაში წინააღმდეგობრივი და ხელშემშლელი ფაქტორების (მოვლენების) არსებობა და გაიზიარეს მათი დაძლევისა და გადალახვის ეფექტიანი საშუალებების გამოჩენის საჭიროება და აუცილებლობა.

სადაზღვევო ურთიერთობებმა, როგორც ფინანსური საქმიანობის შემადგენელმა ნაწილმა, წარმოშობიდან დღევანდელ მდგომარეობამდე განვითარების გრძელი გზა განვლო. სადაზღვევო ურთიერთდახმარება (დაზღვევის პირველადი ფორმა) ანუ განაწილებითი სისტემა გვხვდება შუმერებში, სადაც ჩვენს წელთაღრიცხვამდე IV-III ათასწლეულში ვაჭრებს, ტვირთის დაკარგვის შემთხვევაში, ეძლეოდათ ერთჯერადი ფინანსური გარანტია ან ფულადი თანხა (სესხის ფორმით) მათი ინტერესების დასაცავად. ბაბილონის მეფის ჰამურაბის მიერ ჩვენს წელთაღრიცხვამდე დაახლოებით ორი ათასი წლის წინათ გამოცემული კანონი ითვალისწინებდა სავაჭრო ქარავანის მონაწილეთა შორის შეთანხმებას ძარცვის, ქურდობის და სხვა ანალოგიურ შემთხვევებში მიყენებული ზარალის ასანაზღაურებლად.

ძველ საბერძნეთში მეკობრეებს შორის არსებობდა შეთანხმება, რომლის საფუძველზეც ხდებოდა ყაჩაღური თავდასხმების შედეგად მიღებული შემოსავლების განა-

წილება, ხოლო ამ ოპერაციების დროს მომხდარ დანაკარგებზე ერთობლივი პასუხისმგებლობის აღება. ეგვიპტური პირამიდების მშენებლობის დროს ორგანიზებული იყო ურთიერთდახმარების საღაროები, საიდანაც ხდებოდა დახმარების გაცემა მშენებლობაზე მომუშავეთა დახიბრების ან სიკვდილის შემთხვევაში.

რომის იმპერიაში უფრო ფართოდ იყო განვითარებული დაზღვევის ადრეული ფორმები. კორპორაციებში გაერთიანებული იყვნენ სხვადასხვა საზოგადოებრივ-ეკონომიკური, რელიგიური, ყოფითი და პირადი ინტერესების მქონე ადამიანები. ასეთი კავშირების მიზანი იყო თავდაპირველი და ყოველთვიური შენატანების ხარჯზე, კავშირის წევრის გარდაცვალების შემთხვევაში, გარდაცვლილის დაკრძალვისთვის და სარიტუალო მომსახურებისთვის საჭირო თანხის გაცემა მის მემკვიდრეზე. მსგავს მიზნებს ემსახურებოდა ე.წ. ჯარისკაცთა კავშირების შექმნა, რომელიც ჯარისკაცების სხვა გარნიზონში გადასვლის შემთხვევაში მათზე გასცემდა მგზავრობის ფულს, ხოლო გარდაცვალების შემთხვევაში ხდებოდა მისი დაკრძალვისთვის საჭირო თანხის გაცემა. გაერცელებული იყო ფორმები, რომლებიც ითვალისწინებდა მატერიალურ თანადგომას ავადმყოფობის, დახიბრების (დასახიზრების) და სხვა შემთხვევებში.

დაზღვევა შუა საუკუნეებში ცნობილია, როგორც ამქრულ-გილდიური დაზღვევა. პირველი გილდიები წარმოიშვა ინგლისში (X-XI სს.), შემდეგ გერმანიაში (XI-XII სს.), დანიაში (XIII ს.) და ა.შ. შუა საუკუნეებში გილდიების დევიზი იყო – „ერთი ყველასათვის – ყველა ერთისათვის”.

XIV-XVII საუკუნეებში საფუძველი ჩაეყარა სადაზღვევო ხელშეკრულების და პოლისის წარმოშობას (სადაზღვევო ურთიერთობათა განვითარების პირველი ეტაპი). XVIII საუკუნისა და XIX საუკუნის პირველი ნახევრისთვის დამახასიათებელია სხვადასხვა სადაზღვევო საზოგადოებების წარმოშობა (სადაზღვევო ურთიერთობათა განვითარების მეორე ეტაპი). სადაზღვევო ურთიერთობათა განვითარების მესამე ეტაპი იწყება XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან და გრძელდება დღემდე.

დღევანდელ პირობებში დაზღვევისთვის დამახასიათებელია რამდენიმე არსებითი თავისებურება, რომელიც განპირობებულია დაზღვევის, როგორც ეკონომიკური კატეგორიის სპეციფიკურობით. ეს თავისებურებებია:

- დაზღვევისას წარმოქმნილი ფულადი გადანაწილებითი ურთიერთობები, რომელიც განპირობებულია სადაზღვევო რისკების არსებობით;

- დაზღვევისას წარმოქმნილი ნაკეტილი გადანაწილებითი ურთიერთობები მის მონაწილეებს შორის, რომელიც დაკავშირებულია ერთ ან რამდენიმე მეურნეობაში მომხდარი ზარალის სოლიდურ გადანაწილებასთან დაზღვევაში ჩართულ ყველა მეურნეობაზე;

- დაზღვევით განპირობებული ზარალის გადანაწილება როგორც ტერიტორიულ ერთეულებში, ასევე დროით ჭრილში. სადაზღვევო ფონდის ეფექტიანი ტერიტორიული გადანაწილებისთვის დაზღვეულ მეურნეებს შორის საჭიროა ვრცელი ტერიტორიისა და მრავალი მეურნეობის არსებობა.

ზარალის დროითი გადანაწილება საგანგებო მოვლენების შემთხვევით ხასიათთან დაკავშირებით ცდება ერთი სამეურნეო წლის ფარგლებს. საგანგებო მოვლენა შეიძლება წლების განმავლობაში არ მოხდეს და არავინ იცის როდისაა ის მოსალოდნელი. აღნიშნული გარემოება ქმნის სადაზღვევო პრემიის გარკვეული ნაწილის დარეზერვების აუცილებლობას სათანადო ფონდის შესაქმნელად, რათა ის გამოყენებულ იქნას, როგორც საგანგებო ზარალის ანაზღაურების წყარო საჭიროების შემთხვევაში.

დაზღვევისთვის დამახასიათებელია მობილიზებული სადაზღვევო გადასახდელების დაბრუნებითობა. გადასახდელები განისაზღვრება სადაზღვევო ტარიფების საფუძველზე, რომელიც ორი ნაწილისგან შედგება: ნეტო გადასახადებისგან და ზედნადები ხარჯებისგან. ნეტო გადასახადების დანიშნულებაა სავარაუდო ზარალის ანაზღაურება, ხოლო ზედნადები ხარჯების – სადაზღვევო კომპანიის შენახვა.

დაზღვევას, როგორც ეკონომიკურ კატეგორიას, გააჩნია შემდეგი ფუნქციები:

1. სარისკო ფუნქცია;

2. სპეციალიზებული ფულადი სახსრების ფორმირების ფუნქცია;

3. დანაკარგების ანაზღაურების ფუნქცია;

4. დაზოგვის ფუნქცია;

5. საინვესტიციო ფუნქცია;

6. პრევენციული ფუნქცია;

7. საკონტროლო ფუნქცია;

8. რეპრესიული ფუნქცია და სხვა.

საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად, სადაზღვევო ურთიერთობების მონაწილეები არიან:

მზღვეველი – შეზღუდული პასუხისმგებლობის ან სააქციო საზოგადოების ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის იურიდიული პირი, რომელიც შექმნილია სადაზღვევო საქმიანობის განხორციელებისთვის და რომელსაც ქვეყანაში მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი წესით მიღებული აქვს დაზღვევის შესაბამისი სახეობის განხორციელების ლიცენზია; ასევე მზღვეველი შეიძლება იყოს ეკონომიკური განვითარების და ურთიერთთანამშრომლობის ორგანიზაციის (OECD) წევრ ქვეყანაში რეგისტრირებული და შესაბამისი ორგანოების მიერ ლიცენზირებული სადაზღვევო და გადაზღვევის ორგანიზაციების მიერ საქართველოში დაფუძნებული ფილიალი (წარმომადგენლობა), რომელიც რეგისტრირებულია ფილიალის (წარმომადგენლობის) რეგისტრაციისთვის საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით;

დამზღვევი – იურიდიული ან ფიზიკური პირი, რომელმაც მზღვეველთან დადო დაზღვევის ხელშეკრულება და ვალდებულია სადაზღვევო პრემია გადაუხადოს მზღვეველს ხელშეკრულების პირობების შესაბამისად;

დაზღვეული – ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომლის მიმართაც ხორციელდება დაზღვევა. დამზღვევი იმავედროულად შეიძლება იყოს დაზღვეული, თუ დაზღვევის ხელშეკრულებით სხვა რამ არ არის გათვალისწინებული;

მოსარგებლე – ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელიც დაზღვევის ხელშეკრულების ან სავალდებულო დაზღვევის შესახებ კანონმდებლობის თანახმად იღებს სადაზღვევო ანაზღაურებას;

დაზღვევის აგენტი – ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელიც მოქმედებს მზღვეველის დაავალებით და სახელით მისთვის მზღვეველის მიერ მინიჭებული უფლებამოსილების ფარგლებში;

სადაზღვევო ბროკერი – ფიზიკური ან იურიდიული პირი, რომელიც შექმნილია საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად, რეგისტრირებულია საქართველოს ეროვნულ ბანკში და დამოუკიდებლად ახორციელებს დაზღვევის სფეროში საშუაშაგლო საქმიანობას, როგორც თავისი სამეწარმეო საქმიანობის სახეობას.

სადაზღვევო ურთიერთობების უკეთ გარკვევისთვის მოკლედ განვიხილოთ დაზღვევის ობიექტი და დაზღვევის ფორმები.

დაზღვევის ობიექტი შეიძლება იყოს ნებისმიერი ქონებრივი ან პირადი არაქონებრივი ინტერესი, რომელიც არ ეწინააღმდეგება საქართველოს კანონმდებლობას, მათ შორის:

- დაზღვევა, დაკავშირებული დაზღვეულის სიცოცხლესთან, ჯანმრთელობასთან, შრომისუნარიანობასთან, საპენსიო უზრუნველყოფასთან და სხვა პირად ინტერესებთან (პირადი დაზღვევა);

- დაზღვევა, დაკავშირებული ქონების ფლობასთან, განკარგვასთან და ქონებით სარგებლობასთან (ქონების დაზღვევა);

- დაზღვევა, დაკავშირებული დაზღვეულის მიერ მესამე (ფიზიკური ან იურიდიული) პირისთვის ან მისი ქონებისთვის მიყენებულ ზიანთან (პასუხისმგებლობის დაზღვევა).

დაზღვევის ფორმები. დაზღვევა ხორციელდება *ნებაყოფლობითი* და *სავალდებულო ფორმებით*. *ნებაყოფლობითი დაზღვევა* ხორციელდება მზღვეველსა და დამზღვევს შორის დადებული ხელშეკრულების საფუძველზე. *ნებაყოფლობითი დაზღვევის სახეობები*, პირობები და განხორციელების წესი დგინდება მზღვეველსა და დამზღვევს შორის დადებული ხელშეკრულებით. *ნებაყოფლობით დაზღვევას* ახორციელებს საქართველოს ნებისმიერი ლიცენზირებული სადაზღვევო ორგანიზაცია.

სავალდებულო დაზღვევა არის დაზღვევის ისეთი ფორმა, რომლის დროსაც დაზღვევის ობიექტი, სახეობები და

განხორციელების წესი განისაზღვრება შესაბამისი კანონით
საქალაქებში დაზღვევის შესახებ. საქალაქებში დაზღვე-
ვისას მზღვეველი ვალდებულია დადოს ხელშეკრულება
დამზღვევთან კანონით განსაზღვრული პირობებით. მზღვე-
ველს უფლება აქვს შესთავაზოს დამზღვევს ამ უკანას-
კნელისთვის კანონით დადგენილზე უფრო ხელსაყრელი
პირობები. საქალაქებში დაზღვევას ახორციელებს საქარ-
თველოს ნებისმიერი ლიცენზირებული სადაზღვევო ორ-
განიზაცია.

7.3.2 სადაზღვევო კომპანიის (მზღვეველის) ფინანსური მდგომარეობისა და გადახდისუნარიანობის მარეგულირებელი

სადაზღვევო კომპანიის (მზღვეველის) გადახდისუნა-
რიანობა ნიშნავს მის უპირობო შესაძლებლობას დროულად
და სრულად შეასრულოს ვალდებულებები დამზღვევის ან
დაზღვეული პირის მიმართ, სადაზღვევო თანხის ან სა-
დაზღვევო ანაზღაურების გადახდის შესახებ, დაზღვევის
ხელშეკრულების მიხედვით. სწორედ სადაზღვევო კომპანიის
გადახდისუნარიანობა წარმოადგენს კონტროლის მთავარ
ობიექტს სადაზღვევო ზედამხედველობის ორგანოების მხრი-
დან. ასეთი კონტროლი ხორციელდება საფინანსო ანგარიშ-
გების შემოწმებისა და დადგენილი მარეგულირებლის (რომლე-
ბიც ახასიათებენ მზღვეველთა ფინანსურ მდგომარეობას)
დაცვის გზით.

სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური სიმყარის საფუძველს წარმოადგენს:

- მზღვეველის საწესდებო კაპიტალი;
- სადაზღვევო რეზერვები (რომლებიც დაანგარიშებულია დადგენილი წესის მიხედვით და წარმოადგენს სადაზღვევო თანხის გაცემის გარანტიას);
- გადაზღვევის სისტემა.

მზღვეველი ვალდებულია დაიცვას ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული შემდეგი ეკონომიკური ლიმიტები:

- სადაზღვევო საქმიანობის განხორციელების ყველა ეტაპზე შევსებული საწესდებო კაპიტალის მინიმალური ოდენობა;
- სადაზღვევო რეზერვებისა და ფონდების შექმნის წესი;
- სადაზღვევო რეზერვებისა და ფონდების განთავსებისა და ინვესტირების წესი;
- აქტივებისა და აღებულ სადაზღვევო ვალდებულებებს შორის ზღვრული თანაფარდობა;
- მოზიდულ ფინანსურ საშუალებებსა და საკუთარ კაპიტალს შორის ზღვრული თანაფარდობა.

საქართველოს ტერიტორიაზე სადაზღვევო საქმიანობის განხორციელებისთვის ლიცენზიების მაძიებელი კომპანიებისთვის წერილობითი განცხადების წარდგენის მომენტიდან და მზღვეველისთვის სადაზღვევო საქმიანობის განხორციელებისთვის ყველა ეტაპზე შევსებული კაპიტალის მინიმალური ოდენობა განსაზღვრულია შემდეგი ოდენობით:

- ა) სიცოცხლის დაზღვევა – 1 500 000 ლარი;
- ბ) დაზღვევა (არა სიცოცხლის) – 1 000 000 ლარი;
- გ) გადაზღვევა – 1 500 000 ლარი.

ლიცენზიის მაძიებელი კომპანია წერილობითი განცხადების წარდგენის მომენტიდან და მზღვეველის სადაზღვევო საქმიანობის განხორციელების ყველა ეტაპზე უნდა ფლობდეს მინიმალური კაპიტალის 80%-ს.

საწესდებო კაპიტალის საკმარისი სიდიდე იძლევა იმის გარანტიას, რომ სადაზღვევო კომპანია საქმიანობის საწყის ეტაპზე შეასრულებს აღებულ ვალდებულებებს, რადგანაც ამ პერიოდისთვის სადაზღვევო შენატანების შემოსულა უმნიშვნელოა და საწესდებო კაპიტალი წარმოადგენს

კომპანიის გადახდისუნარიანობის ერთადერთ მაჩვენებელს. სწორედ ამიტომ, საწესდებო კაპიტალის მინიმალური მოცულობა, რაც აუცილებელია სადაზღვევო კომპანიის საქმიანობის დასაწყისში, უნდა დადგინდეს კანონმდებლობით. თუმცა მნიშვნელოვანი საწესდებო კაპიტალი ასევე აუცილებელია უკვე მოქმედი სადაზღვევო კომპანიისთვის, რადგანაც აუცილებლობის შემთხვევაში იგი მოღვაწეობის სფეროს გაფართოების საშუალებას იძლევა და ასევე ასრულებს სტაბილური რეზერვის როლს.

საწესდებო კაპიტალი ინახება საბანკო დაწესებულებებში. საპენსიო სქემის დამფუძნებელი სადაზღვევო კომპანია და არასახელმწიფო საპენსიო სქემის დამფუძნებელი სხვა იურიდიული პირი ვალდებულია საწესდებო კაპიტალის ფულადი და არაფულადი შენატანების დამადასტურებელი დოკუმენტები ყოველი კვარტლის დამთავრებიდან არა უგვიანეს მომდევნო თვის 25 რიცხვამდე წარუდგინოს საქართველოს ეროვნულ ბანკს.

საწესდებო კაპიტალის განაღდება დადასტურებული უნდა იყოს ბანკის მიერ გაცემული ცნობით სადაზღვევო ორგანიზაციის ანგარიშსწორების ანგარიშზე საწესდებო კაპიტალის შესახებ და ასევე საგადასახადო დოკუმენტების ასლებით. აღებული სადაზღვევო ვალდებულებების შესასრულებლად მზღვეველი სადაზღვევო შენატანების საფუძველზე ქმნის მოსალოდნელი ანაზღაურებისთვის აუცილებელ რეზერვებს.

სადაზღვევო რეზერვი გამოხატავს სადაზღვევო გადახდების შესახებ მზღვეველის მიერ შესრულებულ ვალდებულებებს მოცემული მომენტისთვის.

მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად, მზღვეველნი ვალდებულნი არიან დაიცვან ნორმატიული თანაფარდობები აქტივებსა და მათ მიერ მიღებულ სადაზღვევო ვალდებულებებს შორის. ამ თანაფარდობის გაანგარიშების მეთოდოლოგია და მათი ნორმატიული სიდიდეების დადგენა ხორციელდება საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ.

მზღვეველის თავისუფალი აქტივების სიდიდე (რომელიც გამოითვლება, როგორც აქტივების საერთო თანხასა და მისი ვალდებულებების თანხას შორის სხვაობა) უნდა

შეესაბამებოდეს ნორმატიულ სიდიდეს, ე.ი. დაცული უნდა იყოს პირობა:

$$A - O \geq H$$

სადაც, A – მზღვეველის აქტივების ფაქტობრივი სიდიდეა;

O – მზღვეველის ვალდებულებების ფაქტობრივი სიდიდე;

H – მზღვეველის აქტივების ნამატის ნორმატიული (ე.ი. მინიმალურად დასაშვები) სიდიდე მის ვალდებულებებთან შედარებით.

ამასთან, მზღვეველის აქტივებსა და მის მიერ აღებულ სადაზღვევო ვალდებულებებს შორის ნორმატიული თანაფარდობა წარმოადგენს სიდიდეს, რომლის ფარგლებში მზღვეველი უნდა ფლობდეს მომავალი ნებისმიერი ვალდებულებებისგან თავისუფალ კაპიტალს, რომელიც შემცირებულია არამატერიალური აქტივებისა და დებიტორული დავალიანების სიდიდით. ეს დებულება ადგენს გადახდისუნარიანობის მარჯის გაანგარიშების მეთოდიკას.

გადახდისუნარიანობის მარჯის გამოთვლა ხდება მზღვეველის საბუღალტრო აღრიცხვისა და მზღვეველის ანგარიშგების საფუძველზე. მზღვეველის გადახდისუნარიანობის მარჯის ფაქტობრივი სიდიდე გამოითვლება შემდეგი თანხების (ჯამის) მიხედვით:

- საწესდებო კაპიტალი;
- დამატებითი კაპიტალი;
- სარეზერვო კაპიტალი;
- საანგარიშო და წინა წლების გაუნაწილებელი

შემოსავალი, რომელიც შემცირებულია შემდეგი თანხით:

▪ საანგარიშო წლისა და წინა წლების დაუფარავი ზარალი;

▪ აქციონერთა დავალიანებები საწესდებო კაპიტალში შენატანების მიხედვით;

▪ აქციონერებისგან გამოსყიდული საკუთარი აქციები;

▪ არამატერიალური აქტივები;

▪ დებიტორული დავალიანებები, რომელთა დაფარვის ვადები უკვე გასულია.

სიცოცხლის დაზღვევისას მზღვეველის გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიული სიდიდე შეადგენს სიცოცხ-

ხლის დაზღვევის მიხედვით რეზერვის 5%-ის ნამრავლს შესწორების კოეფიციენტზე.

შესწორების კოეფიციენტი განისაზღვრება, როგორც სიცოცხლის დაზღვევის რეზერვის შეფარდება მითითებული რეზერვის სიდიდესზე.

გარდა სიცოცხლის დაზღვევისა, სხვა სახის დაზღვევისთვის, მზღვეველის გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიული სიდიდე გამოითვლება სადაზღვევო პრემიების და სადაზღვევო გადახდების შესახებ მონაცემების საფუძველზე, დაზღვევის ხელშეკრულებების, თანადაზღვევის და სადაზღვევისთვის მიღებული ხელშეკრულებების მიხედვით.

მზღვეველის გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიული სიდიდე სხვა სახის დაზღვევისთვის, გარდა სიცოცხლის დაზღვევისა, მიიღება შემდეგი ორი მაჩვენებლიდან უდიდესის გამრავლებით შესწორების კოეფიციენტზე.

პირველი მაჩვენებელი გამოითვლება სადაზღვევო პრემიების საფუძველზე. ამ მაჩვენებლის გამოსათვლელი პერიოდია საანგარიშო თარიღის წინა წელი (12 თვე).

საანგარიშო პერიოდში პირველი მაჩვენებელი უდრის სადაზღვევო პრემიების თანხის 18%-ს გამოკლებული შემდეგი მონაცემების ჯამი:

- სადაზღვევო პრემიები, რომლებიც დაუბრუნდათ დამზღვევებს, თანადაზღვევის ხელშეკრულების დარღვევის შედეგად, ასევე იმ ხელშეკრულების გაწყვეის შედეგად, რომლებიც მიღებულია სადაზღვევისას;

- ანარიცხები სადაზღვევო პრემიებიდან გამაფრთხილებელი ღონისძიებების ფონდში;

- სხვა ანარიცხები სადაზღვევო პრემიებიდან მოქმედი კანონმდებლობით გათვალისწინებულ შემთხვევებში.

მზღვეველი, რომელმაც დადგენილი წესის მიხედვით პირველად მიიღო სიცოცხლის დაზღვევის გარდა სხვა სახის დაზღვევის განხორციელების ლიცენზია და საანგარიშო პერიოდამდე გავიდა წელიწადზე (12 თვე) ნაკლები, პირველი მაჩვენებლის გამოთვლისას ანგარიშსწორების პერიოდის სახით იყენებს პერიოდს ლიცენზიის მიღების მომენტიდან საანგარიშო თარიღამდე.

მეორე მაჩვენებელი გამოითვლება სადაზღვევო გადახდების საფუძველზე. მოცემული მაჩვენებლის გამოთვლი-

სთვის საანგარიშსწორებო პერიოდი უნდა შეადგენდეს სამ წელს. მეორე მანევრებელი შეადგენს თანხების 1/3-ის 23%-ს:

- სადაზღვევო გადახდები, რომლებიც განხორციელდა დაზღვევის და თანადაზღვევის, ასევე გადაზღვევის დროს დადებული ხელშეკრულებების საფუძველზე მიღებული დარიცხვებით იმ შენატანების თანხების გამოკლებით, რაც უკავშირდება მზღვეველის გადახდილი მოთხოვნის უფლების რეალიზაციას;

- ანგარიშსწორების პერიოდში გამოცხადებული, მაგრამ დაურეგულირებელი ზარალის, ასევე მომხდარი, მაგრამ გამოუცხადებელი ზარალების რეზერვების ცვლილებები, რაც გათვალისწინებულია დაზღვევის, თანადაზღვევის და გადაზღვევისას დადებული ხელშეკრულებებით.

მზღვეველი, რომელმაც დადგენილი წესის მიხედვით პირველად მიიღო სიცოცხლის გარდა სხვა სახის დაზღვევის განხორციელების ლიცენზია და საანგარიშო პერიოდამდე გასულია 3 წელიწადზე (36 თვე) ნაკლები – არ ანგარიშობს მეორე მანევრებელს.

შესწორების კოეფიციენტის გამოსათვლელად, გამუტვლის პერიოდად აიღება ის წელიწადი (12 თვე), რომელიც წინ უსწრებს საანგარიშო თარიღს.

შესწორების კოეფიციენტი განისაზღვრება, როგორც შემდეგი თანხების ჯამი:

- ანგარიშსწორების პერიოდში განხორციელებული გადახდები, რომლებიც ფაქტობრივად განხორციელდა დაზღვევის, თანადაზღვევის ხელშეკრულებების, ასევე გადაზღვევისას დადებული ხელშეკრულებების მიხედვით განხორციელებული დანარიცხებით, სადაზღვევო გადახდებში გადამზღვეველების დანარიცხების წილების გამოკლებით;

- გამოცხადებული, მაგრამ დაურეგულირებელი ზარალების, ასევე მომხდარი, მაგრამ გამოუცხადებელი ზარალების რეზერვის ცვლილებები (რაც გათვალისწინებულია დაზღვევის, თანადაზღვევის და გადაზღვევისას დადებული ხელშეკრულებებით), ანგარიშსწორების პერიოდში მითითებულ რეზერვებში გადამზღვეველების წილის ცვლილებების გამოკლებით შეფარდებული შემდეგ თანხასთან (ჯამთან):

▪ სადაზღვევო გადახდები (ანგარიშსწორების პერიოდში), რომლებიც ფაქტობრივად განხორციელდა დაზღვევის, თანადაზღვევის ხელშეკრულებებით და გადაზღვევებისას დადებული ხელშეკრულებების საფუძველზე განხორციელებული გადარიცხვებით;

▪ ანგარიშსწორების პერიოდში გამოცხადებული, მაგრამ დაურეგულირებელი ზარალების, ასევე მომხდარი მაგრამ გამოუცხადებელი ზარალების რეზერვების ცვლილებები (რაც გათვალისწინებულია დაზღვევის, თანადაზღვევის და გადაზღვევისას დადებული ხელშეკრულებებით).

ანგარიშსწორების პერიოდში (დაზღვევის, თანადაზღვევის და გადაზღვევისას მიღებული ხელშეკრულებების მიხედვით) სადაზღვევო გადახდების არსებობისას, შესწორების კოეფიციენტი იღებენ 1-ის ტოლად.

თუ შესწორების კოეფიციენტი ნაკლებია 0.5-ზე, მაშინ გამოანგარიშების მიზნით კოეფიციენტს იღებენ 0.5-ის ტოლად, თუ მეტია 0.5-ზე, მაშინ იღებენ 1-ის ტოლად.

მზღვეველი, რომელმაც დადგენილი წესის მიხედვით პირველად მიიღო სიცოცხლის დაზღვევის გარდა სხვა სახის დაზღვევის განხორციელების ლიცენზია და საანგარიშო პერიოდამდე გასულია წელიწადზე ნაკლები (შესწორების კოეფიციენტის გამოსათვლელად), ანგარიშსწორების პერიოდად იღებს ლიცენზიის მიღებიდან საანგარიშო თარიღამდე პერიოდს.

ამასთან, გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიული სიდიდე სხვა სახის დაზღვევებისთვის (სიცოცხლის დაზღვევის გარდა) არის ნორმატიული სიდიდეების თანხა, რომელიც გამოითვლება ცალ-ცალკე, სხვადასხვა სახის საეაღდებულო დაზღვევისთვის.

მზღვეველის, რომელიც ახორციელებს სიცოცხლის და სხვა სახის დაზღვევას, გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიული სიდიდე განისაზღვრება, როგორც სიცოცხლის დაზღვევის გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიული სიდიდისა და სიცოცხლის დაზღვევის გარდა სხვა სახის დაზღვევის გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიული სიდიდის ჯამი.

მზღვეველის გადახდისუნარიანობის მარჯის ფაქტობრივი სიდიდე არ უნდა იყოს ნაკლები მზღვეველის გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიულ სიდიდეზე.

მზღვეველი ვალდებულია კვარტალში ერთხელ გააკონტროლოს გადახდისუნარიანობის მარჯის ფაქტობრივ და ნორმატიულ სიდიდეებს შორის არსებული თანაფარდობის დაცვა.

იმ შემთხვევაში, თუ საანგარიშო წლის ბოლოსთვის მზღვეველის გადახდისუნარიანობის მარჯის ფაქტობრივი სიდიდე აღემატება გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიულ სიდიდეს 30%-ზე ნაკლები სიდიდით, მაშინ მზღვეველი საქართველოს ეროვნულ ბანკში წლიური საბუღალტრო ანგარიშგების წარდგენასთან ერთად წარადგენს ფინანსური მდგომარეობის გაჯანსაღების გეგმას. ფინანსური მდგომარეობის გაჯანსაღების გეგმა უნდა მოიცავდეს ღონისძიებებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ ყოველი საფინანსო წლის ბოლო თვის (რომლის ფარგლებშიც დადგენილია მისი რეალიზაცია) თანაფარდობის დაცვას გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიულ სიდიდესა და ფაქტობრივ სიდიდეს შორის.

გეგმაში მითითებული უნდა იყოს კონკრეტული ღონისძიებები, რომლებიც ხელს შეუწყობს ფინანსური მდგომარეობის სტაბილიზაციას, მათი ჩატარების ვადები და აღნიშნული ღონისძიებებიდან დადგენილი შემოსავლების თანხები. ფინანსური მდგომარეობის გაჯანსაღების გეგმას თან უნდა ერთოდეს ყოველი საფინანსო წლის ბოლოსთვის (რომლის განმავლობაშიც ნაგარაუდევია გადახდისუნარიანობის მარჯის ნორმატიული და ფაქტობრივი სიდიდეების თანაფარდობის გეგმის რეალიზაცია) დადგენილი ანგარიში.

გეგმის შედგენისას პრიორიტეტი უნდა მიენიჭოს ისეთ ღონისძიებებს, რომლებიც გამოიწვევს მზღვეველის ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესებას მაქსიმალურად მოკლე ვადებში.

ფინანსური მდგომარეობის გაუმჯობესების გეგმაში შეიძლება გათვალისწინებული იყოს საწესდებო კაპიტალის სიდიდის შეცვლა, გადაზღვევის ოპერაციების გაფართოება, სატარიფო პოლიტიკის შეცვლა, დებიტორული და

საკრედიტო დავალიანების სტრუქტურის შეცვლა, ასევე გადახდისუნარიანობის ხელშეწყობი სხვა საშუალებების გამოყენება.

ამასთან ერთად, მზღვეველის გადახდისუნარიანობაზე მნიშვნელოვნად მოქმედებს მისი საინვესტიციო პოლიტიკა და აქტივების განთავსება (ან იმ თანხების, რომლებიც ფარავენ როგორც სადაზღვევო რეზერვებს, ისე საწესდებო კაპიტალს). მართლაც, დაეუშვათ, რომ სადაზღვევო კომპანიამ სწორად გათვალა სადაზღვევო რეზერვები, აქვს დადგენილი სიდიდის თავისუფალი აქტივები, მსხვილი რისკების შესახებ გააფორმა გადაზღვევის ხელშეკრულებები, მაგრამ არასაიმედო ბანკში ან საინვესტიციო ინსტიტუტში მოახდინა დეპოზიტზე სახსრების ინვესტირება. ასეთი მზღვეველის სადაზღვევო გადახდების უზრუნველყოფის შეუძლებლობა შესაძლოა დაკავშირებული იყოს ბანკის გაკოტრებასთან და მისთვის გადაცემული სახსრების გამოყენების უუნარობით.

იმისათვის, რომ მინიმუმამდე შემცირდეს მზღვეველის იმ სახსრების ინვესტირების რისკი, რომელიც უშუალოდ დაკავშირებულია სადაზღვევო გადახდების ვალდებულებების შესრულებასთან (სადაზღვევო რეზერვების სიდიდით), ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილია ინვესტიციების სპეციალური რეჟიმი: აკრძალულია ინვესტიციების ცალკეული სახეები, მიღებულია მაქსიმალური და/ან მინიმალური ქვოტები ინვესტიციების საერთო თანხებიდან, რომლებიც შეიძლება მიმართული იყოს ამა თუ იმ ფასიანი ქაღალდების, დეპოზიტების, უძრავი ქონების, სავალუტო ფასეულობების და ა.შ. შესაძენად.

ამრიგად, ჩამოთვლილი მაჩვენებლებისა და პირობების საფუძველზე დამზღვევისთვის ძალიან რთულია შეაფასოს მზღვეველის ფინანსური მდგრალობა და გადახდისუნარიანობა. თუმცა, მზღვეველი ვალდებულია მოთხოვნისთანავე წარუდგინოს დამზღვევს ასეთი ინფორმაცია. დამზღვევისთვის მით უფრო მნიშვნელოვანია დაზღვევის გაფორმებული ხელშეკრულება, რაც უფრო მაღალია (ხელშეკრულების მიხედვით) დაზღვევის თანხა და რთულია რისკი (რომლის დადგომის შემთხვევისთვის ხდება დაზღვევა).

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ საწარმოთა ფინანსების ძირითადი ფუნქციები;
2. რაში მდგომარეობს საწარმოს საკუთარი და ნასესხები (მოზიდული) რესურსების სპეციფიკა?
3. როგორია თანაფარდობა ბანკის საკუთარ და მოზიდულ რესურსებს შორის?
4. რაში მდგომარეობს ბანკის ნეტო- და ბრუტო კაპიტალს შორის განსხვავება?
5. რა ნიშნის მიხედვით წარმოებს კომერციული ბანკის დეპოზიტების კლასიფიკაცია?
6. საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ დაწესებული რომელი ეკონომიკური ლიმიტების დაცვაა საფაღდებულო სადაზღვევო კომპანიისთვის?
7. რა პირობა უნდა იქნეს დაცული მზღვეველის თავისუფალი აქტივების ნორმატიული სიდიდის გამოთვლისას?
8. ჩამოთვალეთ და დაახასიათეთ სადაზღვევო ურთიერთობათა მონაწილეები.

ტესტი

1. სპეციალური (მიზნობრივი) ფინანსური ფონდების შემადგენლობაში არ შედის:
 - ა) წარმოების განვითარების ფონდი;
 - ბ) სპეციალური განვითარების ფონდი;
 - გ) სარეზერვო ფონდი;
 - დ) სარემონტო ფონდი.

2. სამეწარმეო საქმიანობის განმახორციელებელ სუბიექტთა ფინანსური რესურსები არის მათი:

- ა) საკუთარი და მოზიდული სახსრების ერთობლიობა;
- ბ) გამოიმუშავებული და მოზიდული სახსრების ერთობლიობა;
- გ) საკუთარი და საზოგადოებრივი სახსრების ერთობლიობა;
- დ) საჯარო და მუნიციპალური სახსრების ერთობლიობა.

3. კომერციული ბანკის ძირითად ფუნქციებს არ მიეკუთვნება:

- ა) საკრედიტო ფულის შექმნა;
- ბ) დანაზოგების აკუმულაცია;
- გ) ფულადი ნიშნების ემისია;
- დ) საგადასახდელო მექანიზმის უზრუნველყოფა.

4. მსოფლიოს საბანკო სისტემაში მთელი მოზიდული რესურსები მათი აკუმულაციის ხერხის მიხედვით ჯგუფდება:

- ა) დეპოზიტური და მიბარებული რესურსები;
- ბ) ანაბრები და ემიტირებული ფასიანი ქაღალდები;
- გ) ვადიანი და უვადო საშემნახველო ანაბრები;
- დ) დეპოზიტები და არადეპოზიტური მოზიდული სახსრები.

5. სახსრები, რომლებსაც ბანკი იღებს სესხის სახით ან ფულის ბაზარზე თავისი სავალ ვალდებულებების გაყიდვის გზით, არის:

- ა) არადეპოზიტური სახსრები;
- ბ) დეპოზიტური სახსრები;
- გ) ლიკვიდური სახსრები;
- დ) საკუთარი სახსრები.

6. სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური სიმყარის ძირითად საფუძველს არ წარმოადგენს:

- ა) საწესდებო კაპიტალი;
- ბ) სადაზღვევო რეზერვები;
- გ) გადაზღვევის სისტემა;
- დ) ძირითადი ფონდები.

7. იურიდიული ან ფიზიკური პირი, რომელმაც მზღვეველთან დადო დაზღვევის ხელშეკრულება და ვალდებულია სადაზღვევო პრემია გადაუხადოს მზღვეველს, ხელშეკრულების პირობების შესაბამისად არის:

- ა) მოსარგებლე;
- ბ) დაზღვევის აგენტი;
- გ) დამზღვევი;
- დ) სადაზღვევო ბროკერი.

8. სადაზღვევო გადახდების შესახებ მზღვეველის მიერ შესრულებულ ვალდებულებებს მოცემული მომენტისთვის გამოხატავს:

- ა) სადაზღვევო რეზერვი; ბ) საწესდებო კაპიტალი;
- გ) გაუნაწილებელი მოგება; დ) გადაზღვევის სისტემა.

9. გადახდისუნარიანობის მარკის გამოთვლა ხდება:

- ა) მზღვეველის საბუღალტრო აღრიცხვისა და მზღვეველის მოგების ნორმის საფუძველზე;
- ბ) მზღვეველის საბუღალტრო აღრიცხვისა და მზღვეველის ანგარიშგების საფუძველზე;
- გ) მზღვეველის საწესდებო კაპიტალისა და მზღვეველის ანგარიშგების საფუძველზე;
- დ) მზღვეველის საბალანსო მოგებისა და მზღვეველის ანგარიშგების საფუძველზე.

10. საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად მზღვეველის ორგანიზაციულ - სამართლებრივი ფორმა შეიძლება იყოს:

- ა) შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება და სოლიდარული პასუხისმგებლობის საზოგადოება;
- ბ) შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოება და სააქციო საზოგადოება;
- გ) კოოპერატივი და სააქციო საზოგადოება;
- დ) ინდივიდუალური საწარმო და სოლიდარული პასუხისმგებლობის საზოგადოება.

თემა VIII. არაკომერციული (არასამეწარმეო) ორგანიზაციების შინაგანგეგმვა

8.1 არაკომერციული (არასამეწარმეო) საქმიანობის ცნება და სახეები.

არაკომერციული საქმიანობა წარმოდგენილია მისი მრავალფეროვანი სახეებით, რომლებიც შეიძლება დაგაჯგუფოთ შემდეგნაირად:

- 1) სახელმწიფო მართვა და სახელმწიფო მომსახურება;
- 2) თავდაცვა;
- 3) შინაგანი მართლწესრიგის და უსაფრთხოების დაცვა;
- 4) საგანგებო სიტუაციების შედეგების პრევენცია და ლიკვიდაცია;
- 5) განათლება, ჯანდაცვა, კულტურა;
- 6) მოსახლეობის სოციალური დაცვა;
- 7) ფუნდამენტალური მეცნიერება, სამეცნიერო კვლევები;
- 8) გარემოს დაცვა;
- 9) ქალაქებისა და დასახლებული პუნქტების საზოგადოებრივ-საყოფაცხოვრებო კეთილმოწყობა და სხვა.

ამგვარად, მოცემულ სფეროს მიეკუთვნება არასაწარმოო სფეროს ბევრი დარგი, თუმცა მის შემადგენლობაში შეიძლება ფუნქციონირებდეს უზრუნველყოფის სტრუქტურები, რომლებიც დამახასიათებელია მატერიალური წარმოებისთვის.

მისი სახეების მიხედვით, არაკომერციული საქმიანობის საერთო მიზანს წარმოადგენს ის, რომ ორგანიზაციების ან საწარმოების ფუნქციონირების ძირითადი მოტივია საზოგადოებრივი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილება, რომლებიც სახელმწიფო სექტორს ხშირად არ სურს ან არ შეუძლია დააკმაყოფილოს სრული მოცულობით.

არაკომერციული საქმიანობა ძირითადად განისაზღვრება საზოგადოებრივი საქონლის, მომსახურების და დოვლათის წარმოების და უზრუნველყოფის აუცილებლობით.

საქმიანობის არაკომერციულმა სახეებმა მნიშვნელოვანი განვითარება ჰპოვეს საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში. ბიბ-

ლიოთეკების, მუზეუმების, საავადმყოფოების, სასწავლო დაწესებულებების, თეატრების, მრავალფეროვანი საქველმოქმედო ფონდების, პროფესიული გაერთიანებების ორგანიზების არაკომერციული ფორმა კერძო ინიციატივის და საზოგადოებრივად სასარგებლო საქმიანობის შეხამების საშუალებას იძლევა. მსგავსი განვითარება აიხსნება არა მხოლოდ საგადასახადო შეღავათებით, რომლითაც სარგებლობენ ზემოთჩამოთვლილნი, არამედ იმითაც, რომ სახელმწიფო დამატებით სუბსიდიებს გამოუყოფს განსაზღვრულ არაკომერციულ ორგანიზაციებს.

საქმიანობის არაკომერციული სახეებისგან შესაძლო მოგების ან შემოსავლის გამოყენების ფინანსური მექანიზმი, მაგალითად აშშ-ში, მოწმობს, რომ მოცემული ფულადი სახსრები არ ნაწილდება ორგანიზაციის წევრებს ან ორგანიზაციის კონტროლთან დაკავშირებულ პირებს შორის. მოგება ან შემოსავალი მიემართება ან ორგანიზაციის განვითარებაზე, ან პირებზე, რომლებიც სარგებლობენ მისი მომსახურებით (ავადმყოფებზე, მოსწავლეებზე, გაჭირვებულებზე და ა. შ.).

არაკომერციული ორგანიზაციის სამეურნეო საქმიანობის წარმოების ძირითად მეთოდს ხარჯთაღრიცხვადი დაფინანსება (აღმოჩენილი მომსახურების უანგარობის პირობებში) წარმოადგენს, ხოლო სხვა შემთხვევაში – თვითანაზღაურების და ხარჯთაღფარეადობის საწყისებზე საქმიანობა. ბაზრის პირობებში სულ უფრო მეტი სახელმწიფო, საბიუჯეტო ორგანიზაცია გადადის კომერციული ანგარიშსწორების საწყისებზე – ისინი მომსახურების რეალიზებას ახორციელებენ მოთხოვნის ფასებში თვითგანვითარებისთვის დანაზოგების შექმნასთან ერთად.

8.2 არაკომერციული (არასამეწარმეო) ორგანიზაციების საქმიანობის დაფინანსების წყაროები და ხარჯები

არაკომერციული ორგანიზაციების საქმიანობის დაფინანსების წყაროები. არაკომერციული ორგანიზაციების და დაწესებულებების საქმიანობის დაფინანსების წყაროები მრავალფეროვანია, მაგრამ გააჩნიათ თავისი სპეციფიკა. მათი დაჯგუფება შესაძლებელია სახელმწიფოს მონაწილეობის ხარისხის მიხედვით.

დაფინანსების პირველ წყაროს სახელმწიფო ბიუჯეტი და სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდები წარმოადგენს. იქ, სადაც სახელმწიფო შესაბამის ფუნქციებს სრული მოცულობით ასრულებს, არაკომერციული ორგანიზაციების შენახვა მთლიანად სახელმწიფო ბიუჯეტის სახსრების ხარჯზე ხორციელდება.

დაფინანსების მნიშვნელობით მეორე წყაროს წარმოადგენს საკუთარი სახსრები, რომლებსაც უშუალოდ თვითონ ორგანიზაცია თავისი საქმიანობის სახეობის მიხედვით შემოსავლის სახით იღებს გაწეული მომსახურებისა და გაწეული სამუშაოდან.

შემოსავალი გაწეული მომსახურებიდან ფარავს ხარჯებს მის შესრულებაზე და მოიცავს წმინდა შემოსავალს (მოგებას), რაც საკმარისია ორგანიზაციის შემდგომი თვითგანვითარებისთვის.

იმ ორგანიზაციებში, რომლებსაც გააჩნიათ საკუთარი საწარმოები მათი საქმიანობის უზრუნველსაყოფად, მიღებული მოგება ან შემოსავალი ნაწილდება შემდეგი თანმიმდევრობით: პირველ რიგში გადაიხდება აუცილებელი გადასახადები ბიუჯეტში და არასაბიუჯეტო ფონდებში, შემდეგ სახსრების ნაწილი მიემართება საწარმოს განვითარების თვითდაფინანსების მიზნებისთვის და მხოლოდ ამის შემდეგ დარჩენილი ნაწილი მიემართება ორგანიზაცია-მფლობელის მოთხოვნილებების დაფინანსებაზე.

დაფინანსების მესამე წყაროს წარმოადგენს ბანკების კრედიტები. აღნიშნული წყარო ხელმისაწვდომია იმ ორგანიზაციებისთვის, რომლებიც ეწევიან ფასიან მომსახურებას,

და ასევე მათთვის, რომლებსაც გააჩნიათ საქვეუწყებო საწარმოები. ამ შემთხვევებში გარანტირებულია მისაღები საკრედიტო სახსრების უზრუნველყოფადობა და ლიკვიდურობა.

არაკომერციული ორგანიზაციების, კერძოდ საზოგადოებრივი გაერთიანებების, ასოციაციების და ფონდების დაფინანსების სპეციფიკურ (მეოთხე) წყაროს მათ მონაწილეთა საწევრო გადასახადები წარმოადგენს.

სოციალური მიმართულების, კულტურის და ხელოვნების დაწესებულებების და ორგანიზაციების, საზოგადოებრივი გაერთიანებების და ფონდების დაფინანსების (მეხუთე) წყაროდ შეიძლება განიხილულ იქნეს მატერიალური წარმოების სფეროს საწარმოების და ორგანიზაციების მხრიდან შემოწირულობები საქველმოქმედო მიზნებისთვის, უცხო ქვეყნების სახელმწიფოთა, ორგანიზაციათა, კომპანიათა და საერთაშორისო ორგანიზაციების კუმანიტარული დახმარებები.

სამეცნიერო კვლევების დაფინანსებისას (მეექვსე) წყაროდ განიხილება გრანტები, ანუ კერძო პირის, კომპანიის, ფირმის, საერთაშორისო ორგანიზაციის, სახელმწიფოს და სხვათა მხრიდან უანგარო მხარდაჭერა.

არაკომერციული ორგანიზაციების ხარჯები.
არაკომერციული ორგანიზაციების და საწარმოების ხარჯები მიმართულია მათი ფუნქციონალური საქმიანობის უზრუნველყოფაზე. მათი შემადგენლობა და სტრუქტურა განისაზღვრება არაკომერციული საქმიანობის მიმართულებით, აგრეთვე ამ საქმიანობის წარმართვის მეთოდით.

ორგანიზაციები და საწარმოები, რომლებიც მოქმედებენ თვითანაზღაურების და თვითდაფინანსების საწყისებზე, ანგარიშობენ და გეგმავენ საქმიანობის ფინანსურ შედეგებს და აფორმებენ მათ საფინანსო გეგმის მაჩვენებლებში. საბიუჯეტო დაფინანსებაზე მყოფი ორგანიზაციები და საწარმოები შეიმუშავენ ხარჯთაღრიცხვას, რომელშიც ასახულია საწარმოს საქმიანობის დამახასიათებელი მაჩვენებლები და სახსრების განაწილება მუხლების მიხედვით.

ეკონომიკური კლასიფიკაციის მიხედვით ხარჯები შეიძლება დაჯგუფდეს შემდეგი სახით:

ჯგუფი 1. „მიმდინარე ხარჯები“ მოიცავს მუხლებს:

1. დანახარჯები საქონელსა და მომსახურებაზე, მათ შორის ხელფასი, დამსაქმებელთა შენატანები, საქმიანობის სპეციფიკის გათვალისწინებით საქონლის და მომსახურების შეძენა, კომუნალური მომსახურების, ტრანსპორტის, ელექტროენერგიის, გათბობის გადასახდელების გადახდა, სხვა მიმდინარე ხარჯები;

2. ანაზღაურებების გადახდა;

3. სუბსიდიები და სხვა მიმდინარე სატრანსფერტო გადასახდელები (ტრანსფერტები ფიზიკურ პირებს და ტრანსფერტები სპეციფიკით).

ჯგუფი 2. „კაპიტალური ხარჯები“ მოიცავს:

- ძირითადი კაპიტალის შეძენა (აქტივების, შენობების და ნაგებობების, სხვა აქტივების);

- ძირითადი კაპიტალის შექმნა, მათ შორის შენობა-ნაგებობების მშენებლობა, სხვა კაპიტალური აქტივების შექმნა;

- კაპიტალური რემონტი, მათ შორის შენობების, გზების, სხვა რემონტი;

- საქონლის შეძენა მარაგების შექმნის მიზნით;

- მიწის და არამატერიალური მარაგების შეძენა და სხვა.

ჯგუფი 3. „კრედიტების გაცემა, წილობრივი მონაწილეობა“.

არაკომერციული საქმიანობის გარკვეული მიმართულებებისა და სახეებისთვის დამახასიათებელია ხარჯების გარკვეული შემადგენლების სიჭარბე. მაგალითად, მოსახლეობის სოციალური დაცვის ორგანიზაციებში მაღალია ტრანსფერტების ხვედრითი წილი, განსაკუთრებით საოჯახო მეურნეობებზე. მათ მიეკუთვნება მრავალშვილიან ოჯახებზე დახმარებები, ინფლაციასთან დაკავშირებით მცირე შემოსავლიან მოქალაქეებზე კომპენსაციები, სხვადასხვა კომპენსაციები ინვალიდებზე და ომების მონაწილეებზე, ეკოლოგიურ უბედურებების შედეგად დაზარალებულ მოქალაქეებზე და სხვა.

ჯანდაცვის დაწესებულებებისთვის დამახასიათებელ ხარჯებს წარმოადგენს ხარჯები მედიკამენტებზე, შესახვევ საშუალებებზე, კვების პროდუქტებზე, რბილ ინვენტარზე და ა.შ.

8.3 არაკომერციული (არასამეწარმეო) ფინანსების ორგანიზების მაგალითი (პროფესიული განათლების ფინანსები)

პროფესიული განათლების ფინანსები მიეკუთვნება არაკომერციულ სფეროს. ამასთან, საგანმანათლებლო ორგანიზაციებს შესაძლოა ჰქონდეთ საკუთრების ნებისმიერი ფორმა (სახელმწიფო, მუნიციპალური, კერძო) და ნებისმიერი ორგანიზაციული სტრუქტურა, რომელიც გათვალისწინებულია არაკომერციული ორგანიზაციებისთვის. ყველაზე გაერცელებულ ორგანიზაციულ ფორმას წარმოადგენს დაწესებულება.

სახელმწიფო და მუნიციპალური საგანმანათლებლო ორგანიზაციების დაფინანსების წყაროებს ძირითადად წარმოადგენენ საბიუჯეტო სახსრები და კომერციული ჯგუფების სტუდენტების სწავლის გადასახადი. ამის გათვალისწინებით, აღნიშნული ორგანიზაციები ბუღალტრულად აწარმოებენ ორ პარალელურ ბალანსს: საბიუჯეტო აღრიცხვით და ბუღალტრული აღრიცხვის ჩვეულებრივი სქემით, რომელიც მიღებულია მეურნე სუბიექტებისთვის. როგორც წესი, საბიუჯეტო დაფინანსების წილი უფრო დაბალია, ვიდრე კომერციულის. არასახელმწიფო საგანმანათლებლო ორგანიზაციების დაფინანსების წყაროებია, პირველ რიგში, საგანმანათლებლო მომსახურების გაწევის ხელშეკრულებით გათვალისწინებული შემოსულობები, ხოლო აკრედიტირებულებისთვის შესაძლებელია დამატებითი წყაროს არსებობა საბიუჯეტო დაფინანსების სახით.

საგანმანათლებლო ორგანიზაციების ფინანსებზე საერთო ფაქტორების (მეურნეობრიობის ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმა და დარგობრივი ტექნიკურ-ეკონომიკური თავისებურებები) გარდა მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს:

1. ობიექტური ხასიათის ფაქტორები. მათ შეიძლება მიეკუთვნოს სოციალური ფაქტორები, მოცემული რეგიონის ან ქალაქის დემოგრაფიული პირობები, კლიენტთა (შემსწავლელთა) გადახდისუნარიანობის დონე, მაკროეკონომიკური ფაქტორები;

2. სუბიექტური ხასიათის ფაქტორები, ანუ შესაძლო ორგანიზაციულ-ტექნიკური ღონისძიებები, რომელთა საშუალებით შეიძლება საბოლოო ჯამში საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის ამა თუ იმ მაჩვენებელზე ზემოქმედება. მაგალითად, საგანმანათლებლო სფეროში სუბიექტური ფაქტორები შესაძლოა იყოს:

- პროფესიული მომზადების რეალიზებადი პროგრამები და მიმართულებები;

- საგანმანათლებლო პროცესის კომპიუტერიზაციის, ტექნიკური აღჭურვის ღონისძიებები;

- ადმინისტრაციული გადაწყვეტილებები (მაგალითად, ბრძანება სწავლის გადასახადის დადგენის შესახებ, ხელშეკრულებები იურიდიულ პირებთან სტუდენტების მიერ პრაქტიკების გავლის თაობაზე და სხვა);

- სასწავლო პროცესის გრაფიკების და სასწავლო გეგმების ოპტიმიზაცია და ა. შ.

ეს და სხვა ფაქტორები განსაზღვრავენ ფინანსების მართვას და ორგანიზაციას პროფესიული საქმიანობის მოცემულ სფეროში. ფინანსური ურთიერთობების ძირითად მონაწილეებს, პირველ რიგში, სტუდენტები, საგანმანათლებლო ორგანიზაციის პერსონალი (მასწავლებლები, სტრუქტურული ქვედანაყოფების ხელმძღვანელები, დამხმარე პერსონალი და სხვა) და საგადასახადო ორგანოები წარმოადგენენ. საგანმანათლებლო საქმიანობის დაფინანსებისთვის სახსრების უკმარისობა საგანმანათლებლო ორგანიზაციებს აიძულებს შევიდნენ ფინანსურ ურთიერთობებში ბაზრის სხვა სუბიექტებთან, კერძოდ, სადაზღვევო კომპანიებთან (საგანმანათლებლო დაზღვევა), ბანკებთან (კრედიტების აღება), ინვესტორებთან (საგანმანათლებლო სერტიფიკატები, თამასუქები, ობლიგაციები), ასევე მოძებნონ დაფინანსების სხვა ლეგალური წყაროები.

საგანმანათლებლო ორგანიზაციის ხარჯები შეიძლება დაჯგუფდეს შემდეგნაირად:

1. პროფესიული განათლების დაწესებულების მუშაკთა შრომის ანაზღაურება, მათ შორის:

- შტატიანი მასწავლებლების, შემთავსებელ-მასწავლებლების;

- ადმინისტრაციის მუშაკების;

- სასწავლო-დამხმარე პერსონალის;
 - დანამატები შრომის ანაზღაურებაზე.
2. გადასახადები, მოსაკრებლები, გადარიცხვები მიზნობრივ ფონდებში, მათ შორის ბიუჯეტში.
3. აღჭურვილობის შენახვის და გამოყენების ხარჯები:
- კომპიუტერული ტექნიკის მომსახურების და მიმდინარე რემონტის, სწავლების ტექნიკური საშუალებების შენახვის ხარჯები;
 - გამამრავლებელი ტექნიკის რემონტის და შენახვის ხარჯები;
 - სასწავლო ავეჯის რემონტის და შენახვის ხარჯები;
 - ელექტროენერგიის გადახდის ხარჯები;
 - სასწავლო პროცესში გამოყენებული სხვა აღჭურვილობის შენახვის ხარჯები;
 - ინტელექტუალური აქტივების ღირებულების ამორტიზაცია.
4. ხარჯები შენობების, სასწავლო და დამხმარე ფართების შენახვაზე:
- იჯარის გადასახადი;
 - შენობების სასწავლო და დამხმარე ფართების მიმდინარე რემონტის ხარჯები;
 - რეკონსტრუქციასთან დაკავშირებული ხარჯები;
 - სასწავლო და დამხმარე ფართების დალაგების ხარჯები;
 - კომუნალური მომსახურების, განათების ხარჯები;
 - დაცვის და სახანძრო სიგნალიზაციის ხარჯები.
5. მიზნობრივი ხარჯები:
- სასწავლო ლიტერატურის შეძენის ხარჯები;
 - დამხმარე მეთოდური მასალების, დამხმარე სახელმძღვანელოების მომზადების და გამოცემის ხარჯები;
 - საკანცელარიო ხარჯები, დოკუმენტების ბლანკების შეძენა;
 - სამიველინებო ხარჯები;
 - ხარჯები ელექტროკავშირისთვის;
 - გარკვეული სახის მეცადინეობების ჩასატარებლად სპეციალური ფართების იჯარის ხარჯები;
6. ერთჯერადი ხარჯები:

- სასწავლო აღჭურვილობის, მათ შორის სპეციალური ლაბორატორიული აღჭურვილობის, სადემონსტრაციო სტენდების ერთჯერადად შეძენის და განვითარების ხარჯები;

- სასწავლო ავეჯის ერთჯერადად შეძენის ხარჯები;

- სასწავლო ფართებისთვის დამხმარე აღჭურვილობების შეძენის ხარჯები;

- საკუთარი შენობების რემონტისთვის კაპიტალური ხარჯები.

7. დამატებითი ხარჯები:

- საკუთარი ან იჯარით აღებული ავტოსატრანსპორტო საშუალებების შენახვის ხარჯები;

- დამატებითი სამიწლინებო ხარჯები (მეცადინეობების სხვა ქალაქში ჩატარებისთვის);

- კონფერენციების, სამეცნიერო თათბირების ჩატარების ხარჯები;

- საგანმანათლებლო საქმიანობის ატესტაციის, ლიცენზირების, განათლების სამინისტროს საატესტაციო კომისიის წევრების შრომის ანაზღაურების და მიწვდინების ხარჯები.

საგანმანათლებლო ორგანიზაციების ფინანსების მართვასთან დაკავშირებით ერთ-ერთ აქტუალურ საკითხს წარმოადგენს საგანმანათლებლო მომსახურების თვითღირებულების და ფასის, როგორც მთავარი საფინანსო-ეკონომიკური მაჩვენებლების მართვა. მოკლედ დავახასიათოთ ამ პრობლემის არსი.

აღნიშნული მაჩვენებლების მართვა შეიძლება მოიცავდეს შემდეგ ძირითად სტადიებს (ეტაპებს):

- ფინანსური ანალიზი (განმსაზღვრელი ფაქტორების, თვითღირებულების და ფასის სტრუქტურის, ხარჯების მუხლების ცვლილების დინამიკის და ა. შ. ანალიზი);

- ფინანსური დაგეგმვა (პირველ რიგში შემოსავლების და ხარჯების ხარჯთაღრიცხვის შედგენა, საგანმანათლებლო მომსახურების კალკულაცია, შემოსულობების და გადახდების გრაფიკი და ა. შ.);

- მიღებული ფინანსური გადაწყვეტილებების რეალიზაცია და მათი შედეგების ანალიზი.

თვითღირებულების და ფასის ანალიზი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს არასახელმწიფო საგანმანათლებლო დაწესებულებებისთვის, მათ შორის ახლად შექმნილებისთვის, რომლებიც სახელმწიფო საგანმანათლებლო დაწესებულებებისგან განსხვავებით არ ფინანსდებიან ბიუჯეტიდან. მათთვის აღნიშნული ფინანსური მაჩვენებლები შეიძლება განხილულ იქნეს, როგორც ძირითადი საშუალება კლიენტისთვის (შემსწავლელისთვის) კონკურენტულ ბრძოლაში.

საგანმანათლებლო ორგანიზაციები, რომლებიც ახორციელებენ ფასიან საგანმანათლებლო საქმიანობას და კონკურენციაში არიან ერთმანეთთან, რისკავენ მოხდნენ ორ უკიდურეს სიტუაციაში. საგანმანათლებლო მომსახურების ფასის შემცირებამ (შემსწავლელთა შესაძლო ბევრი ოდენობის მოზიდვის მიზნით) შეიძლება გამოიწვიოს სწავლების ხარისხის მკვეთრი დაწევა. და პირიქით, ფასის გაზრდამ შესაძლოა გამოიწვიოს შემსწავლელთა მკვეთრი გადინება სხვა დაწესებულებებში მათი გადასვლის გამო. როგორც შედეგი – ეს გამოიწვევს ფულადი შემოსულობების შემცირებას და ფინანსური მდგრადობის შესაძლო დაკარგვას.

ზოგადად, საგანმანათლებლო ორგანიზაციების ფინანსური სტრატეგიის და იმავდროულად საფასო პოლიტიკის ერთ-ერთი მიზანი შეიძლება ჩამოყალიბდეს როგორც სწავლების ფასის ოპტიმიზაცია ისეთ დონეზე, რომ უზრუნველყოფილ იქნეს სწავლების მაღალი ხარისხი მინიმალური დანახარჯებით საგანმანათლებლო საქმიანობის განხორციელებიდან წმინდა მოგების მიღების გარეშე.

ფასის და თვითღირებულების განმსაზღვრელი ფაქტორების ანალიზისას, შეიძლება აღვნიშნოთ მათი დიდი მრავალფეროვნება და დაჯგუფების და კლასიფიკაციის სირთულე, აგრეთვე რაოდენობრივი კავშირის დადგენის სირთულე საგანმანათლებლო მომსახურების თვითღირებულებაში ხარჯის მუხლსა და ცალკეულ ფაქტორს შორის.

როგორც ერთ-ერთი უმთავრესი, შეიძლება მიეთითოს სპეციალობის ფაქტორი. მაგალითად, საავიაციო-კოსმოსური ხელსაწყოთმშენებლობის სპეციალობებისთვის საჭიროა ლაბორატორიული სამუშაოების ჩატარება ძვირადღირებულ მაღალი სიზუსტის სასწავლო აღჭურვილობაზე. კომპი-

უტერული სპეციალობებისთვის საჭიროა პერსონალური კომპიუტერების დიდი ოდენობა, ქსელებში ხანგრძლივი მუშაობა. მთელ რიგ ტექნოლოგიურ სპეციალობებზე საჭიროა სასწავლო-გამოსაცდელი პოლიგონების არსებობა და ა. შ.

ფინანსური დაგეგმვისას დიდი მნიშვნელობა აქვს კალკულირების მეთოდის შერჩევას და ფინანსური გადაწყვეტილებების მიღებას. ნორმატიული მეთოდის პარალელურად, რომელიც ფართოდ გამოიყენება საბიუჯეტო საგანმანათლებლო ორგანიზაციების პრაქტიკაში, შესაძლოა გამოყენებულ იქნეს სხვებიც, თვითღირებულების მაჩვენებელზე დამოკიდებულებით. მაგალითად, სწავლების თვითღირებულების მაჩვენებლისთვის სპეციალობის მიხედვით მთლიანობაში სწავლების მთელი პერიოდისათვის შესაძლოა ერთდროულად გამოყენებულ იქნეს ნორმატიული და დეტალირების მეთოდები.

8.4 არაკომერციული (არასამეწარმეო) ორგანიზაციების ფინანსები და განვითარების ტენდენციები საქართველოში

დღეს მოქმედი სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, იმ იურიდიულ პირებს, რომლებიც არასამეწარმეო საქმიანობას ეწევიან, ეწოდებათ არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირები. სამწუხაროდ ქართულ სასწავლო-ეკონომიკურ ლიტერატურაში არაკომერციული (არასამეწარმეო) ორგანიზაციების შესახებ ლიტერატურის სიმცირე შეიმჩნევა, მათი ფინანსური საქმიანობა გარდა ცალკეული შემთხვევებისა ნაკლებადაა შესწავლილი. აქედან გამომდინარე, საჭიროდ მივიჩნიეთ შედარებით ვრცლად განვიხილოთ საქართველოში არასამეწარმეო, ორგანიზაციების საქ-

მიანობა, კანონმდებლობა, ფინანსური ურთიერთობები და სტატისტიკური ანალიზი.

არასამეწარმეო ორგანიზაციების საკანონმდებლო გარემო 2012 წლისთვის, ექსპერტთა უმრავლესობის შეფასებით, სამოქალაქო საზოგადოების ორგანიზაციათა შექმნასა და ფუნქციონირებას. თუმცა მნიშვნელოვანი პრობლემებია განვითარების თვალსაზრისით. ამ მხრივ მოქმედი კანონმდებლობა ჯერ კიდევ სრულად არ შეესაბამება საერთაშორისო სტანდარტებს და დამკვიდრებულ საუკეთესო პრაქტიკას. ძირითადი კანონმდებლობა, რომელიც არეგულირებს სამოქალაქო საზოგადოებრივი ორგანიზაციების (სსო) საქმიანობას, არის საქართველოს კონსტიტუცია, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი (1997 წ., რომელშიც არსებითი ცვლილებები შევიდა 2006 წელს), საქართველოს საგადასახადო კოდექსი (2010 წ. სექტემბერი) და კანონი „გრანტების შესახებ“ (1996 წლის ივნისი).

საქართველოს კონსტიტუცია განამტკიცებს თავისუფალი გაერთიანების უფლებას. კონსტიტუციით უზრუნველყოფილია პიროვნების უფლება – შექმნას ან გაერთიანდეს საზოგადოებრივ გაერთიანებაში, მათ შორის პროფესიულ კავშირებში. საზოგადოებრივი გაერთიანების საქმიანობის შეჩერება და აკრძალვა შესაძლებელია მხოლოდ სასამართლოს გადაწყვეტილებით, საქართველოს ორგანული კანონით „საზოგადოებრივ გაერთიანებათა საქმიანობის შეჩერებისა და მათი აკრძალვის შესახებ“ (1997 წლის ნოემბერი) განსაზღვრულ შემთხვევებში. სამოქალაქო კოდექსი განსაზღვრავს საზოგადოებრივი ორგანიზაციების ორგანიზაციულ-სამართლებრივ ფორმას და რეგისტრაციის პროცედურებს. ზოგიერთი სახის საზოგადოებრივი ორგანიზაციის რეგისტრაციასთან დაკავშირებული საკითხები რეგულირდება სპეციალური კანონებით: კანონი „გრანტების შესახებ“ არეგულირებს საზოგადოებრივი ორგანიზაციების დაფინანსების ძირითადი წყაროს – გრანტის – გაცემის და მიღების სამართლებრივ საფუძვლებს; „ბავშვთა და ახალგაზრდული ორგანიზაციების სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერის შესახებ“ კანონი საზოგადოებრივი ორგანიზაციებიდან გამოყოფს

ბავშვთა და ახალგაზრდულ ორგანიზაციებს, იძლევა შესაბამის დეფინიციებს და ქმნის ასეთი კავშირების რეესტრს სახელმწიფოებრივი მხარდაჭრის მიზნით; ცალკე კანონები არეგულირებენ პროფესიულ კავშირებსა და წითელ ჯვარს; კანონი „სპორტის შესახებ“ არეგულირებს სპორტული ფედერაციების შექმნის და ფუნქციონირების საკითხებს; კანონი „შემოქმედ მუშაკთა და შემოქმედებითი კავშირების შესახებ“ განსაზღვრავს შემოქმედებითი კავშირების შექმნისა და ფუნქციონირების წესებს; საგადასახადო კოდექსი განსაზღვრავს საზოგადოებრივი ორგანიზაციების მიერ განხორციელებული საქმიანობის დაბეგვრის მექანიზმებს, აგრეთვე საქველმოქმედო ორგანიზაციის სტატუსის მინიჭების საკითხებს.

ვინაიდან საზოგადოებრივი ორგანიზაციები არ არიან შეზღუდული საქმიანობის სახის განხორციელებაში (მათ შორის სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელებაში), მათ მიმართ გამოიყენება საქართველოს სხვა კანონმდებლობაც. მაგალითად:

- თუ საზოგადოებრივი ორგანიზაციები ახორციელებენ ლიცენზირებას დაქვემდებარებულ საქმიანობას, მათ მიმართ გამოიყენება სალიცენზიო კანონმდებლობა;

- კანონი „სარეგისტრაციო მოსაკრებლის შესახებ“ განსაზღვრავს საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისთვის სახელმწიფო სარეგისტრაციო მოსაკრებლის ოდენობას;

- საბაჟო კოდექსი, კანონი „საბაჟო მოსაკრებლების შესახებ“ და შესაბამისი კანონქვემდებარე აქტები განსაზღვრავენ საზღვარგარეთ შეძენილი საქონლის განბაჟების პროცედურას და დაბეგვრის მექანიზმებს;

- ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი განსაზღვრავს ადმინისტრაციულ ორგანოებთან ურთიერთობის მექანიზმებს. იგი მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტია საზოგადოებრივი ორგანიზაციებისთვის მონიტორინგის ტიპის საქმიანობის განხორციელების პროცესში;

- კანონი სახელმწიფო შესყიდვების შესახებ განსაზღვრავს შესყიდვების განხორციელების სამართლებრივ, ორგანიზაციულ და ეკონომიკურ პრინციპებს და საშუალებას აძლევს საზოგადოებრივ ორგანიზაციებს მონაწილეობა მიიღონ სახელმწიფო შესყიდვებში;

- სანოტარო მოქმედებათა შესრულებისთვის საზღაურის შესახებ კანონი განსაზღვრავს სადამფუძნებლო დოკუმენტაციის ნოტარიულად დამოწმებისა და ასევე სხვა სანოტარო მოქმედების საზღაურის ოდენობისა და გადახდის წესს.

სამოქალაქო საზოგადოებრივი ორგანიზაციების, რეგისტრაცია, მართვა, მოქმედების შეჩერება და გაუქმება. საზოგადოებრივი ორგანიზაციების შექმნის, რეგისტრაციისა და საქმიანობის ძირითადი სამართლებრივი ბაზაა საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი. 2006 წელს კოდექსში შეტანილ იქნა ცვლილებები და დამატებები, რომელთაც არსებითად შეცვალეს სამოქალაქო საზოგადოებრივი ორგანიზაციების (სსო) რეგისტრაციის და მართვის რეგულაციები. როგორც დასაწყისში აღვნიშნეთ, საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის თანახმად, იმ იურიდიულ პირებს, რომლებიც არასამეწარმეო საქმიანობას ეწევიან ზოგადად ეწოდებათ არასამეწარმეო (არაკომერციული) იურიდიული პირები, აღარ ხდება ამ პირების დაყოფა კავშირებად და ფონდებად, როგორც ეს ცვლილებებამდე ხდებოდა. თუმცა არასამეწარმეო იურიდიული პირები შეიძლება იყვნენ წევრობაზე დაფუძნებული, წევრთა მდგომარეობაზე დამოკიდებული ან მისგან დამოუკიდებელი.

არასამეწარმეო იურიდიული პირები არ არიან მოგებაზე ორიენტირებული ორგანიზაციები და ეწევიან არასამეწარმეო საქმიანობას. თუმცა აღსანიშნავია, რომ მათ უფლება აქვთ ეწოდნენ დამხმარე ხასიათის სამეწარმეო საქმიანობას, რომლიდან მიღებული მოგებაც უნდა მოხმარდეს არასამეწარმეო იურიდიული პირის მიზნების რეალიზებას. ასეთი საქმიანობის შედეგად მიღებული მოგების განაწილება ამ იურიდიული პირის დამფუძნებლებს, წევრებს, შემომწირველებს, აგრეთვე ხელმძრვანელობას შორის დაუშვებელია. არასამეწარმეო იურიდიულ პირს შეიძლება ჰქონდეს ფილიალი (წარმომადგენლობა), რომელიც არ წარმოადგენს დამოუკიდებელ იურიდიულ პირს, არამედ არის იურიდიული პირის ადგილსამყოფელის გარეთ არსებული წარმომადგენლობითი უფლებამოსილების მქონე პირებს განცალკავებული ქვედანაყოფი და წარმო-

ადგენს (სრულად ან ნაწილობრივ) მას ან ახორციელებს მის ფუნქციებს.

არასამეწარმეო იურიდიული პირის რეგისტრაციას წინ უძღვის მისი დაფუძნების შესახებ გადაწყვეტილების მიღება. იმისათვის რომ დაფუძნდეს არასამეწარმეო იურიდიული პირი, აუცილებელია დამფუძნებლის არსებობა. დამფუძნებელი შეიძლება იყოს როგორც ფიზიკური პირი, ასევე იურიდიული პირი. ამასთან, მოქმედი სამოქალაქო კოდექსის შესაბამისად, არასამეწარმეო იურიდიული პირი შეიძლება დააფუძნოს ერთმა პირმაც. არასამეწარმეო იურიდიული პირის სარეგისტრაციო მოსაკრებელი შეადგენს 100 ლარს, ხოლო დაჩქარებული წესით (საბუთების წარდგენისთანავე) სარეგისტრაციო მოსაკრებელი შეადგენს 200 ლარს.

ზოგიერთი სახის საზოგადოებრივი ორგანიზაციის დაფუძნებასთან და რეგისტრაციასთან დაკავშირებული საკითხები რეგულირდება სპეციალური კანონებით. არასამეწარმეო იურიდიული პირის რეგისტრაციას ახორციელებს საგადასახადო ინსპექცია ამ იურიდიული პირის ადგილსამყოფელის მიხედვით (სასამართლოს და იუსტიციის სამინისტროს ნაცვლად, როგორც ეს ძველი რეგულაციებით იყო განსაზღვრული). რეგისტრაცია მოიცავს როგორც სახელმწიფო, ასევე საგადასახადო რეგისტრაციას, ანუ არასამეწარმეო იურიდიული პირის რეგისტრაციისას ერთდროულად ხდება მისი სახელმწიფო და საგადასახადო რეგისტრაცია. რეგისტრაციისთვის აუცილებელია სანოტარო წესით დამოწმებული სპეციალური ფორმის სარეგისტრაციო განაცხადის და რიგი სხვა დოკუმენტების წარდგენა. კერძოდ, არასამეწარმეო იურიდიული პირის რეგისტრაციისთვის წარსადგენი დოკუმენტებია:

- წესდება;
- დამფუძნებელთა კრების ოქმი (გადაწყვეტილება ერთი დამფუძნებლის შემთხვევაში);
- სარეგისტრაციო მოსაკრებლის – 100 (დაჩქარების შემთხვევაში – 200) ლარის გადახდის დამადასტურებელი კეთილარი;

- ხელმძღვანელობაზე და წარმომადგენლობაზე უფლებამოსილი პირის ან პირების ხელმოწერის (ხელმოწერების) ნიმუში;

- თანხმობა იურიდიული მისამართის შესახებ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ კოდექსის მიხედვით არასამეწარმეო იურიდიული პირის დამფუძნებელი (წევრი) უფლებამოსილია ერთ პირს მიანიჭოს საქმეების ერთპიროვნულად გაძღოლის უფლებამოსილება ანდა დააწესოს ორი ან ორზე მეტი პირის ერთობლივი ხელმძღვანელობა და წარმომადგენლობა. გამონაკლისია ეროვნული სპორტული ფედერაციები, ქონებრივი უფლებების კოლექტიურ საფუძველზე მმართველი ორგანიზაციები ან პროფესიული კავშირები, რომელთა რეგისტრაციისას აუცილებელია წესდების არსებობა.

კოდექსის ახალ რედაქციაში გაჩნდა საინტერესო მუხლი, რომლის მიხედვითაც არასამეწარმეო იურიდიული პირის საკუთრებაში არსებული ქონების გასხვისება შესაძლებელია, თუ გასხვისება ემსახურება არასამეწარმეო იურიდიული პირის საქმიანობას, მის ორგანიზაციულ განვითარებას, ხელს უწყობს მისი მიზნების განხორციელებას ან ემსახურება საქველმოქმედო მიზნებს.

არასამეწარმეო იურიდიული პირის ლიკვიდაცია ხორციელდება მისი წესდებით განსაზღვრულ შემთხვევებში, მიზნის მიღწევის შედეგად, სისხლის სამართლის საქმეზე კანონიერ ძალაში შესული სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენის საფუძველზე, გაკოტრების ან რეგისტრაციის გაუქმებისას. არასამეწარმეო იურიდიული პირის ლიკვიდატორებად, როგორც წესი, ინიშნებიან იურიდიული პირის ხელმძღვანელები. განსაკუთრებულ შემთხვევაში, საგადასახადო ინსპექციის მიმართვის საფუძველზე, ლიკვიდაციას ახორციელებენ სასამართლოს მიერ დანიშნული ლიკვიდატორები.

ზოგადი წესის მიხედვით, არასამეწარმეო იურიდიული პირის ლიკვიდაციის შედეგად დარჩენილი ქონების მიღებაზე უფლებამოსილ პირებს განსაზღვრავენ დამფუძნებლები. ასეთის არ არსებობის შემთხვევაში, სასამართლოს გადაწყვეტილებით ლიკვიდაციის შემდეგ დარჩენილი ქონება გადაეცემა ერთ ან რამდენიმე არასამეწარმეო

იურიდიულ პირს, რომლებიც იმავე ან სხვა მსგავს მიზნებს ემსახურებიან, როგორსაც ლიკენიდირებული არასამეწარმოო იურიდიული პირი. თუ ასეთი არასამეწარმოო იურიდიული პირები არ არსებობენ ან შეუძლებელია მათი გამოვლენა, მაშინ შეიძლება მიღებულ იქნეს გადაწყვეტილება დარჩენილი ქონების სახელმწიფოსთვის გადაცემის შესახებ.

რაც შეეხება არასამეწარმოო იურიდიული პირის საქმიანობის სახელმწიფო კონტროლს, იგი შემოიფარგლება ამ პირის საქმიანობის შენერებით ან აკრძალვის შესახებ გადაწყვეტილებით, რომელსაც იღებს სასამართლო საქართველოს ორგანული კანონით „საზოგადოებრივ გაერთიანებათა საქმიანობის შენერებისა და მათი აკრძალვის შესახებ“ განსაზღვრულ შემთხვევებში და დადგენილი წესით. ამ კანონის თანახმად, სასამართლოს შეუძლია 3 თვემდე ვადით შეაჩეროს საზოგადოებრივი გაერთიანების საქმიანობა, რომელიც არსებითად გადავიდა სამეწარმოო საქმიანობაზე. სასამართლოს ასევე შეუძლია აკრძალოს საზოგადოებრივი გაერთიანება, რომლის მიზანია საქართველოს კონსტიტუციური წყობილების დამცობა ან ძალადობით შეცვლა, ქვეყნის დამოუკიდებლობის ხელყოფა, ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევა ან რომელიც ეწევა ომის ან ძალადობის პროპაგანდას, აღვივებს ეროვნულ, კუთხურ, რელიგიურ ან სოციალურ შუღლს, ქმნის ან შექმნილი აქვს შეიარაღებული ფორმირება ან სასამართლოს მიერ მისი საქმიანობის შენერების შემდეგ განაახლებს სამეწარმოო საქმიანობას.

გრანტის სახით მიღებული შემოსავლების სამართლებრივი რეგულირება. კანონი „გრანტების შესახებ“ იძლევა გრანტის დეფინიციას, განსაზღვრავს გრანტის გაცემს და მიმღებს და არეგულირებს მათ შორის ურთიერთობას. მოცემული კანონი პრაქტიკულად ქმნის სამართლებრივ საფუძველს გრანტით მიღებული შემოსავლების დაბეგვრის სპეციალურ რეჟიმში მოსახვედრად. ლოგიკურად ეს ნორმები საგადასახადო კოდექსში უნდა იყოს ჩართული. კანონის დამოუკიდებლად არსებობა ისტორიულმა განვითარებამ განაპირობა. 1996 წელს, როცა ეს კანონი იქნა მიღებული, საგადასახადო შეღავათები დამოუკიდებელი კანონებით წესდებოდა და შეიძლებოდა არ

მოქცეულიყო საგადასახადო კოდექსში. მოგვიანებით, როცა შემუშავდა პირველი საგადასახადო კოდექსი, გრანტებზე შეღავათები გადატანილ იქნა კოდექსში, ხოლო სხვა რეგულაციები დარჩა დამოუკიდებელი კანონის სახით. პოლიტიკური საფრთხეების თავიდან ასაცილებლად მიზანშეწონილად იქნა მიჩნეული კანონის ასეთი სახით შენარჩუნება.

კანონი გრანტს განსაზღვრავს, როგორც დონორის მიერ გრანტის მიმღებისთვის უსასყიდლოდ გადაცემული მიზნობრივ სახსრებს ფულადი ან ნატურალური ფორმით, რომლებიც გამოიყენება კონკრეტული ჰუმანური, საგანმანათლებლო, სამეცნიერო-კელევითი, ჯანმრთელობის დაცვის, კულტურული, სპორტული, ეკოლოგიური და სოციალური პროექტების, აგრეთვე სახელმწიფოებრივი ან საზოგადოებრივი მნიშვნელობის პროგრამების განხორციელებისთვის. გრანტი არ გაიცემა სამეწარმეო და პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად. კანონი განსაკუთრებული სიფრთხილით განსაზღვრავს გრანტის გამცემსა და მიმღებს, ასევე მათ შორის ურთიერთობას, რათა თავიდან იქნეს აცილებული დაწესებული საგადასახადო შეღავათების ბოროტად გამოყენება.

დონორსა და გრანტის მიმღებს შორის იდება წერილობითი ხელშეკრულება, რომელიც უნდა შეიცავდეს გრანტის გაცემის მიზანს, მოცულობას, მიღებული სახსრების გამოყენების კონკრეტულ მიმართულებას, მათი ათვისების ვადებს და იმ ძირითად მოთხოვნებს, რომლებსაც დონორი უყენებს გრანტის მიმღებს. გრანტის ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენს მისი მიზნობრიობა, ანუ იგი გაიცემა განსაზღვრული საზოგადოებრივად სასარგებლო მიზნის მისაღწევად. ამასთან ერთად აღსანიშნავია, რომ დონორის თანხმობით შეიძლება შეიცვალოს გრანტის მიზნობრიობა და იგი გამოყენებულ იქნეს არა თავდაპირველი მიზნებისთვის, რისთვისაც იგი გაიცა.

დაბეგვრა. არასამეწარმეო იურიდიული პირის ფორმით არსებობა ავტომატურად არ გულისხმობს რაიმე სახის გადასახადებისგან გათავისუფლებას. არასამეწარმეო იურიდიული პირების გარკვეული სახის გადასახადებისგან გათავისუფლება დაკავშირებულია მის მიერ განხორციელებულ

საქმიანობაზე და შემოსავლის წყაროებზე. თუ არასამეწარმეო იურიდიული პირები ახორციელებენ ეკონომიკურ საქმიანობას, ისინი ექცევიან ჩვეულებრივ საგადასახადო პირობებში და ამ გზით მიღებული შემოსავლები ექვემდებარება ჩვეულებრივი წესით დაბეგვრას. თუ არასამეწარმეო იურიდიული პირების შემოსავლებს შეადგენს არაეკონომიკური საქმიანობით მიღებული შემოსავლები (მაგალითად გრანტი, შემოწირულობა, საწევრო შენატანები), მაშინ ასეთი სახის შემოსავლები დაკავშირებულია განსაზღვრული სახის გადასახადისგან გათავისუფლებასთან.

შეღვათები გრანტის სახით მიღებულ შემოსავლებზე:

- მოგების გადასახადი – მოგების გადასახადით დაბეგვრისგან თავისუფლდება არასამეწარმეო იურიდიული პირის მიერ მიღებული გრანტი;

- დამატებული ღირებულების გადასახადი (დღგ) – დამატებული ღირებულების გადასახადისგან თავისუფლდება გრანტების შესახებ ხელშეკრულებებით გათვალისწინებული საქონლის იმპორტი გრანტის გამცემი ან მიმღები პირის მიერ. გარდა ამისა გრანტის მიმღებ პირს, რომელიც „გრანტების შესახებ“ საქართველოს კანონის შესაბამისად ყიდულობს გრანტის ხელშეკრულების პირობებით გათვალისწინებულ საქონელს ან/და ამავე საწყისებზე იღებს მომსახურებას, უფლება აქვს დადგენილი წესით ჩაითვალოს ან დაიბრუნოს ამ საქონლისთვის თუ მომსახურებისთვის გადახდილი დღგ საგადასახადო ორგანოში საგადასახადო ანგარიშ-ფაქტურის ან საქართველოს ფინანსთა მინისტრის მიერ დადგენილი წესის ანგარიშგების (დღგ-ის გადახდის დამადასტურებელი დოკუმენტის) წარდგენის საფუძველზე. დღგ-ის ჩათვლა ან დაბრუნება ხდება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ განცხადება საგადასახადო ორგანოს წარედგინება დასაბეგრი ოპერაციის განხორციელებიდან 3 თვეში;

- საშემოსავლო გადასახადი – საშემოსავლო გადასახადის გადახდით დაბეგვრისგან თავისუფლდება ფიზიკური პირის მიერ მიღებული გრანტი.

შეღვათები შემოწირულობასა და საწევრო შენატანებზე. ორგანიზაციის მიერ მიღებული შემოწირულობა და

საწევრო შენატანი გათავისუფლებულია მოგების გადასახადისაგან;

ქონების გადასახადი - არასამეწარმეო იურიდიული პირები გათავისუფლებული არიან ქონების გადასახადის გადახდისგან, გარდა მიწისა და ეკონომიკური საქმიანობისთვის გამოყენებული ქონებისა. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, არასამეწარმეო იურიდიული პირები იხდიან ქონების გადასახადს მხოლოდ:

- მის საკუთრებაში არსებულ მიწაზე, აგრეთვე კანონით გათვალისწინებულ სარგებლობაში ან ფაქტობრივ მფლობელობაში მყოფი სახელმწიფო საკუთრების მიწაზე;

- იმ ქონებაზე (მის ბალანსზე რიცხული ძირითადი საშუალებები, დაუმონტაჟებელი მოწყობილობები, დაუმთავრებელი მშენებლობა და არამატერიალური აქტივები), რომელსაც გამოიყენებს ეკონომიკური საქმიანობისთვის.

შელავათები საბაჟო გადასახადსა და მოსაკრებელზე. გრანტის შესახებ ხელშეკრულებით გათვალისწინებული საქონლის იმპორტი თავისუფლდება საბაჟო გადასახადისა და მოსაკრებლისგან, საქართველოს პრეზიდენტის მიერ განსაზღვრული წესით.

საქველმოქმედო ორგანიზაციის სტატუსი და საქველმოქმედო საქმიანობის სტიმულირების მექანიზმები. საგადასახადო კოდექსში ჩადებულია საქველმოქმედო საქმიანობის სტიმულირების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მექანიზმი, კერძოდ საქართველოს საგადასახადო კოდექსის 186-ე მუხლის შესაბამისად, საწარმოს ერთობლივი შემოსავლიდან გამოიქვითება საწარმოს მიერ საქველმოქმედო ორგანიზაციებზე გაცემული შეწირულობის თანხა, მაგრამ არა უმეტეს ერთობლივი შემოსავლიდან საგადასახადო კოდექსით გათვალისწინებული გამოქვითვების შემდეგ დარჩენილი თანხის 8 პროცენტისა. აქვე აუცილებელია აღინიშნოს ისიც, რომ აღნიშნული შელავათით სარგებლობა დაკავშირებულია ორგანიზაციისთვის საქველმოქმედო სტატუსის მინიჭებასთან, რისთვისაც აუცილებელია შესაბამისი პროცედურების გავლა და დამატებითი ვალდებულებების და პასუხისმგებლობების აღება. იმისათვის, რომ ორგანიზაციას მიენიჭოს საქველმოქმედო ორგანიზაციის

სტატუსი, აუცილებელია, რომ იგი აკმაყოფილებდეს შემდეგ მოთხოვნებს:

- შექმნილი უნდა იყოს საქველმოქმედო საქმიანობის განსახორციელებლად;

- რეგისტრირებული უნდა იყოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით;

- უნდა გააჩნდეს საქველმოქმედო საქმიანობის არანაკლებ 1 წლის გამოცდილება.

საქართველოს საგადასახადო კოდექსის თანახმად, საქველმოქმედო საქმიანობად ითვლება დახმარების გაწევა იმ პირებისთვის, რომლებიც დახმარებას საჭიროებენ, უშუალოდ ან მესამე პირთა მეშვეობით, ნებაყოფლობით და უანგაროდ. ასეთი ზოგადი განმარტების შემდეგ კოდექსი ჩამოთვლის ქველმოქმედების დამაზუსტებელ შემთხვევებს. მაგალითად, ქველმოქმედებაა დახმარება იმ ფიზიკური პირებისთვის, რომლებიც საჭიროებენ სოციალურ დაცვას ან ადაპტაციას, სამედიცინო დახმარებას, აგრეთვე ხელმოკლე ფიზიკური პირებისთვის, მათ შორის:

- ინვალიდებისთვის, მოხუცებულებისთვის, ობოლი ბავშვებისთვის, მარჩენალდაკარგულებისთვის, ლტოლვილებისა და იძულებით გადაადგილებული პირებისთვის-დევნილებისთვის, ავადმყოფებისათვის, მრავალშვილიანი ოჯახებისა და მათი წევრებისთვის, ომის, შეიარაღებული კონფლიქტების, ავარიების, სტიქიური უბედურებების, კატასტროფების, ეპიდემიების ან/და ეპიზოოტიების შედეგად დაზარალებულებისთვის;

- ბავშვთა, მოხუცებულთა და ინვალიდთა მომვლელი ან მომსახურე ორგანიზაციებისთვის, მათ შორის: ბავშვთა სახლებისთვის, სკოლა-ინტერნატებისთვის, ინტერნატებისთვის, სკოლამდელი და სხვა საბავშვო დაწესებულებებისთვის, მოხუცებულთა სახლებისთვის, უფასო სასადილოებისთვის, სამედიცინო დაწესებულებებისთვის, სარეაბილიტაციო ცენტრებისთვის და ა.შ.

კოდექსი ქველმოქმედებად მიიჩნევს ასევე ორგანიზაციების მიერ საზოგადოებისთვის სასარგებლო საქმიანობის განხორციელებას ისეთ სფეროებში, როგორიცაა: ადამიანის უფლებების დაცვა, გარემოს დაცვა, დემოკრატიისა და სამოქალაქო საზოგადოების განვითარება, კულ-

ტურა, განათლება, მეცნიერება, ხელოვნება, ფიზიკური აღზრდა და სამოყვარულო სპორტი, ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დაცვა.

საქველმოქმედო ორგანიზაციას სტატუსს ანიჭებს საგადასახადო ინსპექცია ორგანიზაციის ადგილმდებარეობის (საგადასახადო აღრიცხვის) მიხედვით. საგადასახადო ინსპექცია ვალდებულია განცხადების მიღებიდან 1 თვის ვადაში მიიღოს გადაწყვეტილება სტატუსის მინიჭების ან სტატუსის მინიჭებაზე უარის თქმის შესახებ. თუ ამ ვადაში გადაწყვეტილება არ იქნა მიღებული, სტატუსი ჩაითვლება მინიჭებულად.

საქველმოქმედო ორგანიზაციის სტატუსის მიღებასთან ერთად, ორგანიზაციას ეკისრება მთელი რიგი დამატებითი ვალდებულებები. კერძოდ, საქველმოქმედო ორგანიზაციამ შესაბამის საგადასახადო ორგანოს უნდა წარუდგინოს:

- ბოლო წლის საქმიანობის პროგრამული ანგარიში, რომელიც უნდა შეიცავდეს საქმიანობის (მათ შორის, ეკონომიკურის) აღწერას;

- ფინანსური ანგარიში მიღებული შემოსავლების შესახებ, წყაროებისა და გაწეული ხარჯების მიზნობრიობის მითითებით;

- დამოუკიდებელი აუდიტორის მიერ დადასტურებული ბოლო წლის ფინანსური დოკუმენტები.

საქველმოქმედო ორგანიზაციამ უნდა უზრუნველყოს ბოლო წლის საქმიანობის პროგრამული ანგარიშის და ფინანსური დოკუმენტების (ბალანსი და მოგება-ზარალის ანგარიში) გამოქვეყნება პერიოდულ პრესაში და ყველა დაინტერესებული პირისთვის ხელმისაწვდომობა. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი განსაზღვრავს ასევე ორგანიზაციისთვის საქველმოქმედო ორგანიზაციის სტატუსის გაუქმების საფუძვლებს, კერძოდ საქველმოქმედო ორგანიზაციის სტატუსი უქმდება:

- ორგანიზაციის ინიციატივით.

- სტატუსის ჩამორთმევის შემთხვევაში.

საქველმოქმედო ორგანიზაციას სტატუსი ჩამოერთმევა, თუ დაარღვია საქართველოს საგადასახადო კოდექსით გათვალისწინებული მოთხოვნები ან შეუწყდა სამოქალაქო (სახელმწიფო) რეგისტრაცია. ორგანიზაციისთვის საქველ-

მოქმედო ორგანიზაციის სტატუსის ჩამორთმევას ახორციელებს შესაბამისი საგადასახადო ინსპექციის წარდგინებით საქართველოს ფინანსთა მინისტრი, რის შესახებაც გამოსცემს ინდივიდუალურ-სამართლებრივ აქტს. საქართველოს ფინანსთა მინისტრის ინდივიდუალურ-სამართლებრივი აქტი შეიძლება გასაჩივრდეს სასამართლოში ორგანიზაციის მიერ მისი გაცნობიდან 1 თვის ვადაში. ორგანიზაციას, რომელსაც ჩამოერთვა საქველმოქმედო ორგანიზაციის სტატუსი, უფლება აქვს მისი აღდგენის თაობაზე განცხადება შეიტანოს სტატუსის ჩამორთმევის მიზეზის აღმოფხვრიდან არა უადრეს 1 წლისა.

საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური უკვე მეექვსე წელია ატარებს არაკომერციული ორგანიზაციების (ფონდები, კავშირები, პოლიტიკური, რელიგიური, საქველმოქმედო და სხვა მსგავსი ტიპის ორგანიზაციები) წლიურ გამოკვლევას. არაკომერციული ორგანიზაციების პროდუქციის ძირითადი ნაწილი რეალიზდება უფასოდ, ან ეკონომიკურად უმნიშვნელო ფასებში. აღნიშნული არაკომერციული ორგანიზაციები იმყოფებიან თვითდაფინანსებაზე და სახსრებს ძირითადად ღებულობენ შემოწირულობებისა და საკუთარი წევრების შენატანების სახით. გარკვეულ შემოსავლებს ისინი აგრეთვე ღებულობენ მათი კუთვნილი მატერიალური და ფინანსური აქტივებიდან.

დეკლარირებული მონაცემების მიხედვით, საქართველოში 2010 წელს არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორის ბრუნვის მოცულობამ - დამხმარე კომერციული საქმიანობიდან 35.8 მლნ ლარი შეადგინა, რაც გასული წლის შესაბამის მაჩვენებელს 83.6 %-ით აღემატება. ბრუნვის მოცულობაში ყველაზე დიდი წილი მოდის კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევის დარგის ორგანიზაციებზე (37.5%), აგრეთვე საფინანსო საქმიანობის (18.2%), განათლების (16.4%) და ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების დარგის ორგანიზაციებზე (13.0 %) ²⁴.

²⁴ ეს და შემდგომი მონაცემები არაკომერციული საქმიანობის შესახებ საქართველოში, აღებულია საქართველოს სტატისტიკის

ბრუნეის მოცულობის ყველაზე მნიშვნელოვანი ზრდა, 2009 წელთან შედარებით შემდეგ დარგებში შეინიშნებოდა:

- საფინანსო საქმიანობის დარგში – დაახლოებით 268-ჯერ;

- განათლების დარგში – 8-ჯერ;

- კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევის დარგში – 69.5%-ით;

- ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების დარგში – 12.1%-ით.

პროდუქციის (საქონლისა და მომსახურების) გამოშვების მოცულობამ არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორში 2010 წელს 339.3 მლნ ლარი შეადგინა (აღნიშნული მაჩვენებელი წინა წელთან შედარებით გაზრდილია 10.1%-ით). პროდუქციის გამოშვებაში ყველაზე დიდი წილით გამოირჩეოდა ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების დარგის ორგანიზაციები (68.1%), აგრეთვე კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევის (19.2%) და განათლების დარგების (6.6%) ორგანიზაციები.

არაკომერციულ ორგანიზაციებში დასაქმებულთა რაოდენობამ 2009 წელს 18024 ერთეული შეადგინა, საიდანაც 58.2% ქალია, ხოლო 41.8% - კაცი. აღნიშნული მაჩვენებელი 2009 წელთან შედარებით გაზრდილია 53.2%-ით.

დასაქმებულთა ყველაზე დიდი ნაწილი – 40.1% მოდის ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების დარგის ორგანიზაციებზე, 26.7% – კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევის დარგის ორგანიზაციებზე, 21.7% – განათლების დარგზე, ხოლო დანარჩენი 11.5% – სხვა დარგებში ნაწილდება. დასაქმებულთაგან დაქირავებულია 16764 ერთეული (მათ შორის ქალია 60.0%). დაქირავებულთა რაოდენობა 2009 წელს 2008 წელთან შედარებით გაზრდილია 55.7%-ით.

რეგიონების მიხედვით ბრუნვის მოცულობაში პრევალირებენ ქ. თბილისი და სხვა რეგიონები შემდეგი თანმიმდევრობით: ქ. თბილისი – 77.5%; სამცხე-ჯავახეთი – 8.3%; კახეთი – 6.3%; აჭარა – 4.1%.

განსხვავებული მდგომარეობაა რეგიონების მიხედვით პროდუქციის გამოშვების მოცულობის განაწილებაში, სადაც პრევალირებენ ქ. თბილისი და სხვა რეგიონები შემდეგი თანმიმდევრობით: ქ. თბილისი – 87.2%; იმერეთი – 7.0%; აჭარა – 3.4%; სამცხე-ჯავახეთი – 1.0%.

რეგიონების მიხედვით დასაქმებულთა რაოდენობაში პრევალირებენ ქ. თბილისი და სხვა რეგიონები შემდეგი თანმიმდევრობით: ქ. თბილისი – 62.1%; აჭარა – 15.1%; იმერეთი – 13.5%; კახეთი – 3.2%.

ანალოგიური ვითარებაა რეგიონების მიხედვით დაქირავებულთა რაოდენობის განაწილებაშიც, სადაც პრევალირებენ ქ. თბილისი და სხვა რეგიონები შემდეგი თანმიმდევრობით: ქ. თბილისი – 60.4%; აჭარა – 15.7%; იმერეთი – 14.4%; კახეთი – 3.4%.

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. როგორ შეიძლება დავაჯგუფოთ არაკომერციული საქმიანობა მისი მრავალფეროვანი სახეებიდან გამომდინარე?

2. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ არაკომერციული ორგანიზაციების საქმიანობის დაფინანსების ძირითადი წყაროები;

3. დაახასიათეთ არაკომერციული ორგანიზაციების ხარჯები;

4. რა სახით წარმოგვიდგება კაპიტალური ხარჯების კლასიფიკაცია;

5. რა სახით შეიძლება დაჯგუფდეს საგანმანათლებლო ორგანიზაციის ხარჯები;

6. რა ფაქტორები განაპირობებს არასამეწარმეო იურიდიული პირისთვის საგადასახადო შეღავათების დაწესებას?

7. როგორ წარმოებს არასამეწარმეო იურიდიული პირისთვის გრანტის სახით მიღებული შემოსავლების სამართლებრივი რეგულირება საქართველოში?

8. რა სახის საგადასახადო შეღავათებს ითვალისწინებს საქართველოს კანონმდებლობა არასამეწარმეო იურიდიული პირისთვის?

ტესტი

1. არაკომერციული საქმიანობა ძირითადად განისაზღვრება:

- ა) სახელმწიფო უსაფრთხოების, ჯანდაცვის და მატერიალური წარმოების და მომსახურების აუცილებლობით;
- ბ) საზოგადოების ინფორმირებულობის, საჯაროობის და სამართლიანობის უზრუნველყოფის აუცილებლობით;
- გ) საზოგადოებრივი საქონლის, მომსახურების და დოვლათის წარმოების და უზრუნველყოფის აუცილებლობით;
- დ) ინოვაციური საქონლის, მომსახურების და მაღალტექნოლოგიური პროდუქციის წარმოების აუცილებლობით.

2. არაკომერციული საქმიანობის სახეებისგან შესაძლო მოგების ან შემოსავლის გამოყენების ფინანსური მექანიზმი, მოწმობს, რომ მოცემული ფულადი სახსრები:

- ა) ნაწილდება ორგანიზაციის წევრებს შორის;
- ბ) მიემართება ან ორგანიზაციის განვითარებაზე, ან პირებზე, რომლებიც სარგებლობენ მისი მომსახურებით;
- გ) მიემართება სახელმწიფო ბიუჯეტში;
- დ) ნაწილდება ორგანიზაციის კონტროლთან დაკავშირებულ პირებს შორის.

3. ეკონომიკური კლასიფიკაციის მიხედვით, არაკომერციული ორგანიზაციის ხარჯები შეიძლება დაჯგუფდეს შემდეგი სახით:

- ა) „მიმდინარე ხარჯები“, „კაპიტალური ხარჯები“, „ცვალებადი ხარჯები“;
- ბ) „საორგანიზაციო ხარჯები“, „კაპიტალური ხარჯები“, „საოპერაციო ხარჯები“;
- გ) „მუდმივი ხარჯები“, „კრედიტების გაცემა, წილობრივი მონაწილეობა“, „რეორგანიზაციის ხარჯები“;
- დ) „მიმდინარე ხარჯები“, „კაპიტალური ხარჯები“, „კრედიტების გაცემა, წილობრივი მონაწილეობა“.

4. არაკომერციული ორგანიზაციების „მიმდინარე ხარჯების“ კატეგორიას არ განეკუთვნება:

- ა) ანაზღაურებების გადახდა;
- ბ) დანახარჯები საქონელსა და მომსახურებაზე;
- გ) მიწის და არამატერიალური მარაგების შეძენა;

დ) სუბსიდიები და სხვა მიმდინარე სატრანსფერტო გადასახდელები.

5. საქონლის შეძენა მარაგების შექმნის მიზნით, ძირითადი კაპიტალის შეძენა, ძირითადი კაპიტალის შექმნა, კაპიტალური რემონტი მიეკუთვნება არაკომერციული ორგანიზაციების ხარჯების შემდეგ ჯგუფს:

- ა) კაპიტალური ხარჯები;
- ბ) მიმდინარე ხარჯები;
- გ) საოპერაციო ხარჯები;
- დ) კრედიტების გაცემა,

6. საქართველოში მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად, არასამეწარმეო იურიდიული პირის მიერ მიღებული გრანტი:

- ა) იბეგრება მხოლოდ საშემოსავლო გადასახდით;
- ბ) თავისუფლდება მხოლოდ მოგების გადასახადით დაბეგურისგან;
- გ) თავისუფლდება მხოლოდ საშემოსავლო გადასახადით დაბეგურისგან;
- დ) თავისუფლდება მოგების და საშემოსავლო გადასახადით დაბეგურისაგან.

7. არასამეწარმეო იურიდიული პირისთვის ქონების გადასახადთან მიმართებით საქართველოს კანონმდებლობა ითვალისწინებს შემდეგ შედგენილებას:

- ა) არასამეწარმეო იურიდიული პირი არ იხდის ქონების გადასახადს;
- ბ) არასამეწარმეო იურიდიული პირი არ იხდის გადასახადს მხოლოდ მის საკუთრებაში არსებულ მიწაზე, აგრეთვე კანონით გათვალისწინებულ სარგებლობაში ან ფაქტობრივ მფლობელობაში მყოფ სახელმწიფო საკუთრების მიწაზე;
- გ) არასამეწარმეო იურიდიული პირები გათავისუფლებული არიან ქონების გადასახადის გადახდისგან, გარდა მიწისა და ეკონომიკური საქმიანობისთვის გამოყენებული ქონებისა;
- დ) არასამეწარმეო იურიდიული პირი ყოველგვარი შედგენილების გარეშე იბეგრება ქონების გადასახადით.

8. საზოგადოებრივი ორგანიზაციების შექმნის, რეგისტრაციისა და საქმიანობის ძირითადი სამართლებრივი ბაზა საქართველოში არის:

- ა) საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი;
- ბ) საქართველოს საგადასახადო კოდექსი;
- გ) ზოგადი ადმინისტრაციული კოდექსი;

დ) საქართველოს კანონი მეწარმეთა შესახებ.

9. არასამეწარმეო იურიდიული პირის სარეგისტრაციო მისაკრებელი შეადგენს:

ა) 50 ლარს;

ბ) 100 ლარს;

გ) 200 ლარს;

დ) 500 ლარს.

10. დეკლარირებული მონაცემების მიხედვით, საქართველოში 2010 წელს არაკომერციული ორგანიზაციების სექტორის ბრუნვის მოცულობის ყველაზე მნიშვნელოვანი ზრდა 2009 წელთან შედარებით შეიმჩნეოდა:

ა) ჯანმრთელობის დაცვისა და სოციალური დახმარების დარგში;

ბ) საფინანსო საქმიანობის დარგში;

გ) განათლების დარგში;

დ) სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევის დარგში.

თემა IX. საოჯახო მეურნეობათა (შინამეურნეობათა) ფინანსები

9.1 საოჯახო მეურნეობათა (შინამეურნეობათა) ფინანსების ცნება და არსი

ფინანსების შესახებ ლიტერატურაში თავდაპირველად გამოჩნდა ტერმინი *პირადი ფინანსები*, შემდეგ ეს ტერმინი გარდაიქმნა *მოსახლეობის ფინანსებში* (საოჯახო მეურნეობათა ფინანსები) და უკვე განიხილებოდა, როგორც საფინანსო სისტემის ცალკე რგოლი. უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის და სხვა ოფიციალურ გამოცემებში საოჯახო მეურნეობათა ფინანსების ნაცვლად (სინონიმად) გამოიყენება ტერმინი „შინამეურნეობა“. საქართველოს კანონი „საქართველოს მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შესახებ“ (2001 წლის 12 ოქტომბერი, მუხლი 1) შინამეურნეობას შემდეგნაირად განმარტავს – საზოგადოების ძირითადი მეურნეობრივი საყოფაცხოვრებო უჯრედი – ადამიანთა ერთობლიობა, რომელიც ექვემდებარება ერთ საცხოვრებელ ერთეულზე ერთობლივი ცხოვრების საერთო წესებს და ერთმანეთთან დაკავშირებულია საერთო ბიუჯეტით (მისი ნაწილით), ნათესაური ან/და არანათესაური ურთიერთობებით (შინამეურნეობა შეიძლება შედგებოდეს ერთი პირისგანაც).

საოჯახო მეურნეობათა ფინანსები ჯერჯერობით არ წარმოადგენს საფინანსო სისტემის პრიორიტეტულ რგოლს, მაგრამ საბაზრო ურთიერთობების განვითარების პირობებში მიმდინარეობს მათი როლის გაძლიერება, ვინაიდან საოჯახო მეურნეობები:

- წარმოადგენენ წარმოების ზოგიერთი საშუალებების მესაკუთრეებს;

- ბაზარზე გამოდიან საწარმოების მიერ წარმოებული საქონლის და მომსახურების ძირითად მყიდველებად;

- საწარმოებს ამარაგებენ წარმოების საშუალებებით;

- ფინანსური აქტივების შეძენის გზით ზოგავენ ეკონომიკაში შექმნილი ერთობლივი შემოსავლის ნაწილს და სხვა.

საოჯახო მეურნეობების ქვეშ ზოგადად იგულისხმება ადამიანთა-ნათესავთა ჯგუფი, რომლებიც ეწევიან საერთო მეურნეობას, ცხოვრობენ ერთად და იღებენ ეკონომიკურ, მათ შორის, ფინანსურ გადაწყვეტილებებს. უმეტეს შემთხვევებში, საოჯახო მეურნეობა - ეს არის ოჯახი. თუმცა ოჯახისგან განსხვავებით საოჯახო მეურნეობა შესაძლოა მოიცავდეს იმ ადამიანებსაც, რომლებიც არ არიან ერთმანეთის ნათესავები (მოსამსახურეები, ფერმერულ მეურნეობაში დაქირავებული მუშაკები და ა. შ.) და შეაქვთ თავიანთი წვლილი საოჯახო მეურნეობის შემოსავალში. საოჯახო მეურნეობა ასევე შეიძლება შედგებოდეს მხოლოდ ერთი ადამიანისგანაც, რომელსაც გააჩნია საკუთარი შემოსავალი.

საოჯახო მეურნეობის ფინანსები - არის ეკონომიკური ურთიერთობები, რომლებიც ყალიბდება ფულადი სახსრების ფონდების შექმნისა და გამოყენებისას საოჯახო მეურნეობის წევრებისთვის ცხოვრების მატერიალური და სოციალური პირობების უზრუნველყოფის და მათი კელაფ-წარმოების მიზნით.

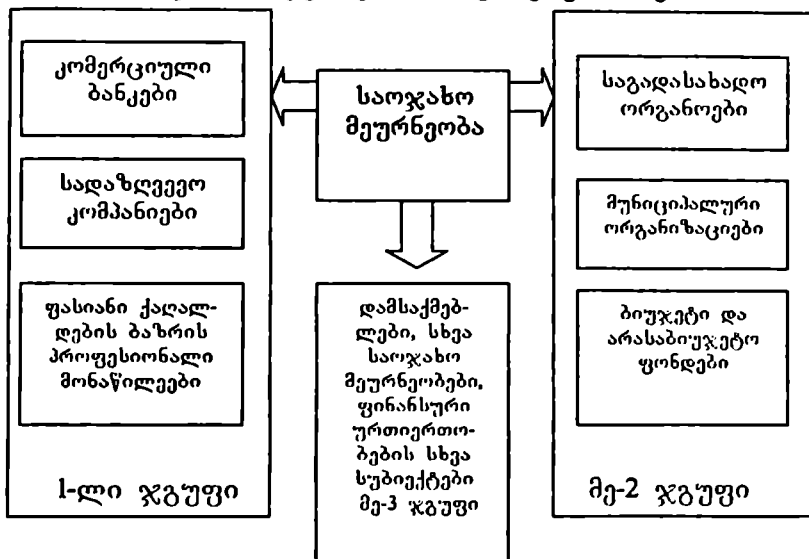
საოჯახო მეურნეობათა ფინანსები, როგორც ეკონომიკური ურთიერთობები, ფრიად მრავალფეროვანია, ადგილი აქვთ კელაფწარმოებითი პროცესის ყველა სტადიაზე, მეურნეობრიობის ყველა დონეზე და შეხებაში არიან საბიუჯეტო სფეროსთან. მათი კლასიფიცირება შესაძლებელია ორ ძირითად ჯგუფად:

- შიდა ფინანსები - ეს არის ურთიერთობები, რომლებიც წარმოიქმნება თვითონ მონაწილეებს შორის ფულადი ფონდების ფორმირების გამო და გააჩნიათ სხვადასხვა მიზნობრივი დანიშნულება. მიზნებს შეიძლება წარმოადგენდეს:

- ფულადი რეზერვების წარმოქმნა;
- კაპიტალური დანახარჯების დონის ზრდა;
- საოჯახო მეურნეობის მონაწილეთა განათლებაში სახსრების ინვესტირება და სხვა.

- გარე ფინანსების სისტემა შეიძლება გამოვსახოთ შემდეგი სახით (იხ. ნახ. 9.1.1):

საოჯახო მეურნეობათა გარე ფინანსები

პირველი ჯგუფი – ეს არის ურთიერთობები საფინანსო-საკრედიტო სფეროში, მაგალითად, სამომხმარებლო სესხის გაცემა და დაბრუნება, აქციების და ობლიგაციების ყიდვა ან გაყიდვა, სადაზღვევო ფონდების ფორმირება სავალდებულო ან ნებაყოფლობით საფუძველზე.

მეორე ჯგუფი – ეს არის ურთიერთობები სახელმწიფო ორგანოებთან, ბიუჯეტთან, არასაბიუჯეტო ფონდებთან, რომლებიც მაგალითად წარმოიქმნება საოჯახო მეურნეობების მონაწილეთა მიერ გადასახადების გადახდისას, საყოფაცხოვრებო-კომუნალური მომსახურების და სკოლამდელი აღზრდის მომსახურების გადახდისას. ამ ჯგუფში შეიძლება ასევე აღენიშნოს ფულადი სახსრების უკან მოძრაობა, მაგალითად, საოჯახო მეურნეობათა მონაწილეებისთვის სხვადასხვა დახმარებების და კომპენსაციების გადახდისას.

მესამე ჯგუფი – ეს არის საოჯახო მეურნეობათა ურთიერთობები საბაზრო ურთიერთობების სხვა სუბიექტებთან. მათ შეიძლება მიეკუთვნოს, კერძოდ,

დამსაქმებელთან ურთიერთობები ხელფასის ან მატერიალური დახმარების გადახდის გამო.

საოჯახო მეურნეობებს შეუძლიათ გააერთიანონ საკუთარი ფინანსური რესურსები სხვა საოჯახო მეურნეობებთან, საწარმოებთან, მაგალითად გახდნენ ფონდების მონაწილეები. ასოციაციების და საზოგადოებრივი გაერთიანებების წევრები.

საოჯახო მეურნეობათა ფინანსების წარმოქმნის სფეროს მთლიანი შიდა პროდუქტის განაწილების მესამე სტადია წარმოადგენს. ფინანსების მონაწილეთა წრე განისაზღვრება თვითონ საოჯახო მეურნეობის მიერ, მისი წევრების რიცხოვნებით, ასაკობრივი მახასიათებლებით, საცხოვრებელი ადგილით, სამეურნეო საქმიანობის თავისებურებებით. ფინანსებზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საოჯახო მეურნეობის ფუნქციონირების წესი, მისი შრომისუნარიანი ნაწილის მისწრაფებები.

საოჯახო მეურნეობათა ფინანსების ფუნქციების განმასხვავებელი თავისებურებები. საოჯახო მეურნეობათა ფინანსების სოციალურ-ეკონომიკური არსი მათ ფუნქციებში ვლინდება. ეს ფუნქციებია: გამანაწილებელი, საკონტროლო და მარეგულირებელი.

მიუხედავად იმისა, რომ ამ ფუნქციების დასახელებები საფინანსო სისტემის სხვა რგოლების ფუნქციების დასახელებების მსგავსია, მათ გააჩნიათ გარკვეული თავისებურებები. ასე მაგალითად, გამანაწილებელი ფუნქციის ფარგლებში საოჯახო მეურნეობათა ფინანსები უზრუნველყოფენ მათ მონაწილეთა შორის ფულად და ნატურალური ფორმით მთლიანი შიდა პროდუქტის (მშპ) ღირებულების შემდგომ განაწილებას. ეს განაწილება არ არის რეგლამენტირებული რაიმე ნორმატიული აქტებით ან კანონმდებლობით. შემოსავალი ნაწილდება ყველა მონაწილეს შორის, არასრულწლოვანთა და არამომუშავეთა ჩათვლით. არსებობს საოჯახო მეურნეობათა შემოსავლების სხვადასხვა შეფასებები. მთლიანად საქართველოში ფულადი შემოსავლები ერთ სულ მოსახლეზე 2004-2010 წლებში გაიზარდა 193.5%-ით (92.3 ლარიდან 178.6 ლარამდე), ხოლო სამომხმარებლო ფასები 151.7%-ით. ამგვარად, რეალური

ფულადი შემოსავლები ერთ სულ მოსახლეზე აღნიშნულ წლებში გაიზარდა არა 193.5%-ით, არამედ 141.8%-ით²⁵.

საქართველოში რეგიონების მიხედვით მოსახლეობის შემოსავლების განაწილება არათანაბარია: შემოსავლების ოდენობა მკვეთრად განსხვავდება ქალაქად და სოფლად მცხოვრებ ადამიანთა შორის. მაგალითად, 2010 წლის სტატისტიკური მონაცემების თანახმად, საშუალო თვიური ფულადი შემოსავალი ერთ შინამეურნეობაზე შეადგენდა ქალაქში – 708.2 ლარს, სოფელში – 428.9 ლარს²⁶.

ამგვარად, გამანაწილებელი ფუნქციის შესრულებით საოჯახო მეურნეობათა ფინანსები მატერიალური რესურსებით უზრუნველყოფენ ქვეყანაში სამუშაო ძალის კელაქ-წარმოების პროცესის უწყვეტობას. სწორედ ამ ფუნქციის საშუალებით ხდება თითოეული ადამიანის იმ რესურსებით უზრუნველყოფა, რომლებიც აუცილებელია მისი სიცოცხლისთვის.

ფინანსების საკონტროლო ფუნქციაზე საუბრისას შეიძლება აღვნიშნოთ, რომ შემოსავლების განაწილებაზე, ფონდების სახსრების მიზნობრივ გამოყენებაზე და ა.შ. კონტროლის მდგომარეობა განპირობებულია საოჯახო მეურნეობაში არსებული საკმაოდ რთული პიროვნული ურთიერთობებით ასაკში, ხასიათის თვისებებში, ადამიანთა ჩვევებში, მათ მოთხოვნილებების დონეებში განსხვავებების გამო. საოჯახო მეურნეობის სხვადასხვა მონაწილეთა ეკონომიკური ინტერესების შეთანხმება მიიღწევა მათი თვითრეგულირებით (მარეგულირებელი ფუნქცია), რომლის ქვეშ ამ შემთხვევაში იგულისხმება არსებული შემოსავლიდან იმ წილის შესაძლო ცვლილება, რომელიც მოქალაქე საოჯახო მეურნეობის თითოეულ წევრზე.

საოჯახო მეურნეობათა ფინანსების ფუნქციად შეიძლება განვიხილოთ ისეთი სპეციფიკურიც, როგორიცაა საინვესტიციო ფუნქცია. ერთის მხრივ, საოჯახო მეურნეობების კაპიტალიზირებული შემოსავლები შესაძლებელია გამოყენებულ იქნეს როგორც მრავალფეროვან საფინანსო ინსტრუმენტებში (აქციები, ობლიგაციები)

²⁵ <http://www.geostat.ge>

²⁶ <http://www.geostat.ge>

დაბანდებები, ხოლო მეორეს მხრივ, შემოსავლები შესაძლოა განხილულ იქნეს როგორც ქვეყნის ეკონომიკაში ინვესტირების წყარო. საშუალოდ ქვეყნის მასშტაბით შრომის ანაზღაურება ჯერჯერობით დაბალ დონეზე რჩება, რის გამოც საოჯახო მეურნეობების კაპიტალიზირებული შემოსავლები მეტ წილად მიემართება საბანკო სფეროში, და არა წარმოების განვითარებაზე საინვესტიციო პროექტების ფარგლებში.

ფინანსური რესურსები და ფინანსური გადაწყვეტილებების მიღება საოჯახო მეურნეობებში. საოჯახო მეურნეობათა ფინანსური რესურსები წარმოადგენს ქონების ერთობლიობას, მათ განკარგულებაში არსებული ფულადი სახსრების და ფინანსური აქტივების ჩათვლით.

საოჯახო მეურნეობათა ფინანსური რესურსების სტრუქტურა შესაძინევად განსხვავდება საწარმოთა ფინანსური რესურსების სტრუქტურისგან. საოჯახო მეურნეობათა ქონების შემადგენლობაში ჭარბობს საყოფაცხოვრებო მოხმარების საგნები, რომლებიც გამოიყენება ყოველდღიურ ცხოვრებაში, ხოლო აქტივების შემადგენლობაში, როგორც წესი, არ არის არამატერიალური აქტივები, მარაგები, დებიტორული დავალიანება და ა. შ.

საოჯახო მეურნეობათა ქონებას შეიძლება მიეკუთვნოს უძრავი ქონება, მიწის ნაკვეთები, ავტოსატრანსპორტო საშუალებები, ნაღდი ფულადი. სახსრები, საიუველირო ნაწარმი, საყოფაცხოვრებო ტექნიკა და ა. შ., ხოლო აქტივებს (ის, რასაც რეალურად საოჯახო მეურნეობების წევრთა მონაწილეობის გარეშე შეუძლია შემოსავლის მოტანა) – მოკლევადიანი (მაგალითად, დეპოზიტები, ანაბრები ბანკში) და გრძელვადიანი (საწარმოთა აქციები, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები და სხვა) ფინანსური დაბანდებები.

საოჯახო მეურნეობათა ფინანსური რესურსების სტრუქტურას ქმნიან ფულადი სახსრები, რომლებიც განკუთვნილია:

- მიმდინარე ხარჯების დასაფარავად;
- კაპიტალური ხარჯების დასაფარავად (მომავალში);
- უძრავ და მოძრავ ქონებაში, აგრეთვე ფულად ნაზოგებში (ბანკში) დასაბანდებლად.

საოჯახო მეურნეობათა ფინანსური რესურსების სტრუქტურაში შესაძლოა შედიოდეს ასევე ქონების და ფინანსური დაბანდებების სხვა ფორმები.

განსახილველი რესურსების თავდაპირველი ნაწილი, როგორც წესი, ყალიბდება უსასყიდლო საფუძველზე; საოჯახო მეურნეობები უკვე დასაწყისშივე ფლობენ გარკვეულ, ადრე დაგროვებულ ფინანსურ რესურსებს, რომლებიც მათ გადაეცემათ მემკვიდრეობით ან ჩუქების შედეგად. ფინანსური რესურსების სხვა წყაროები შეიძლება იყოს:

- საოჯახო მეურნეობის უკვე არსებული შემოსავალი;
- სამომხმარებლო კრედიტი;
- სოციალური ტრანსფერტები;
- შემთხვევითი, არარეგულარული შემოსულობები (მოგებები ლატარიაში, დამსაქმებლის მხრიდან მატერიალური დახმარება, საგნების გაყიდვიდან შემოსულობები, სხვა ფიზიკურ პირებზე გაცემული სესხებიდან შემოსავლები და ა.შ.).

ისევე როგორც ნებისმიერი ეკონომიკური სუბიექტი, საოჯახო მეურნეობები იღებენ გარკვეულ ფინანსურ გადაწყვეტილებებს ფინანსური რესურსების მართვის კუთხით. საოჯახო მეურნეობებში მსგავსი გადაწყვეტილებები დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე, რომელთაგან ძირითადია:

- 1) მიმდინარე და პერსპექტიული მიზნები და ამოცანები;
- 2) საოჯახო მეურნეობის წევრებს შორის პირადი ურთიერთობები;
- 3) საოჯახო მეურნეობის შემოსავლების დონე;
- 4) საოჯახო მეურნეობის წევრთა რისკებისადმი მიდრეკილება;
- 5) გარემო, რომელშიც ფუნქციონირებს საოჯახო მეურნეობა.

ჩამოთვლილი ფაქტორებიდან სამეურნეო საქმიანობაზე და კეთილდღეობაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს გარემო: საოჯახო მეურნეობის წევრების შემოსავლების საკანონმდებლო რეგულირება და გადასახადებით დაბეგვრა, მოსახლეობის დასაქმების რეგიონალური თავისებურებები, სოციალური უზრუნველყოფის დონე, კომუნალური გადასახდელების ოდენობა და ა. შ. მესამე ფაქტორის გავლენა განისაზღვრება საოჯახო მეურნეობის წევრების

შრომითი საქმიანობის სფეროთი (ანაზღაურებადი სამუშაოები ეკონომიკის საზოგადოებრივ და კერძო სექტორებში, არაანაზღაურებადი სამუშაოები დამხმარე მეურნეობებში). ბიზნესის ორგანიზაციებისგან განსხვავებით, აქ უფრო მაღალია არაანაზღაურებადი სამუშაოების ხვედრითი წილი. ანაზღაურებად და არაანაზღაურებად სამუშაოთა წილების შეფარდება დამოკიდებულია საოჯახო მეურნეობის წევრთა შემადგენლობაზე. მაგალითად, დიდი რაოდენობის შრომისუუნარო წევრიან და მრავალშვილიან ოჯახებში არაანაზღაურებად სამუშაოთა წილი უფრო მაღალია. მეორეს მხრივ, რაც უფრო მაღალია ანაზღაურებადი სამუშაოების წილი, მით მაღალია საოჯახო მეურნეობაში შემოსავლების დონე.

საოჯახო მეურნეობის მიერ ფინანსური გადაწყვეტილებები ფინანსური რესურსების ფარგლებში მიიღება და მათ შორის შესაძლებელია სამი ძირითადი ტიპის გამოყოფა:

- **საინვესტიციო ფინანსური გადაწყვეტილებები**, რომლებსაც იღებენ ახალი უძრავი ქონების, სატრანსპორტო საშუალებების, ძვირადღირებული საყოფაცხოვრებო ტექნიკის, ავეჯის, ფასიანი ქაღალდების და ა.შ. შეძენის მიზნით. შეძენილი ობიექტების გარკვეული ნაწილი მოიტანს შემოსავლებს, რომლებიც შეიძლება კლასიფიცირდეს, როგორც საინვესტიციო;

- **ხელფასთან დაკავშირებული ფინანსური გადაწყვეტილებები**, რომლებსაც იღებენ საოჯახო მეურნეობის დასაქმებულ წევრთა რაოდენობის, აგრეთვე მათი სამუშაო ადგილის და სახეების განსაზღვრის, სამუშაო დროის ოპტიმალური ფონდის ფორმირების მიზნით. ასეთი გადაწყვეტილებებიდან მიღებული შემოსავლები განისაზღვრება ხელფასის სახით;

- **სოციალური ფინანსური გადაწყვეტილებები**, რომლებიც მიიღება ბავშვების აღზრდის, საგანმანათლებლო დონის ამაღლების, სრულყოფილი დასვენებისა და მკურნალობისათვის პირობების შექმნის და ა.შ. მიზნით. ამ შემთხვევაში შემოსავლები შესაძლოა მიღებულ იქნეს მისი კვლავ დასაქმებული წევრების შრომის, უფრო მაღალანაზღაურებად სამუშაოზე გადასვლის, დამატებითი სამუშაოს გაწევის შედეგად.

ფინანსური გადაწყვეტილებები საოჯახო მეურნეობებში განსხვავდება სამეურნეო სუბიექტების (კორპორაციების) ფინანსური გადაწყვეტილებებისგან არა მხოლოდ მიზნობრივი მიმართულებით, არამედ თვით ამ გადაწყვეტილებათა მიღების მექანიზმით. მაგალითად, თუ სამეურნეო სუბიექტები (კორპორაციები) ფინანსური მენეჯმენტის მეთოდების მთელ სისტემას გამოიმუშავენ, საოჯახო მეურნეობებში ფინანსური გადაწყვეტილებები ხშირად ინტუიციით მიიღება, ცხოვრებისეული გამოცდილების საფუძველზე და აქვთ არაფორმალური ხასიათი.

საოჯახო მეურნეობების ფინანსური გადაწყვეტილებები უპირველეს ყოვლისა მიიღება ფულადი შემოსავლების გამოყენებასთან მიმართებით. სხვადასხვა ქვეყნებში მიმდინარე ხარჯების და დანაზოგების ურთიერთშეფარდება განსხვავდება. მაგალითად, აშშ-ში საოჯახო მეურნეობები საკუთარი შემოსავლების მნიშვნელოვან ნაწილს აბანდებენ კორპორატიულ ფასიან ქაღალდებში, ხოლო გერმანიაში ათავსებენ ბანკში პროცენტების მიღების მიზნით. საქართველოში შემოსავლების უმეტესი ნაწილი იხარჯება აუცილებელ გადასახდელებზე (მათ შორის კომუნალურზე) და მოხმარებაზე (დანახარჯები კვებაზე, ტანსაცმელზე, მომსახურებაზე და ა.შ.).

9.2 საოჯახო მეურნეობების შემოსავლების მნიშვნელობა, შემადგენლობა და მაჩვენებლები

საოჯახო მეურნეობების შემოსავლები – არის ფულადი სახსრების და მატერიალური კეთილდღეობის ჯამი, რომლებიც მიიღეს ან აწარმოეს საოჯახო მეურნეობებმა დროის გარკვეულ მონაკვეთში. შემოსავლები მოიცავს: შრომის ანაზღაურებას, შემოსავლებს სამეწარმეო საქმიანობიდან, პენსიებს, სტიპენდიებს, სხვადასხვა დახმარებებს, შემოსავლებს ქონების გამოყენებიდან, დივიდენდებს საბანკო ანაბრებზე, სახსრებს ფასიანი ქაღალდების, მოძრავი და უძრავი ქონების გაყიდვიდან და სხვა.

საოჯახო მეურნეობების (მოსახლეობის) შემოსავლების სიდიდეზე არსებით გავლენას ახდენს ისეთი ფაქტორები, როგორიცაა ხელფასის ოდენობა, საცალო ფასების დინამიკა, სამომხმარებლო ბაზრის საქონლით გაჯერების ხარისხი და სხვა. შემოსავლების კლასიფიკაცია მოცემულია ნახ. 9.2.1-ზე:

მოსახლეობის შემოსავლების ღონის და დინამიკის შეფასებისთვის მსოფლიო პრაქტიკაში გამოიყენება სტატისტიკური მაჩვენებლები:

- ნომინალური შემოსავლები – ეს არის საოჯახო მეურნეობის მიერ გარკვეული პერიოდის განმავლობაში ფულადი სახით მიღებული შემოსავლები. ამასთან, განასხვავებენ დარიცხულ ნომინალურ შემოსავლებს და ფაქტობრივად მიღებულს;

- არსებული (რეალური) შემოსავლები (შემოსავლები, რომლებიც რჩება საოჯახო მეურნეობების განკარგულებაში) – ეს არის შემოსავლები, რომლებიც შეიძლება გამოყენებულ იქნეს პირადი მოხმარებისთვის და დანაზოგებისთვის. ეს შემოსავალი ნაკლებია ნომინალური შემოსავლების სიდიდეზე გადასახადების და სავალდებულო გადასახდელების ჯამის ოდენობით;

- ერთობლივი შემოსავლები – ფულადი და ნატურალური შემოსავლების საერთო ჯამი მათი შემოსულობების ყველა წყაროს მიხედვით, სოციალური

ფონდებიდან უფასო, შეღავათიანი მომსახურებების ღირებულების გათვალისწინებით.

საოჯახო მეურნეობების შემოსავლების კლასიფიკაცია

ნახ. 9.2.1

საკლასიფიკაციო ნიშანი	შემოსავლების სახეები კლასიფიკაციის თანახმად
1	2
1. შემოსავლების ფორმა	1. ფულადი შემოსავლები. 2. შემოსავლები ნატურალური ფორმით
2. შემოსავლების, შემოსულობების წყარო	1. ხელფასი (წყარო – დამსაქმებელი) 2. პენსიები, დახმარებები, სოციალური გადახდები და სხვა (წყარო – ბიუჯეტი) 3. მეწარმეობრივი შემოსავლები (წყარო – მოგება მეწარმეობრივი საქმიანობიდან) 4. შემოსავლები პირად ქონებასთან დაკავშირებული ოპერაციებიდან (წყარო – იურიდიული პირების მიერ პირადი ქონების იჯარა) 5. ფულადი შემოსავლები (დივიდენდები, პროცენტები) საფინანსო-საკრედიტო სფეროში ან ორგანიზაციების საქსედებო კაპიტალში მონაწილეობიდან (წყარო – საბანკო ანაბარი, შენატანი საქსედებო კაპიტალში, ფასიანი ქაღალდები) 6. შემთხვევითი შემოსავლები (წყაროები – არ არის განსაზღვრული)

3. წარმოადგენს თუ არა შემოსავლები შრომის შედეგს	1. გამომუშავებული შემოსავლები 2. მიღებული შემოსავლები
4. შემოსავლების გამოყენება სტატისტიკური გაზომვის საშუალებად	1. ერთობლივი შემოსავლები 2. არსებული შემოსავლები 3. ნომინალური შემოსავლები 4. რეალური შემოსავლები

განხილულ მანიევრებლებთან ერთად სტატისტიკაში ასევე გამოიყენება შემდეგი ინდიკატორები: საბიუჯეტო საარსებო მინიმუმი, შრომის მინიმალური ანაზღაურება, საშუალო ხელფასი, საშუალო შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე, მსყიდველობითი უნარი, სამომხმარებლო ხარჯები საშუალოდ ერთ ადამიანზე და ა.შ. მაგალითად, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მონაცემების თანახმად, 2011 წლის დეკემბერში საარსებო მინიმუმის სიდიდე მომხმარებელთა ცალკეული ჯგუფებისთვის საქართველოში საშუალოდ შეადგენდა: საშუალო მომხმარებლისთვის - 139 ლარს; საშუალო ოჯახისთვის - 2633 ლარს; შრომისუნარიანი მამაკაცისთვის - 156.9 ლარს²⁷;

„გამომუშავებული“ შემოსავლების დახასიათება. საოჯახო მეურნეობების შემოსავლების სტრუქტურაში ძირითადი წილი ე. წ. „გამომუშავებულ“ შემოსავლებს ეკუთვნის. მეურნეობის წევრები შეიძლება დაკავებული იყვნენ:

- საბიუჯეტო სფეროში, სახელმწიფო ან მუნიციპალურ სამსახურში;
- სახელმწიფო ან მუნიციპალურ საწარმოებში;

²⁷ <http://www.geostat.ge>

- კერძო ან ერთობლივ საწარმოებში, ფირმებში, წარმომადგენლობებში;

- ინდივიდუალური მეწარმეების რანგში.

ეკონომიკის სახელმწიფო და კერძო სექტორებში შრომის ანაზღაურება შეიძლება განხორციელდეს:

1) დარიცხული (ძირითადი) ხელფასის სახით, მათ შორის შრომის ანაზღაურების არსებული სისტემების მიხედვით;

2) დანამატის სახით ზეგანაკვეთურ სამუშაოზე, სამუშაოზე ღამის ან არასამუშაო საათებში, დასვენების და სადღესასწაულო დღეებში;

3) პრემიების, ერთჯერადი გადახდების სახით;

4) ყოველწლიური და დამატებითი ხელფასების ანაზღაურების სახით;

5) დროებითი შრომისუუნარობის, ფეხმძიმობისა და მშობიარობისთვის შეწევნებისა და მატერიალური დახმარების სახით.

გარდა ამისა, მუშაკებს აუნაზღაურდებათ სამივლინებო ხარჯები, სამსახურიდან გათავისუფლებისას მიეცემათ დამატებითი დახმარებები. სახელმწიფო სექტორში აგრეთვე შესაძლებელია დანამატები ნამსახურებ წლებზე, ვალდებულებების შეთავსებაზე, მაღალ პროფესიონალიზმზე, სპეციალური განათლების ქონაზე, ასევე კვების და სპეცტანსაცმლის ღირებულების ანაზღაურება, ხოლო კერძო სექტორში – საწესდებო კაპიტალში მონაწილეობაზე შემოსავლების გადახდა (მაგალითად, დივიდენდების გადახდა).

გამომუშავებული შემოსავლების ძირითადი ნაწილი საოჯახო მეურნეობის შენახვაზე იხარჯება, ხოლო მეორე ნაწილი მუშაკების მიერ იქნება გამოყენებული მათ მიერ სამსახურებრივი მოვალეობების შესასრულებლად. გამომუშავებული შემოსავლები იბეგრება გადასახადით – ფიზიკურ პირებზე საშემოსავლო გადასახადით. საბიუჯეტო სფეროში შრომის ანაზღაურების ერთ-ერთ თავისებურებას წარმოადგენს სატარიფო სისტემის გამოყენება. სატარიფო სისტემაში შედის შემდეგი ელემენტები: სატარიფო განაკვეთები, სატარიფო ბადეები, სატარიფო კოეფიციენტები და ა. შ. მათი საშუალებით ხდება ხელფასის დიფერენცირება შრომის სირთულის და მუშაკთა კვალიფიკაციის მიხედვით.

დასასრულს, მოკლედ დავახასიათოთ საოჯახო მეურნეობების მიერ სამეწარმეო საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლები. მათ მიეკუთვნება ნებისმიერი სახის შემოსავლები როგორც ბიზნესის ორგანიზებულად წარმოების ფარგლებში (დარეგისტრირებული საწარმოები, კერძოდ ინდივიდუალური საწარმოები, მცირე საწარმოები), ისე ბიზნესის არაორგანიზებულად წარმოების ფარგლებში (კერძო არაორგანიზებული ვაჭრობა, სახლში წარმოება, კუსტარული წარმოება, კერძო მომსახურების გაწევა დარეგისტრირების გარეშე).

შინამეურნეობების შემოსავლების დინამიკა და სტრუქტურა საქართველოში. საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს მონაცემების თანახმად, 2010 წელს საქართველოში საშუალო თვიურმა შემოსავლებმა (ფულადი და არაფულადი სახსრები, სულ) ერთ შინამეურნეობაზე 651,2 ლარი შეადგინა, რაც 14,4%-ით აღემატება 2009 წლის ანალოგიურ მაჩვენებელს. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის ინფორმაციით, 2009 წელს აღნიშნული მაჩვენებლის წლიური ზრდა 2008 წელთან მიმართებით 5,3%-ს შეადგენდა. საშუალო თვიური შემოსავლები ერთ სულზე გაანგარიშებით 2010 წელს, 2009 წელთან შედარებით 15,6%-ით გაიზარდა და 178,6 ლარი შეადგინა²⁸.

აღსანიშნავია, რომ 2002 წლის შემდეგ, საშუალო თვიური შემოსავლების ზრდის უფრო მაღალი მაჩვენებელი მხოლოდ 2008 წელს იყო დაფიქსირებული. შინამეურნეობების შემოსავლების ძირითად წყაროს წარმოადგენს ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერტები, რომლის წილიც 2010 წელს, გასულ წელთან შედარებით 0,3 პროცენტული პუნქტით შემცირდა და 74% შეადგინა. შინამეურნეობის შემოსავლებში სტაბილურად მცირდება არაფულადი შემოსავლების წილი, რომლის მნიშვნელობა 2010 წელს 12,6%-მდე შემცირდა.

2010 წელს, ქალაქის მოსახლეობის მთლიანი შემოსავლების 82,6% შეადგინა ფულადმა შემოსავლებმა და

²⁸ <http://www.economy.ge>

ტრანსფერტებმა. რაც შეეხება, სოფლის მოსახლეობას, მათი შემოსავლების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო, ფულად შემოსავლებთან და ტრანსფერტებთან ერთად, არაფულადი შემოსავლებიცაა.

2010 წელს, სოფლის მოსახლეობის მთლიანი შემოსავლის 62,8%-ს წარმოადგენდა ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერტები, ხოლო 24,5%-ს არაფულადი შემოსავლები. 2010 წელს, გასულ წელთან შედარებით, ქალაქის მოსახლეობის საშუალო თვიური შემოსავლები ერთ შინამეურნეობაზე 12,6%-ით, ხოლო ერთ სულზე 14,2%-ით გაიზარდა და შესაბამისად, 733,8 და 204,5 ლარი შეადგინა. იმავე პერიოდისთვის, სოფლის მოსახლეობისთვის ანალოგიური მაჩვენებელი ერთ შინამეურნეობასე - 16,7%-ით, ხოლო ერთ სულზე 17,6%-ით გაიზარდა და შესაბამისად, 568,1 და 153,4 ლარი შეადგინა.

აღნიშნულ პერიოდში, შინამეურნეობების შემოსავლების პროცენტული ზრდა ქალაქის მოსახლეობაში უფრო მაღალი იყო, ვიდრე სოფლის მოსახლეობაში. ფულადი შემოსავლებისა და ტრანსფერტების სტრუქტურაში დიდი წილი უჭირავს დაქირავებული შრომიდან მიღებულ შემოსავლებს, ასევე პენსიებს, სტიპენდიებსა და დახმარებებს, საჩუქრად მიღებულ ფულს და თვითდასაქმებიდან მიღებულ შემოსავლებს. ფულადი შემოსავლებისა და ტრანსფერტების პროცენტული განაწილება განსხვავდება ქალაქისა და სოფლის მოსახლეობაში. კერძოდ, ქალაქის მოსახლეობის ფულად შემოსავლებსა და ტრანსფერტებში 51,2% უკავია დაქირავებული შრომიდან მიღებულ შემოსავლებს, მაშინ როდესაც, ამ ტიპის შემოსავლების პროცენტული წილი სოფლის მოსახლეობაში 27,5%-ს შეადგენს. სოფლის მოსახლეობის ფულად შემოსავლებსა და ტრანსფერტებში მნიშვნელოვანი წილი უკავია პენსიებს, სტიპენდიებსა და დახმარებებს (25,8%), სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან მიღებულ შემოსავლებს (19,9%) და საჩუქრად მიღებულ ფულს (14,1%).

სამწუხაროდ, საქართველოში საოჯახო მეურნეობების საქმიანობა ჯერ კიდევ მეტწილად ხასიათდება არაორგანიზებული ხასიათით, შემოსავლების დაფარვის მცდელობით, დაბალხარისხიანი, ზოგჯერ კი ჯანმრთელობისათვის

სახიფათო საქონლის და მომსახურების გაყიდვით. განსაკუთრებით გაგრცელებულია მომსახურებები, რომლებიც მაღალ შემოსავლიანია და სარგებლობენ მაღალი მოთხოვნით. მაგალითად, ავტომობილების და შენობების რემონტი, ბინათმშენებლობა, კერძო რეპეტიტორობა, მედიკამენტების დამზადება-გაყიდვა, კერძო ავტოსატრანსპორტო მომსახურება და ა. შ.

სხვა „მიღებული“ შემოსავლები. საოჯახო მეურნეობების სხვა შემოსავლებს შორის შეიძლება გამოეყოთ შემოსავლები პირად ქონებასა და ფულად სახსრებთან დაკავშირებული ოპერაციებიდან. ასე, შემოსავლები პირად ქონებასთან დაკავშირებული ოპერაციებიდან მოიცავს საცხოვრებელი ფართების, მიწის ნაკვეთების, ავტოტრანსპორტის, საყოფაცხოვრებო ან კომპიუტერული ტექნიკის გაყიდვას ან იჯარით გაცემას. ქონების გაყიდვა წარმოადგენს პირადი ქონების გამოყენების ყველაზე ნაკლებ სარფიან ფორმას, გააჩნია ერთჯერადი ხასიათი და იწვევს მფლობელის ქონების საერთო ღირებულების შემცირებას. ქონების იჯარით გაცემა საშუალებას იძლევა ინფლაციისგან ნაწილობრივ მაინც იქნეს დაცული საოჯახო მეურნეობის შემოსავლები და ამ დროს ქონების საერთო ღირებულება არ მცირდება.

ფულად სახსრებთან დაკავშირებული ოპერაციებიდან მიღებული შემოსავალი წარმოიქმნება მათი ფასიან ქაღალდებში დაბანდების, შემდგომი გაყიდვის მიზნით უცხოური ვალუტის შეძენის, ბანკში ანაბრების შეტანის, ავტოსატრანსპორტო მომსახურების გაწევის მიზნით მოძრავი ქონების შეძენის და ა. შ. შედეგად.

ამ ჯგუფის შემოსავლების წილი და მნიშვნელობა საოჯახო მეურნეობების საერთო შემოსავლებში ყოველწლიურად მატულობს. ასე, საქართველოს ეროვნული ბანკის მონაცემებით²⁹, ფიზიკური პირების დეპოზიტები ბანკების საღარე და სავალუტო ანგარიშებზე 2003 წლის 1 იანვრისთვის შეადგენდა: საღარე ანგარიშებზე – 12227 ლარს, სავალუტო ანგარიშებზე – 255463 ლარს; 2005 წლის 1

²⁹ <http://nbg.ge/index.php?m=351>

იანვრისთვის: სალარე ანგარიშებზე - 46349 ლარს, სავალუტო ანგარიშებზე - 466905 ლარს; 2011 წლის 1 იანვრისთვის: სალარე ანგარიშებზე - 477015 ლარს, სავალუტო ანგარიშებზე - 2164425 ლარს. 2012 წლის 1 იანვრისთვის: სალარე ანგარიშებზე - 618638 ლარს, სავალუტო ანგარიშებზე - 2530259 ლარს. ზრდის ტემპმა ბოლო ერთი წლის განმავლობაში შეადგინა სალარე ანგარიშებზე - 129.7%, სავალუტო ანგარიშებზე - 116.9%, რაც მიუთითებს მოსახლეობის ბანკების მიმართ ნდობის ამაღლებაზე და ასევე მოსახლეობის შემოსავლების საერთო ზრდაზე.

საფინანსო-საკრედიტო სფეროში სხვა „მიღებულ“ შემოსავლებს აგრეთვე შეიძლება მიეკუთვნოს სადაზღვევო ანაზღაურებები, რომლებიც გადახდილ იქნა სადაზღვევო შემთხვევების დადგომის შედეგად. სადაზღვევო ანაზღაურებების ოდენობა განსხვავდება დაზღვევის სახის და დაზღვევის თანხის მიხედვით (ცხრილი 9.2.2). უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო წლებში ფიზიკურ პირებს შორის განსაკუთრებით იმატა ჯანმრთელობის დაზღვევამ.

**დაზღვევის ძირითადი სახეების შედარება
2010 წლის მდგომარეობით, ლარი³⁰**

(ცხრილი 9.2.2)

დაზღვევის სახე	პრემია	ანაზღაურება
არასიცოცხლის დაზღვევა	291207106	178755594
სიცოცხლის დაზღვევა	5660111	850914

³⁰ <http://www.bci.ge/index.php?m=200>

9.3 საოჯახო მეურნეობების ხარჯების კლასიფიკაცია

საკლასიფიკაციო ნიშნის მიხედვის ხარჯები შეიძლება დაიყოს რამდენიმე სახედ: 1. ხარჯების განხორციელების სიხშირის მიხედვით; 2. ფუნქციონალური დანიშნულების მიხედვით; 3. პირველი და მეორე ნიშნების შეხამებით (იხ. ნახ. 9.3.1).

საოჯახო მეურნეობების ხარჯების კლასიფიკაცია
ნახ. 9.3.1

საკლასიფიკაციო ნიშანი	ხარჯების სახეები კლასიფიკაციის თანახმად
1. ხარჯების განხორციელების სიხშირე	1. მოკლევადიანი ხარჯები; 2. საშუალოვადიანი ხარჯები; 3. გრძელვადიანი ხარჯები.
2. ფუნქციონალური დანიშნულება	1. პირადი სამომხმარებლო ხარჯები; 2. გადასახადები; 3. ფულადი დანაზოგები.
3. 1-ლი და მე-2 ნიშნების შეხამება	1. სავალდებულო გადასახდელე- ბი; 2. ხარჯები მოხმარებაზე; 3. ფულადი დანაზოგები.

მოკლევადიან ხარჯებს შეიძლება მიეკუთვნოს ხარჯები საკვები პროდუქტების და ზოგიერთი არასასურსათო საქონლის (მაგალითად, ჰიგიენის საგნების, პირადი ავტოტრანსპორტისთვის საწვავის და სხვ.) შეძენაზე, მომსახურების ანაზღაურებაზე (სატრანსპორტო, კომუნალური, სილამაზის სალონის და სხვ.). საშუალოვადიანი ხარჯები მოიცავს პერიოდულად ან სეზონურად შესაძენი საქონლის

(მაგალითად ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი და სხვ.) ხარჯებს, ასევე ზოგიერთ მომსახურებას (მაგალითად, განათლებაზე). გრძელვადიანი ხარჯები შედგება ხარჯებისგან, რომლებსაც ადგილი აქვთ რამდენიმე წელიწადში ერთხელ (მაგალითად, საიუველირო ნაწარმი, ავტომობილები, უძრავი ქონება და სხვა). კლასიფიკაციის ნაკლოვან მხარეს წარმოადგენს ის ფაქტი, რომ არ გაითვალისწინება საოჯახო მეურნეობების სავალდებულო გადასახდელები (გადასახადები და მოსაკრებლები).

კლასიფიკაცია მეორე ნიშნის მიხედვით (*ფუნქციონალური დანიშნულება*) ასახავს საოჯახო მეურნეობების ხარჯების ანალიზისადმი საბაზრო მიდგომას, თუმცა ხარჯების ძირითად სახეებს შორის არ არის სავალდებულო არასაგადასახადო გადასახდელები (ადგილობრივი მოსაკრებლები, კომუნალური გადასახდელები).

ყველაზე უნივერსალურს წარმოადგენს კლასიფიკაცია მესამე ნიშნით, რომელიც პირველი და მეორე ნიშნის მიხედვის კლასიფიკაციის ნაკლოვანებების გათვალისწინების საშუალებას იძლევა.

მოხმარებაზე გაწეული ხარჯები. მოხმარებაზე იხარჯება საოჯახო მეურნეობების შემოსავლების ძირითადი ნაწილი (60-70%). მოხმარებაზე გაწეული ხარჯების სიდიდე და წილი დამოკიდებულია ერთობლივ შემოსავალზე, ნატურალური მეურნეობის წარმართვის ინტენსიურობაზე, ფულადი სახსრების ეკონომიის დონეზე, მატერიალურ საჭიროებებზე, საცალო ფასების დონეზე, საოჯახო მეურნეობის სავალდებულო გადასახდელების ჩამონათვალზე და სხვა ფაქტორებზე.

არსებობს მოხმარებაზე გაწეული ხარჯების შიდა კლასიფიკაციის სხვადასხვა ვარიანტები. ერთ-ერთის თანახმად, სამომხმარებლო ხარჯები შედგება 14 ჯგუფისგან: კვება; ტანსაცმელი და ფეხსაცმელი; ხარჯები საცხოვრებელზე; შიდა მოწყობილობა; თეთრეული; გალანტერეა; სანიტარია და ჰიგიენა; ჭურჭელი; განათლება და აღზრდა; კულტურა; ჯანმრთელობა და დასვენება; ტრანსპორტი; კავშირგაბმულობის მომსახურება; ალკოჰოლური სასმელები და თამბაქოს ნაწარმი. მსგავსი დაყოფა

არ არის უნივერსალური და არ ითვალისწინებს ყველა შესაძლო ხარჯებს, მათ შორის ხარჯების ახალ სახეებს.

ეკონომიკური კლასიფიკაციის თანახმად, საოჯახო მეურნეობის მოხმარებაზე გაწეული ხარჯები შეიძლება დაიყოს 2 ჯგუფად: მიმდინარე და კაპიტალური ხარჯები. მიმდინარე ხარჯებს მიეკუთვნება ხარჯები სურსათის და სამრეწველო საქონლის შეძენაზე, რომლებიც გამოიყენება დროის შედარებით ხანმოკლე პერიოდის განმავლობაში (ტანსაცემელი, ფეხსაცემელი), ასევე პერიოდულად მოხმარებადი მომსახურების ანაზღაურებაზე (სილამაზის სალონი, სამრეცხაო, ქიმწმენდა, სტომატოლოგი და ა. შ.).

კაპიტალური ხარჯები მოიცავს ხარჯებს, როგორც წესი, გრძელვადიანი საქონლის შეძენაზე, რომლებიც გამოიყენება დროის საკმაოდ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში: ხარჯები ავეჯის, საცხოვრებლის, სატრანსპორტო საშუალებების შეძენაზე და ა. შ. ხარჯების ამ ჯგუფს შეიძლება მიეკუთვნოს ხარჯები იმ მომსახურებების ანაზღაურებაზე, რომლებსაც საოჯახო მეურნეობის მონაწილეები მოიხმარენ შედარებით იშვიათად (ხარჯები პროფესიული განათლების მიღებაზე, სამედიცინო ოპერაციაზე, ტურისტულ მოგზაურობაზე და ა. შ.).

შინამეურნეობების ხარჯების დინამიკა საქართველოში. 2010 წელს საშუალო თვიური ხარჯები (ხარჯები, სულ) გასულ წელთან შედარებით ერთ შინამეურნეობაზე 4.7%-ით, ერთ სულზე კი - 5.8 %-ით გაიზარდა და შესაბამისად 581,5 და 159.5 ლარი შეადგინა. შინამეურნეობების სამომხმარებლო ფულადი ხარჯების წლიურმა ზრდამ კი 2010 წელს ერთ შინამეურნეობაზე 2.2%, ხოლო ერთ სულზე 3.3 % შეადგინა.

2010 წელს, წინა წელთან შედარებით შინამეურნეობების სამომხმარებლო ფულადი ხარჯების წილი მთლიან ხარჯებში 1.7 პროცენტული პუნქტით შემცირდა და 70% შეადგინა. აღნიშნული კლება განაპირობა არასამომხმარებლო ფულადი ხარჯების ზრდის მაღალმა ტემპმა, რამაც გარკვეული ცვლილებები შეიტანა მთლიანი ხარჯების განაწილებაში.

ტრადიციულად, ხარჯების ძირითად ნაწილს როგორც ქალაქის, ასევე სოფლის მოსახლეობაში სამომხმარებლო

ფულადი ხარჯები შეადგენს. ქალაქის მოსახლეობაში სამომხმარებლო ხარჯები შეადგენს მოლიანი ხარჯების 80.8%-ს, სოფლის მოსახლეობაში კი – 57%-ს.

სამომხმარებლო ფულადი ხარჯების მნიშვნელოვან ნაწილს როგორც ქალაქის, ასევე სოფლის მოსახლეობაში სურსათზე, სასმელსა და თამბაქოზე გაწეული ხარჯები იკავებს.

9.4 სოციალური დახმარება და საპენსიო უზრუნველყოფა საქართველოში

„სახელმწიფო პენსიის შესახებ“³¹ საქართველოს კანონის მიზანია საქართველოს კონსტიტუციით გარანტირებული საქართველოს მოქალაქეთა სოციალურ-ეკონომიკური უფლებების რეალიზაციის უზრუნველყოფა. სახელმწიფო პენსიის დაწესებით აღგენს ასაკის, შესაძლებლობის შეზღუდვის და მარცხენალის დაკარგვის გამო პირის მინიმალური საარსებო საშუალებით უზრუნველყოფის საყოველთაო უფლებას და ამ უფლების რეალიზებას ახდენს ეტაპობრივად, არსებული რესურსების ფარგლებში.

³¹ https://www.matsne.gov.ge/index.php?option=com_idmssearch&view

ზემოაღნიშნული კანონი ვრცელდება:

ა) საქართველოს ტერიტორიაზე მუდმივად მცხოვრებ საქართველოს მოქალაქეებზე;

ბ) პენსიის დანიშვნის თაობაზე განცხადების შეტანის მომენტისთვის ბოლო 10 წლის განმავლობაში საქართველოს ტერიტორიაზე კანონიერ საფუძველზე მუდმივად მცხოვრებ უცხო ქვეყნის მოქალაქეებსა და მოქალაქეობის არმქონე პირებზე.

„სახელმწიფო პენსიის შესახებ“³² საქართველოს კანონის ძირითადი პრინციპებია:

- ა) ადამიანის უფლებების დაცვა;
- ბ) კანონის წინაშე თანასწორობა;
- გ) საყოველთაობა;
- დ) მუდმივობა;
- ე) თაობათა შორის სოლიდარობა.

კანონის შესაბამისად პენსიის დანიშვნის საფუძველებია:

- ა) საპენსიო ასაკის – 65 წლის მიღწევა მამაკაცებისთვის; 60 წლის მიღწევა ქალებისთვის;
- ბ) შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის დადგენა;
- გ) მარწენალის გარდაცვალება.

ორი ან მეტი საფუძველით პენსიის მიღების უფლების წარმოშობის შემთხვევაში პირს პენსია ენიშნება მხოლოდ ერთი საფუძველით, მისივე არჩევით.

პენსიონერს უფლება აქვს:

- ა) მიიღოს პენსია კანონით დადგენილი წესითა და ოდენობით;
- ბ) დამატებით მიიღოს სოციალური დახმარებები საქართველოს კანონმდებლობის შესაბამისად;
- გ) ისარგებლოს საქართველოს კანონმდებლობით გათვალისწინებული სხვა უფლებებით.

გადაწყვეტილება პენსიის დანიშვნის თაობაზე:

1. პენსიის დანიშვნის თაობაზე განცხადებას კომპეტენტური ორგანო განიხილავს განცხადებისა და ყველა საჭირო დოკუმენტის წარდგენიდან არა უგვიანეს 10 დღისა;

2. კომპეტენტური ორგანოს მიერ პენსიის დანიშვნის თაობაზე გადაწყვეტილების მიღების შემთხვევაში პენსია ინიშნება განცხადების წარდგენის დღიდან;

3. მარჩენალის გარდაცვალების გამო პენსია ინიშნება მარჩენალის გარდაცვალების დღიდან, თუ განცხადება კომპეტენტურ ორგანოს წარედგინება ამ საფუძვლის წარმოშობიდან 3 თვის ვადაში. ამ ვადის გასვლის შემთხვევაში პენსია ინიშნება განცხადების წარდგენის დღიდან.

პენსიის გაცემის წესი:

1. პენსია გაიცემა საქართველოს ტერიტორიაზე;

2. პენსია გაიცემა ნებისმიერ ადგილას, პენსიონერის სურვილის მიხედვით;

3. მიმდინარე თვის პენსიის გაცემა, მისი ადგილზე მიტანის ჩათვლით, წარმოებს არა უგვიანეს მომდევნო თვის დასრულებისა;

4. პენსიის გაცემის ორგანიზება ხდება მინისტრის ნორმატიული აქტით დადგენილი წესითა და პირობებით.

პენსიის გაცემა შეწერდება:

ა) საქართველოს მოქალაქის მიერ პენსიის ზედიზედ 6 თვის განმავლობაში მიუღებლობისას;

ბ) შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის მქონე პირის სამედიცინო-სოციალური ექსპერტიზის ბიუროში დადგენილ ვადაში გადამოწმებაზე საპატიო მიზეზით (საავადმყოფოში, სანატორიუმში ან სხვა სტაციონარულ სამკურნალო დაწესებულებაში ყოფნის გამო) გამოუცხადებლობისას. შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის განმეორებით დადგენის შემთხვევაში პენსიის გაცემა განახლდება ასეთი სტატუსის დადგენის დღიდან და ანაზღაურდება ამ დაწესებულებაში პირის ყოფნის პერიოდისთვისაც. ამასთანავე, თუ ხელახალი შემოწმების დროს შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის მქონე პირს დაუდგინდა შეზღუდული შესაძლებლობის სხვა სტატუსი, მაშინ პენსია წარსული დროისთვის გაიცემა შეზღუდული შესაძლებლობის წინა სტატუსის მიხედვით.

პენსიის გაცემის შეჩერების შემდეგ გაცემა განახლდება პენსიონერის მიერ კომპეტენტურ ორგანოში პენსიის გაცემის განახლების თაობაზე განცხადების შეტანის თვის მომდევნო თვეს და ანაზღაურდება მის მიერ მიუღებელი თანხა წარსული დროისთვის, მაგრამ არა უმეტეს ერთი წლისა პენსიის გაცემის შეჩერების დღიდან.

პენსიის გაცემა შეწყდება:

ა) პენსიონერის გარდაცვალებისას – აღნიშნული საფუძვლის წარმოშობის თვის მომდევნო თვის პირველი რიცხვიდან;

ბ) საჯარო საქმიანობის განხორციელების პერიოდში;

გ) შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის მქონე პირის სამედიცინო-სოციალური ექსპერტიზის ბიუროში დადგენილ ვადაში გადამოწმებაზე გამოუცხადებლობისას;

დ) სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენის კანონიერ ძალაში შესვლისას, რომლითაც პირს შეეფარდა თავისუფლების აღკვეთა – მისი კანონიერ ძალაში შესვლის დღიდან;

ე) უცხო ქვეყნის მოქალაქისა და მოქალაქეობის არმქონე პირის საქართველოდან გაძევებისას;

ვ) საქართველოს მოქალაქეობიდან გასვლისას ან საქართველოს მოქალაქეობის დაკარგვისას;

ზ) პირადი განცხადებით;

თ) სრულ სახელმწიფო კმაყოფაზე ყოფნისას (გარდა ხანდაზმულთა თავშესაფრისა, სადაც პენსიონერს ეძლევა კუთვნილი პენსიის 20%);

ი) სხვა საფუძვლით, თუ ის გამომდინარეობს მოქმედი კანონმდებლობიდან.

შეწყვეტილი პენსიის გაცემა განახლდება:

ა) პირის გარდაცვალილად გამოცხადების ან უგზო-უკვლოდ დაკარგულად აღიარების შესახებ გადაწყვეტილების გაუქმებისას;

ბ) საჯარო საქმიანობის შეწყვეტისას;

გ) სამედიცინო-სოციალური ექსპერტიზის ბიუროს მიერ შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის განმეორებით დადგენის შემდეგ;

დ) სასჯელაღსრულების დაწესებულებიდან გათავისუფლების შემდეგ.

პენსიის დაფინანსების წყაროა სახელმწიფო ბიუჯეტი. პენსიონერი ვალდებულია აცნობოს კომპეტენტურ ორგანოს იმ გარემოების დადგომის შესახებ, რომელსაც თან სდევს პენსიის გაცემის შეწყვეტა, ამ გარემოების წარმოშობიდან არა უგვიანეს 15 დღისა.

ფულადი სოციალური დახმარების ძირითადი სახეები და მოცულობა. პენსიის ოდენობა არის 100 ლარი. შრომის სტაჟის მიხედვით პენსიის დანამატი: ასაკის საფუძველზე პენსიის მიმღები პირები იღებენ დიფერენცირებული ოდენობის დანამატს 2-10 ლარის ფარგლებში, შრომის სტაჟის შესაბამისად: 0-5 წლამდე – 2 ლარი; 5-15 წლამდე – 4 ლარი; 15-25 წლამდე – 7 ლარი; 25 წლის ზემოთ – 10 ლარი. მკვეთრად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირებისთვის (I-ლი ჯგუფი) პენსიის ოდენობაა 100 ლარი, მნიშვნელოვნად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე პირებისათვის (II-ჯგუფი) - 70 ლარი.³³ მთავრობის ახალი ინიციატივით, 2012 წლის 1 სექტემბრიდან 67 წლის ასაკიდან პენსიის მოცულობა განისაზღვრება 140 ლარით.

მეორე მსოფლიო ომის მონაწილეთათვის პენსიის ოდენობა: მკვეთრად და მნიშვნელოვნად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებისთვის – 129 ლარი; ზომიერად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირებისთვის – 80 ლარი; საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის დაცვის საბრძოლო მოქმედების დროს დაზარალებულთათვის, მკვეთრად და მნიშვნელოვნად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის შემთხვევაში – 129 ლარი; სხვა სახელმწიფოთა ტერიტორიული მთლიანობის დაცვის საბრძოლო მოქმედების დროს დაზარალებულთათვის, ზომიერად გამოხატული შეზღუდული შესაძლებლობის სტატუსის შემთხვევაში – 80 ლარი; მარცხენა დაარსების დაკარგვის შემთხვევაში – 55 ლარი.

დევნილისა (იძულებით გადაადგილებული პირისა) და ლტოლვილის სტატუსის მქონე პირთათვის გათვალისწინებული ყოველთვიური ფულადი დახმარების ოდენობაა 22-28 ლარი.

სახელმწიფო კომპენსაცია ენიშნებათ სახელმწიფოს წინაშე განსაკუთრებული სამსახურის გავლის, აგრეთვე ამ პირთა მიერ შესაბამისი ასაკის მიღწევის, შესაძლებლობის შეზღუდვის და გარდაცვალების გამო. კომპენსაციის ოდენობა შეადგენს საშუალოდ 154 ლარს.

სოციალურად დაუცველი ოჯახების საარსებო შემწეობა - ერთწევრიანი ოჯახისათვის შემწეობა შეადგენს 30 ლარს, რომელსაც ოჯახის ყოველ მომდევნო წევრზე ემატება 24 ლარი (იღებენ ოჯახები, რომლებიც დარეგისტრირებულნი არიან „სოციალურად დაუცველი ოჯახების მონაცემთა ერთიან ბაზაში“ და მათი სოციალურ-ეკონომიური მდგომარეობის მანევრებადი - სარეიტინგო ქულა არ აღემატება 57 001-ს).

საყოფაცხოვრებო სუბსიდია - (საყოფაცხოვრებო-კომუნალური საჭიროების ხარჯების გასაწევად გამიზნული ყოველთვიური ფულადი გასაცემელი) სულ გაიცემა 12 სხვადასხვა კატეგორიის პირზე 7, 22 ან 44 ლარის ოდენობით.

რეინტეგრაციის შემწეობა - მშობელს, რომელიც ოჯახში იბრუნებს სახელმწიფო ზრუნვის ინსტიტუციაში მყოფ შვილს, ეძლევა რეინტეგრაციის შემწეობა: ჯანმრთელი ბავშვის შემთხვევაში - 90 ლარის, შშმ ბავშვის შემთხვევაში კი - 130 ლარის ოდენობით.

მინდობით აღზრდის ანაზღაურება - ოჯახს, რომელშიც მინდობით აღსაზრდელად მოხდება ბავშვის გადაყვანა (მიღება ოჯახს) ეძლევა მინდობით აღზრდის ანაზღაურება: ჯანმრთელი ბავშვის შემთხვევაში 200 ლარი, ხოლო შშმ ბავშვის შემთხვევაში - 300 ლარი.

ორსულობის, მშობიარობისა და ბავშვის მოვლის, ასევე ახალშობილის შეილად აყვანის გამო შვებულების ანაზღაურება - არაუმეტეს 600 ლარისა.

შინამეორეობების შემოსავლები

ცხრილი 9.4.1

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
მოსახლეობის საშუალო თვითური შემოსავალი (მილიონი ლარი)	325.9	353.2	387.5	426.8	544.7	575.4	649.2
საშუალო თვითური შემოსავლები ერთ შინამეორეობაზე (ლარი)	320.4	346.7	385.3	422.5	540.3	569.2	651.2
საშუალო თვითური შემოსავლები ერთ სუქსზე (ლარი)	84.7	92.3	102.6	115.2	147.2	154.5	178.6

საშუალო თვიური შემოსავლების განაწილება
ერთ შინამეურნეობაზე წლების მიხედვით

ცხრილი 9.4.2

	2007	2008	2009	2010
ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერტები	297,9	379,2	422,6	481,7
დაქირავებული შრომიდან	132,8	166,1	184,8	204,4
თვითდასაქმებიდან	42,2	52,7	55,1	55,9
სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან	27,2	30,4	29,2	38,2
ქონებიდან (გაქირავებიდან, პროცენტი ანაბრიდან)	3,9	3,4	6,4	7,1
პენსიები, სტიპენდიები, დახმარებები	41,3	63,2	74,6	83,2
უცხოეთიდან მიღებული გზავნილები	17,7	19,9	22,4	25,2
საწესდ მიღებული ფული	32,8	43,4	50,1	67,6
არაფულადი შემოსავლები	74,1	88,8	82,4	82,3
შემოსავლები, სულ	372,1	468,0	505,0	564,0
სხვა ფულადი სახსრები	50,4	72,3	64,2	87,2
ქონების გაყიდვა	5,8	10,4	6,8	11,3
ფულის სესხება ან დანაზოგის გამოყენება	44,7	61,9	57,4	75,9
ფულადი სახსრები, სულ	348,3	451,5	486,8	568,9
ფულადი და არაფულადი სახსრები, სულ	422,5	540,3	569,2	651,2

საშუალო თვიური შემოსავლების განაწილება ერთ
შინამეურნეობაზე ქალაქისა და სოფლის ჭრილში (ლარი)

ცხრილი 9.4.3

	2009		2010	
	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი
ფულადი შემოსავლები და ტრანსფერტები	546,6	298,7	606,2	356,6
დაქირავებული შრომოდან	286,8	82,9	310,3	98,0
თვითდასაქმებიდან	83,2	27,1	82,9	28,8
სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან	4,1	54,3	5,5	71,1
ქონებიდან (გაქირავებიდან, პროცენტი ანაბრიდან)	11,5	1,3	11,9	2,2
პენსიები, სტიპენდიები, დახმარებები	64,3	84,8	74,5	91,9
უცხოეთიდან მიღებული გზაწილები	33,4	11,3	36,2	14,2
სამუქრად მიღებული ფული	63,3	37,0	84,8	50,3
არაფულადი შემოსავლები	26,7	138,0	25,6	139,2
შემოსავლები, სულ	573,3	436,7	631,8	495,8
სხვა ფულადი სახსრები	78,1	50,2	102,0	72,3
ქონების გაყიდვა	11,4	2,2	18,5	4,0
ფულის სესხება ან დანაზოგის გამოყენება	66,7	48,0	83,5	68,3
ფულადი სახსრები, სულ	624,7	348,9	708,2	428,9
ფულადი და არაფულადი სახსრები, სულ	651,4	486,9	733,8	568,1

მოსახლეობის საშუალო თვიური შემოსავლების
განაწილება წლების მიხედვით

	მილიონი ლარი		ცხრილი 9.4.4		2010
	2007	2008	2009	2010	
ფულადი შემოსავლები და ტრანზფერტები					
ლაქირაიებული შრომიდან	301,0	382,3	427,3	480,2	
თვითდასაქმებიდან	134,2	167,5	186,9	203,8	
სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გაყიდვიდან	42,7	53,2	55,7	55,8	
ქონებიდან (გაქირავებიდან, პროცენტი ანაბრიდან)	27,4	30,6	29,5	38,1	
პენსიები, სტიპენდიები, დანმარებები	4,0	3,4	6,5	7,1	
უცხოეთიდან მიღებული გზაწილები	41,7	63,7	75,4	82,9	
საჩუქრად მიღებული ფული	17,9	20,0	22,6	25,2	
არაფულადი შემოსავლები	33,2	43,8	50,7	67,4	
შემოსავლები, სულ	74,9	89,5	83,3	82,0	
სხვა ფულადი სახსრები	375,9	471,8	510,6	562,3	
ქონების გაყიდვა	50,9	72,9	64,9	86,9	
ფულის სესხება ან დანაზოგის გამოყენება	5,8	10,5	6,9	11,2	
ფულადი სახსრები, სულ	45,1	62,4	58,0	75,7	
ფულადი და არაფულადი სახსრები, სულ	351,9	455,2	492,1	567,2	
	426,8	544,7	575,4	649,2	

საშუალო თვიური ხარჯების განაწილება ერთ
შინამეურნეობაზე წლების მიხედვით (ლარი)

	ცხრილი 9.4.5			
	2007	2008	2009	2010
<i>სამომხმარებლო ფულადი ხარჯები</i>	327,5	389,8	398,1	406,8
სურსათზე, სასმელზე, თამბაქოს ნაწარმზე	153,8	176,9	166,9	168,5
ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელზე	15,4	17,9	16,8	14,6
საოჯახო მოხმარების საქონელზე	12,1	13,6	12,9	15,3
ჯანმრთელობის დაცვაზე	27,1	37,2	46,3	40,7
საობოხსა და კლექტროენერგიაზე	33,7	43,4	44,3	47,5
ტრანსპორტზე	27,6	33,4	33,5	41,7
განათლება, კულტურასა და დასვენებაზე	12,5	13,1	16,0	15,9
სხვა სამომხმარებლო ხარჯები	45,4	54,4	61,3	62,6
არაფულადი ხარჯები	74,1	88,8	82,4	82,3

სამომხმარებლო ხარჯები, სულ	401,7	478,6	480,5	489,1
არასამომხმარებლო ფულადი ხარჯები	52,5	73,0	74,8	92,4
სასოფლო-სამეურნეო ხარჯები	8,8	9,4	8,6	10,2
ტრანსპორტებზე	12,7	13,0	14,7	18,4
დაზოგვაზე ან გასესხებაზე	21,3	31,5	37,4	42,6
კონების შეძენაზე	9,7	19,1	14,0	21,2
ფულადი ხარჯები, სულ	380,0	462,8	472,9	499,2
ხარჯები, სულ	454,2	551,6	555,3	581,5

შინამეურნეობების სამომხმარებლო ფულადი ხარჯების სტრუქტურა შესაბამისობაშია ხარჯების ინდივიდუალურ კლასიფიკატორთან (COICOP). “სხვა სამომხმარებლო ხარჯები” მოიცავს შინამეურნეობების ხარჯებს კავშირგაბმულობაზე (08 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით), სასტუმროებზე, კაფეებსა და რესტორნებზე (11 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით) და სხვადასხვა საქონელსა და მომსახურებაზე (12 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით).

საშუალო თვიური ხარჯების განაწილება
ერთ სულზე წლების მიხედვით (ლარი)

ცხრილი
9.4.6

	2007	2008	2009	2010
<i>სამომხმარებლო ფულადი ხარჯები</i>	89,3	106,2	108,0	111,6
სურსათზე, სასმელზე, თამბაქოს ნაწარმზე	42,0	48,2	45,3	46,2
ტანსაცმელსა და ფეხსაცმელზე	4,2	4,9	4,6	4,0
საოჯახო მოხმარების საქონელზე	3,3	3,7	3,5	4,2
ჯანმრთელობის დაცვაზე	7,4	10,1	12,6	11,2
სათბობსა და ელექტროენერგიაზე	9,2	11,8	12,0	13,0
ტრანსპორტზე	7,5	9,1	9,1	11,4
განათლება, კულტურასა და დასვენებაზე	3,4	3,6	4,3	4,4
სხვა სამომხმარებლო ხარჯები	12,4	14,8	16,6	17,2
არაფულადი ხარჯები	20,2	24,2	22,4	22,6
სამომხმარებლო ხარჯები, სულ	109,6	130,4	130,4	134,2

<i>ათასამოშმამრებლო ფულადი ხარჯები</i>	14,3	19,9	20,3	25,3
სასოფლო-სამეურნეო ხარჯები	2,4	2,6	2,3	2,8
ტრანსფერტებზე	3,5	3,5	4,0	5,0
დაზოგვაზე ან გასესხებაზე	5,8	8,6	10,1	11,7
ქონების შეძენაზე	2,7	5,2	3,8	5,8
<i>ფულადი ხარჯები, სულ</i>	103,7	126,1	128,3	136,9
<i>ხარჯები, სულ</i>	123,9	150,3	150,7	159,5

შინამეურნეობების სამომხმარებლო ფულადი ხარჯების სტრუქტურა შესაბამისობაშია ხარჯების ინდივიდუალურ კლასიფიკაციასთან (COICOP). “სხვა სამომხმარებლო ხარჯები” მოიცავს შინამეურნეობების ხარჯებს კავშირგაბმულობაზე (08 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით), სასტუმროებზე, კაფეებსა და რესტორნებზე (11 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით) და სხვადასხვა საკონელსა და მომსახურებაზე (12 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით).

საშუალო თვიური ხარჯების განაწილება ერთ შინამეურნეობაზე
ქალაქისა და სოფლის ჭრით

ცხრილი

94.7

(ლარი)

	2009		2010	
	ქალაქი	სოფელი	ქალაქი	სოფელი
<i>სამომხმარებლო ფულადი ხარჯები</i>	507,6	288,6	510,7	302,5
სურსათზე, სასმელზე, თამბაქოს ნაწარმზე	197,9	136,0	198,1	138,7
ტანსაცემელსა და ფეხსაცმელზე	20,6	13,0	18,2	11,0
საოჯახო მოხმარების საკონფელზე	14,9	11,0	18,6	12,0
ჯანმრთელობის დაცვაზე	56,6	36,1	47,0	34,4
სათბობსა და ელექტროენერგიაზე	59,8	28,8	63,4	31,6
ტრანსპორტზე	44,5	22,6	52,4	30,9
განათლება, კულტურასა და დასვენებაზე	24,8	7,2	25,0	6,6
სხვა სამომხმარებლო ხარჯები	88,5	34,0	88,1	37,1
არაფულადი ხარჯები	26,7	138,0	25,6	139,2

სამომხმარებლო ხარჯები, სულ	534,3	426,7	536,4	441,7
<i>არასამომხმარებლო ფულადი ხარჯები</i>	82,4	67,2	96,1	88,6
სასოფლო-სამეურნეო ხარჯები	2,0	15,3	2,7	17,8
ტრანსფერტებზე	14,2	15,3	17,5	19,2
დაზოგებაზე ან გასესხებაზე	49,8	24,9	53,4	31,7
ქონების შეძენაზე	16,4	11,7	22,5	19,9
ფულადი ხარჯები, სულ	590,0	355,8	606,8	391,1
ხარჯები, სულ	616,7	493,9	632,5	530,3

შინამეურნეოების სამომხმარებლო ფულადი ხარჯების სტრუქტურა შესაბამისობაშია ხარჯების ინდივიდუალურ კლასიფიკაციორთან (COICOP). “სხვა სამომხმარებლო ხარჯები” მოიცავს შინამეურნეოების ხარჯებს კავშირგაბმულობაზე (08 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით), სასტუმროებზე, კაფეებსა და რესტორნებზე (11 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით) და სხვადასხვა საკონგლსა და მომსახურებაზე (12 კატეგორია COICOP-ის მიხედვით).

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. საბაზრო ურთიერთობების განვითარების პირობებში რაში გამოიხატება საოჯახო მეურნეობების როლის გაძლიერება?
2. ახსენით საოჯახო მეურნეობათა ფინანსების ეკონომიკური შინაარსი;
3. როგორ წარმოგიდგება საოჯახო მეურნეობათა ფინანსების კლასიფიკაცია?
4. რა სახის ფინანსური გადაწყვეტილებები მიიღება საოჯახო მეურნეობათა ფინანსებში?
5. რა წარმოადგენს საოჯახო მეურნეობების შემოსავლების ძირითად წყაროს?
6. რა ნიშნების მიხედვით წარმოებს საოჯახო მეურნეობათა ხარჯების კლასიფიკაცია?
7. რა ტენდენციებით ხასიათდება შინამეურნეობების შემოსავლებისა და ხარჯების დინამიკა საქართველოში?
8. ფულადი სოციალური დახმარების რომელი ძირითადი სახეები გაიცემა საქართველოში?

ტესტი

1. საბაზრო ურთიერთობების განვითარების თანამედროვე პირობებში საოჯახო მეურნეობები:
 - ა) წარმოადგენენ ფინანსური ბაზრის ძირითად მოთამაშეებს;
 - ბ) ბაზარზე გამოდიან საწარმოების მიერ წარმოებული საქონლის და მომსახურების ძირითად მყიდველებად;
 - გ) საწარმოებს ამარაგებენ ნედლეულითა და მასალებით;
 - დ) გამოდიან სახელმწიფო ეკონომიკური პოლიტიკის გამტარებლის როლში.

2. ეკონომიკური ურთიერთობები, რომლებიც ყალიბდება ფულადი სახსრების ფონდების შექმნისა და გამოყენებისას საოჯახო მეურნეობის წევრებისთვის ცხოვრების მატერიალური და სოციალური პირობების უზრუნველყოფის და მათი კვლავწარმოების მიზნით, არის:

- ა) საოჯახო მეურნეობის ფინანსები;
- ბ) საოჯახო მეურნეობის შემოსავლები;
- გ) საოჯახო მეურნეობის ხარჯები;
- დ) საოჯახო მეურნეობის ბალანსი.

3. საოჯახო მეურნეობათა ფინანსებს, როგორც ეკონომიკურ ურთიერთობებს ადგილი აქვთ კვლავწარმოებითი პროცესის ყველა სტადიაზე, მეურნეობრიობის ყველა დონეზე და შეხებაში არიან საბიუჯეტო სფეროსთან. შესაძლებელია მათი კლასიფიკაცია ორ ძირითად ჯგუფად:

- ა) კერძო და საზოგადო ფინანსების სისტემა;
- ბ) სახელმწიფო და მუნიციპალური ფინანსების სისტემა;
- გ) აგრარული და ინდუსტრიული სფეროს ფინანსების სისტემა;
- დ) შიდა და გარე ფინანსების სისტემა.

4. საოჯახო მეურნეობის მიერ ფინანსური გადაწყვეტილებები ფინანსური რესურსების ფარგლებში მიიღება და მათ შორის შესაძლებელია:

- ა) სამი ძირითადი ტიპის გამოყოფა;
- ბ) ოთხი ძირითადი ტიპის გამოყოფა;
- გ) ხუთი ძირითადი ტიპის გამოყოფა;
- დ) ექვსი ძირითადი ტიპის გამოყოფა.

5. ფულადი სახსრების და მატერიალური კეთილდღეობის ჯამი, რომლებიც მიიღეს ან აწარმოეს საოჯახო მეურნეობებმა დროის გარკვეულ მონაკვეთში, არის:

- ა) საოჯახო მეურნეობების წარმოება;
- ბ) საოჯახო მეურნეობების მოხმარება;
- გ) საოჯახო მეურნეობების შემოსავლები;
- დ) საოჯახო მეურნეობების ხარჯები;

6. საზოგადოების ძირითადი მეურნეობრივი საყოფაცხოვრებო უჯრედი – ადამიანთა ერთობლიობა, რომელიც ექვემდებარება ერთ საცხოვრებელ ერთეულზე ერთობლივი ცხოვრების საერთო წესებს და ერთმანეთთან დაკავშირებულია საერთო ბიუჯეტით (მისი ნაწილით), ნათესაური

ან/და არანათესაური ურთიერთობებით (შეიძლება შედგებოდეს ერთი პირისგანაც), არის:

- ა) ინდივიდუალური საწარმო; ბ) კორპორაცია;
- გ) შინამეურნეობა; დ) კოოპერატივი.

7. პირადი სამომხმარებლო ხარჯები, გადასახადები, ფულადი დანახოვები მიეკუთვნება საოჯახო მეურნეობების ხარჯებს:

- ა) ფუნქციონალური დანიშნულების მიხედვით;
- ბ) ხარჯების განხორციელების სიხშირის მიხედვით;
- გ) ხარჯების განხორციელების პერიოდულობის მიხედვით;
- დ) სტრუქტურული დანიშნულების მიხედვით.

8. საკლასიფიკაციო ნიშნის მიხედვით ხარჯები შეიძლება დაიყოს შემდეგ სახეობად:

- ა) ხარჯების განხორციელების სიხშირის და პერიოდულობის მიხედვით;
- ბ) ფუნქციონალური და სტრუქტურული დანიშნულების მიხედვით;
- გ) ხარჯების განხორციელების სიხშირის მიხედვით, ფუნქციონალური დანიშნულების მიხედვით; ხარჯების განხორციელების სიხშირის და ფუნქციონალური დანიშნულების მიხედვით;
- დ) ხარჯების განხორციელების პერიოდულობის და სტრუქტურული დანიშნულების მიხედვით.

9. ტრადიციულად, ხარჯების ძირითად ნაწილს როგორც ქალაქის (მთლიანი ხარჯების 80.8%), ასევე სოფლის მოსახლეობაში (მთლიანი ხარჯების 57%) შეადგენს:

- ა) კაპიტალური ხარჯები;
- ბ) სამომხმარებლო ხარჯები;
- გ) ხარჯები ტურისტულ მოგზაურობაზე;
- დ) ხარჯები განათლებაზე.

10. საქართველოს კანონის „სახელმწიფო პენსიის შესახებ“ თანახმად, საპენსიო ასაკი განისაზღვრება:

- ა) ქალებისთვის – 55 წელი, მამაკაცებისთვის – 60 წელი;
- ბ) ქალებისთვის – 55 წელი, მამაკაცებისთვის – 65 წელი;
- გ) ქალებისთვის – 65 წელი, მამაკაცებისთვის – 67 წელი;
- დ) ქალებისთვის – 60 წელი, მამაკაცებისთვის – 65 წელი.

10.1. ფინანსური ბაზრის თავისებურებები

ეროვნული ეკონომიკის ფინანსური რესურსებით უზრუნველყოფა საბაზრო ურთიერთობების პირობებში ფინანსური სისტემის მეშვეობით წარმოებს. მარტივად რომ ვთქვათ, ფინანსურ სისტემას ეკონომიკის შეზღუდული რესურსები გადააქვს დამზოგველებიდან (იმ ადამიანებიდან, ვინც საკუთარ შემოსავალზე ნაკლებს ხარჯავს) მსესხებლებამდე (იმ ადამიანებამდე, ვინც საკუთარ შემოსავალზე მეტს ხარჯავს). დამზოგველები ფულს ზოგავენ სხვადასხვა მიზეზით – რამდენიმე წლის შემდეგ სწავლის მისაღებად, ან რამოდენიმე ათეული წლის შემდეგ მშვიდი სიბერის უზრუნველსაყოფად. მსესხებლებიც სხვადასხვა მიზეზით სესხულობენ – საცხოვრებელი სახლის ყიდვის ან რემონტისთვის, კომერციული საქმიანობის წამოწყებისთვის. დამზოგველების საკუთარ ფულს ფინანსურ სისტემას მიაწოდებენ იმ იმედით, რომ მოგვიანებით ამ ფულს სარგებლით დაიბრუნებენ. მსესხებლები ფულს მოითხოვენ ფინანსური სისტემიდან და იციან, რომ მოგვიანებით ეს ფული უკან უნდა დააბრუნონ სარგებელთან ერთად.

ფინანსური სისტემა მრავალი ფინანსური ინსტიტუტისგან შედგება, რომლებიც ხელს უწყობენ დამზოგველებისა და მსესხებლების კოორდინირებას. ფინანსური ინსტიტუტები შეგვიძლია ორ კატეგორიად დავყოთ – ფინანსურ ბაზრებად და ფინანსურ შუამავლებად.

ფინანსური ბაზრები ის ინსტიტუტებია, რომელთა მეშვეობითაც დაზოგვის მსურველებს შეუძლიათ პირდაპირ მიაწოდონ ფული სესხების მსურველებს. განვითარებულ ქვეყნებში, მაგალითად აშშ-ში, ორი ყველაზე მნიშვნელოვანი ბაზარია - ობლიგაციათა ბაზარი და აქციათა ბაზარი. ფინანსური ბაზარი ეროვნულ მეურნეობაში ფულადი სახსრების მოძრაობის ორგანიზაციის ფორმაა. იგი ფუნქციონირებს სასესხო და ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სახით. სასესხო ბაზრის ამოცანაა კომერციული ბანკების მიერ განხორციელებული მოსახლეობის (ან საბაზრო

სტრუქტურების) საკრედიტო მომსახურება. ფასიანი ქაღალდების ბაზარი სრულყოფილი სახით განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებისთვის არის დამახასიათებელი.

საერთაშორისო პრაქტიკაში მიღებული ტერმინოლოგიის თანახმად, ფინანსური ბაზარი ეს არის ფულის ბაზარს პლუს კაპიტალის ბაზარი. ფულის ბაზარზე ხორციელდება მოკლევადიანი (ერთ წლამდე) დაგროვების, ხოლო კაპიტალის ბაზარზე გრძელვადიანი და საშუალოვადიანი (ერთ წელზე მეტი) დაგროვების მოძრაობა. ფასიანი ქაღალდების ბაზარი წარმოადგენს როგორც ფულის ბაზარს, ასევე კაპიტალის ბაზრის სეგმენტს, რომლებიც აგრეთვე მოიცავენ პირდაპირი საბანკო კრედიტების მოძრაობას, ფულადი რესურსების გადააწილების სადაზღვევო დარგის მეშვეობით, შიდა საფირმო კრედიტებს და ა.შ.

როცა საუბარია სავალუტო ბაზარზე, პირველ რიგში უნდა განვიხილოთ სავალუტო ბაზარი ფორექსი (FOREX), რომელიც არის უძლიერესი საფინანსო ინსტრუმენტი და იძლევა მაღალი მოგების შესაძლებლობას მსოფლიო სავალუტო ბაზარზე უმნიშვნელო ფასების რყევის დროსაც კი. სავალუტო ბაზარს გააჩნია უდიდესი მასშტაბები. აქ ყოველდღიურად ყიდიან და ყიდულობენ 4 ტრილიონ დოლარს და წარმოებული ოპერაციის მოცულობა ყოველწლიურად იზრდება 5-7%-ით. ეს რამდენამდე მეტია ნებისმიერ სასაქონლო, საფონდო, ფიუჩერსულ თუ სხვა რომელიმე სახის ბაზრის მოცულობაზე (შედარებისთვის: ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ყოველდღიური მოცულობა 300 მილიარდი დოლარია). ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟის მონაცემებით, მაქსიმალური სავაჭრო მოცულობა, რომელიც დღეში დაფიქსირდა, იყო 1995 წლის 27 დეკემბერს და შეადგინა 347 მილიონი აქცია (შედარებისთვის, სავალუტო ფიუჩერსული ბაზრის სავაჭრო მოცულობამ დაახლოებით 40 მილიარდი). 8-10 კვირა იქნებოდა საჭირო იმისათვის, რომ NYS-ზე (ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟა) სავაჭრო მოცულობას შეესაბამებოდა ფორექსის ბაზრის ერთი დღის ნავაჭრის მოცულობა. უფრო მეტიც, ამერიკის ბანკმა 2011 წელს ივარაუდა, რომ უკანასკნელ ხანებში ეგზოტიკური ვალუტის თამაშების მიმართ ინტერესის ზრდის გათვალისწინებით, ყოველდღიური სავაჭრო მოცულობა ფორექსის საერთაშორისო

სო ბაზარზე შეიძლება გაიზარდოს 8 ტრილიონ დოლარამდე შემდეგი ათწლეულის განმავლობაში.

სავალუტო ბაზრის მონაწილეთა შემადგენლობა სხვადასხვაგვარია: უმსხვილესი ბანკებიდან და უძლიერესი საერთაშორისო საინვესტიციო ფონდებიდან მცირე ფირმებსა და კერძო ინვესტორებამდე (ეს უკანასკნელი ჯგუფი არის ყველაზე მრავალრიცხოვანი). FOREX ბაზარზე სავალუტო ოპერაციებიდან შემოსავალი შეადგენს მრავალი ბანკის ყველა შემოსავლის 60%-ს (ცალკულ შემთხვევაში 80%-ს, მაგალითად 1994 წელს მსოფლიოში ერთ-ერთი უმსხვილესი ბანკის - Union Bank of Switzerland).

ამჟამად ბანკს არ შეუძლია იყოს კონკურენტუნარიანი და იარსებოს სავალუტო ვაჭრობის გარეშე. სავალუტო ოპერაციები ბანკს აძლევს შესაძლებლობას, არ იყოს დამოკიდებული ერთი რომელიმე ვალუტის (ვთქვათ აშშ დოლარის) კურსის ცვლილებებზე, თუ ბანკის სახსრები დოლარებშია ან სხვა ნებისმიერ ვალუტაში. დასავლეთის ბანკთა განუყოფილ ნაწილს წარმოადგენს სადილინგო განყოფილება.

FOREX არ წარმოადგენს ბაზარს, „საფონდო ბირჟას“ ამ სიტყვის ტრადიციული მნიშვნელობით. მას არ გააჩნია ვაჭრობის კონკრეტული ადგილი. აქ ვაჭრობა წარმოებს ტელეფონით და კომპიუტერული ტერმინალებით მსოფლიოს ასობით ბანკთან ერთდროულად. რამდენადაც პრაქტიკულად მსოფლიოს ყოველ საათობრივ სარტყელში (სიდნეი, ტოკიო, ჰონგკონგი, ფრანკფურტი, ლონდონი, ნიუ-იორკი და ა.შ) არიან დილერები, რომელთაც სურთ იყიდონ ან გაყიდონ ვალუტა და სავალუტო ბაზარი მუშაობს 24 საათის განმავლობაში, ვალუტის გაცვლა არ წყდება მთელი სამუშაო კვირის განმავლობაში.

მთელი მსოფლიოს ინვესტორებსა და ფინანსურ სპეკულანტებს შორის ამ ბაზრის პოპულარობის ძირითად მიზეზად შეიძლება გამოვეყნოთ შემდეგი:

ლიკვიდობა, FOREX ბაზარზე აქტივების სახით სწორედ ფულთ ხდება ურთიერთობა და მხოლოდ ფულს გააჩნია ლიკვიდობის უმაღლესი შესაძლებლობა. მაღალი ლიკვიდობა წარმოადგენს ძლიერ მიმზიდველ ძალას ნებისმიერი ინვესტორებისთვის, რადგან ის უზრუნველყოფს,

რომ მან გახსნას და დახუროს ნებისმიერი მოცულობის პოზიცია;

- **ოპერატიულობა**, FOREX ბაზრის 24-საათიანი მუშაობის რეჟიმის გამო ფორექსის ბაზრის მონაწილეებს არ სჭირდებათ ლოდინი იმისთვის, რომ რეაგირება მოახდინოს ამა თუ იმ მოვლენაზე, როგორც ეს სხვა ბაზრებზე ხდება;

- FOREX ბაზრის ღირებულებას ტრადიციულად არ გააჩნია არანაირი საკომისიო ხარჯები, გარდა ბუნებრივი საბაზრო სხვაობისა (სპრედი) მოთხოვნის და შეთავაზების ფასებს შორის;

- **კოტირებების ერთმნიშვნელოვნობა**, FOREX ბაზრის მაღალი ლიკვიდობის გამო პრაქტიკულად თითქმის შეუზღუდავი ლოტის გაყიდვა შეიძლება მოხდეს ერთიანი საბაზრო ფასებით, რაც საშუალებას იძლევა თავიდან ავირიდოთ არამდგრადობის პრობლემები, რომლებიც არსებობს ფიუნერსულ და სხვა საფონდო ინვესტიციებზე, სადაც ერთდროულად და გარკვეული ფასებით შეიძლება გაიყიდოს მხოლოდ კონტრაქტების შეზღუდული რაოდენობა;

- **ზღვარის ზომები**, FOREX ბაზარზე საკრედიტო მხარდაჭერის ზომები განისაზღვრება მხოლოდ კლიენტსა და იმ ბანკს ან საბროკერო ფორმას შორის შეთანხმებით, რომელიც უზრუნველყოფს მის გასვლას ბაზარზე, და ჩვეულებრივად შეადგენს 1:1, 1:50, 1:100 ან 1:200. მაგალითისთვის, გირაოდ 3 000 დოლარის შეტანის და მხარდაჭერის 1:100 პირობებში, კლიენტს შეუძლია დადოს გარიგება 300 000 დოლარის ეკვივალენტით. ასეთი დიდი საკრედიტო მხარდაჭერის გამოყენება, ვალუტის კოტირებების ძლიერ ცვალებადობასთან ერთად, ქმნის ამ ბაზარს მაღალ შემოსავლიანს.

ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ყოფილ საბჭოთა კავშირში, და მათ შორის საქართველოში, არ არსებობდა. მისი ჩამოყალიბება დაიწყო გასული საუკუნის 90-იანი წლებიდან და ცხადია, მისი სრულყოფილი სახით ფორმირება და შემდგომში ორგანიზებული ფუნქციონირება საკმაოდ დროს მოითხოვს, ვინაიდან პირდაპირ უკავშირდება საკუთრებითი ურთიერთობების ჩამოყალიბებას და სახელმწიფოსა და მუნიციპალიტეტების ფინანსური პოლიტიკის ცვლილებებს.

ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ეკონომიკის ყველა სექტორისთვის ხელმისაწვდომს ხდის მათთვის აუცილებელი ფულადი რესურსების მიღებას. აქციების გამოშვება ამ რესურსების უკიდურესად მიღების (საწარმოს არსებობის მთელი პერიოდის მანძილზე) შესაძლებლობას იძლევა, ხოლო ობლიგაციების გამოშვება უზრუნველყოფს საბანკო პირობებთან შედარებით კრედიტით უფრო შეღავათიან სარგებლობას.

ფასიანი ქაღალდები ყოველთვის წარმოადგენენ ფულადი კაპიტალის ან სხვა მატერიალური ფასეულობების „სიმბოლოს“, ამიტომ მას ხშირად უწოდებენ „საფონდო ფასეულობას“. ამასთან ერთად, ფასიანი ქაღალდი ყოველთვის განსაზღვრული „საფონდო ინსტრუმენტი“.

ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ბევრი სტიქიურად მიმდინარე პროცესების მარეგულირებელია. ეს, უპირველეს ყოვლისა, შეეხება კაპიტალის ინვესტირებას. ფასიანი ქაღალდების ბაზარი ხელს უწყობს კაპიტალის ყველაზე მეტად საჭირო მიმართულებით მოძრაობას. სწორედ ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე ხდება კოტირება (საფონდო ბირჟის მიერ ფასიანი ქაღალდის ოფიციალური ფასის ან/და ფასთა ინტერვალის დადგენა გარკვეული თარიღისთვის, გაანგარიშებული დადებული გარიგებების ან/და გაკეთებული სავაჭრო განაცხადების საფუძველზე, ბირჟის მიერ დამტკიცებული მეთოდის შესაბამისად).

ფასიანი ქაღალდების ბაზარი შემდეგი სახის ძირითად (ე.წ. საერთო) ფუნქციებს ასრულებს³⁴:

1. აკუმულირების ფუნქცია;
2. ფინანსური აქტივების მომხმარებლამდე (მყიდველი, მესაბრე) დაყვანის პროცესის ორგანიზაცია;
3. გამანაწილებელი ფუნქცია;
4. მარეგულირებელი ფუნქცია;
5. მასტიმულირებელი ფუნქცია;
6. საკონტროლო ფუნქცია;
7. ფასისმიერი ფუნქცია;

³⁴ უფრო დაწვრილებით იხ. ქოქიაური ლ., შონია ნ. ფასიანი ქაღალდების ბაზარი, თბ., 2008, გვ.: 17-18.

8. ფასისმიერი და ფინანსური რისკების დაზღვევის ფუნქცია (პეჯირება);

9. კომერციული ფუნქცია;

10. საინფორმაციო ფუნქცია;

11. ფულის მიმოქცევაზე ზემოქმედების ფუნქცია და სხვ. მსოფლიო პრაქტიკაში, ფინანსური შუამავლების საბანკო ან არასაბანკო ხასიათისგან დამოკიდებულებით, ცნობილია ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სამი მოდელი:

1. არასაბანკო მოდელი – ფასიან ქაღალდებთან მიმართებაში შუამავლების როლში გამოდიან არასაბანკო კომპანიები. ასეთი მოდელი არსებობს აშშ-ში, საქართველოში;

2. საბანკო მოდელი – შუამავლებად გამოდიან ბანკები. ეს მოდელი დამახასიათებელია გერმანიისთვის;

3. შერეული მოდელი – შუამავლების როლში გამოდიან ბანკებიც და არასაბანკო კომპანიებიც. ასეთი მოდელი დამახასიათებელი იაპონიისა და რუსეთისთვის.

ეკონომიკურ ლიტერატურაში ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სხვადასხვა საკლასიფიკაციო ნიშნები არსებობს, მათ შორის შედარებით გაერცვლებულია:

ა) ტერიტორიული ნიშნის მიხედვით – საერთაშორისო, რეგიონალური, ნაციონალური, ადგილობრივი;

ბ) ორგანიზებულობის ხარისხის მიხედვით – ორგანიზებული, არაორგანიზებული;

გ) ვაჭრობის ადგილის მიხედვით – საბირჟო, ბირჟის გარეთ;

დ) განთავსების ფორმების მიხედვით – პირველადი, მეორადი;

ე) გარიგების სახეების მიხედვით – საკასო, ვადიანი;

ვ) ვაჭრობის ხარისხის მიხედვით – ტრადიციული, კომპიუტერიზებული.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ფუნქციონირება შეუქმლებელია მისი მომსახურე პერსონალის (საფონდო შუამავლები, კონსულტანტები) მაღალი პროფესიონალიზმის გარეშე. იგი მოითხოვს რთული პროგრამებისა და კომპიუტერული ტექნიკის გამოყენებას, რამაც უნდა უზრუნველყოს ფასწარმოქმნის და სხვა საჭირო ინფორმაციის გაერცვლება.

ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ძირითად პროფესიონალებს წარმოადგენენ: ბროკერები (შუამავლები გარიგების

დენციებს). თავიანთი ფუნქციების სრულფასოვნად განსახორციელებლად, ჯობერები ქმნიან ღროებით კელევიტ კოლექტივებს ეკონომისტების, ბანკის თანამშრომლების, ფინანსისტების და სხვა სპეციალისტების შემადგენლობით. ჯობერების მომსახურება მიეკუთვნება ერთ-ერთ ყველაზე მაღალანაზღაურებად სამუშაოს.

რიგ ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე (მაგ. ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟა) ასევე მნიშვნელოვანია მაკლერის საქმიანობაც. ოპერაციული მაკლერის როლში გამოდის ბირჟის წევრი, რომელიც შუამავალი ბროკერის დავალებას ასრულებს და ამისთვის განსაზღვრულ გასამრჯელოს ღებულობს.

10.2 ფასიანი ქაღალდების ძირითადი სახეები

ფინანსურ ბაზრებზე ხორციელდება ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობა. ფასიანი ქაღალდების ცნებაში ფართო გაგებით იგულისხმება ნებისმიერი დოკუმენტი, რომელიც დაკავშირებულია უფლების წარმოქმნასთან, რომელიც არ შეიძლება გაიყიდოს ან გადაეცეს სხვა პირს ასეთი დოკუმენტის გარეშე. ფასიან ქაღალდებს მიეკუთვნება *ჩეკი*, *გექსილი*, *საფონდო ფასეულობები* ან სხვა ანალოგიური დოკუმენტები. ფასიან ქაღალდებში ყველაზე მეტად გავრცელებულია საფონდო ფასეულობები, მათ შორის მნიშვნელოვანია: *აქცია*; *ობლიგაცია*; *თამასუქი*; *დემოზიტური (შემნახველი) სერთიფიკატი*; *კონოსამენტი*; *ვარანტი*; *ფიუნერსი*; *ოფციონი*. განვიხილოთ თითოეული მათგანი.

აქცია. აქცია, მისი კლასიკური განმარტების მიხედვით, არის ქაღალდი, გამოშვებული აქციონერული საზოგადოების

მიერ, რომელიც მის მფლობელს უფლებას აძლევს მიიღოს გარკვეული შემოსავალი (დივიდენდი) აქციონერული საზოგადოების მოგებიდან. აქცია ასევე იძლევა აქტივების ნაწილზე საკუთრების ტიტულს. მოკლედ რომ ვთქვათ, აქცია გამოხატავს მათი მფლობელების მონაწილეობას აქციონერული კომპანიის კაპიტალში, ე.ი. მის მოგებაში, ქონებაში. შემოსავალი აქციაზე, რომელიც ყალიბდება სააქციო საზოგადოების (ემიტენტის) მოგების ხარჯზე, არის დივიდენდი.

აქციონერული საზოგადოება არის მსხვილი საწარმოების ორგანიზაციული ფორმა, რომლის კაპიტალი იქმნება აქციებისა და ობლიგაციების გაყიდვით. აქციათა მფლობელები წარმოადგენენ აქციონერული საზოგადოების მეპაიეებს. აქციონერულ საზოგადოებაში აქციონერებს შორის მოგება ნაწილდება დივიდენდების სახით. არსებობს დახურული და ღია აქციონერული საზოგადოება. დახურულ სააქციო საზოგადოებაში აქციები ნაწილდება დამფუძნებლებს შორის და არ გაიტანება თავისუფალ ვაჭრობაზე, ხოლო ღია სააქციო საზოგადოებაში აქციებს თავისუფლად ყიდიან და ყიდულობენ.

ფორმალურად ღია აქციონერული საზოგადოების თანამფლობელი შეიძლება გახდეს ყველა, ვინც იყიდის ამ საზოგადოების თუნდაც ერთ აქციას. ფაქტობრივად წერილი აქციის მფლობელნი საზოგადოების მართვაში გადამწყვეტ როლს ვერ თამაშობენ, რამდენადაც მისი ხელმძღვანელები აირჩევა აქციონერთა საერთო კრებაზე მსხვილი აქციების მფლობელებისგან, რომელთაც აქციათა საკონტროლო პაკეტი გააჩნიათ.

წარმოების სხვა ფორმებისგან განსხვავებით, აქციონერული საზოგადოების ერთ-ერთი უპირატესობაა ის, რომ აქციონერული კაპიტალი უფრო მოძრავია და მისი დაყოფა ყოველთვის შეიძლება. თუ საწარმოს მოწყობილობის ღირებულება ასახულია აქციების განსაზღვრულ რაოდენობაში, მაშინ გაცილებით გაადვილებულია მყიდველის პოვნა ერთ ან რამდენიმე აქციაზე. კერძო საკუთრება აქციონერულ საზოგადოებაში ღებულობს ასოცირებულ, კოლექტიურ ფორმას. იგი შედარებით დემოკრატიული დაწესებულებაა. აქციების ის რაოდენობა, რომელიც უზრუნველყოფს აქციათა მფლობელების აქციონერულ საზოგადოებაში გადამ-

წყვეტი ხმის უფლებას, ეწოდება *საკონტროლო პაკეტი*. თეორიულად საკონტროლო პაკეტი უნდა შეადგენდეს მთელი გამოშვებული აქციების საერთო ოდენობის 50%-ს პლუს 1 აქცია.

ჩვეულებრივ, აქციონერული საზოგადოება ესწრაფვის შესაძლებლობის მიხედვით გადაიხადოს მუდმივი, ყოველ შემთხვევაში მუდმივად მზარდი დივიდენდები და ამით უწევნოს საზოგადოებას მისი თანმიმდევრული განვითარება ან შექმნას ასეთი იმიტაცია. იმისათვის, რომ პქონდეს ამისი შესაძლებლობა კრიზისის პირობებში, კომპანია განსაკუთრებით მაღალი მოგების პერიოდში შესაბამის რეზერვებს აგროვებს (ხშირად კანონით განსაზღვრულს) და ზრდის ე.წ. „ნასესხებ რეზერვებს“, ძირითადად „ფარული რეზერვების“ ფორმით და მხოლოდ მაშინ, როცა ხანგრძლივი კრიზისის შედეგად ეს დაგროვება ამოიწურება, აქციონერული კომპანია ამცირებს დივიდენდებს. ამას შეუძლია გამოიწვიოს საწარმოს სწრაფი კრახი.

აქციების კლასიფიკაციისას სხვადასხვა კრიტერიუმში გამოიყენება. ფლობის წესის მიხედვით აქციები შეიძლება იყოს *წარმომდგენზე* და *სახელობითი*. წარმომდგენის მიერ აქციების ფაქტობრივი მფლობელობა ნიშნავს იურიდიულ რწმუნებას იმისა, რომ მისი წარმომდგენი კომპანიის აქციონერად ითვლება. სახელობითი აქციების შემთხვევაში მისი მხოლოდ ისეთი მფლობელები ითვლება აქციონერად, რომელთა შესახებ მონაცემები შეტანილია კომპანიის აქციონერთა წიგნში. საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში სააქციო საქმიანობის მარეგულირებელი სხვადასხვა სამართლებრივი აქტი მოქმედებს. ერთი ქვეყნის ბრუნვაში სჭარბობს წარმომდგენის, მეორეში – სახელობითი აქციები. აქციების ორივე სახეს აქვს როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეები. წარმომდგენის აქცია სავაჭრო ოპერაციებში მარტივია, მაგრამ კომპანიისთვის უცნობი რჩება მისი მფლობელი. აქციების შესყიდვა შუამავლების მიერ ამ „უხმაურო“ ოპერაციების გზით ხორციელდება. ყველაფერ ამას შეუძლია უხერხულობის შექმნა ფირმის მფლობელებისა და აქციონერებისთვის.

აქციონერს უფლების რეალიზაციის წესის მიხედვით სააქციო საზოგადოების აქციები შეიძლება იყოს *ჩვეულებ-*

რივი და პრივილეგირებული. ჩვეულებრივია აქციები, რომელთა მფლობელებს აქციონერთა წესდებით გათვალისწინებული აქვს ყველა უფლება. პრივილეგირებული აქციები, პირიქით, ითვალისწინებს მისი მფლობელებისთვის განსაზღვრულ უპირატესობებს ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებთან შედარებით. ასეთ უპირატესობებს სხვადასხვა ხასიათი შეიძლება ჰქონდეს. ერთი მათგანი მდგომარეობს იმაში, რომ პრივილეგირებულ აქციებზე გაიცემა წინასწარ დადგენილი დივიდენდი, ე.ი. მანამდე, ვიდრე იგი განისაზღვრება ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებისთვის.

დივიდენდების გადახდის ხასიათის მიხედვით პრივილეგირებული აქციების სხვადასხვა სახე არსებობს, მათგან ძირითადია პირველი – ფიქსირებული დივიდენდის აქცია, ე.ი. რომლის მიხედვით გაიცემა წინასწარ დადგენილი შემოსავალი, მიუხედავად იმისა აქვს თუ არა ფირმას შესაძლებლობა უფრო მაღალი დივიდენდების გაცემისა, ან პირიქით ეკონომიკური საქმიანობის შედეგები აიძულებენ მას შეამციროს განაწილებული მოგების დონე. პრივილეგირებული აქციების ეს ფორმა თავისი არსით ობლიგაციებს უახლოვდება. ასეთი აქციები უფრო საიმედოა, მაგრამ პრაქტიკულად გამორიცხავენ დივიდენდის გაზრდას. მეორე სახეა პრივილეგირებული ფიქსირებული დივიდენდის აქციები, რომელიც ითვალისწინებს დამატებით მონაწილეობას კომპანიის მოგებაში – ე.წ. ზედდივიდენდები. ასეთი აქციების მეორე ვარიანტი ითვალისწინებს განსაზღვრულ დანამატს ფიქსირებულ დივიდენდებზე, რომელიც დამოკიდებულია ჩვეულებრივი აქციის დივიდენდის ყოველ პუნქტზე. თუ კომპანიის ლიკვიდაცია ხდება, მაშინ პრივილეგირებული აქციების მფლობელებს უპირატესი უფლება აქვთ ფირმის წმინდა ქონების განაწილებისას მანამდე, ვიდრე ჩვეულებრივი აქციების დაფარვა მიმდინარეობს.

პრივილეგირებული აქციების მფლობელებს დაერიცხებათ თანხა, რომელიც აღემატება მათ ნომინალურ ღირებულებას ანუ ისინი ანაზღაურდება საბაზრო კურსით. მაგრამ აქციონერებისთვის, რომლებიც პრივილეგირებულ აქციებს ფლობენ, მოცემულ შემთხვევაში აქვს უარყოფითი მომენტიც. თუ ფირმის ლიკვიდაციისას არსებობს მნიშვნელოვანი, კანონმდებლობით ნებადართული ან ფარული რეზერვები,

მაშინ ისინი ნაწილდება ჩვეულებრივი აქციების მფლობელებს შორის, რომლის შედეგად ჩვეულებრივი აქციების დაფარვა ხდება იმ კურსით, რომელიც აღემატება მათ ნომინალურ ღირებულებას.

საინვესტიციო მიმზიდველობის თვალსაზრისით განასხვავებენ შედეგი სახის აქციებს:

1. ციკლური აქციები – აქციები, რომელთა კურსი იზრდება ეკონომიკის აღმავლობისას (ბუმი) და ეცემა მისი დაცემისას (კრიზისი);

2. ზრდის აქციები – აქციები, რომელთა კურსს აქვთ საერთო ზრდისადმი ტენდენცია;

3. დაცემის აქციები – აქციები, რომელთა კურსს აქვთ შემცირების ტენდენცია;

4. სპეკულაციური აქციები – კომპანიის აქციები, რომლის შესახებ ინფორმაცია არ არის, ამიტომ ისინი წარმოადგენენ რისკს ინვესტორთათვის.

გამოშვების ფორმების მიხედვით აქციები არის:

- დოკუმენტალური (ანუ საბლანკო, განცალკევებული დოკუმენტის სახით);

- არადოკუმენტალური (უბლანკო, არსებობს ჩანაწერების სახით და ა.შ.).

კონვერსიის შესაძლებლობების მიხედვით აქციები არსებობს:

- კონვერტირებადი (იცვლება სხვა ფასიან ქაღალდებზე);

- არაკონვერტირებადი (არ იცვლება სხვა ფასიან ქაღალდებზე);

ბირჟაზე მიმოქცევის მიხედვით გვაქვს:

- რეგისტრირებული (აქციები, რომლებიც კოტირდება ბირჟაზე);

- არარეგისტრირებული (აქციები, რომლებიც არ დაიშვებიან ბირჟაზე მიმოქცევაში).

აქციებზე მოთხოვნისა და მიწოდების ანალიზისთვის გამოიყენება მაჩვენებელი – *სპრედი* და *რენდიტი*. *სპრედი* – ეს არის სხვაობა მიწოდების მინიმალურ ფასსა და მოთხოვნის მაქსიმალურ ფასს შორის. ყველაზე ლიკვიდურად ითვლება ფასიანი ქაღალდები, რომელთათვის სპრედის შეფარდება მოთხოვნის მაქსიმალურ ფასთან უმცირესია (0-დან

3%-მდე). რენდიტი – ეს არის ფასიანი ქაღალდების შემოსავლიანობის შეფარდებითი მაჩვენებელი. აქციის რენდიტი გაითვლება, როგორც პროცენტული თანაფარდობა გადახდილ დივიდენდსა და აქციის საბაზრო ფასს შორის. რაც უფრო დიდია რენდიტის ოდენობა, მით უფრო შემოსავლიანია აქცია:

$\text{რენდიტი} = (\text{დივიდენდი/აქციის საბაზრო კურსი}) \times 100.$

ობლიგაცია. ობლიგაცია – არის სასესხო ფასიანი ქაღალდი, რომელიც გამოშვებულია (ან უნდა გამოიშვეს) ემიტენტის მიერ და რომელიც ადასტურებს ამ ემიტენტის ფინანსურ ვალდებულებას, საემისიო პირობების შესაბამისად გაუნადღოს ობლიგაციონერს ნომინალური ღირებულება სარგებლით ან მის გარეშე. ობლიგაცია ვალდებულებების სერტიფიკატია, მას ასევე უწოდებენ „მყარპროცენტიან ფასიან ქაღალდებს“, „რენტულ ქაღალდებს“. ობლიგაციის მყიდველი თავის ფულს ემიტენტს აძლევს იმ დაპირების სანაცვლოდ, რომ დაპირებულ თანხას სარგებლით მიიღებს. მყიდველს შეუძლია ვადის გასვლამდე შეინარჩუნოს ობლიგაცია ან სხვას მიჰყიდოს. პრაქტიკაში გავრცელებულია ობლიგაციების სხვადასხვა სახეები (მაგ. გერმანიაში): ა) სახელმწიფო სესხი; ბ) კომუნალური სესხები (ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოს მიერ გამოშვებული ობლიგაციები); გ) სამრეწველო ობლიგაციები.

ა) სახელმწიფო სესხი. მაგ. გერმანიაში მას მიეკუთვნება ფედერალური მთავრობის, ფედერალური რკინიგზებისა და ფედერალური ფოსტის სესხები, აგრეთვე ე.წ. ფედერალური მთავრობის სპეციალური ფონდების სესხები. ამას გარდა, ამ ჯგუფს მიეკუთვნება ფედერალური მიწის სესხი. გერმანიის მყარპროცენტიანი ფასიანი ქაღალდების მთელი ბრუნვის დაახლოებით 75%-ს შეადგენს ფედერალური რკინიგზებისა და ფედერალური ფოსტის სესხები.

ბ) კომუნალური სესხები (ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანოს მიერ გამოშვებული ობლიგაციები). არც თუ ისე იშვიათად, სხვადასხვა ქვეყნების ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოები იძულებული არიან კომუნალური ამოცანების შესასრულებლად გაადიდონ თავიანთი დავალიანება. კომუნალური სესხების ემისიისთვის აუცილებელია ნებართვა ცენტრალური მთავრობისგან, თუმცა უკანასკნელი

ვალდებული არაა სესხის მიცემის გარანტიაზე. კომუნალურ ორგანიზაციებს აქვთ კოტირება ბირჟაზე ან იქ ხორციელდება ოპერაციები ამ ფასიან ქაღალდებზე. ამას გარდა, ხელისუფლების ადგილობრივ ორგანოებს შეუძლიათ სესხის მიღება სპეციალური იპოთეკური ბანკებიდან. იპოთეკური ბანკები იძლევიან ხანგრძლივ კრედიტებს მიწის ნაკვეთების საწინდართ ან კომუნალური სამსახურების სავალო პასუხისმგებლობის პირობით.

გ) *სამრეწველო (კორპორაციული) ობლიგაციები.* სამრეწველო (კორპორაციული) ობლიგაციები – სამრეწველო კომპანიების ფიქსირებული შემოსავლის სავალო ვალდებულებაა. მისი ემიტენტებია მსხვილი სააქციო კომპანიები და განსაზღვრული პასუხისმგებლობის საზოგადოებები. სამრეწველო ობლიგაციების, როგორც ფულადი კაპიტალის მობილიზაციის ინსტრუმენტის, მნიშვნელობა ბოლო ხანებში საგრძნობლად შემცირდა. მათ ადგილს თანდათან იჭერს საბანკო კრედიტი მისი სხვადასხვა ფორმებით. სამრეწველო ობლიგაციების შედარებითი მიმზიდველობა მულაენდება იმაში, რომ აქციებისგან განსხვავებით ისინი შეიძლება გაიყიდოს ნომინალურ ღირებულებაზე დაბალი კურსით, მაგალითად, 98-ად ნაცვლად 100-სა. ასეთ ფასდაკლებას ჰქვია *დიზაჟიო*. ამას გარდა, შეიძლება მიღებულ იქნეს მოლაპარაკება, რომ ობლიგაციის დაფარვა მოხდება არა ნომინალური, არამედ უფრო მაღალი კურსით, მაგალითად, 103 ნაცვლად 100-სა. ამგვარად, წარმოიქმნება *ნამატი ანუ აჟიო*, რომელიც ობლიგაციის შესაბამის ვადასთან ერთად წარმოდგება როგორც დამატებითი შემოსავალი.

ობლიგაციები *მიზნის მიხედვით* სამ ჯგუფად იყოფა:

1. ობლიგაციები, რომლებიც გამოშვებულია ახალი პროექტების დასაფინანსებლად, რომელთა განხორციელებასაც ემიტენტი აპირებს;

2. ობლიგაციები, რომლებიც გამოშვებულია ემიტენტის დავალიანების რეფინანსირებისთვის;

3. ობლიგაციები, რომლებიც გამოშვებულია იმ ღონისძიებათა დასაფინანსებლად, რომელთაც ემიტენტის საქმიანობასთან კავშირი აქ აქვს.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს ობლიგაციები ერთმანეთისგან განსხვავდება, მათ სამი ყველაზე მნიშვნელოვანი თვისება აერთიანებს:

- პირველი თვისება ობლიგაციის ვადაა, დროის მონაკვეთი. რომლის განმავლობაშიც ობლიგაცია განაღდებადია. ზოგ ობლიგაციას მოკლე ვადა აქვს (რამდენიმე თვე), ზოგის ვადა კი რამდენიმე ათეული წელია (მაგ. 30 წელი). ბრიტანეთის მთავრობამ გამოსცა ობლიგაცია, ე.წ. მუდმივი რენტა, რომელიც არასდროს განაღდება. ეს ობლიგაცია უზრუნველყოფს სამუდამო სარგებელს, მაგრამ საწყისი (სარეალიზაციო) თანხა არასდროს გაიცემა. ობლიგაციის სარგებლის განაკვეთი ნაწილობრივ მის ვადაზეა დამოკიდებული. გრძელვადიანი ობლიგაციები უფრო სარისკოა, ვიდრე მოკლევადიანი, ვინაიდან გრძელვადიანი ობლიგაციის მფლობელს უფრო დიდხანს მოუწევს ლოდინი ძირითადი თანხის დაბრუნებისთვის. თუ ობლიგაციის მფლობელს ფული ობლიგაციის ვადის გასვლამდე დასჭირდა, მას სხვა არჩევანი არ აქვს ობლიგაციის გაყიდვის გარდა, თანაც შესაძლოა ნაკლებ ფასად. ამ რისკის ასანაზღაურებლად გრძელვადიანი ობლიგაცია უფრო დიდ სარგებელს იძლევა, ვიდრე მოკლევადიანი ობლიგაცია.

- ობლიგაციის მეორე მნიშვნელოვანი თვისებაა მისი საკრედიტო რისკი, იმის ალბათობა, რომ მსესხებელი ვერ მოახერხებს სარგებლის ან ძირითადი თანხის ნაწილის გადახდას. მსესხებლებს შეუძლიათ (და ზოგჯერ ასეც იქცევიან) უარი თქვან სესხის გადახდაზე, თუ თავს გააკორებულად გამოაცხადებენ. როდესაც ობლიგაციების მყიდველები გრძნობენ, რომ გადაუხდელობის ალბათობა დიდია, ისინი სარგებლის უფრო დიდ განაკვეთს მოითხოვენ ამ რისკის საფასურად. ვინაიდან ითვლება, რომ ცენტრალური მთავრობის რისკი მცირეა, სამთავრობო ობლიგაციების სარგებლის განაკვეთებიც, როგორც წესი მცირეა. და პირიქით, ფინანსურად მერყევი კორპორაციები ფულს სესხულობენ, ე.წ. „ცუდი“ ობლიგაციების გამოშვების გზით, რომელთა სარგებლის განაკვეთი ძალიან დიდია.

- ობლიგაციის მესამე მნიშვნელოვანი თვისებაა გადასახადებთან დამოკიდებულება – წესი, რომლითაც საგადასახადო კანონები ობლიგაციიდან მიღებულ სარგებელს

ეპყრობიან. ობლიგაციების უმრავლესობის სარგებელი იბეგრება, ასე რომ ობლიგაციის მფლობელმა ამ სარგებლის ნაწილი საშემოსავლო გადასახადის სახით უნდა გადაიხადოს. მაგრამ, როდესაც ადგილობრივი ხელისუფლების ორგანო უშვებს ე.წ. მუნიციპალურ ობლიგაციებს, ობლიგაციების მფლობელებს არ მოეთხოვებათ ფედერალური საშემოსავლო გადასახადის გადახდა ამ ობლიგაციის სარგებლიდან. ასეთი ობლიგაციების ამ უპირატესობის გამო, ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების მიერ გამოშვებული ობლიგაციების სარგებლის განაკვეთი ნაკლებია, ვიდრე კორპორაციებისა თუ ცენტრალური მთავრობის ობლიგაციების სარგებლის განაკვეთი.

თამასუქი. ქართულ სამართალში ტერმინი „თამასუქი“ დაახლოებით XVII საუკუნიდან იხმარებოდა საერთოდ საგალო საბუთის მნიშვნელობით და ხშირად გირავენობასაც გულისხმობდა, იყენებდნენ საანგარიშსწორებოდაც, მეტადრე ვაჭრობაში. იგი გვხვდება ქართულ ჩუქულებითი სამართლის კრებულსა და ვახტანგ VI-ის სამართალში, სადაც განსაზღვრულია მისი აუცილებელი რეკვიზიტებიც. სხვა პირობებს შორის თამასუქში 'ხოგჯერ დავალიანების მაიძულებელი გარემოებებიც კი იწერებოდა. უფრო ძველად ასეთ საბუთს „ვალის წიგნი“ ერქვა.

საქართველოში კანონი „თამასუქის შესახებ“ აწესრიგებს თამასუქის გაცემის, თავდებობის, გადახდის, გამოყენების, გადაცემის წესს, აგრეთვე სხვა საკანონმდებლო აქტებთან ერთად - თამასუქიდან გამომდინარე შედეგებსა და პრეტენზიებს. არსებული კანონის თანახმად, „თამასუქი“ არის ფასიანი ქაღალდი, დოკუმენტი, რომლითაც მისი გამცემი პირი კისრულობს უპირობო ვალდებულებას გადაიხადოს თამასუქში ნაჩვენები თანხა პირადად ან სხვა პირს ავალებს მის გადახდას³⁵.

თამასუქი შეიძლება იყოს გადასაპირებელი (ტრაქტი) და მარტივი (სოლო თამასუქი). გადასაპირებელი თამასუქით თამასუქის გამცემი ავალებს სხვა პირს გადაუხადოს თამასუქში ნაჩვენები თანხა თამასუქში მითითებულ პირს.

³⁵ <http://www.parliament.ge>

მარტივი თამასუქით მისი გამცემი კისრულობს ვალდებულებას თვითონ გადაიხადოს თამასუქში მითითებული თანხა.

სათამასუქო ურთიერთობებში მნიშვნელოვანია შემდეგი ტერმინები:

- „ინდოსამენტი“ - თამასუქზე წარწერა გადაცემის შესახებ;

- „ინდოსანტი“ - პირი, რომელმაც წააწერა თამასუქზე;

- „ინდოსატი“ - პირი, რომელმაც მიიღო თამასუქი ინდოსამენტით;

- „აქცეპტი“ - გამომხდელის ხელმოწერა იმის თაობაზე, რომ მან თამასუქი მიიღო გადასახდელად დადგენილ ვადაში და თანახმაა გადაიხადოს;

- „ავალი“ - სათამასუქო თავდებობა;

- „ცესია“ - სხვა პირისთვის მოთხოვნის უფლების დათმობა.

გადასაპირებელი თამასუქი. გადასაპირებელი თამასუქი უნდა შეიცავდეს:

1. სიტყვას „თამასუქი“ დოკუმენტის სათაურში და ტექსტში იმ ენაზე, რომელზეც შედგენილია თამასუქი;

2. უპირობო დავალებას მითითებული ფულადი თანხის გადახდის შესახებ;

3. გამომხდელის დასახელებას;

4. გადახდის ვადას;

5. გადახდის ადგილს;

6. იმ პირის დასახელებას, რომელსაც უნდა გადაუხადონ ან რომლის განკარგულებითაც უნდა მოხდეს გადახდა;

7. თამასუქის შედგენის თარიღსა და ადგილს;

8. თამასუქის გამცემის ხელმოწერას.

თუ თამასუქის გამცემი რაიმე მიზეზით თვითონ ვერ აწერს ხელს თამასუქს, მაშინ მისი თხოვნით ხელს აწერს სხვა პირი. ამ შემთხვევაში თამასუქს უნდა ამოწმებდეს ნოტარიუსი, რომ იგი ხელმოწერილია თამასუქის გამცემის თხოვნით. დოკუმენტს, რომელსაც აკლია აღნიშნული რომელიმე რეკვიზიტი, არ აქვს თამასუქის ძალა. თამასუქი, რომელშიც არ არის აღნიშნული გადახდის ვადა, ჩაითვლება თამასუქად, რომელიც გადახდილი უნდა იქნეს წარდგენისთანავე. განსაკუთრებული მითითების უქონლობისას,

გადამხდელის დასახელების გვერდით აღნიშნული ადგილი მიიხსნება გადახდის ადგილად და იმავედროულად გადამხდელის ადგილსამყოფელად.

თამასუქი შეიძლება გამოიწეროს თამასუქის გამცემის (ტრასანტის) პირადი განკარგულებით თვით თამასუქის გამცემის ან მესამე პირის სახელზე. თამასუქში, რომლის გადახდა სავალდებულოა წარდგენისთანავე ან წარდგენიდან განსაზღვრულ დროში, თამასუქის გამცემს შეუძლია დათქვას, რომ თამასუქის თანხას დაერიცხება პროცენტები, რომლის განაკვეთიც აუცილებლად უნდა აღინიშნოს თამასუქში. თუ ასეთი აღნიშვნა არ არის, პროცენტის შესახებ ჩანაწერს ძალა არ აქვს. პროცენტები დაირიცხება გადასაპირებელი თამასუქის გაცემის დღიდან, თუ მასში მითითებული არ არის სხვა თარიღი.

თუ თამასუქის თანხა აღნიშნულია სიტყვიერად და ციფრებითაც, მათ შორის განსხვავებისას ძალაშია სიტყვიერად აღნიშნული თანხა. თუ თამასუქის თანხა აღნიშნულია რამდენჯერმე, მათ შორის განსხვავებისას ძალაშია სიტყვიერად აღნიშნული უმცირესი თანხა.

მარტივი (სოლო) თამასუქი. მარტივი თამასუქი შეიცავს:

1. სახელწოდებას „თამასუქი“, რომელიც მოცემულია ტექსტში იმ ენაზე, რომელზეც შედგენილია თამასუქი;
2. უპირობო ვალდებულებას მითითებული თანხის გადახდის შესახებ;
3. გადახდის ვადას;
4. გადახდის ადგილს;
5. იმ პირის დასახელებას, ვისი განკარგულებით უნდა მოხდეს გადახდა ან ვისაც უნდა გადაეხადოს;
6. თამასუქის შედგენის ადგილსა და თარიღს;
7. თამასუქის გამცემის ხელმოწერას.

თუ თამასუქის მფლობელს რაიმე მიზეზით არ შეუძლია ხელი მოაწეროს მარტივ თამასუქს, მაშინ მისი თხოვნით ხელს აწერს სხვა პირი. ამ შემთხვევაში თამასუქს უნდა ამოწმებდეს ნოტარიუსი, რომ ხელი მოწერილია თამასუქის მფლობელის თხოვნით.

დეპოზიტური (შემნახველი) სერთიფიკატი. დეპოზიტური (შემნახველი) სერთიფიკატი არის ფასიანი ქაღალდი, რომელიც ადასტურებს ანაბრის თანხას. იგი შენაბრეს (სერ-

თიფიკატის მფლობელს) უფლებას აძლევს მიიღოს თანხა და მასზე გათვალისწინებული პროცენტები. თუ მეანაბრის როლში გამოდის იურიდიული პირი, მაშინ ფორმდება დეპოზიტური სერთიფიკატი, ხოლო თუ ფიზიკური პირი – შემნახველი სერთიფიკატი.

დეპოზიტური სერთიფიკატი არის დოკუმენტი, რომლის მიხედვითაც მოთხოვნის უფლება ერთი პირიდან გადაეცემა მეორეს, რაც არის ბანკის ვალდებულება მასში განთავსებული დეპოზიტის გადახდაზე.

შემნახველი სერთიფიკატი არის დოკუმენტი, რომლის მიხედვითაც მოთხოვნის უფლება ერთი პირიდან გადაეცემა მეორეს, რაც არის ბანკის ვალდებულება მასში განთავსებული ანაბრის გადახდაზე.

კონოსამენტი. კონოსამენტი არის გემის მფლობელის მიერ გაცემული ხელწერილი (დოკუმენტი), რომელიც ტვირთის მფლობელს (გამგზავნს) ეძლევა იმის დასადასტურებლად, რომ ტვირთი მიღებულია საზღვაო გზით გადასაზიდად (სხვა საბირჟო საქონელთან და კონტრაქტებთან ერთად კონოსამენტი შესაძლებელია გახდეს ბირჟაზე ვაჭრობის საგანი და იქცეს საქონელგანმანაწილებელ დოკუმენტად). კონოსამენტი სატრანსპორტო დოკუმენტია, რომელიც შეიცავს საზღვაო გადაზიდვების ხელშეკრულების პირობებს, იძლევა კონოსამენტის მფლობელის მიერ განკარგვის და საკუთრების უფლებას.

ვარანტი. ვარანტს გააჩნია გამოყენების ორი სახე: პირველი, ვარანტი ეს არის სერთიფიკატი, რომელიც უფლებას აძლევს მფლობელს შეიძინოს ფასიანი ქაღალდები დათქმულ ფასში დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში ან უეადოდ. ზოგჯერ ვარანტს სთავაზობენ ფასიან ქაღალდებთან ერთად სტიმულირების სახით მის საყიდლად. ეორე, ვარანტი არის სასაქონლო გარიგების დასტური განსაზღვრული საქონლის შესანახად მიღებაზე. ამ შემთხვევაში ვარანტი არის სასაქონლო-განმკარგველი დოკუმენტი და გამოიყენება საქონლის გაყიდვის ან დაგირავების დროს.

ფიუნერსი. ფიუნერსი არის ვადიანი საბირჟო კონტრაქტი, რომლის ერთი მხარე იღებს ვალდებულებას შეისყიდოს, ხოლო მეორე – გაყიდოს ბაზისური აქტივების განსაზღვრული რაოდენობა დადგენილ ვადაში, ფიქ-

სირებულ ფასად. ფიუნერსული კონტრაქტის დადება, როგორც წესი, მიზნად არ ისახავს საქონლის რეალურ მიწოდებას. მსოფლიო სტატისტიკა გეიშვენებს, რომ ასეთი კონტრაქტების არა უმეტეს 5% სრულდება რეალური მიწოდების გარეშე. ფიუნერსული კონტრაქტის უპირობო შესრულება გარანტირებულია ბირჟის საკლირინგო პალატის მიერ, რაც მას მაღალ ლიკვიდურობას ანიჭებს.

ოფციონი. ოფციონი არის კონტრაქტი ორ მხარეს შორის, რომელთაც ერთი მხარე ყიდულობს, ხოლო მეორე მხარე ყიდის ფიქსირებულ ფასად, ოფციონის პირობებით გათვალისწინებულ ვადაში აქტივების გარკვეული კატეგორიის შეძენის უფლებას (და არა ვალდებულებას). საერთაშორისო პრაქტიკაში განასხვავებენ ორი ტიპის ოფციონს: „ოფციონს ყიდვაზე“ (Call Options) და „ოფციონს გაყიდვაზე“ (Put Options).

სავალუტო ოფციონი არის ფინანსური ინსტრუმენტი, რომელიც კომპანიას აძლევს უფლებას, მაგრამ არ ავალდებულებს შეასრულოს ვალუტის გაცვლითი ოპერაცია მომავალში, ოფციონის კონტრაქტით წინასწარ განსაზღვრულ თარიღზე (ვალუტირების თარიღი), წინასწარ განსაზღვრული კურსით (Streak-Strike). სავალუტო ოფციონი გამოიყენება მომავალში არასასურველი კურსის ცვლილებისგან თავის დასაზღვევად. თუ ვალუტირების თარიღზე მიმდინარე საბაზრო კურსი უკეთესია ვიდრე სტრაიკი, კომპანიას აქვს უფლება ოფციონის კონტრაქტით განსაზღვრული პირობებით კონვერტაცია არ შეასრულოს.

არსებობს ორი ტიპის სავალუტო ოფციონი: *ფუტ (Put)* და *ქოლ (Call)*. აღნიშნული ოფციონების შემთხვევაში კომპანიას უფლება აქვს შესაბამისად გაყიდოს (Put) ან იყიდოს (Call) საბაზისო ვალუტა, ვალუტირების თარიღზე, სტრაიკ კურსით. მაგალითად, USD/GEL ფუტ ოფციონი აძლევს უფლებას კომპანიას ვალუტირების თარიღზე გაყიდოს USD სტრაიკ კურსით. USD/GEL ფუტ ოფციონი აზღვევს კომპანიას USD მომავალი გაუფასურებისგან. USD/GEL ქოლ ოფციონი აძლევს უფლებას კომპანიას ვალუტირების თარიღზე იყიდოს USD სტრაიკ კურსით. USD/GEL ქოლ ოფციონი აზღვევს კომპანიას USD მომავალი გამყარებისგან.

როგორც ყველა სადაზღვევო ინსტრუმენტი, ოფციონის კონტრაქტის შესყიდვა ითვალისწინებს გარკვეული საკომისიოს (პრემიუმის) გადახდას. აღნიშნული პრემიუმის მოცულობის სიდიდე დამოკიდებულია მიმდინარე კურსზე და სტრაიკზე, ვალუტირების თარიღზე, ორივე ვალუტის საპროცენტო განაკვეთების სიდიდეზე, ამ ვალუტების გაცვლითი კურსის ვოლატილობაზე. ოფციონის პრემიუმი მეტია, რაც მეტად ვოლატილურია გაცვლითი კურსი. კომპანია ვალდებულია ოფციონის პრემიუმი გადაიხადოს კონტრაქტის გაფორმების დღეს. კომპანიისთვის ოფციონის პრემიუმი არის მაქსიმალური შესაძლო დანახარჯი ამ ოპერაციისთვის.

ექსპორტიორებისთვის: თუ კომპანია ახორციელებს ექსპორტს ევროზონაში, შესაბამისად იქმნება საჭიროება კონტრაქტორისგან მიღებული EUR გაყიდვის და GEL შესყიდვის, ადგილობრივი დანახარჯების დასაფარად. თუ EUR უფასურდება GEL მიმართებით, კომპანია მიიღებს ზარალს. EUR/GEL ფუთ ოფციონის შესყიდვით კომპანია დაიზღვევს თავს არასასურველი კურსის ცვლილებისგან და ეცოდინება მაქსიმალური შესაძლო დანახარჯი ამ ოპერაციისთვის.

იმპორტიორებისთვის: თუ კომპანია ახორციელებს იმპორტს USD-ზე, შესაბამისად იქმნება საჭიროება რეალიზაციიდან მიღებული GEL გაყიდვის და USD შესყიდვის, საიმპორტო დანახარჯების დასაფარად. თუ USD მყარდება GEL მიმართებით, კომპანია მიიღებს ზარალს. USD/GEL ქოლ ოფციონის შესყიდვით კომპანია დაიზღვევს თავს არასასურველი კურსის ცვლილებისგან და ეცოდინება მაქსიმალური შესაძლო დანახარჯი ამ ოპერაციისთვის.

ბოლო დროს საკმაოდ აქტუალური გახდა ე.წ. „ბინარული ოფციონი“, რომელიც საბირჟო-საინვესტიციო ფინანსების დარგში წარმოადგენს ორობითი ვარიანტის არჩევის, მარტივი ოფციონის სახეობას. მისი საშუალებით შესაძლებელია მოგების მარტივად მიღება ან პირიქით, – სავაჭრო პოზიციის მოგების გარეშე დახურვა. ბინარული ოფციონებით ვაჭრობისადმი მსოფლიოს დაინტერესება 2008 წლის ივლისიდან იღებს სათავეს. ბინარული ოფციონი საბირჟო-საინვესტიციო დარგში ძალზე მოთხოვნადი სავაჭრო პროდუქტია. ამას ხელს უწყობს ჩიკაგოს ბირჟის /CBOE/

მიერ, ბინარული ოფციონების საბირჟო ვაჭრობის პროდუქტთა ჩამონათვალში შეტანა. ამ პერიოდად, ბინარული ოფციონებით ვაჭრობას ბაზრის მხოლოდ კორპორაციული ორგანიზაციები და მსხვილი საინვესტიციო ფონდები აწარმოებდნენ. ამ საბირჟო-საეაჭრო პროდუქტის პოპულარობას საინფორმაციო-ციფრული და სატელეკომუნიკაციო, ინტერნეტული ტექნოლოგიების პროგრესმა ძლიერ შეუწყო ხელი.

ბინარული ოფციონები დღეს ელექტრონული ფორმით – ინტერნეტით ივაჭრება. მისდამი ინტერესს ასევე აძლიერებს ვაჭრობის დასაწყებად აუცილებელი, მიკრო საინვესტიციო ფონდი, რომელიც არ არის მოცულობითი. ბაზარზე შესვლისთვის საკმარისია, თუნდაც 100 აშშ დოლარის ექვივალენტი მოცულობის თანხა. მეორეს მხრივ, მიუხედავად მოთხოვნილი საწყისი საეაჭრო ფონდის სიმცირისა, ბინარული ოფციონებით განხორციელებული საეაჭრო ოპერაციები, ამ საქმიანობის მცოდნე ადამიანებს აძლევს მაღალი მოგების, და თანაც ძალზე მცირე დროის ეპიზოდში მიღების შესაძლებლობას. ბინარული ოფციონები, ერთგვარად, წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტების ჯგუფს მიეკუთვნება. ბინარული ოფციონების მოქმედების ხანგრძლივობა შეიძლება შეადგენდეს 10 წუთს, 1 საათს, 1 დღეს, 1 თვეს ან მეტ პერიოდს. ბინარული ოფციონებით მუშაობისას, მაგალითისთვის, შესაძლებელია საწყისი დეპოზიტის 70% და თუნდაც 500% ან მეტი მოგების გამოიმუშავება.

ბინარული ოფციონის სიცოცხლის ხანგრძლივობა წინასწარ არის განსაზღვრული ინფორმაციის მომწოდებლის მხრიდან და მას რესპირაციის პერიოდი ეწოდება. ხშირ შემთხვევაში ოფციონის რესპირაციის პერიოდი ეფუძნება მსოფლიოს ბაზრების მომრიგებლის და ტრანსმიტერი რომელიმე გლობალური ცენტრი - ორგანიზაციის მონაცემებს /მაგ. Reuters/. პოზიციის დახურვის და ანგარიშსწორების მიხედვით ბინარული ოფციონები იყოფა ორ კლასად:

- „ნაღდი ფული ან არაფერი“ /cash-or-nothing/, თუ გარიგება სრულდება ფულადი ანგარიშსწორებით;

- „შემოსავალი ან არაფერი“ /asset-or-nothing/, თუ გარიგება სრულდება საბაზისო აქტივის ფორმით ანგარიშსწორების გზით.

10.3 ფასწარმოქმნის ძირითადი პრინციპები და მეთოდები

ფინანსურ ბაზარზე ფასების ფორმირებაში მონაწილეობენ ემიტენტები და ინვესტორები, გამყიდველები და მყიდველები, შუამავლები და სპეციალისტები. ყოველი მათგანი მოქმედებს საკუთარი ინტერესებისა და ორიენტირების შესაბამისად. ფასი დამოკიდებულია კაპიტალის ერთობლიობაზე, რომელიც ინვესტირებულია (მოთხოვნა) და გაყიდვისთვის მიწოდებული (მიწოდება). ფასწარმოქმნა არის ფასების ფორმირების პროცესი არსებული ეკონომიკური პირობების, მოქმედი საკანონმდებლო ნორმებისა და დამკვიდრებული პრაქტიკის გათვალისწინებით.

ფინანსურ ბაზარზე ფასწარმოქმნის ძირითადი ამოცანებია:

- მოთხოვნისა და მიწოდების რეალური თანაფარდობის ასახვა;

- ფასწარმოქმნის კონკრეტული მიზნების განხორციელება;

სხვადასხვა ფაქტორების გათვალისწინება, რაც გავლენას ახდენს ფასების დონეზე;

- ფინანსური ბაზრის რეგულირება.

რაც შეეხება ფასწარმოქმნის ძირითად პრინციპებს, იგი შედეგი სახით წარმოგვიდგება:

- მეცნიერული მიდგომა, ანუ ფასწარმოქმნის მიზნების, ფასების სახეებისა და ფასების ცალკეული ელემენტების დასაბუთება;

მიზნობრივი მიმართულება ფასისმიერი პოლიტიკის და ფასისმიერი სტრატეგიის გათვალისწინებით;

- ფასწარმოქმნის სტრატეგიისა და ტაქტიკის შეთანაწყობა;

შესაძარისობა, ანუ სხვადასხვა პერიოდის ფასების შედარების შესაძლებლობა;

- ფასების დონის გათვალისწინება ანალოგიურ ფინანსურ ინსტრუმენტებზე;

რეალურობა, უტყუარობა;

სარგებლიანობა;

- ინვესტორების მოთხოვნა;
- ინვესტორების შემოსავლები.

როცა საუბარია ფასწარმოქმნის ძირითად პრინციპებსა და მეთოდებზე, ვფიქრობთ საინტერესოა განვიხილოთ ფასიანი ქაღალდების ღირებულების ძირითადი სახეები. დასაწყისში უნდა აღვნიშნოთ, რომ ფასიანი ქაღალდების ღირებულება არის გარკვეული საინვესტიციო ხარისხისა და მმართველობითი შესაძლებლობების ფულადი ექვივალენტი, რომელიც დამოკიდებულია კონკრეტულ მიზნებზე და შეფასების მეთოდებზე. შეიძლება გამოვყოთ ფასიანი ქაღალდების ღირებულების შემდეგი ძირითადი სახეები:

ნომინალური ღირებულება – ღირებულება, რომელიც აღნიშნულია ფასიანი ქაღალდის ბლაკზე. განისაზღვრება ემისიის პროცესში ფასიანი ქაღალდების მიმოქცევაში გაშვებისას დამფუძნებლების გადაწყვეტილებით;

საემისიო ღირებულება – არის ფასიანი ქაღალდის გაყიდვის ფასი მისი პირველადი განთავსებისას. იგი შეიძლება იყოს ნომინალურ ღირებულებაზე მეტი, ნაკლები ან მისი ტოლი;

საბალანსო ღირებულება – განისაზღვრება საწარმოს ფინანსური ანგარიშგების საფუძველზე, როგორც სააქციო საზოგადოების საკუთარი სახსრებით შექმნილი ქონების ღირებულების შეფარდება გამოშვებული აქციების რაოდენობასთან;

სააღრიცხვო ღირებულება – ღირებულება, რომლის მიხედვითაც ფასიანი ქაღალდები ირიცხება საწარმოს ბალანსზე მოცემულ მომენტში;

დისკონტირებული ღირებულება – ღირებულება, რომელიც განისაზღვრება ფულადი ნაკადების დისკონტირების საფუძველზე დისკონტირების კოეფიციენტისა და ინვესტირების ნორმის გამოყენებით;

გაცვლითი (კონვერსირებული) ღირებულება – გაცვლის ღირებულება, რომელიც გამოიყენება ფასიანი ქაღალდების კონვერტაციისას;

საკურსო ღირებულება – ღირებულება, რომელიც ასახავს კონკრეტულ მომენტში თანაფარდობას ფასიანი ქაღალდების მიწოდებასა და მოთხოვნას შორის;

საბაზრო ღირებულება – განისაზღვრება, როგორც ღირებულება მიმდინარე მომენტში, რომელიც ასახავს ბაზრის ნამდვილ კონიუნქტურას მოთხოვნასა და მიწოდებაზე სრული და სარწმუნო ინფორმაციის პირობებში;

შიდა ღირებულება – ყველა მომავალი ფულადი სახსრების ნაკადების დაყვანილი ღირებულებაა, რომელსაც მიიღებს ფასიანი ქაღალდის მფლობელი შესაბამისი პერიოდის დროს;

საბირჟო ღირებულება – ღირებულება, რომელიც განისაზღვრება ბირჟაზე, როგორც გარიგების საშუალო ფასი განსაზღვრულ პერიოდში;

სადაზღვევო ღირებულება – განისაზღვრება, როგორც ფასიანი ქაღალდის ღირებულების სადაზღვევო ანაზღაურების სიდიდე;

საგირავნო ღირებულება – გირაოს უზრუნველყოფის შესაძლო ღირებულება ფასიანი ქაღალდის სწარაფი გაყიდვის დროს;

სალიკვიდაციო ღირებულება – განისაზღვრება საწარმოს ლიკვიდაციის დროს ფასიანი ქაღალდების გამოსასყიდად და დასაფარავეად.

ძირითადი მეთოდები, რომელთა საფუძველზეც ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე ხდება ფასწარმოქმნა, არის შემდეგი:

საექსპერტო მეთოდი – ემყარება სპეციალისტ-ექსპერტების გამოცდილებას, ინტუიციას. ექსპერტები იძლევიან არგუმენტირებულ დასკვნებს ამა თუ იმ ფასიანი ქაღალდის რეალური ღირებულების დონეზე, ან ცალკეულ საფონდო ოპერაციის ფასზე;

ანალიზური მეთოდი – წარმოადგენს ბაზრის კონიუნქტურის დეტალურ ანალიზს, შინაგანი კავშირების და მოვლენების ურთიერთმიმართების შეცნობას განვითარების პროგრესული ტენდენციების და სრულყოფის შესაძლებლობების განსაზღვრის მიზნით;

სტატისტიკური მეთოდი – ემყარება ფასიანი ქაღალდების ბაზრის სტატისტიკურ ანალიზს საშუალო სიდიდეების გამოყენებით. შედარებით აქტიურად გამოიყენება საფონდო ინდექსები, რომლებიც საშუალებას იძლევა განისაზღვროს ბაზრის კონიუნქტურის ცვლილებების ტენდენციები ფასიანი ქაღალდების განსაზღვრული სახეების მიხედვით;

საინდექსო მეთოდი – მდგომარეობს განსაზღვრული სახის ფასიანი ქაღალდის ბაზრის კონიუნქტურის ცვლილებების საერთო ტენდენციის განსაზღვრაში. ამ მეთოდის სირთულე მდგომარეობს საფონდო ინდექსის შერჩევაში არაკონვერტირებადი ფასიანი ქაღალდებისთვის;

ნორმატიულ-პარამეტრული (ქულებრივი) მეთოდი – ფასიანი ქაღალდების ან საფონდო ოპერაციის ანალიზისას განისაზღვრება ყველა საინვესტიციო მახასიათებელი, რაც დამახასიათებელია მოცემული ფასიანი ქაღალდის ან ოპერაციისთვის;

საბალანსო მეთოდი – გულისხმობს ფასიანი ქაღალდების საბალანსო ღირებულების გამოყენებას, რომელიც განისაზღვრება ოფიციალურ ანგარიშგებაში საწარმოს მიერ დაფიქსირებული ქონების საერთო ღირებულების გაყოფით აქციების საერთო რაოდენობაზე.

10.4 საქართველოს საფონდო ბირჟის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები

საქართველოს საფონდო ბირჟა³⁶ (სსბ) არის ერთადერთი ორგანიზებული ფასიანი ქაღალდების ბაზარი საქართველოში, რომელიც ჩამოყალიბდა USAID-ის დახმარებით და მოქმედებს ამერიკელი ექსპერტების ხელშეწყობით შემუშავებულ საკანონმდებლო ჩარჩოებში, პასუხობს ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის საერთაშორისოდ დამკვიდრებული პრაქტიკის საბაზისო მოთხოვნებს.

იგი სთავაზობს ეფექტურ საინვესტიციო მექანიზმს როგორც ადგილობრივ, ასევე უცხოელ ინვესტორებს. სსბ-ის ელექტრონული სავაჭრო სისტემა ბროკერებს სამუშაო ადგილებიდან ათასობით სხვადასხვა აქციით ვაჭრობის შესაძლებლობას აძლევს, რომლებიც განლაგებულია როგორც სსბ-ის სავაჭრო დარბაზში, ასევე დისტანციური წვდომის დახმარებით – საბროკერო კომპანიათა ოფისებში.

საქართველოს საფონდო ბირჟა დაფუძნდა 1999 წლის დასაწყისში საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის პროფესიონალთა ბირთვის, მოწინავე ქართული ბანკების, საინვესტიციო და სადაზღვევო კომპანიების ინიციატივით. 2000 წლის იანვარში, სსბ ოფიციალურად იქნა აღიარებული თვითრეგულირებად ორგანიზაციად და მიენიჭა საფონდო ბირჟის ლიცენზია, ხოლო 2000 წლის მარტიდან ატარებს რეგულარულ საბირჟო ვაჭრობებს. ამჟამად საქართველოს საფონდო ბირჟის სავაჭრო სისტემაში 138 ემიტენტის ფასიანი ქაღალდია დაშვებული. 2000 წლიდან არის საფონდო ბირჟების ევრაზიული ფედერაციის (FEAS) წევრი. საფონდო ბირჟების ევრაზიური ფედერაცია დაფუძნდა 1995 წლის 16 მაისს 12 დამფუძნებელი წევრის მიერ. დღეს მათი რიცხვი შეადგენს 34 ნამდვილ და 13 აფილირებულ წევრს. ფედერა-

³⁶ <http://www.gse.ge>

ციის წევრობა ღიაა ევროპისა და აზიის განვითარებადი საფონდო ბირჟებისთვის.

საქართველოს საფონდო ბირჟა არის სააქციო საზოგადოება და მოქმედებს „მეწარმეთა შესახებ“ და „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონების შესაბამისად. მისი სრული სახელწოდებაა: ქართულად – სააქციო საზოგადოება „საქართველოს საფონდო ბირჟა“; ინგლისურად – Joint Stock Company “Georgian Stock Exchange“. მისი შემოკლებული სახელწოდებაა: ქართულად – სს „საქართველოს საფონდო ბირჟა“; ინგლისურად – GSE.

თავისი სტატუსით სს „საქართველოს საფონდო ბირჟა“ წარმოადგენს იურიდიულ პირს. საწესდებო ამოცანების შესასრულებლად მას უფლება აქვს დადოს გარიგებები, შეიძინოს ქონებრივი და არაქონებრივი უფლებები, იკისროს ვალდებულებები, იყოს მოსარჩელე და მოპასუხე სასამართლოში. მას აქვს დამოუკიდებელი ბალანსი, ანგარიშსწორების და სხვა ანგარიშები საქართველოს და უცხოეთის ქვეყნების საბანკო დაწესებულებებში, ბეჭედი, ბლანკი და ემბლემა.

ბირჟის საქმიანობის ძირითად მიზანს წარმოადგენს საქართველოში ფასიანი ქაღალდების გამჭვირვალე და ლიკვიდური ორგანიზებული ბაზრის ჩამოყალიბება, სიცოცხლისუნარიანი სავაჭრო მექანიზმის შექმნა და მისი ფუნქციონირების უზრუნველყოფა.

ბირჟის საქმიანობის საგანია:

ა) ფასიანი ქაღალდებისა და სხვა ფინანსური ინსტრუმენტების ყიდვისა და გაყიდვის შესახებ წინადადებების შეგროვება;

ბ) ფასიანი ქაღალდების საჯარო ვაჭრობის ორგანიზება საბირჟო წესების და პროცედურების შესაბამისად;

გ) საბირჟო ვაჭრობების შედეგების შესახებ და საფონდო ბაზართან დაკავშირებული სხვა ინფორმაციის გავრცელება;

დ) კანონით გათვალისწინებული სხვა საქმიანობა.

ბირჟის საწესდებო კაპიტალი შეადგენს 30 000 (ოცდაათ ათას) ლარს. საწესდებო კაპიტალი დაყოფილია 3 000 000 (სამ მილიონ) ცალ აქციად, რომელთაგან თითოეულის ნომინალური ღირებულება შეადგენს 0.01 (ერთ მეასედ)

ლარს. ბირჟის მართვის უმაღლეს ორგანოს წარმომადგენს აქციონერთა საერთო კრება.

ბირჟის ხელმძღვანელობა ევალებათ მის გენერალურ დირექტორს და დირექტორებს. ბირჟის გენერალური დირექტორი:

- არის პასუხისმგებელი და ანგარიშვალდებული სამეთვალყურეო საბჭოს წინაშე სამეთვალყურეო საბჭო გადაწყვეტილებების განხორციელებასა და შესრულებაზე;

- არის ბირჟის ოფიციალური წარმომადგენელი მის ყველა ურთიერთობებში სახელმწიფოსთან, სხვა ორგანიზაციებთან თუ პირებთან;

- ნიშნავს ბირჟის თანამშრომლებს, ექსპერტებსა თუ მრჩეველებს და განსაზღვრავს მათ მოვალეობებს, სამუშაო პირობებსა და ვადებს;

- განსაზღვრავს საწევრო შენატანებისა და სხვა გადასახდელების გადახდის წესს;

- სამეთვალყურეო საბჭოსთან შეთანხმებით განსაზღვრავს სუბჯრო და საინფორმაციო სისტემაში ინფორმაციის შეტანასა და სისტემიდან ინფორმაციის მიღებასთან დაკავშირებული ოპერაციების გადასახდელს;

- იწვევს ბირჟის აქციონერთა საერთო კრებას.

ბირჟის გენერალურ დირექტორს და დირექტორებს ევალებათ სამეთვალყურეო საბჭოს მიერ განსაზღვრული უფლებამოსილების ფარგლებში:

➤ უზრუნველყოს მოქმედი კანონმდებლობის, ბირჟის წესდების, შინაგანაწესის დაცვა და აღნიშნულთან მიმართებაში ბირჟის წევრების, საქმიანობისა და ფინანსური მდგომარეობის შემოწმება;

➤ მოახდინონ უფლებამოსილების დელეგირება ბირჟის სტრუქტურულ ერთეულებზე და თანამშრომლებზე, საზოგადოების შინაგანაწესის შესაბამისად, იმ პირობით, რომ მხარეს, რომელზეც ამგვარ გადაწყვეტილებას ექნება ზემოქმედება, შეუძლია მოსთხოვოს ბირჟის დირექტორებსა თუ სამეთვალყურეო საბჭოს აღნიშნული გადაწყვეტილების ხელმეორედ განხილვა;

➤ დადგენილი წესით ღაუშვან ფასიანი ქაღალდები ბირჟის სუბჯრო სისტემაში, ზიიღონ გადაწყვეტილება ბირ-

უაზე სავაჭროდ დაშვებული ფასიანი ქაღალდებით ვაჭრობის დროებით შეჩერების, ასევე ფასიანი ქაღალდების ლისტინგის (საფონდო ბირჟაზე ფასიანი ქაღალდების დაშვების (კოტირებადი ფასიანი ქაღალდების სიაში შეტანის) პროცედურა, რომელიც მოიცავს ემიტენტის სამეურნეო და საფინანსო მდგომარეობის, ფასიანი ქაღალდის ექსპერტიზას, საფონდო ბირჟის მოთხოვნების დაცვის გარანტირებას ემიტენტის მიერ) დროებით შეჩერების შესახებ;

➤ დაუშვან წევრები და მათი ბროკერები საფონდო ბირჟაზე საქმიანობისთვის და დროებით ან საერთოდ აუკრძალონ სავაჭრო სისტემაში ვაჭრობა ბირჟის წევრების ბროკერებს;

➤ უზრუნველყონ ბირჟის კანონიერი და სწორი საქმიანობა, აგრეთვე ბირჟაზე დაშვებულ ფასიან ქაღალდებზე კოტირების, ფასების და მასთან დაკავშირებული საბაზრო ინფორმაციის გამოქვეყნება;

➤ მიაწოდონ ბირჟის წევრებს ინფორმაცია მათ მიერ დადებული გარიგებების შედეგებზე;

➤ გამოიყენონ სანქციები ბირჟის წევრებისა და ბირჟის სავაჭრო სისტემასა და ლისტიგში დაშვებული ემიტენტების მიმართ ბირჟის წესების დარღვევის შემთხვევაში, თანახმად კანონმდებლობისა, დადებული ხელშეკრულებებისა და ბირჟის წესებისა;

➤ გამოიყენონ სხვა ნებისმიერი უფლება, რომელიც მათ მინიჭებული აქვთ „ჩეწარმეთა შესახებ“ და „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ“ საქართველოს კანონებით, საზოგადოების შინაგანაწესით და ბირჟის წესებით.

ბირჟის წევრები შეიძლება იყვნენ ლიცენზირებული ფინანსური ინსტიტუტები (მათ შორის კანონით გათვალისწინებული უცხოური ფინანსური ინსტიტუტები). წევრებს გააჩნიათ უფლება დადგენილი წესით მონაწილეობა მიიღონ ბირჟის მიერ ორგანიზებულ საფონდო ვაჭრობებში და ისარგებლონ ბირჟის სამსახურების მომსახურებით.

ბირჟაზე არ იქნება მიღებული წევრებთან დაკავშირებული არც ერთი წესი ან არ იქნება შეტანილი ცვლილება ამ წესებში მანამ, სანამ წევრები აღნიშნულის მიღებამდე არანაკლებ ორი კვირით ადრე არ გაცნობიან მათ, არ

განიხილავენ და მიღებამდე ერთი კვირით ადრე არ წარმოადგენენ შენიშვნებს, თუ ასეთები წარმოიშეება.

წევრთა ძირითადი მოვალეობებია:

- დაიცვან ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ კანონმდებლობის და ბირჟის წესების მოთხოვნები, აგრეთვე შეასრულონ ბირჟის მმართველი ორგანოების გადაწყვეტილებები;

- დაიცვან ტექნიკური, ტექნოლოგიური და კომერციული ხასიათის ინფორმაციის კონფიდენციალობა, რომლის გამჟღავნებამაც ზიანი შეიძლება მიაყენოს ბირჟას, მის წევრებსა და მათ კლიენტებს;

- დროულად გადაიხადონ ბირჟის მიერ დაწესებული საწევრო, საკომისიო შენატანები და სხვა გადასახდელები;

- თავისი ქმედებებით ან/და განცხადებებით არ მიაყენონ ბირჟას ზიანი, არ შელახონ მისი ავტორიტეტი და პრესტიჟი;

- შესაბამისი მოვლენის დადგომიდან ან გადაწყვეტილების მიღებიდან არაუგვიანეს 7 სამუშაო დღის ვადაში შეატყობინონ ბირჟის მმართველ ორგანოს მათ ფინანსურ და იურიდიულ სტატუსში მომხდარი ან მოსალოდნელი ცვლილებების შესახებ, რომლებმაც შეიძლება უარყოფითი გავლენა მოახდინონ მათი ვალდებულებების შესრულებაზე ბირჟისა და მისი წევრების მიმართ;

- ჰქონდეთ კანონით გათვალისწინებული სათანადო ლიცენზია;

- მისცენ ბირჟას წერილობითი თანხმობა თავისი ჩანაწერების და დავთრების შემოწმებაზე, ნებისმიერი მიწოდებული ინფორმაციის სიზუსტის დადგენის მიზნით.

2012 წლის იანვრის მდგომარეობით, საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ბაზრის მონაწილეები არიან:

საბროკერო კომპანიები:

1. შპს თი-ბი-სი ბროკერი;
2. სს ბი ჯი კაპიტალი;
3. შპს ქართუ ბროკერი;
4. შპს თბილინტერკაპიტალი;
5. შპს საქართველოს საინვესტიციო ჯგუფი +;
6. შპს კაუკასუს ფაინენშალ სერვისი;
7. სს კაუკასუს კაპიტალ ჯგუფი;

8. შპს აბი ასეკტ მენეჯმენტი;
9. შპს ლიბერთი სიკიურიტი;
10. შპს მენა ფაინანშიალ სერვისის ენდ ტექნოლოჯის;
11. შპს სტოქს.

დამოუკიდებელი რეგისტრატორები:

1. სს კაქასსრეესტრი;

2. სს საქართველოს ფასიანი ქაღალდების გაერთიანებული რეგისტრატორი;

3. შპს ეროვნული რეესტრი;

4. შპს კაპიტალ რეგისტრი.

ლიცენზირებული საფონდო ბირჟა:

1. სს საქართველოს საფონდო ბირჟა.

ლიცენზირებული ცენტრალური დეპოზიტარი:

1. სს საქართველოს ფასიანი ქაღალდების ცენტრალური დეპოზიტარი.

2011 წლის დეკემბრის მონაცემებით, 138 კომპანიის ფასიანი ქაღალდია დაშვებული სსბ-ის სავაჭრო სისტემაში, რომელთა სრულმა საბაზრო კაპიტალიზაციამ მიაღწია 1.1 მილიარდ დოლარს, ხოლო დღიურმა ბრუნვამ 17.9 ათას ლარს.

საქართველოს საფონდო ბირჟის 20 იანვრის (2012 წ.) სავაჭრო სესიაზე 3 კომპანიის 52,731 ათასი აქცია გაიყიდა. საბირჟო ვაჭრობაზე „საქართველოს ბანკის“ (GEB) 200 აქცია 3,9 ათას ლარად გაიყიდა. აქციის მინიმალური, მაქსიმალური და საშუალო შეწონილი ფასი კი 19.5 ლარად განისაზღვრა. აქციის ფასი ბოლო, 18 იანვარს (2012 წ.) გამართული ვაჭრობის შემდეგ არ შეცვლილა. ასევე გაიყიდა Liberty Consumer-ის (GTC) 8,087 ათასი აქცია, 485 ლარად. აქციის ფასმა 6 თეთრი შეადგინა. ბოლოს, აღნიშნული კომპანიის აქციებით ბირჟაზე გასული წლის 9 (2011 წ.) დეკემბერს ივაჭრეს და მაშინ აქციის ფასი 10 თეთრი იყო. ოდნავ შემცირდა „ლიბერთი ბანკის“ (BANK) აქციების ფასი, თუმცა გაიზარდა ვაჭრობის მოცულობა, 20 იანვარს (2012 წ.) ვაჭრობაზე ბანკის 44,444 ათასი აქცია გაიყიდა თითოეული 0,018 ლარად, ხოლო 18 იანვარს (2012 წ.) 5,433 ათასი აქცია, თითოეული 0,0184 ლარად.

„საქართველოს საფონდო ბირჟის“ კრებისით ინფორმაცია ვაჭრობის ძირითად მანქანებლებთან

დაკავშირებით ემიტენტების მიხედვით, ვაჭრობის ძირითად მაჩვენებლებთან დაკავშირებით საბროკერო კომპანიების მიხედვით, დაფიქსირებულ გარიგებებთან დაკავშირებით საბროკერო კომპანიების მიხედვით მოცემულია ქვემოთ (იხ. ცხრილები 10.4.1, 10.4.2, და 10.4.3).

ცხრილი 10.4.1

კრებსითი ინფორმაცია ვაჭრობის ძირითად მაჩვენებლებთან დაკავშირებით ემიტენტების მიხედვით (31/12/2011)³⁷
(შემოკლებული ვარიანტი)

ფასიანი ქაღალდი		გარიგების რაოდენობა	მოცულობა (ფასიანი ქაღალდი)	ღირებულება (ლარი)
კოდი	დასახელება			
1	2	3	4	5
AEST	თელასი	1	150	105.00
AGV Q	ახმეტის ღვინის ქარხანა	1	1 16,691	5,007.30
AKA T	აქატი	53	143,720	196,714.48
AMC E	ამწე (თბილისი)	1	21,230	21,230.00
AND Z	ანძა-94	4	164,983	164,983.00
ARO K	საქართველოს ნატურალურ პროდუქტთა კომპანია	2	31,950	7,987.50
AVSH	ავტომემკეთებელი	2	262	449.43

³⁷ www.gse.ge

ცხრილი 10.4.1-ის გაგრძელება

BAN A	ბამბის ნართი	4	2,938	4,937.17
BANK	ლიბერთი ბანკი	604	50,691,84 7	1,270,614.0 3
BSK	ბეჭვდითი სიტყვის კომბინატი	4	30,828	2,506,105.0 4
CHA R	ჩარხმშენებელი	1	68,195	367,775.64
ELAV	ელექტროავტო მატი	10	544	1,458.05
ENIS	სარაჯიშვილი	4	386	2,316.00
GEB	საქართველოს ბანკი	388	185,541	5,400,617.5 6
GGAS	გორიგაზი	1	229,213	376,917.86
GTC	ლიბერთი კონსუმერი	9	1,070,517	107,693.71
IND	ინდუსტრია- ინვესტი	12	127,463	12,746.30
KAM V	ქართული შალი	5	41,954	69,526.17
KASR	ქუთაისის ავტოსერვისი „რაში“	7	76,657	38,692.83
KAZB	ყაზბეგი	2	57,131	25,848.80
KGAS	ქუთაისგაზი	1	296,492	487,551.44
KHID	ხიდმშენი	1	131,415	78,849.00
KLPQ	ქუთაისის ლითოფონის ქარხანა	2	136,963	175,326.50
KRT1	თამარიონი	20	732	12,444.00

ცხრილი 10.4.1-ის გაგრძელება

KVI	კვალი-1	1	24	120.00
LINV	საინვესტიციო კომპანია „ლიდერ- ინვესტი“	1	114	148.20
MAC N	მაცნე	3	205	864.00
MAM	მამული	5	4,782	4,757.33
MASP	მასპინძელი	1	805	3,000.72
ME92	საექვიპროდიქტ ი	1	51,896	25,948.00
MES X	მესხეთი	1	28,420	47,211.30
NRG Y	კაუკაზუს ენერჯი ენდ ინფრასტრუქტა	37	93,317	116,070.17
OXIN	ოქსინო სს	1	364	728.00
RUG A	რუსთავეაზი	1	150,313	247,174.70
WINE	თელიანი ველი	20	1,188,952	127,422.75
სულ		1,128	102,430,2 67	19,344,258. 42

კრებსითი ინფორმაცია ვაჭრობის ძირითად მაჩვენებლებთან
დაკავშირებით საბროკერო კომპანიების მიხედვით – სულ
(31/12/2011)³⁸

საბროკერო კომპანიის დასახელება	გარიგების რაოდენობა	მოცულობა (ფასიანი ქაღალდი)	ღირებუ ლება (ლარი)
1	2	3	4
შპს თბილინტერკაპიტალ ი	139	1,837,418	115,342.8 2
შპს თიბისი ბროკერი	24	550,039	31,147.20
სს ბი ჯი კაპიტალი	582	30,232,743	6,303,970 .09
შპს ქართუ ბროკერი	6	68,439	16,182.00
შპს საქართველოს საინვესტიციო ჯგუფი +	2	1,683,416	66,736.00
შპს კაუკაზუს ფაინენშიალ სერვისის	5	74,117	2,098.12
სს კაუკაზუს კაპიტალ ჯგუფი	173	1,579,541	301,763.4 6
შპს ლიბერთი სიჭიურთიშ	485	23,342,821	600,469.8 9

³⁸ www.gse.ge

კრებსითი ინფორმაცია დაფიქსირებულ გარიგებებთან
დაკავშირებით საბროკერო კომპანიების მიხედვით
(31/12/2011)³⁹

საბროკერო კომპანიის დასახელება	გარიგები ს რაოდენო ბა	მოცულ ობა (ფასიანი ქაღალდ ი)	ღირებუ ლება (ლარი)
1	2	3	4
შპს თბილისტერკაპიტალი	6	90,681	9,328.72
შპს თიბისი ბროკერი	1	131	10,836.32
სს ბი ჯი კაპიტალი	108	24,356,871	4,033,117. 70
შპს საქართველოს საინვესტიციო ჯგუფი +	2	1,683,416	66,736.00
სს კაუკაზუს კაპიტალ ჯგუფი	3	472	11,767.00
შპს ლიბერთი სიქიურიტიზ	82	15,504,79 7	350,482.5 0

³⁹ www.gse.ge

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. ფასიანი ქაღალდების ბაზრის რომელი ძირითადი მოდელებია ცნობილი ფინანსური შუამავლების საბანკო ან არასაბანკო ხასიათისგან დამოკიდებულებით?

2. რა თავისებურებებით ხასიათდება ფინანსური ბაზარი?

3. რომელ ძირითად (ე.წ. საერთო) ფუნქციებს ასრულებს ფასიანი ქაღალდების ბაზარი?

4. რომელი ძირითადი ნიშნების მიხედვით ხდება ფასიანი ქაღალდების ბაზრის კლასიფიკაცია?

5. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ ფინანსური ბაზრის ფასწარმოქმნის ძირითადი პრინციპები;

6. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ ფასიანი ქაღალდების ძირითადი სახეები;

7. ფასიანი ქაღალდების ღირებულების რომელი ძირითადი სახეებია ცნობილი?

8. დაახასიათეთ საქართველოს საფონდო ბირჟის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები.

ტესტი

1. ფიზიკური პირი, რომელიც დამქირავებელი საბროკერო კომპანიის სახელით ახორციელებს ფასიან ქაღალდებთან დაკავშირებულ გარიგებებს ან/და ეწევა ამასთან დაკავშირებულ სხვა მომსახურებას, არის:

ა) დიზაიერი;

ბ) ბროკერი;

გ) მაკლერი;

დ) ანდერაიტერი.

ა) ფიუნერსი;

ბ) ვარანტი;

გ) კონოსამენტი;

დ) ოფციონი.

9. კონტრაქტი ორ მხარეს შორის, რომლითაც ერთი მხარე ყიდულობს, ხოლო მეორე მხარე ყიდის ფიქსირებულ ფასად, წინასწარ შეთანხმებული პირობებით გათვალისწინებულ ვადაში აქტივების გარკვეული კატეგორიის შეძენის უფლებას (და არა ვალდებულებას), არის:

ა) ოფციონი;

ბ) ფიუნერსი;

გ) ვარანტი;

დ) კონოსამენტი.

10. საფონდო ბირჟაზე ფასიანი ქაღალდების დაშვების (კოტირებადი ფასიანი ქაღალდების სიაში შეტანის) პროცედურა, რომელიც მოიცავს ემიტენტის სამეურნეო და საფინანსო მდგომარეობის, ფასიანი ქაღალდის ექსპერტიზას, საფონდო ბირჟის მოთხოვნების დაცვის გარანტირებას ემიტენტის მიერ, არის:

ა) ანდერაიტიზგი;

ბ) რეგისტრაცია;

გ) სპრედი;

დ) ლისტინგი.

თემა XI. შინაარსი რისკების მართვა

11.1 რისკის შინაარსი და კლასიფიკაცია

ტერმინის „რისკი“ შესახებ ეკონომიკურ ლიტერატურაში ერთიანი განმარტება არ არსებობს, თუმცა მკვლევართა უმრავლესობა თანხმდება, რომ რისკი - ეს არის მოვლენის ალბათობისა და მისი შედეგების ერთობლიობა. კაცობრიობის განვითარების ყოველ ეტაპზე ადამიანის ყოველდღიურ საქმიანობას მუდამ განსაზღვრული რისკის წილი ახლდა, რომლებიც ადამიანების საკუთარი გადაწყვეტილებების შედეგი იყო, ან მათი სურვილისა და მისწრაფებისგან დამოუკიდებლად არსებობდა. საბაზრო ურთიერთობების თეორიაში რისკის ცნება პირველად ფრანგმა ეკონომისტმა რ. კანტილონმა შემოიტანა, რომელიც რისკს, როგორც კონკურენციის წესების მიხედვით წარმართული, ნებისმიერი სავაჭრო საქმიანობისთვის სახეობად განიხილავდა. მოვაჭრის მოგებას და დანაკარგებს იგი აფასებდა, როგორც განუსაზღვრელობისა და რისკის შედეგს. მიუხედავად აზრთა დიდი სხვადასხვაობისა, დასავლეთის თანამედროვე ეკონომისტები რ. კანტილონს რისკების თეორიის ფუძემდებლად თვლიან.

რისკის ცნების შემდგომი შესწავლის აქტივიზაცია დაკავშირებულია კაპიტალისტური ურთიერთობების წარმოშობასთან და განვითარებასთან. სამეწარმეო საქმეში რისკის არსებობის პრობლემას ეკონომიკური თეორიის კლასიკოსები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ. ამ პერიოდში რისკების თეორიის განვითარება ორი - *კლასიკური* და, უფრო გვიან, *ნეოკლასიკური* მიმართულებით მიმდინარეობდა.

კლასიკური სკოლის წარმომადგენლები ჯ.ს. მილი, ა. სმიტი, ფ. ნაიტი, ნ.უ. სენიორი სამეწარმეო მოგების შემდეგ ელემენტებს გამოჰყოფდნენ:

➤ დაბანდებულ კაპიტალზე პროცენტს ან მეწარმის „შრომის ანაზღაურებას“ (ხელფასი);

➤ რისკზე გადასახადს, როგორც შესაძლო რისკის ანაზღაურებას, რომელსაც კაპიტალისტი სამეწარმეო საქმიანობის განხორციელებისას თავის თავზე იღებს.

რისკის კლასიკური თეორია მოცემულ ეკონომიკურ კატეგორიას, პირველ რიგში, არჩეული გადაწყვეტილების რეალიზაციის შედეგად დანაკარგების მიღების შესაძლებლობას უკავშირებს. ამასთან დაკავშირებით, მეწარმე ათვითცნობიერებს რისკს და იგი შემოსავლის სტრუქტურაში მის თავისებურ კომპენსაციას ან სადაზღვევო პოლისის ჩართვას მოითხოვს. ეს ნიშნავს, რომ რამდენადაც მეტია რისკი, იმდენად მეტი უნდა იყოს მოგების ნორმა.

კლასიკური სკოლის წარმომადგენლების მიერ რისკის, პირველ რიგში, როგორც დანაკარგების განსაზღვრა, რისკის ნეოკლასიკური თეორიის წარმოშობის საბაზი გახდა. ეკონომიკური გამოკვლევები მიკროდონეზე იქნა გადატანილი, ანუ შესწავლისა და ანალიზის ობიექტი რისკის პირობებში საწარმო და მისი საქმიანობა გახდა.

ა. მარშალი და ა. პიგუ მოგებას, როგორც შემთხვევით, ცვალებად სიდიდეს განიხილავდნენ, რომელიც საწარმოს ფუნქციონირების პირობის ცვალებადობის მიხედვით არ შეიძლება მუდმივი იყოს. ამიტომ თავის საქმიანობაში მეწარმე ორი ძირითადი კრიტერიუმით უნდა ხელმძღვანელობდეს:

➤ მოსალოდნელი მოგების სიდიდით;

➤ მოსალოდნელი დონისგან მისი შესაძლო ცვალებადობის და გადახრების სიდიდით.

ნეოკლასიკურ თეორიაში არსებითი ცვლილება ინგლისელმა ეკონომისტმა, ჯ. მ. კეინსმა შეიტანა. ფაქტობრივად, მან პირველმა ჩამოაყალიბა სამეწარმეო რისკების დაწვრილებითი კლასიფიკაცია. ბაზარზე ფირმის ფუნქციონირების გარე და შიდა გარემოსთვის დამახასიათებელი რისკების, როგორც ობიექტური რეალობისა და განუყოფელი ელემენტის სახით განიხილისას, ჯ. მ. კეინსმა რისკის სამი ძირითადი სახე გამოჰყო:

1. მეწარმის ან მსესხებლის რისკი, რომელიც მოსალოდნელი შემოსავლის მიღების შესაძლებლობაში მისი დაუჯერებლობის შედეგად წარმოიშობა. რისკის აღნიშნული სახეობა წარმოიშობა მაშინ, როდესაც მეწარმე მხოლოდ თავის (საკუთარ) ფულს იყენებს;

2. კრედიტორის რისკი. იგი საკრედიტო ოპერაციების განხორციელებისას წარმოიშობა, რომლის ქვეშ ჯ. მ. კეინსის გაგებით სესხის რეალური ან პირადი უზრუნველყოფით გა-

ცემას ნიშნავდა. აღნიშნული რისკი, კრედიტორის ეჭვთან შეიძლება იყოს დაკავშირებული, გაწეული ნდობის საფუძველიანობიდან გამომდინარე, ანუ მსესხებლის მიერ მოსალოდნელი გაკოტრების საშიშროების ან ვალდებულებების შესრულებისგან თავის აცილების სხვა მცდელობის შედეგად;

3. ინფლაციის შედეგად ფულადი ერთეულის ფასეულობის შესაძლო შემცირების რისკი. აქედან გამომდინარე ჯ. მ. კეინსი თვლიდა, რომ ფულადი სესხი შედარებით ნაკლებად საიმედოა, ვიდრე რეალური ქონება.

XX საუკუნის 20-იანი წლების ბოლოს უკვე მთლიანად, ადამიანის საქმიანობის ყველა სფეროში რისკისა და მისი ელემენტების მონაწილეობის აუცილებლობის შესახებ თეზისები იქნა ჩამოყალიბებული, მაგრამ იდეოლოგიური და პოლიტიკური მიზეზების გამო „რისკის“ კატეგორია 1930-იანი წლებიდან ყოფილი საბჭოთა კავშირის ეკონომიკურ ლიტერატურაში არ გამოიყენებოდა. რისკთან დაკავშირებული თემატიკის გამოკვლევები შეწყდა, როგორც გეგმიური ეკონომიკის პირობებში პრაქტიკული რეალიზაციის არ მქონე მიმართულება. იმდროინდელი პერიოდის ლიტერატურაში „რისკის“ განმარტებაში ხაზგასმული იყო, რომ სოციალისტური სისტემის გეგმიური ხასიათიდან გამომდინარე, სამეურნეო რისკები გაქრობის (კედომის) ტენდენციით ხასიათდებოდა. აღნიშნულ პერიოდში რისკი ნეგატიური მოვლენის ხარისხით განიხილებოდა, როგორც მეურნეობრიობის კაპიტალისტური ხერხებისთვის დამახასიათებელი მოვლენა.

რისკთა თეორიაში მნიშვნელოვანი მომენტი მისი კლასიფიკაციაა. სწორედ აგებული კლასიფიკაცია მნიშვნელოვნად განაპირობებს შედეგების სიზუსტეს და მართვის ეფექტურობას. რისკების კლასიფიკაცია - ეს არის მათი დაყოფა ცალკეულ ნაწილებად გარკვეული ნიშნებით კონკრეტული შედეგების მიღწევის მიზნით. რისკების მეცნიერულად დასაბუთებული კლასიფიკაცია საშუალებას იძლევა მკვეთრად იყოს განსაზღვრული თითოეული რისკის ადგილი მათ საერთო სისტემაში. იგი საშუალებას იძლევა რისკის მართვისას გამოყენებულ იქნეს შესაბამისი ხერხები

და მეთოდები. რისკის სისტემა მოიცავს რისკის კატეგორიებს, ჯგუფებს, სახეებს, ქვესახეებს და სახესხვაობებს.

შესაძლო შედეგების თავისებურებების მიხედვით რისკები შეიძლება ორ ღიდ კატეგორიად დაეყოთ: სუფთა (ზოგიერთ ლიტერატურაში მათ მარტივს ან სტატიკურს უწოდებენ) და სპეკულაციური (ზოგიერთ ლიტერატურაში მათ კომერციულს ან დინამიურს უწოდებენ).

სუფთა რისკები აღნიშნავენ შესაძლებლობას, მიღებულ იქნას ნულოვანი ან უარყოფითი შედეგი. ასეთ რისკებს მიეკუთვნება: ბუნებრივი, ეკოლოგიური, პოლიტიკური, სატრანსპორტო და კომერციული რისკების ნაწილი (ქონებრივი, საწარმოო და სავაჭრო). სუფთა რისკი - ეს არის მოულოდნელი და დაუგეგმავეი დანაკარგების საფრთხე მოსალოდნელი ალტერნატიული შესაძლო მოგების გარეშე.

სპეკულაციური რისკები გამოიხატება შესაძლებლობაში, მოვლენათა განვითარების სხვადასხვა ვარიანტების შედეგად მიღებული იქნას როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი შედეგი. რისკების ეს კატეგორია ყოველთვის არსებობს ბიზნესში. სწორედ ასეთი რისკების თავის თავზე აღებაში მდგომარეობს მეწარმის როლი ეკონომიკაში. არსებობს ორი ძირითადი ამოცანა, რომელთა გადაჭრა რისკენაც მიისწრაფვიან მეწარმეები: შეინარსონ არსებული გარკვეული კეთილდღეობა (ქონება) და/ან გაამრავლონ იგი. არც ერთი და არც მეორე ამოცანა არ შეიძლება გადაიტარას რისკის გარეშე - დაიკარგოს ან შემცირდეს არსებული კეთილდღეობა.

წარმოშობის ძირითადი მიზეზების მიხედვით, რისკები იყოფა ბუნებრივი, ეკოლოგიური, პოლიტიკური, სატრანსპორტო და სხვა რისკებად.

ბუნებრივს მიეკუთვნება რისკები, რომლებიც დაკავშირებულია ბუნების ძალთა სტიქიურ გამოვლინებებთან: მიწისძვრა, ქარიშხალი, ხანძარი, ეპიდემია და სხვა.

ეკოლოგიური რისკის ქვეშ მოიაზრება მოქალაქეთა პასუხისმგებლობის დადგომის ალბათობა გარემოსთვის ან მესამე პირისათვის ზიანის მიყენების გამო. ის შეიძლება წამოიშვას მშენებლობისა და სამრეწველო ობიექტების ექსპლუატაციის პროცესში და სამრეწველო რისკის შემადგენელი ნაწილია. გარემოს დაზიანება გამოიხატება ტყის

მასივების, წყლის, ჰაერის და მიწის რესურსების დაბინძურებასა და განადგურებაში, ბიოსფეროსა და სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებისთვის ზიანის მიყენებაში. ეკოლოგიური რისკის განსაზღვრისას განიხილება რისკის სამი ტიპი:

ა) რისკი, რომელიც გარემოს მომატებული საფრთხის წყაროდან მიადგება;

ბ) ზიანი, რომელიც ადამიანთა ჯანმრთელობას ადგება გარემომცველ ბუნებრივ გარემოზე ზემოქმედების გამო;

გ) ზიანი, რომელიც მოქალაქეთა ქონებას ადგება.

პოლიტიკური რისკები დაკავშირებულია პოლიტიკურ მდგომარეობასთან ქვეყანაში და სახელმწიფოს მოღვაწეობასთან. პოლიტიკური რისკები წარმოიშობა სამრეწველო, სავაჭრო პროცესების დარღვევის გამო იმ მიზეზებით, რომლებიც სამეურნეო სუბიექტებთან უშუალო დამოკიდებულებაში არ არიან.

ეკონომიკური რისკების კლასიფიკაცია. უფრო დაწვრილებით განვიხილოთ ეკონომიკური რისკების კლასიფიკაცია. ეკონომიკური ურთიერთობების მონაწილეებს საქმიანობის პროცესში რისკების სხვადასხვა სახეობებთან უწყვეტ ურთიერთობა, რომლებიც ერთმანეთისგან წარმოქმნის დონის, ადგილისა და დროის, წარმოშობის სფეროს, შიდა და გარე ფაქტორების ხასიათის, პროგნოზირებისა და მინიმიზაციის შესაძლებლობების, სამეურნეო საქმიანობის შედეგებზე ზემოქმედების ხარისხის და სხვათა მიხედვით განსხვავდებიან. ეკონომიკური რისკების მთლიანი ერთობლიობა ძალიან მრავალფეროვანი და რთულია არა მარტო მათი აღქმის, არამედ მათი მართვის თვალსაზრისითაც. ამასთან ერთად, რისკების მართვის ორგანიზაციის ეფექტიანობა ბევრად არის დამოკიდებული მათ კლასიფიკაციაზე.

ეკონომიკური რისკების პრობლემებთან მიძღვნილ სპეციალურ ლიტერატურაში ჯერჯერობით მათი კლასიფიკაციის ერთიანი მწყობრი სისტემა ჩამოყალიბებული არ არის. აღნიშნული გარემოებების გათვალისწინებით, ეკონომიკური რისკების კლასიფიკაცია შესაძლებელია შემდეგი კრიტერიუმების მიხედვით: შედეგების თავისებურებების, წარმოქმნის დონის, წარმოშობის სფეროს, დროის ხანგრძლივობის, საშინაო ფაქტორების თავისებურებების, საგარეო ფაქტორების

თავისებურებების, დასაშვები ზღვრების შესაბამისობის, რისკის ხარისხის, მართვის შესაძლებლობების და სხვა.

შედგების თავისებურებების მიხედვით ეკონომიკური რისკები სუფთა და პირობით რისკებად იყოფა. სუფთა რისკები პრაქტიკულად თავისთავში ყოველთვის სამეწარმეო საქმიანობისთვის დანაკარგების საშიშროებას ითვალისწინებს, ხოლო მათი რელიზაცია კი – უარყოფითი შედეგის, ზარალის მიღებას ნიშნავს. პირობითი რისკები ხასიათდება იმით, რომ ისინი როგორც დადებითი ან უარყოფითი შედეგის მიღწევასთან, ასევე ორივე სახის შედეგების დადგომასთან შეიძლება იქნას დაკავშირებული.

წარმოქმნის ღონის მიხედვით ეკონომიკური რისკები დაიყოფა რისკებად, რომლებიც მიერო-, მეზო- და მაკროდონეებზე წარმოიქმნებიან:

- მიკროდონეზე წარმოქმნილი რისკები უშუალოდ საკუთრების სხვადასხვა ფორმის საწარმოებითა და ორგანიზაციებით, დარგობრივი კუთვნილებით, საქმიანობის სახეობებით, აგრეთვე კერძო პირების საზოგადოებაში ეკონომიკური ურთიერთობების სისტემის მონაწილეობის სახით არის წარმოდგენილი;

- მეზოდონეზე წარმოქმნილ რისკებს მიეკუთვნება: დარგობრივი წარმოშობის, დარგთაშორისი წარმოშობისა და რეგიონალური წარმოშობის რისკები.

- მაკროდონეზე ეკონომიკური რისკები წარმოდგენილია: სახელმწიფოს და გლობალურ დონეზე წარმოქმნილი რისკების სახით.

წარმოშობის სფეროების მიხედვით ეკონომიკური რისკები დაიყოფა: საწარმოო, კომერციულ, ფინანსურ და ინოვაციურ რისკებად.

დროის ხანგრძლივობის მიხედვით ეკონომიკური რისკები დაიყოფა მოკლევადიან და გრძელვადიან რისკებად.

საშინაო ფაქტორების თავისებურებებთან დამოკიდებულებაში განასხვავებენ: ინფორმაციულ-ტექნოლოგიურ, პერსონალის, მატერიალური და ფინანსური რესურსების მართვის რისკებს.

საგარეო ფაქტორების თავისებურებებთან დამოკიდებულებაში განასხვავებენ: კანონმდებლური ცვლილებების, სოციალურ-ეკონომიკურ, ეკონომიკურ-პოლიტიკურ, ეკონომი-

კურ-ეკოლოგიურ, აგრეთვე სხვა საგარეო ფაქტორების ზემოქმედების რისკებს.

დასაშვები ზღვრების შესაბამისობასთან დამოკიდებულებაში ყველა ეკონომიკური რისკი შეიძლება ორ მსხვილ ჯგუფად დაიყოს: მისაღები (დასაშვები) და მიუღებელი.

რისკის ხარისხისგან დამოკიდებულებაში განასხვავებენ: მინიმალური, ზომიერი, კრიტიკული, კატასტროფული რისკების სახეობებს.

მართვის შესაძლებლობებისგან დამოკიდებულებაში განასხვავებენ: არასისტემურ და სისტემურ რისკებს.

რისკების რეალიზაციის კრიტერიუმებისგან დამოკიდებულებაში შეიძლება ორი ძირითადი ჯგუფი გამოიყოს: რეალიზებული და არარეალიზებული რისკები.

ზემოთ ჩამოყალიბებული რისკების კლასიფიკაცია ეკონომიკური რისკების კატეგორიის მრავალმხრივი, აგრეთვე ყველა შესაძლო სახეობებისა და მიზეზების დახასიათების შესაძლებლობას იძლევა, რომლებიც ზემოქმედებას ახორციელებენ რისკის სიდიდეზე. მიუხედავად აღნიშნულისა, იგი მხოლოდ რისკების საერთო ასპექტებს ასახავს და მათი სპეციფიკის გათვალისწინების გარეშე ეკონომიკის ყველა დარგებთან მიმართებაში მათი გამოყენება არ იქნება მიზანშეწონილი.

11.2 ფინანსური რისკების კლასიფიკაცია

უცხოურ და ქართულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში რისკების კლასიფიკაციის მრავალი სახეობები არსებობს, მათგან შედარებით უკეთესის არჩევა კონკრეტული ანალიზის მიზნებზე არის დამოკიდებული. განვიხილოთ ფინანსური რისკების ძირითადი სახეობები, რომლებიც კომერციულ ბანკებში თუ მსხვილ ეროვნულ და საერთაშორისო კორპორაციებში მართვის ყოველდღიურ პრაქტიკასთან უფრო მჭიდროდ არიან დაკავშირებული და მათი მართვის ფაქტორებისა და მეთოდების თავისებურებათა მიხედვით განსხვავდებიან. რისკის თითოეული სახეობის განსაზღვრის სირთულე მათ მრავალასპექტიანობასთან არის დაკავშირებული. ამიტომ მოცემულ თემაში უფრო მეტად მნიშვნელოვანი ასპექტებია მოყვანილი, ხოლო დანარჩენი ასპექტები და მისი ანალიზური განხილვა წარმოადგენს დისციპლინის - „რისკოლოგიის“ (რისკების მენეჯმენტის) შესწავლის სფეროს.

ინფლაციის რისკთან, ანუ ფულის მსყიდველობითი შესაძლებლობის შემცირების რისკთან, ერთად ფინანსური რისკების ძირითად სახეობებს ასევე **საკრედიტო, ლიკვიდურობის, საპროცენტო, სავალუტო და საბაზრო რისკები** მიეკუთვნება.

საკრედიტო რისკი - არის ვალის ძირითადი თანხისა და მის სარგებლობაზე დარიცხული პროცენტების ვადაში და სრული მოცულობით დაუბრუნებლობის რისკი. საკრედიტო გარიგების მეორე მხარე - მსესხებელი - საკრედიტო რისკის საპირისპირო - ლიკვიდურობის რისკის მატარებელია.

ლიკვიდურობის რისკი - არის ვალდებულებების ვადაში და სრული მოცულობით შეუსრულებლობის რისკი. აღნიშნული რისკი ფირმის აქტივების ლიკვიდურობის ხარისხით განისაზღვრება. აქტივების ლიკვიდურობა, თავის მხრივ, გადახდის საშუალებად მათი სწრაფად და ღირებულების გარეშე გარდაქმნის შესაძლებლობით განისაზღვრება.

საპროცენტო რისკი - არის საბაზრო საპროცენტო განაკვეთების ზრდის შემთხვევაში ფიქსირებულ შემოსავლიანი

აქტივების (მაგალითად, ობლიგაციები) საბაზრო ღირებულების შემცირების რისკი. ვინაიდან, საპროცენტო განაკვეთების არასასურველი ცვლილების ალბათობა ასეთი სახის აქტივების ფლობის დროს პერიოდის გადიდებასთან ერთად იზრდება, ამიტომ საპროცენტო რისკის შემცირება დაფარვამდე მცირე ვადის მქონე აქტივებში ინვესტირებით არის შესაძლებელი, მაგრამ ამ შემთხვევაში საპირისპირო რისკი – რეინვესტირების რისკი წარმოიშვება.

რეინვესტირების რისკი – არის საბაზრო საპროცენტო განაკვეთების შემცირებისა და ობლიგაციის დაფარვის შემთხვევაში მიღებული თანხის ხელმეორედ ინვესტირებისგან მისაღები შემოსავლის შემცირების რისკი.

საეალუტო რისკი – არის ვალუტის კურსის არასასურველი ცვლილების შედეგად წარმოქმნილი დანაკარგების რისკი.

საბაზრო რისკი – არის ნებისმიერი სახის საბაზრო ფასების არასასურველი ცვლილებების შედეგად მიღებული დანაკარგების რისკი, როგორებიცაა: რეალური აქტივების (სასაქონლო პარტიების, ნედლეულის და სხვა), საარენდო განაკვეთების, ვალუტების კურსებისა და ფასიანი ქაღალდების, კაპიტალზე საპროცენტო განაკვეთების ფასების ცვლილება.

რისკების უმრავლესობა ერთმანეთთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული და ყველა რისკი, საბოლოო ჯამში, ლიკვიდურობის რისკში ელინდება.

ფინანსური რისკი – ამ სიტყვის ვიწრო მნიშვნელობით – ნასესხები სახსრების გამოყენების რისკს წარმოადგენს. იგი რისკია იმისა, რომ ნასესხები (მოზიდული) სახსრების გამოყენებისგან მიღებული დამატებული შემოსავალი, მოზიდულ სახსრებზე ფიქსირებული პროცენტების გადახდის შემდეგ, ფირმის ნორმალური განვითარებისთვის საკმარისი არ იქნება. მისი სიდიდის მაჩვენებელს *ფინანსური ბერკეტი* (leverage) ანუ კაპიტალის მულტიპლიკატორი (მლტ) ემსახურება, რომელიც ფირმის აქტივების (ა) საერთო მოცულობის საკუთარი კაპიტალის (სკ) სიდიდესთან თანაფარდობას გამოხატავს (აქტივები და კაპიტალი საშუალოწლიური სიდიდით გაითვალისწინება):

$$\text{მლტ} = \frac{\text{ა}}{\text{სკ}}.$$

მაგალითად: თუ მსხვილი ბანკის კაპიტალის მულტიპლიკატორის სიდიდე 15 ერთეულის ტოლია, აღნიშნული ნიშნავს, რომ აქციონერების საკუთარი სახსრების 1 ლარი აქტივების 15 ლარით არის მხარდაჭერილი, რომლის 1 ერთეული მიღებულია საკუთარი სახსრების ინვესტიციებისგან, ხოლო დანარჩენი 14 კი – ნასესხები (მოზიდული) სახსრების ინვესტირებისგან.

ეკონომიკური ზრდის პერიოდში მოზიდული სახსრები ისეთი სახის ბერკეტს წარმოადგენენ, რომლის მეშვეობით საკუთარი კაპიტალის რენტაბელობის (ROE) გადიდების, ხოლო ვარდნის პერიოდში კი – რისკის ფაქტორს წარმოადგენს.

საქმიანი რისკი – არის კონკრეტული ფირმის საქმიანობის პირობებთან დაკავშირებული რისკი. იგი რისკია იმისა, რომ ფირმას თავის სამეურნეო საქმიანობაში შეიძლება ისეთი სახის პრობლემები გაუჩნდეს, როგორებიცაა: მოთხოვნის შემცირება, მოწყობილობის დაძველება, კონტრაქტების გაწყვეტა და სხვა სახის ინდივიდუალური პრობლემები.

საქმიანი რისკისადმი მიდრეკილების მაჩვენებელს ემსახურება დანახარჯების სტრუქტურა, რომელიც პირობითად გაიანგარიშება მუდმივი და ცვალებადი დანახარჯების თანაფარდობით პროდუქციის ან მომსახურების ერთეულზე. რისკის სიდიდის მახასიათებელია საოპერაციო ბერკეტის მაჩვენებელი.

ფირმას, რომელსაც ცვალებადი დანახარჯების დაბალი წილი გააჩნია და (შესაბამისად - მუდმივი დანახარჯების მაღალი წილი), ეკონომიკის აღმავლობის წლებში, მზარდი მოთხოვნის პირობებში, პროდუქციის გამოშვებისა და მომსახურების იაფად (დაბალი დანახარჯებით) ზრდის შესაძლებლობა უნდება, მაგრამ ამასთან იგი ეკონომიკის დაცემის პირობებში უფრო მაღალ დანაკარგებს განიცდის.

ქვეყნისეული (სუვერენული, სისტემური) რისკი – პოლიტიკური და ეკონომიკური – არის ქვეყანაში მიმდინარე და

სამომავლო პირობების იმ ხარისხით ცვლილების რისკი, რომლის ფარგლებშიც მათ ზემოქმედების შესაძლებლობა გააჩნიათ სახელმწიფოს, სახელმწიფო დაწესებულებების, საწარმოებისა და სხვა მსესხებლების საგარეო ვალის ვალდებულებების პასუხისმგებლობაზე.

იმასთან დაკავშირებით, რომ ბიზნეს-პირობების განუსაზღვრელობას შეუძლია არა მარტო დანაკარგების, არამედ დამატებითი შემოსავლების მიღების შესაძლებლობა გამოიწვიოს. ყველა რისკები დაიყოფა *სუფთა* და *სპეკულაციურ* რისკებად.

სუფთა რისკები – საკრედიტო, ლიკვიდურობის რისკები – მხოლოდ დანაკარგების მომტანია, ხოლო *სპეკულაციურები* კი – პროცენტული, სავალუტო და სხვა საბაზრო რისკები – როგორც დანაკარგების, ასევე დამატებითი მოგების მიღების საწინდარიცაა.

უნდა აღინიშნოს, რომ მხოლოდ ერთი ფირმის, ან მთლიანობაში ბაზრის საქმიანობის ან პირობების მიხედვით რისკები დაიყოფა: *არასისტემატიურად* (*სპეციფიურები*) და *სისტემატიურად* (*საერთო ან საბაზრო*).

არასისტემატიური რისკი – საქმიან, ლიკვიდურობის, საკრედიტო რისკებთან არის დაკავშირებული და იგი დივერსიფიკაციის განსაზღვრული პრინციპების მიხედვით ფორმირებული საინვესტიციო კაპიტალის – აქტივების პორტფელში განაწილების მეშვეობით შეიძლება იქნეს აღმოფხვრილი.

სისტემატიური რისკი – პოლიტიკურ, პროცენტულ, სავალუტო და სხვა საბაზრო რისკებთან არის დაკავშირებული და იგი დივერსიფიკაციას არ ექვემდებარება. თუ ბაზარი ვარდნის პროცესშია, მაშინ როგორც ცუდი, ასევე საუკეთესო საწარმოების აქციების კურსები ეცემა, მაგრამ აღნიშნული პროცესი სხვადასხვა სიჩქარით მიმდინარეობს. ეფექტიან ბაზარზე ინვესტორს მხოლოდ აღმოფხვრადი – ანუ აქტივის სისტემატიური რისკის კომპენსირება (დამატებითი პრემიის მიღება) შეუძლია, რომლის სიდიდეც β კოეფიციენტით გაიზომება. β კოეფიციენტი რისკის საზომის სახით გამოიყენება კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელში (Capital Assets Pricing Model, CAPM).

ბ კოეფიციენტი კონკრეტული ფირმის აქტივის (მაგალითად, აქციის) შემოსავლიანობის ცვლილების თანაფარდობის მახასიათებელია დროის გარკვეულ პერიოდში საშუალო საბაზრო შემოსავლიანობის ცვლილებასთან მიმართებაში. მაგალითად, თუ კონკრეტული ფირმის ბ კოეფიციენტი 2-ის ტოლია, იგი იმაზე მიუთითებს, რომ თუ საშუალო საბაზრო შემოსავლიანობამ 10%-ით დაიკლო, მაშინ ფირმის შემოსავლიანობა 20%-ით შემცირდება.

პორტფელის ბ კოეფიციენტი ტოლია მასში შემავალი ფასიანი ქაღალდების ღირებულების მიხედვით საშუალო შეწონილი ბ-ს მნიშვნელობის.

მოდელი CAPM (კაპიტალური აქტივების შეფასების მოდელი) ეფუძნება ბაზარზე ინვესტორის მიერ მოთხოვნილი აქტივის შემოსავლიანობის განაკვეთის შეფასების შესაძლებლობას იძლევა, რომელიც კარგად დივერსიფიცირებულ პორტფელშია ჩართული. იგი განისაზღვრება, როგორც რისკისგან თავისუფალი აქტივის შემოსავლიანობის განაკვეთისა და ბ კოეფიციენტის მეშვეობით გაზომილი მის სისტემატურ რისკზე პრემიის ჯამი.

მსოფლიო ბანკის რისკების კლასიფიკაცია, ფინანსურ რისკებთან ერთად, საბანკო რისკების ძირითადი ჯგუფის სახით, ასევე საოპერაციო, საქმიან რისკებს (ბიზნეს-გარემოს რისკები) და საგანგებო გარემოებების რისკებს ითვალისწინებს.

საოპერაციო რისკი – არის თანამშრომლების ან გარეშე პირების მოტყუების, აგრეთვე კომპიუტერულ და ტელეკომუნიკაციურ სისტემებში შეცდომების შედეგად მიღებული დანაკარგების რისკი.

საქმიანი რისკი განისაზღვრება ეკონომიკის საერთო მდგომარეობით, სამართლებრივი გარემოებით, ბიზნესთან მიმართებაში სახელმწიფოებრივი პოლიტიკით, საფინანსო ინფრასტრუქტურის მდგომარეობით.

საგანგებო გარემოებების რისკი წარმოიქმნება პოლიტიკური, ბუნებრივი, ტექნოგენური, „ფინანსური კრიზისით დაავადების“, საბანკო კრიზისების რისკებისგან.

საფინანსო და საოპერაციო რისკები უმნიშვნელოვანესია ბანკის წარმატებისთვის და ისინი საბანკო სისტემის მართვის ეფექტურობაზეა დამოკიდებული. რისკების დანარ-

ჩენი ორი ჯგუფი (საქმიანი რისკი და საგანგებო გარემო-
ებების რისკი) საგარეოს წარმოადგენს, რომლებიც მის
მუშაობაში გაითვალისწინება, მაგრამ ისინი უშუალოდ
ბანკზე დამოკიდებული არ არიან.

რისკების კლასიფიკაცია ასევე საზედამხებელო
ორგანოების მიერ საბანკო კაპიტალის სიდიდის რეგული-
რებასთან მიმართებაში გამოიყენება. (განვითარებულ ქვეყ-
ნებში იგი ფინანსებისა და კაპიტალის ბაზრის კომისიის
(ფეკე) მიერ, საქართველოში კი – ეროვნული ბანკის მიერ
ხორციელდება) და მას საბანკო საქმიანობის რეგულირე-
ბაში განსხვავებული მნიშვნელობა აკისრია.

კაპიტალის უმნიშვნელოვანეს ფუნქციას მისი დაცვითი
ფუნქცია წარმოადგენს და იგი „ზარალის ამორტიზატორის“
როლს ასრულებს. აქტივის ღირებულების, მაგალითად
კრედიტის დაკარგვის შემთხვევაში, ბალანსის წონას-
წორობის აღდგენა ბალანსის პასივში აქციონერების საკუ-
თარი სახსრების მოცულობიდან დაკარგული თანხის ჩამო-
წერის გზით ხორციელდება. როგორც კი ვალდებულებების
მოცულობა აქტივების სიდიდეს გადააჭარბებს, ფირმა
კარგავს თავის კაპიტალს და იგი გაკოტრებული აღმო-
ნდება. ამიტომ რისკის დონის ნორმატივების უმეტესობა ძი-
რითადად საკუთარი კაპიტალის სიდიდესთან შედარების
გზით განისაზღვრება. მოცემულ კლასიფიკაციაში ყველა
რისკები ორ ჯგუფად იყოფა:

1) დაბალრისკიან ჩვეულებრივ აქტივებთან (საბანკო
პორტფელი) დაკავშირებული;

2) სპეკულაციურ აქტივებთან (საეაჭრო პორტფელი)
დაკავშირებული.

პირველი ჯგუფი თავისთავში კრედიტებისა და ინვესტ-
ტიციების საიმედო ფასიან ქაღალდებში დაბანდებას, მეორე
კი – აქტივების შეძენას და შემდეგ მოგების მიღების
მიზნით მათ გადაყიდვას ითვალისწინებს.

ჩვეულებრივ აქტივებთან ძირითადად საკრედიტო და
საეაღუტო რისკები არის დაკავშირებული, ხოლო სპეკულ-
აციურ აქტივებთან კი - საეაღუტო, პოზიციის, სასაქონლო,
საანგარიშსწორებო და კონტრაგენტის (გარიგებებთან
დაკავშირებული პარტნიორი) რისკები.

საეკონომიკური რისკი საეკონომიკური ფაქტორთან ერთად, ასევე ოქროზე ფასების ცვალებადობასაც ითვალისწინებს.

პოზიციის რისკი – არის ისეთი რისკი, რომელიც ფასიან ქაღალდებში ინვესტირებასთან დაკავშირებულ მოთხოვნებთან და ვალდებულებებთან არის დაკავშირებული და იგი იყოფა: სპეციფიურად (არასისტემურ) და საერთოდ (სისტემურად).

სასაქონლო რისკი – არის საბაზრო ფასების არასასურველი ცვლილების (ოქროს ფასის გარდა) შემთხვევაში საქონელზე პოზიციების გადაფასების შედეგად მიღებული დანაკარგების რისკი.

საანგარიშსწორებო რისკი დაუმთავრებელი გარემოებიდან საეკონომიკური პორტფელის ინსტრუმენტების შესაძლო დანაკარგების მიღებასთან არის დაკავშირებული, რომელიც ანგარიშსწორების ჩატარების პერიოდში (დადგენილი ვადის ხუთი დღის გადაცილებით) საბაზრო ფასების არასასურველი ცვლილებების შედეგად შეიძლება წარმოიშვას.

კონტრაგენტის რისკი – არის ბანკის მიერ თავისი ვალდებულებების უკვე შესრულების შემდეგ მეორე მხარის მიერ, გარიგების მიხედვით ვალდებულებების შეუსრულებლობის შედეგად მიღებული დანაკარგების რისკი.

11.3 ფინანსური რისკების სისტემა, მართვის ეტაპები და სტრატეგია

რისკების სხვადასხვა სახესთან დაკავშირებული პრობლემების გადაჭრისთვის საჭიროა ფირმაში შეიქმნას რისკების მართვის სისტემა, რომელიც საშუალებას იძლევა შესწავლილ იქნას სხვადასხვაგვარი საკითხები, შეფასდეს მათი გავლენა ფირმის სიცოცხლისუნარიანობაზე და მიღებულ იქნას მათი დაძლევის ქმედითი ზომები. ფირმის მიზნებიდან გამომდინარე, რისკის მართვის მიზანი აქციონერებისთვის მისაღებ დონეზე მდგრადი მომგებიანობის უზრუნველყოფისთვის რისკის სხვადასხვა სახეობების მისაღებ დონეზე შეზღუდვაში მდგომარეობს.

რისკების მართვის სისტემის აგება შესაბამისობაში უნდა იყოს გარემომცველი სამყაროს ადექვატურ აღქმაზე. საწარმოს რისკ-მენეჯმენტის თანამედროვე კონცეფცია – ინტეგრირებული რისკ-მენეჯმენტი – ორგანიზაციული სტრუქტურის ყველა დონეზე თითოეული მუშაკის ფუნქციებში მის დანერგვას მოითხოვს.

1. ტრადიციული მიდგომა:

- *ფრაგმენტალური რისკ-მენეჯმენტი:*

– თითოეული ქვედანაყოფი (ბუღალტერია, საფინანსო განყოფილება, შიდა აუდიტის სამსახური და სხვა) რისკებს დამოუკიდებლად მართავს თავიანთი ფუნქციების შესაბამისად;

- *ეპიზოდური რისკ-მენეჯმენტი:*

– მენეჯერები მმართველობითი ზემოქმედების საჭიროების შესახებ გადაწყვეტილებას ღებულობენ მაშინ, როდესაც ამას საჭიროდ ჩათვლიან;

- *შეზღუდული რისკ-მენეჯმენტი:*

– უპირველეს ყოვლისა იგი ფინანსურ რისკებზე და დაზღვევის ქვემდებარე რისკებზე არის მიმართული.

2. თანამედროვე მიდგომა:

- *ინტეგრირებული რისკ-მენეჯმენტი:*

– რისკების მართვის კოორდინირებას უმაღლესი ხელმძღვანელობა ახორციელებს. რისკ-მენეჯმენტი ორგანი-

ზაციის თითოეული თანამშრომლის მუშაობის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენს;

- **უწყვეტი რისკ-მენეჯმენტი:**

- რისკების მართვის პროცესი უწყვეტად ხორციელდება;

- **გაფართოებული რისკ-მენეჯმენტი:**

- ყველა რისკებისა და მათი მართვის შესაძლებლობების განხილვა ხორციელდება.

რისკების მართვის ეფექტიანობაში საკვანძო როლი კომპანიის აქციონერებს ეკუთვნის.

ფირმების მიერ რისკების მართვის მიზნით სპეციალური განყოფილებებისა და კომიტეტების შექმნა კონკრეტული ორგანიზაციის სიდიდეზე და თავისებურებაზე არის დამოკიდებული. ასე, მაგალითად, კომერციულ ბანკებში ძირითადი პორტფელური რისკების მართვას ახორციელებს:

- აქტივებისა და პასივების მართვის კომიტეტი;
- საკრედიტო კომიტეტი;
- შიდა აუდიტის კომიტეტი.

ფინანსური ორგანიზაციებისთვის მნიშვნელოვან როლს რეგულირებისა და ზედამხედველობის გარე (ზემდგომი) ორგანოები ასრულებენ, რომლებიც მისაღები რისკების შემზღუდავი ნორმატივების სისტემების საფუძველზე მოქმედებენ. საქართველოში აღნიშნულ ფუნქციას საქართველოს ეროვნული (ცენტრალური) ბანკი და საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო ახორციელებენ. თანამედროვე პირობებში, მაგალითად ლატვიაში კი ფინანსური ბაზრის ყველა სექტორზე – საბანკო, სადაზღვევო, საპენსიო და სხვა, კონტროლის ცენტრალიზებული სისტემა მოქმედებს, რომელიც ფინანსებისა და კაპიტალის ბაზრის კომისიის (ფკკ) სახით არის წარმოდგენილი. ასეთი სისტემის უპირატესობა ფინანსური ბაზრის მართვის ერთიანობაში გამოიხატება, სადაც მსესხებლები სხვადასხვა სეგმენტებიდან კონკურირებას ერთი და იგივე კაპიტალზე ახორციელებენ.

ფინანსური რისკების მართვის ძირითად ეტაპებს წარმოადგენს:

- 1) რისკების ძირითადი სახეობების იდენტიფიკაცია, რომლებიც ფირმის მიზნების მიღწევებს უშლიან ხელს;
- 2) რისკების სიდიდის შეფასება და გაზომვა;

3) დაცვის მეთოდების არჩევა და გამოყენება;

4) მიმდინარე სიტუაციის მონიტორინგი და საჭიროების შემთხვევაში, ადრე მიღებული გადაწყვეტილებების კორექტირება;

5) მართვის პროცესის ეფექტურობის ანალიზი.

ფინანსური რისკების მართვის სტრატეგია. ფინანსური რისკების მართვის სტრატეგია ფირმის საერთო სტრატეგიით განისაზღვრება: რისკისგან თავის არიდება, მისი განსაზღვრული ხარისხით მიღება, სპეკულიანტებზე გადაცემა არის შესაძლებელი.

ძირითადი სტრატეგიების სახით შეიძლება იქნას დასახელებული:

- 1) დაზღვევა;
- 2) დივერსიფიკაცია;
- 3) კონცენტრაცია;
- 4) ხეჯირება;
- 5) იმუნიზაცია;
- 6) დარეზერვება.

დაზღვევის სტრატეგიას (სადაზღვევო კომპანიისგან სადაზღვევო პოლისის შეძენა) შეზღუდული მნიშვნელობა ორი მიზეზის გამო გააჩნია:

– დამზღვევისა და დაზღვეულის ინფორმაციის ასიმეტრიულობა, რასაც დამზღვევის მიერ რისკების ანალიზის მაღალ ღირებულებამდე მიყვარათ;

– მორალური რისკი, როდესაც სადაზღვევო პოლისის არსებობის შემთხვევაში დამზღვევს, რისკის პრობლემების დაძლევისთვის არასაკმარისი სტიმული ექნება.

დივერსიფიკაციის სტრატეგია სხვადასხვა ტიპისა და სახეობის აქტივების საინვესტიციო თანხების განაწილებაში გამოიხატება, რომელთა ფულადი ნაკადები საპირისპირო ფაზის მდგომარეობაშია, ანუ ერთი სახეობის აქციების შემოსავლების ვარდნის შემთხვევაში იგი სხვადასხვა სახეობის აქტივების (უარყოფითი კორელაციის აქტივები) შემოსავლების ზრდით იქნება კომპენსირებული.

კონცენტრაციის სტრატეგია – დივერსიფიკაციის საპირისპირო მხარეა და იგი განსაზღვრულ აქტივებში დაბანდვების ზღვრული სიდიდისა და წილების შეზღუდვაში გამოიხატება.

ხეჯირების სტრატეგია – ისეთი სახის პოზიციის დაკავებაში გამოიხატება, რომელიც ვადიანი კონტრაქტების (წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტების, დერივატივების) მეშვეობით რისკისადმი მიმართებაში საპირისპირო პოზიციაში იმყოფება. ხეჯირების აღნიშნული ცნების შინაარსი მის ვიწრო გაგებას ითვალისწინებს. ფართო გაგებით კი ხეჯირების ქვეშ რისკის შემცირების ნებისმიერი მეთოდის გამოყენება გაიგება.

იმუნიზაციის სტრატეგია – პროცენტული რისკის აღმოფხვრის მიზნით გამოიყენება და იგი პროცენტიანი აქტივების, პასივების დაფარვის ვადებისა და მათ მიერ გენერირებული ფულადი ნაკადების გამოთანაბრებაში გამოიხატება.

დარეზერვების სტრატეგია – შესაძლო დანაკარგების შემთხვევისთვის სადაზღვევო რეზერვების შექმნაში გამოიხატება.

ფინანსური რისკების მართვის მეთოდები. ფინანსური რისკების მართვის მეთოდები შეიძლება სამ ძირითად ჯგუფად დაიყოს:

- აღმინისტრაციული;
- ხეჯირება ვადიანი კონტრაქტებით;
- აქტივებისა და პასივების მართვა (*asset and liability management, ALM*).

1. აღმინისტრაციული მეთოდები მოიცავს:

- ფირმის პოლიტიკას განსაზღვრული სახეობის რისკის მართვასთან დაკავშირებით;
- ნორმატივებს (ლიმიტებს) რისკის სიდიდესთან მიმართებაში;
- პროცედურებს (რეგლამენტებს) გადაწყვეტილებების მიღებისა და ოპერაციების შესრულებისთვის;
- მონიტორინგსა და რეგულირებას რისკების მიმდინარე დონეებისთვის.

პოლიტიკა განსაზღვრავს:

- ფირმის გრძელვადიან, სტრატეგიულ მიზნებს;
- მის მიერ მიღებული რისკების სახეობებს და ზღვრებს;
- რისკების მართვის მეთოდებს.

საქართველოში კომერციული ბანკებისთვის რისკების მართვის პოლიტიკასთან დაკავშირებულ სავალდებულო სახეობას წარმოადგენს:

- საკრედიტო რისკის მართვა;
- სავალუტო რისკის მართვა;
- აქტივებისა და პასივების მართვა;
- ლიკვიდურობის რისკის მართვა;
- ხელახლა დამუშავებული პროდუქტების რისკების

მართვა.

პოლიტიკის შინაარსი მართვის პროცესის ყველა მონაწილემდე წერილობითი ფორმით დაიყვანება, რომ ფირმის ხელმძღვანელობის მიზნები ყველა დაინტერესებული პირების მიერ ერთნაირად იქნას გაგებული. პოლიტიკის კონკრეტულად ნორმატივებში და პროცედურებში ხორციელდება.

ნორმატივები (ლიმიტები) რისკების ან რისიკიანი ოპერაციების მოცულობის ზღვრულად დასაშვებ მნიშვნელობას განსაზღვრავენ. მაგალითად, კომერციული ბანკებისთვის „ურთიერთდაკავშირებულ პირებთან“ განსახორციელებელი გარიგებების მოცულობა ბანკის საკუთარი კაპიტალის 25%-ს, ხოლო თვით „ბანკებთან დაკავშირებულებთან“ კი – კაპიტალის 15%-ს არ უნდა აღემატებოდეს.

პროცედურები საოპერაციო რისკის რეალიზაციის შედეგად, პერსონალის შეცდომები და თანამდებობის ბოროტად გამოყენება, ოპერაციების განხორციელებისას თანამშრომლების კონკრეტული ფუნქციებისა და პასუხისმგებლობის განსაზღვრაში გამოიხატება. მაგალითად, გარიგებაში მონაწილე სავალუტო დილერი ფულადი სახსრების გადარიცხვასთან დაკავშირებული არ უნდა იყოს; განსაზღვრული თანხის ზევით კრედიტების გაცემის შესახებ გადაწყვეტილება შეიძლება მხოლოდ საკრედიტო კომიტეტის თანხმობის შემდეგ იქნეს მიღებული.

2. მეთოდების მეორე ჯგუფი – ხეჯირება ეადიანი კონტრაქტებით – ფინანსური კონტრაქტების გამოყენებაზე არის დაფუძნებული, რომლის მეშვეობით აქტივის სამომავლო ფასის (კურსი, საპროცენტო განაკვეთი) განსაზღვრული მომენტისთვის (ან პერიოდისთვის) მომავალში ფიქსირება ხორციელდება და ასეთი სახით საბაზრო რისკის თავიდან აცილება არის შესაძლებელი.

კონტრაქტების ძირითად სახეობას წარმოადგენენ:

- ფორვარდი;
- ფიუნერსი;
- ოფციონი;
- სვოპი.

ფორვარდი – არის სახელშეკრულებო და ინდივიდუალურ პარტნიორებთან საბანკო კონტრაქტი.

ფიუნერსი – არის სტანდარტულ პარტნიორებთან საბირჟო კონტრაქტი (კონტრაქტები მომავალ მიწოდებაზე, მაგალითად, ვალუტისა ფიქსირებული ფასით).

ოფციონი – არის უფლება და არა გარიგების განხორციელების ვალდებულება. ოფციონი არა მარტო რისკის მოხსნის შესაძლებლობას, არამედ კეთილსასურველი საბაზრო კონიუქტურის საფუძველზე მოგების მიღების შესაძლებლობასაც იძლევა. აღნიშნული უპირატესობისთვის კონტრაქტის მყიდველი ოფციონის ფასს – პრემიას იხდის, რომელიც გარიგებაზე უარის თქმის შემთხვევაშიც კი დაბრუნებას არ ექვემდებარება. პრემიამ შეიძლება აქტივის საბაზო ღირებულების 3-5%-საც მიაღწიოს, რის გამოც ოფციონი უფრო ძვირ კონტრაქტად არის მიჩნეული.

სვოპი – შეიძლება განისაზღვროს როგორც სხვადასხვა პარტნიორებთან გადახდების გაცვლის საშუალება. მაგალითად: **სავალუტო სვოპი** არის ვალუტის მიმდინარე კურსით შეძენა და ერთდროულად მომავალში, განსაზღვრული მომენტისთვის არსებული კურსით გაყიდვა. **პროცენტული სვოპი** არის პროცენტული გადასახადების გაცვლა, რომელიც განსაზღვრული მომენტისთვის მომავალში შეთანხმებული თანხიდან (გადაირიცხება მხოლოდ გაანგარიშებული პროცენტული თანხების სხვაობა) ფიქსირებული და მცურავი განაკვეთების მიხედვით არის გაანგარიშებული.

3. **მეთოდების მესამე ჯგუფი** – **აქტივებისა და პასივების მართვა** – აქტივების წმინდა ღირებულების (საკუთარი კაპიტალი) შემცირების დაცვის მიზნით ბალანსის სტრუქტურის რეგულირებაში გამოიხატება.

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. შესაძლო შედეგების თავისებურებების მიხედვით, რომელ ძირითად კატეგორიებად შეიძლება დავეყოთ რისკები?
2. რომელი კრიტერიუმების მიხედვითაა შესაძლებელი ეკონომიკური რისკების კლასიფიკაცია?
3. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ ფინანსური რისკების ძირითადი სახეები;
4. მსოფლიო ბანკის რისკების კლასიფიკაცია, ფინანსურ რისკებთან ერთად, საბანკო რისკების რომელ ძირითად ჯგუფებს ითვალისწინებს?
5. რომელი ზემდგომი ორგანოები ახორციელებენ მისაღები რისკების შემზღუდავი ნორმატივების დადგენას?
6. დაახასიათეთ რისკების მართვის ძირითადი ეტაპები;
7. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ ფინანსური რისკების მართვის სტრატეგიის ძირითადი მიმართულებები;
8. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ ფინანსური რისკების მართვის მეთოდები.

გ) სისტემური და არასისტემური;

დ) მისაღები (დასაშვები) და მიუღებელი.

6. საბაზრო საპროცენტო განაკვეთების ზრდის შემთხვევაში ფიქსირებულ შემოსავლიანი აქტივების (მაგალითად, ობლიგაციები) საბაზრო ღირებულების შემცირების რისკი არის:

ა) ლიკვიდობის რისკი;

ბ) საპროცენტო რისკი;

გ) საკრედიტო რისკი;

დ) სავალუტო რისკი.

7. საბაზრო საპროცენტო განაკვეთების შემცირებისა და ობლიგაციის დაფარვის შემთხვევაში მიღებული თანხის ხელმეორედ ინვესტირებისგან მისაღები შემოსავლის შემცირების რისკი არის:

ა) გადახდისუნარიანობის რისკი;

ბ) ლიკვიდობის რისკი;

გ) რეინვესტირების რისკი;

დ) საპროცენტო რისკი.

8. თანამშრომლების ან გარეშე პირების მოტყუების, აგრეთვე კომპიუტერულ და ტელეკომუნიკაციურ სისტემებში შეცდომების შედეგად მიღებული დანაკარგების რისკი არის:

ა) საპროცენტო რისკი;

ბ) სავალუტო რისკი;

გ) საქმიანი რისკი;

დ) საოპერაციო რისკი.

9. დაუმთავრებელი გარიგებებიდან სავაჭრო პორტფელის ინსტრუმენტების შესაძლო დანაკარგების მიღებასთან დაკავშირებული რისკი, რომელიც ანგარიშსწორების ჩატარების პერიოდში (დადგენილი ვადის ხუთი დღის გადაცილებით) საბაზრო ფასების არასასურველი ცვლილებების შედეგად შეიძლება წარმოიშვას, არის:

ა) საანგარიშსწორებო რისკი;

ბ) საოპერაციო რისკი;

გ) საქმიანი რისკი;

დ) საპროცენტო რისკი.

10. ფინანსური რესურსების მართვის მეთოდები შეიძლება შემდეგ სამ ძირითად ჯგუფად დაიყოს:

ა) ადმინისტრაციული, დირექტიული, ხეჯირება ვადიანი კონტრაქტებით;

ბ) აუდიტორული, ხეჯირება ვადიანი კონტრაქტებით, შემოსავლების მართვა;

გ) ადმინისტრაციული, ხეჯირება ვადიანი კონტრაქტებით, აქტივებისა და პასივების მართვა;

დ) აუდიტორული, ხეჯირება ვადიანი კონტრაქტებით, შემოსავლებისა და ხარჯების მართვა.

თემა XII. საერთაშორისო ფინანსები და საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები

12.1. საერთაშორისო ფინანსების არსი და მისი როლი მსოფლიო ეკონომიკაში

საერთაშორისო ფინანსები საერთაშორისო ვაჭრობის, მომსახურების, კოოპერაციის, სამეურნეო, სამეცნიერო-ტექნიკური თანამშრომლობის, ქვეყანათაშორის დონეზე ფინანსური დახმარების გაწეითარების შედეგად წარმოიშვა. სხვა ფინანსებისგან პრინციპულ განსხვავებას საერთაშორისო ფინანსების სუბიექტების მრავალრიცხოვნება, არაერთგვაროვნება, ფულადი სახსრების ერთიანი საერთაშორისო ფონდის, მართვის ერთიანი ორგანოს არარსებობა წარმოადგენს. საერთაშორისო ფინანსები ხშირად განიმარტება, როგორც საჯარო ფინანსები, მაგრამ სინამდვილეში საერთაშორისო ფინანსების სუბიექტი (მონაწილე) შეიძლება იყოს არა მხოლოდ სახელმწიფო ან საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაცია, არამედ სახელმწიფოს სუბიექტი (ტერიტორიული წარმონაქმნი), ბანკები, საკუთრების ნებისმიერი ფორმის ორგანიზაციები, მათი გაერთიანებები, მეწარმეები და კერძო პირები.

საერთაშორისო ფინანსები - ეკონომიკური ურთიერთობებია, რომლებიც ფულადი სახსრების ფონდების ფორმირებასა და გამოყენებასთან არის დაკავშირებული და რომელთა მონაწილეებს, როგორც მინიმუმ, ორი სხვადასხვა სახელმწიფოს სუბიექტები, რეზიდენტები ან წარმომადგენლები წარმოადგენენ (საერთაშორისო ფინანსების მონაწილეებს წარმოადგენენ 185 ქვეყნის მთავრობები, მათი უფლებამოსილი წარმომადგენლობები ან სუბიექტები, საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები და ცენტრები, ლუგანური ბიზნესის დაახლოებით 65 მლნ ფირმა).

საერთაშორისო ფინანსების ცნების ათვისების გასაადვილებლად მიზანშეწონილია მათი დაყოფა საჯარო და კერძო საერთაშორისო ფინანსებად.

საჯარო საერთაშორისო ფინანსების სუბიექტებს სუვერენული სახელმწიფოები, მათი წარმონაქმნები, ეროვნებები

და ხალხები, თავისუფალი ქალაქები წარმოადგენენ. ასეთი ფინანსები წარმოიქმნება:

- ორ სახელმწიფოს შორის კრედიტის გაცემის გზით;
- საერთაშორისო კრედიტის ხელშეკრულებით სახელმწიფოს (მის სუბიექტს) და საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციას, უცხოურ ბანკს შორის;
- სახელმწიფოებს შორის სახელმწიფოთაშორისი ერთობლივი პროგრამების, საინვესტიციო პროექტების რეალიზაციის ფარგლებში;
- სახელმწიფოს ცენტრალურ ბანკსა და უცხოურ ბანკს შორის, ოქროსაქვალურო რეზერვების ფორმირების გამო;
- სახელმწიფოთა შორის გრანტების გაცემის, სხვადასხვა ფინანსური დახმარების ფორმით.

კერძო საერთაშორისო ფინანსების ძირითად სუბიექტებს რეზიდენტები და არარეზიდენტები, სახელმწიფო ინსტიტუტები (მაგალითად, უნიტარული საწარმოები) წარმოადგენენ. ასეთი ურთიერთობების შემადგენლობა ბევრად ფართოა და ისინი შეიძლება წარმოიქმნას:

- რეზიდენტებს და არარეზიდენტებს შორის პროდუქციის ყიდვა-გაყიდვის, საჯარიმო სანქციების გამოთხოვის, კრედიტების, სესხების, გრანტების გაცემის, უცხოური ვალუტის ან ფასიანი ქაღალდების ყიდვა-გაყიდვის გზით;
- ორგანიზაციებსა და ეროვნულ საფინანსო სისტემას შორის ბიუჯეტში სავალდებულო გადასახდელების შეტანისას;

- სადაზღვევო მომსახურების ხელშეკრულებით – ორგანიზაციებს, ფიზიკურ პირებსა და უცხოურ სადაზღვევო კომპანიას შორის;

- რეზიდენტებსა და უცხოურ ბანკს შორის – საბანკო ანგარიშის გახსნის და მომსახურების გამო, მ. შ. ანაბრებსა და დეპოზიტებზე;

- არარეზიდენტსა და დამსაქმებელს, რეზიდენტსა და მუშაკს შორის;

- უცხოურ საწარმოსა და რეზიდენტებს შორის პირველების საქმიანობაში მონაწილეობისთვის ღირვადების გადახდის გამო;

- ერთობლივი საწარმოს პარტნიორებს შორის და სხვა.

საერთაშორისო ფინანსები დადებით გავლენას ახდენენ ეროვნული და მსოფლიო ეკონომიკის განვითარებაზე. ქვეყნის ეროვნული ეკონომიკის მასშტაბებში ისინი უზრუნველყოფენ:

- ეკონომიკის ფინანსურ სტაბილიზაციას;
- საქონლის წარმოების ტექნოლოგიური დონის ამაღლებას თანამედროვე ტექნიკის და ახალი ტექნოლოგიების იმპორტის ხარჯზე;
- სამამულო საწარმოების და ორგანიზაციების გასვლას საქონლის და მომსახურების მსოფლიო ბაზარზე;
- უცხოური ინვესტიციების გადადინებას დარგებში, რომლებიც ვერ იქნებიან მთლიანად დაფინანსებული სახელმწიფოს მიერ და ა. შ.

მსოფლიო მასშტაბით საერთაშორისო ფინანსები უზრუნველყოფენ:

- სხვადასხვა ქვეყნების ეკონომიკური განვითარების დონის გათანაბრებას;
- საქონლის წარმოების მსოფლიო ხარჯების შემცირებას;
- შრომის საერთაშორისო განაწილებას;
- წარმოებების კოოპერაციას, საქონლის, ინფორმაციის, ინტელექტუალური საქმიანობის შედეგების გაცვლას და სხვა;
- მსოფლიო საფინანსო ბაზრის განვითარებას და ა. შ.

მსოფლიო ფინანსური რესურსების ცნება და კლასიფიკაცია. მსოფლიო ფინანსური რესურსები არის ყველა სახის ფულადი სახსრების, ვალუტის, ფინანსური აქტივების, ვალდებულებების ერთობლიობა, რომლებიც საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების მონაწილეებს გააჩნიათ.

მსოფლიო ფინანსური რესურსები თავმოყრილია სამ ძირითად წყაროში: 1) სახელმწიფოებში; 2) მსოფლიო საფინანსო ბაზარზე; 3) საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციებში და ფონდებში.

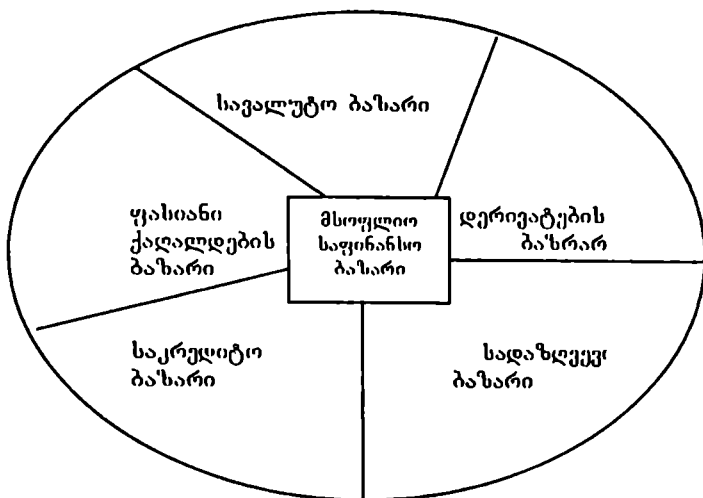
მსოფლიო ფინანსური რესურსების უდიდესი ნაწილი მსოფლიო საფინანსო ბაზარზეა თავმოყრილი. ეს რესურსები წარმოდგენილია, საგალო და წილობრივი ფასიანი ქაღალდებით, წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტებით,

ვალუტით, საბანკო კრედიტებით, სადაზღვევო კომპანიების ინსტრუმენტებით (მაგ. სადაზღვევო პოლისებით). საერთაშორისო ფინანსური ცენტრები განლაგებულია ნიუ-იორკში, ლონდონში, პარიზში, ტოკიოში, ფრანკფურტში, ციურხში და ჰონგკონგში.

12.2 მსოფლიო საფინანსო ბაზრის განზოგადებული სტრუქტურა და მონაწილეების კლასიფიკაცია

მსოფლიო საფინანსო ბაზრის განზოგადებული სტრუქტურა. მსოფლიო საფინანსო ბაზრის განზოგადებული სტრუქტურა წარმოდგენილია ნახ. 12.2.1-ზე. *დერივატივების* (ფასიანი ქაღალდებიდან, ვალუტიდან წარმოებული ფინანსური ინსტრუმენტების) ბაზრის სეგმენტებს წარმოადგენს:

- *ოფციონები* – მათ მფლობელებს უფლებას აძლევს იყიდონ ან გაყიდონ საჭირო აქციები;
- *სვოპები* – შეთანხმებები განსაზღვრული დროის განმავლობაში ფულადი გადახდების გაცვლის შესახებ;
- *ფიუჩერსები* – კონტრაქტები მომავალ მიწოდებაზე, მაგალითად, ვალუტისა ფიქსირებული ფასით.

ნახ. 12.2.1. მსოფლიო საფინანსო ბაზრის სტრუქტურა

საკრედიტო ბაზრის სეგმენტს საბანკო კრედიტები წარმოადგენს, ხოლო სადაზღვევო მომსახურების ბაზრის, მაგალითად, გადაზღვევა. საველუტო ბაზრის სეგმენტებად შეიძლება განხილულ იქნეს საველუტო ფასეულობების სახეები, ხოლო ფასიანი ქაღალდების ბაზრის – შესაბამისი წილობრივი და საველო ფასიანი ქაღალდები.

მსოფლიო საფინანსო ბაზრის სხვადასხვა სეგმენტებს, ნაწილებს შორის საზღვრები საკმაოდ პირობითია, ეინაიდან ფინანსურ რესურსებს შეუძლიათ მათ შორის გადაადგილდნენ. მსოფლიოს გარკვეულ რეგიონებში ფინანსური კრიზისები გარდაუქლად აისახება სხვა რეგიონების მდგომარეობაზე.

მსოფლიო საფინანსო ბაზრის შემადგენელ ნაწილებს გააჩნიათ შემდეგი ძირითადი მახასიათებლები:

- ყოველდღიური ფინანსური ოპერაციების უზარმაზარი მასშტაბები, მათი განხორციელება 24 საათის განმავლობაში;
- გეოგრაფიული საზღვრების არ არსებობა;

- წამყვანი ქვეყნების ვალუტების, აგრეთვე ეკიუს, ევროს და ნასესხიობის სპეციალური უფლების (SDR – ინგ. Special Drawing Rights, უფრო ვრცლად იხ. ქვემოთ) უპირატესი გამოყენება;

- მსოფლიო საფინანსო ბაზრის მონაწილეებს წარმოადგენენ პირველხარისხოვანი ბანკები, მაღალრეიტინგული საფინანსო-საკრედიტო ინსტიტუტები, სოლიდური რეპუტაციის მქონე მსესხებლები;

- ფინანსური ოპერაციების ავტომატიზაციის მაღალი დონე.

მსოფლიო საფინანსო ბაზრის მონაწილეების კლასიფიკაცია. მსოფლიო საფინანსო ბაზრისთვის დამახასიათებელია მისი მონაწილეების სახეების და თვითონ მონაწილეობის ფორმების მრავალფეროვნება. მსოფლიო საფინანსო ბაზრის ერთი და იგივე მონაწილე შეიძლება მუშაობდეს ბაზრის სხვადასხვა სეგმენტებზე. მონაწილეების კლასიფიკაცია მოცემულია ნახ. 12.2.2.

დავახასიათოთ მსოფლიო საფინანსო ბაზრის ცალკეული მონაწილეები. *პირდაპირ* მონაწილეებს მიეკუთვნებიან ისინი, ვინც უშუალოდ საკუთარი სახსრებით და საკუთარი სახელით ან კლიენტების დავალებით ახორციელებენ ფინანსურ გარიგებებს. *ირიბი* მონაწილეები დამოუკიდებელ გარიგებებს არ ახორციელებენ.

ხეჯერები მსოფლიო საფინანსო ბაზარზე ოპერაციებს ექსპორტიორების სავალუტო ამონაგების არახელსაყრელი სავალუტო-საკურსო ცვალებადობისგან დაცვის მიზნით (მსგავს ოპერაციებს ხეჯირების ოპერაციები ეწოდება) ახორციელებენ, რისთვისაც გამოიყენება რისკების დაზღვევა და დერივატივების ბაზრის ინსტრუმენტები.

სპეკულიანტები გარიგებებს მხოლოდ მოგების მიღების მიზნით დებენ სავალუტო კურსების ცვლილების ხარჯზე.

ტრეიდინგი ეწოდება ერთი და იგივე ფასიანი ქაღალდების გაყიდვას და შემდეგ ყიდვას მოგების მიღების იმედით, მათი საკურსო ღირებულების ცვლილების ხარჯზე.

**მსოფლიო საფინანსო ბაზრის მონაწილეების
კლასიფიკაცია**

ნ.ხ. 12.2.2

საკლასიფიკაციო ნიშანი	მონაწილეების სახეები, დასახელებები
1. ფინანსურ ოპერაციებში მონაწილეობის ხასიათი	1. პირდაპირი მონაწილეები; 2. ირიბი მონაწილეები .
2. მონაწილეობის მიზნები და მოტივები	1. ხეჯერები; 2. სპეკულიანტები; 3. ტრეიდერები; 4. არბიტრაჟერები.
3. ემიტენტის ტიპი	1. საერთაშორისო სააგენტოები; 2. ეროვნული მთავრობები; 3. პროვინციალური მთავრობები; 4. მუნიციპალური მთავრობები; 5. კვა'ჩისამთავრობო ემიტენტები; 6. კორპორაციები; 7. საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციები, ბანკები.
4. ინვესტორის ტიპი	1. კერძო ინვესტორები; 2. ინსტიტუციონალური ინვესტორები.
5. მონაწილის წარმოშობის ქვეყანა	1. მონაწილეები განვითარებული ქვეყნებიდან; 2. მონაწილეები განვითარებადი ქვეყნებიდან; 3. საერთაშორისო ინსტიტუტები; 4. ოფშორული ცენტრების (ზონების) მონაწილეები.

არბიტრაჟერები ფინანსურ ოპერაციებს (მაგალითად, ფასიანი ქაღალდების ყიდვას) ერთ ბირჟაზე ახორციელებენ სხვა ბირჟაზე საპირისპირო ოპერაციების (მაგალითად, იგივე ფასიანი ქაღალდების გაყიდვის) ერთდროული ჩატარებით. საარბიტრაჟო გარიგებების რისკი საგრძნობლად დაბალია, ვიდრე, მაგალითად, სპეკულაციური გარიგებების შემთხვევაში.

მსოფლიო საფინანსო ბაზრის მონაწილეების კლასიფიკაცია ყველაზე უფრო დაწერილებით ემიტენტის ტიპის მიხედვით არის წარმოდგენილი. საერთაშორისო სააგენტოებს საჯარო (გლობალური და რეგიონალური) საფინანსო ორგანიზაციები მიეკუთვნებიან, მაგალითად, რეკონსტრუქციის და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (რგსბ), განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, ევროპის ცენტრალური ბანკი და სხვა. მსოფლიო საფინანსო ბაზარზე მონაწილეების სახით ასევე შეიძლება წარმოდგენილ იქნენ რეგიონალური მთავრობები და მუნიციპალური მთავრობები (ადგილობრივი ადმინისტრაცია). კვაზისამთავრობო ემიტენტებს მიეკუთვნებიან მთავრობათა გაერთიანებები.

ინსტიტუციონალური ინვესტორები მსოფლიო საფინანსო ბაზრის პროფესიონალ მონაწილეებს წარმოადგენენ და მათ შეიძლება მიეკუთვნონ: სადაზღვევო კომპანიები (35%), საინვესტიციო კომპანიები (23%), საპენსიო ფონდები (25%), სხვა (17%) (ფრჩხილებში მოცემულია მსოფლიო საფინანსო ბაზრის მონაწილეების წილი).

მსოფლიო საფინანსო ბაზრის მონაწილეების კლასიფიკაციაში წარმოშობის ქვეყნის მიხედვით განსაკუთრებით გამოიყოფა ოფშორული ცენტრების (ზონების) მონაწილეები, რომელთა რიცხვს მიეკუთვნებიან კუნძულოვანი სახელმწიფოები (კვიპროსი, ბჰამის კუნძულები, პანამა და სხვა), მსოფლიო საფინანსო ცენტრების გვერდით მდებარე ქვეყნები (ირლანდია, ლიხტენშტეინი), საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მონაწილე ქვეყნების ცალკეული ტერიტორიები.

ზოგიერთი მინაცემებით, ოფშორულ ცენტრებში ჯამში დაახლოებით 5 ტრლნ აშშ დოლარის ფინანსური რესურსებია განთავსებული.

12.3 საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები

12.3.1 საერთაშორისო ორგანიზაციების ზოგადი დახასიათება

პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემები, რომლებიც კაცობრიობის წინაშე გლობალური მასშტაბით დგას, ადექვატურ პასუხს მოითხოვს. უახლესმა ისტორიამ მთელ მსოფლიოს თვალნათლივ აჩვენა, რომ გლობალური ეკონომიკური კატასტროფების აღკვეთა მხოლოდ მთელი კაცობრიობის კარგად კოორდინირებულ და ერთობლივ მოქმედებას შეუძლია. პასუხი საერთაშორისო ორგანიზაციების სისტემის შექმნა გახდა. ეს სისტემა შესაძლოა ჯერ ფუნქციურად არასრული და არასრულყოფილია, მაგრამ ჯერჯერობით ეს არის, რაც კაცობრიობამ ახალი ათასწლეულის მრისხანე გამოწვევებს შეიძლება დაუპირისპიროს.

პირველი მსოფლიო ომისა და სხვადასხვა ქვეყანაში მომხდარი რევოლუციების შემდეგ კაცობრიობა საკუთარი ძალისხმევის კოორდინირებას შეეცადა და ახალი კატაკლიზმების აღსაკვეთად შექმნა ერთი ლიგა, რომელიც 1919 წ. ომში გამარჯვებული საფრანგეთისა და დიდი ბრიტანეთის ინიციატივით შეიქმნა. მასში 30-ზე მეტი ქვეყანა გაწევრიანდა (მისი წევრი არ იყო აშშ). 1934 წ. მისი რიგები იტალიამ და გერმანიამ დატოვა. ფაშისტური სახელმწიფოების გამოსვლის შემდეგ ყოფილი სსრ კავშირი ერთა ლიგას შეუერთდა, მაგრამ 1939 წ. ორგანიზაციიდან გაირიცხა ფინეთის წინააღმდეგ მიმართული აგრესიის გამო. ერთა ლიგამ თავისი ფუნქციები შეასრულა და ფაქტობრივად არსებობა შეწყვიტა.

მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, გამარჯვებულმა სახელმწიფოებმა კვლავ სცადეს საერთაშორისო ორგანიზაციის შექმნა, რომელიც ქვეყნებს შორის ურთიერთობების რეგულირებასა და მსოფლიო პრობლემების გადაწყვეტას შეძლებდა. 1945 წ. შეიქმნა გაერთიანე-

ბული ერების ორგანიზაცია (გაერო). ამჟამად საერთაშორისო ორგანიზაციების სისტემაში 4 ათასზე მეტი ორგანიზაციაა, მ.შ. 300 სამთავრობათაშორისი.

გლობალური საერთაშორისო ორგანიზაციები რამდენიმე პრინციპით შეიძლება დაჯგუფდეს:

1. სახელმწიფოთაშორისი (მთავრობათაშორისი) და არასახელმწიფოებრივი საერთაშორისო ორგანიზაციები. მათ შორის უამრავი სხვადასხვა ასოციაციები, კავშირები და ფონდებია;

2. უნივერსალური, ყველა სახელმწიფოსთვის ღია და სპეციალიზებული (რეგიონული ან დარგობრივი საერთაშორისო ორგანიზაციები);

3. საერთო კომპეტენციის ორგანიზაციები, რომლებიც პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური და კულტურული ურთიერთობების ყველა სფეროს მოიცავს და სპეციალური კომპეტენციის ორგანიზაციები, რომლებიც რომელიმე გარკვეულ სფეროში თანამშრომლობენ;

4. სახელმწიფოთაშორისი და ზესახელმწიფოებრივი ორგანიზაციები, რომელთა გადაწყვეტილებები, სახელმწიფოთაშორისი ორგანიზაციებისგან განსხვავებით, ორგანიზაციების წევრი ქვეყნების ფიზიკურ და იურიდიულ პირებზე უშუალოდ ვრცელდება;

5. ღია ორგანიზაციები, სადაც გაწევრიანება თავისუფლად შეიძლება და დახურული ორგანიზაციები, სადაც მიღება თავდაპირველი დამფუძნებლების მიპატიუებით შეიძლება.

საერთაშორისო ორგანიზაციების კლასიფიკაცია მათი საქმიანობის მიმართულებისა და რეგულირების ობიექტის მიხედვით ხორციელდება. ამგვარი კლასიფიკაციის ნიშნების შესაბამისად, ეკონომიკური საერთაშორისო ორგანიზაციები შეიძლება დაიყოს შემდეგნაირად:

1. ორგანიზაციები, რომლებიც კომპლექსური პოლიტიკური, ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების გადაჭრას ემსახურება;

2. ორგანიზაციები, რომლებიც მსოფლიო ფინანსურ ბაზრებსა და საერთაშორისო სავალუტო-ფინანსურ ურთიერთობებს არეგულირებენ;

3. ორგანიზაციები, რომლებიც საქონლის ბაზრებსა და საერთაშორისო სავაჭრო ურთიერთობებს არეგულირებენ;

4. რეგიონული საერთაშორისო ორგანიზაციები.

თანამედროვე გლობალიზაციის, კერძოდ კი ფინანსური გლობალიზაციის მიმდინარე ეტაპზე, მსოფლიო ეკონომიკურ სისტემაში განსაკუთრებით იზრდება საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტების როლი, რომლებიც მსოფლიო ეკონომიკური თანამშრომლობის განვითარებას ემსახურებიან. ისინი საერთაშორისო მოვლენების, განსაკუთრებით კი განვითარებადი და ახლად განთავისუფლებული ქვეყნების ყოველდღიური ცხოვრების ნაწილად იქცნენ.

ამ ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას სათავე დაედო 1944 წელს „გაერთიანებული და ასოცირებული ერების საერთაშორისო სავალუტო და ფინანსური საკითხების კონფერენციაზე“, რომელიც ბრეტონ-უუდსში, ნიუ-ჰემფშირის შტატში (აშშ) 1-22 ივლისს გაიმართა. კონფერენციის მოწვევა რამდენიმე მიზეზმა განაპირობა. უპირველეს ყოვლისა ცხადი იყო, რომ მეორე მსოფლიო ომი დასასრულს უახლოვდებოდა და გაპარტახებულ ევროპას ტოვებდა. დღის წესრიგში მსოფლიო ეკონომიკის აღდგენის საკითხი იდგა. ამავე დროს, სახელმწიფოების მიერ მეორე მსოფლიო ომის წინ განხორციელებული ეკონომიკური პოლიტიკა ფაქტობრივად ეკონომიკურ ომს უტოლდებოდა. ცხადი იყო, რომ ეკონომიკურ ურთიერთობებში ძირეული გარდაქმნები უნდა მომხდარიყო. მსოფლიო ეკონომისტებს აშინებდათ ისიც, რომ მეორე მსოფლიო ომს საერთო ეკონომიკური დადმასვლა მოჰყვებოდა, როგორც ეს პირველი მსოფლიო ომის შემდეგ მოხდა.

პირველ მიზნად ფინანსური სისტემის აღდგენა და ვაჭრობისთვის ბარიერების მოხსნა დაისახა. ამ ფუნქციების შესასრულებლად მსოფლიო ეკონომიკური სისტემა იმ დროისთვის ყველაზე ძლიერ, ამერიკულ (აშშ-ს) ეკონომიკას და სავალუტო სისტემას დაემყარა. თუმცა ბრეტონ-უუდსის კონფერენციის მიზნები ბევრად უფრო ყოვლისმომცველი იყო, ვიდრე ერთი რომელიმე ქვეყნის ეკონომიკური ლიდერობის დადასტურება. ფაქტობრივად შეიქმნა საერთაშორისო მექანიზმი, რომელიც მეტ-ნაკლებად ეკონომიკურ სტაბილურობასა და განვითარებას გამოიწვევდა.

თვით ბრეტონ-ვუდსის კონფერენციაზე ორი ინსტიტუტი – საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (მსოფლიო ბანკი) შეიქმნა. ამავე პროცესის ნაწილად ითვლება ტარიფებისა და ვაჭრობის ზოგადი შეთანხმება (GATT), რომელიც 1947 წელს ლიბერალური ეკონომიკური და საბაჟო პოლიტიკის მხარდასაჭერად შეიქმნა, 1995 წლიდან კი ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციად (WTO) იქნა რეორგანიზებული.

გლობალური საფინანსო ორგანიზაციების ძირითადი წარმომადგენლები მოცემულია ცხრილში 12.3.1.

წამყვანი გლობალური საფინანსო ორგანიზაციები

ცხრილი 12.3.1

№	ორგანიზაციის დასახელება, შექმნის წელი	აბრევიატურა	საფინანსო ორგანიზაციის ძირითადი მიზნები და ამოცანები
1	2	3	4
1.	საერთაშორისო სავალუტო ფონდი (შეიქმნა 1944 წ.)	სსფ (IMF)	- საერთაშორისო სავალუტო კოოპერაციის ხელშეწყობა; - საერთაშორისო ვაჭრობის დაბალანსებული ზრდის უზრუნველყოფა; - სავალუტო კურსების სტაბილიზაცია; - მონაწილე ქვეყნებისთვის სავალუტო რესურსების მიწოდება მათი საგადამხდელო ბალანსის გამოთანაბრებისთვის.

1	2	3	4
2	მსოფლიო ბანკის ჯგუფი:		
	რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (შეიქმნა 1944 წ.)	რგსბ (IBRD)	- განვითარებადი ქვეყნებისთვის გრძელვადიანი სესხების და კრედიტების მიცემა საწარმოო მიზნით; - სესხების გაცემა განვითარებად ქვეყნებში ინფრასტრუქტურის განვითარებისთვის; - განვითარებადი ქვეყნებისთვის ტექნიკური დახმარების გაწევა.
	განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია (შეიქმნა 1960 წ.)	გსა (IDA)	- კერძო ორგანიზაციებისთვის ინვესტიციების და სესხების გარანტიებით უზრუნველყოფა; - საერთაშორისო ვაჭრობის დაბაღანსებული ზრდის სტიმულირება.
	საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია (შეიქმნა 1956 წ.)	სსკ (IFC)	- საერთაშორისო და კერძო კაპიტალის გაერთიანება; - განვითარებად ქვეყნებში კერძო ინვესტიციებისადმი ხელშეწყობა; - მონაწილე ქვეყნების ფინანსური დახმარება სესხების, გარანტიების, საკუთარ კაპიტალში მონაწილეობის სახით.
	მრავალმხრივი საინვესტიციო გარანტიების სააგენტო (შეიქმნა 1988 წ.).	მსგს (MIGA)	- განვითარებად ქვეყნებში პირდაპირი ინვესტირების ხელშეწყობა გარანტიების გაცემის გზით; - მთავრობების კონსულტირება უცხოური ინვესტირების პროგრამების შემუშავებისას.

3	საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკი (შეიქმნა 1930 წ.)	საბ (BIS)	- ცენტრალური ბანკების კო-ოპერაციაში ხელშეწყობა; - საერთაშორისო ფინანსური სტაბილურობის მხარდაჭერა; - საერთაშორისო ანგარიშსწორებების რეგულირება. და კონტროლი.
---	--	-----------	---

12.3.2 საერთაშორისო სავალუტო ფონდი

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის (სსფ) მთავარ მიზანს ვალუტათა გაცვლითი კურსების მოწესრიგება და საბიუჯეტო დეფიციტის შემცირება წარმოადგენდა, რაც საერთაშორისო ბაზარზე კაპიტალის თავისუფალ განაწილებას შეუწყობდა ხელს. ამ მიზნით მიზანმიმართული პოლიტიკის განხორციელებამ მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ეკონომიკურ პროგრესს დიდად შეუწყო ხელი.

ფონდის დღევანდელი კაპიტალი 195 მილიარდ აშშ დოლარს შეადგენს და ძირითადად 184 წევრი ქვეყნის შენატანის ანუ ქვოტისგან შედგება (ჩრდილოეთ კორეის, კუბის, ლიბტენშტეინის, ანდორას, მონაკოს, ტუვალუს და ნაურუს გარდა, გაეროს ყველა დანარჩენი წევრი ქვეყანა ან პირადად მონაწილეობს სსფ-ში, ან წარმოდგენილია სხვა წევრი ქვეყნის მიერ). ფონდის შექმნისას (1944 წ.) დელეგატები 44 მთავრობიდან შეთანხმდნენ ეკონომიკური თანამშრომლობის ჩარჩო ხელშეკრულებაზე, რომლის მიზანს ნაწილობრივ წარმოადგენდა მომავალში თავი აერიდებინათ იმდაგვარი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარებისგან, რასაც დამანგრეველი შედეგები მოჰყვა 1929-1932

წლების ე.წ. „დიდი დეპრესიის“ პერიოდში. 1947 წელს მასში შედიოდა 49 ქვეყანა, ძირითადი კაპიტალი - 7.7 მილიარდი აშშ დოლარი. 1975 წლის 1 იანვრისთვის მონაწილე ქვეყნების რაოდენობა 126-მდე გაიზარდა, ხოლო ძირითადი კაპიტალი - 29.2 მილიარდ აშშ დოლარამდე. ყოფილი სსრ კავშირი არ მონაწილეობდა სსფ-ს საქმიანობაში. საქართველო, როგორც სსრ კავშირის ყველა ყოფილი წევრი ქვეყანა, 1992 წელს მიიღეს სსფ-ში.

სსფ-ს მმართველთა საბჭო ხელმძღვანელობს, რომელიც ყველა წევრი ქვეყნის წარმომადგენლისგან შედგება და წელიწადში ერთხელ იკრიბება. ყოველდღიურ საქმიანობას 24 წევრისგან შემდგარი აღმასრულებელი საბჭო ხელმძღვანელობს. სავალუტო ფონდის შტატი 2600 ადამიანისგან შედგება და მას მმართველი დირექტორი ხელმძღვანელობს, რომელსაც აღმასრულებელი საბჭო ირჩევს. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის შტაბ-ბინა მდებარეობს ვაშინგტონში.

სსფ წარმოადგენს საერთაშორისო სავალუტო-საფინანსო სისტემის ცენტრალურ დაწესებულებას, რომელიც წევრ ქვეყნებს აძლევს სესხებს საგადასახდელო ბალანსის პრობლემების დასაძლევად, სტაბილიზაციისა და პროგრესული რეფორმების გასატარებლად. მაგალითად, გასული საუკუნის დასასრულს, აზიური ფინანსური კრიზისის დროს (1997-1998 წ.წ.) სსფ-მ გადამჭრელი ღონისძიებები გაატარა და სერიოზული დახმარება გაუწია სამხრეთ კორეას რეზერვების განმტკიცებაში. საერთაშორისო სავალუტო ფონდმა აიღო ვალდებულება და სამხრეთ კორეას გაუფორმა 21 მილიარდი აშშ დოლარის სესხი ეკონომიკის რეფორმის, საფინანსო და კორპორაციული სექტორის რეკონსტრუქციისა და ეკონომიკური ვარდნის დასაძლევად. 2000 წლის ოქტომბერში სსფ-მ ასევე დაამტკიცა კენიაზე გასაცემი დამატებითი კრედიტი 52 მილიონი აშშ დოლარის ოდენობით გეალეით მიყენებული ზარალის ანაზღაურებისთვის და სიღარიბის დასაძლევად.

გარდა ფინანსური დახმარებისა, სსფ წევრი-ქვეყნების მთავრობებსა და ცენტრალურ ბანკებს უწევს ტექნიკურ დახმარებას და თავისი კომპეტენციის ფარგლებში ორგანიზაციას უკეთებს კადრების მომზადებას. მაგალითად, სსრ

კავშირის დაშლის შემდეგ სსფ-მა გამოიჩინა ინიციატივა და ბალტიის ქვეყნებს, რუსეთს და სხვა ყოფილ მოკავშირე რესპუბლიკებს დაეხმარა ცენტრალურ ბანკებში სახაზინო სისტემის ორგანიზაციაში.

მაკროეკონომიკური პოლიტიკა და პოლიტიკა ფინანსური სექტორის სფეროში – სსფ-ს საქმიანობის ძირითადი ობიექტებია. საერთაშორისო სავალუტო ფონდი წევრი ქვეყნების ეკონომიკურ პოლიტიკაზე შედამხედველობის განხორციელებისას ძირითადად იხილავს მთლიანობაში ეკონომიკის შედეგებს, რომელიც ცნობილია მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების სახით, რომელშიც შედის: წარმოებული პროდუქციისა და მომსახურების მთლიანი მოცულობა, წმინდა ექსპორტი, დასაქმება და ინფლაციის დონე, საგადასახდლო ბალანსის მდგომარეობა და სხვა.

მიუხედავად იმისა, რომ სსფ-ს მთელი ყურადღება გადატანილი აქვს ქვეყნის მაკროეკონომიკურ პოლიტიკაზე (პოლიტიკა, რომელიც დაკავშირებულია სახელმწიფო ბიუჯეტთან, საპროცენტო განაკვეთების, ფულად-საკრედიტო და გაცვლითი კურსის რეგულირებასთან), ის სერიოზულ მნიშვნელობას ანიჭებს საფინანსო სექტორისა და საბანკო სისტემის რეგულირებას.

სსფ-ს წევრ-ქვეყნებთან ურთიერთობის განხილვა საშუალებას გვაძლევს აღვნიშნოთ, რომ თანამედროვე ეტაპზე მის საქმიანობაში გამოკვეთილი პრიორიტეტებია:

- არაინფლაციური ეკონომიკური ზრდა;
- საერთაშორისო ფინანსური სისტემის სტაბილურობა;
- მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების სტაბილურობა.

რაც შეეხება სსფ-ის ძირითად ფუნქციებს, ის შეიძლება შემდეგი სახით ჩამოყალიბდეს:

- სავალუტო საკითხებში საერთაშორისო თანამშრომლობის ხელშეწყობა;
- საერთაშორისო ვაჭრობის დაბალანსებული ზრდის ხელშეწყობა;
- საგადასახდლო ბალანსის გამოსწორებაში მთავრობისთვის დახმარების გაწევა;
- იმის უზრუნველყოფა, რომ სისტემური რეფორმების პროგრამები მოსახლეობის უღარიბეს ნაწილზე უარყოფით ზეგავლენას არ მოახდენს.

საერთაშორისო საფალუტო ფონდის სესხების დაფინანსება ძირითადად წარმოებს ფონდის ჩვეულებრივი რესურსების ანგარიშზე, გამონაკლის შემთხვევაში – ნასესხები სახსრებით. ფონდის ძირითადი ფინანსური რესურსები იქმნება წვერი ქვეყნების შენატანებისგან. როგორც წესი, ქვოტები მთლიანობაში გამოხატავს სსფ-ის წვერი-ქვეყნის შეფარდებით წილს მსოფლიო ეკონომიკაში – რაც დიდია ქვეყნის ეკონომიკა წარმოებული პროდუქციისა და მომსახურების მოცულობით და რაც უფრო დიდია საგარეო ვაჭრობაში მისი წილი, მით უფრო მაღალია ამ ქვეყნის ქვოტა. აშშ-ს, რომლის წილი მსოფლიო ეკონომიკაში განსაკუთრებით დიდია, სსფ-ში შეაქვს ყველაზე მეტი საწვერო შენატანი – მთელი ქვოტების მოცულობის 17,14%. მსოფლიოში ყველაზე პატარა ეკონომიკის მქონე პალაუს სახელმწიფოს სსფ-ში შეაქვს მთელი ქვოტების მოცულობის 0.001%.

ქვოტების მეთერთმეტე გადასინჯვის ახალი სისტემა ძალაში შევიდა 1991 წლის 1 იანვრიდან, რომლის ძალითაც სსფ-ს ქვოტების მოცულობა 1990 წლის შემდეგ პირველად გაიზარდა 45%-ით, ანუ 212 მილიარდით, რაც დაახლოებით 300 მილიარდი აშშ დოლარის მოცულობისაა (ქვოტების მოცულობა).

სსფ-ის თითოეულ წვერ ქვეყანას გააჩნია ნასესხობის სპეციალურ უფლებებში (SDR) გამოხატული ქვოტა, რომელიც უმნიშვნელოვანეს როლს ასრულებს ამ ქვეყნების ურთიერთობაში ფონდთან. სახელდობრ, ქვოტა განსაზღვრავს ფონდის წვერი ქვეყნის შენატანების სიდიდეს, ხმების რაოდენობას, ფონდის სახსრებით დაკრედიტების უფლებას, ე.ი. ფონდის ფინანსურ რესურსებთან დაშვებას და ნასესხობის სპეციალური უფლებების (SDR) განაწილებაში მის წილს (SDR შემოღებულ იქნა დამატებითი აქტივების სახით, რომელიც სსფ-ს შეეძლო პერიოდულად „გაენაწილებინა“ თავის წვერ-ქვეყნებს შორის მათზე მოთხოვნის წარმოქმნის შემთხვევაში, ხოლო აუცილებლობის პირობებში შეეძლო მისი გაუქმება. SDR ღირებულების დაწესება ყოველწლიურად მიმდინარეობს ოთხი ვალუტის – ევროს, იენის, გირვანქა სტერლინგისა და აშშ დოლარისგან შედგენილი კალათის გამოყენებით).

სსფ-ის შეთანხმების საფუძველზე ქვოტის 75% გადახდილ უნდა იქნეს ფონდის წვერი ქვეყნის ვალუტით, ხოლო 25% - სარეზერვო აქტივების სახით (SDR-ით ან სარეზერვო ვალუტით). სსფ-ის წვერი-ქვეყნის ქვოტის საწყისი სიდიდის განსაზღვრა წარმოებს ამ ქვეყნის მაკროეკონომიკური მონაცემებით, სპეციალურად ამ მიზნისთვის დადგენილი ფორმულების საფუძველზე.

ბრეტონ-უუდსის ზოგადი ფორმულა:

$$Q = 0,01v + 0,25R + 0,05P + 0,2276vcX(1+c/v);$$

ამ ფორმულის გარდაქმნილი ფორმებია:

ა) $Q = 0,0065v + 0,205125R + 0,078P + 0,4052vc \times (1 + c/v);$

ბ) $Q = 0,0045v + 0,389668R + 0,07P + 0,7697vc \times (1 + c/v);$

გ) $Q = 0,005v + 0,042280464R + 0,044(P+C) + 0,8352vc;$

დ) $Q = 0,045v + 0,05281008R + 0,039(P+C) + 1,0432vc.$

სადაც:

Q - არის ქვოტა;

v - მთლიანი შიდა პროდუქტი;

R - რეზერვის საშუალო თვიური დონე;

P - მიმდინარე გადასახადების საშუალო-წლიური თანხა;

C - მიმდინარე შემოსულობათა საშუალო-წლიური თანხა;

vc - მიმდინარე შემოსულობათა ცვლილებები, რომელიც განისაზღვრება როგორც სტანდარტული გადახრა ხუთწლიანი მცოცავი საშუალო სიდიდისგან.

ქვოტის პირველი გაანგარიშებისთვის რამდენიმე ფორმულის გამოყენება გამოწვეულია სხვადასხვა ქვეყნის ქვოტების გამოთვლის მანევრირებისთვის. სსფ-ის აპარატი მიღებულ შედეგებს უდარებს ფონდის სხვა წვერი ქვეყნების შესაბამის მონაცემებს (მსგავსი ქვეყნების მონაცემებს) და იძლევა მისაყენებელი ქვოტის რეკომენდაციას, რომელსაც იხილავს ფონდის აღმასრულებელი კომიტეტის საბჭო. მომავალ წვერი-ქვეყნებთან შეთანხმების მიღწევის შემდეგ რეკომენდაცია განიხილება აღმასრულებელი საბჭოს სრული შემადგენლობის მიერ და ბოლოს, სსფ-ის მმართველთა საბჭოს ეგზავნება რეზოლუცია განსა-

ხილველი ქვეყნის სსფ-ის წევრობის შესახებ. საყურადღებოა, რომ ხუთ წელიწადში ერთხელ წარმოებს ქვორტების ყოველმხრივი გადასინჯვა.

სსფ-ის 10 წევრი-ქვეყნის ხმების რაოდენობა და მათი ქვორტა

ნახ. 12.3.2

№	ქვეყნები	ხმების რაოდენობა	ქვორტები (%)
1	აშშ	371743	17.14
2	იაპონია	133378	6.15
3	გერმანია	130332	6.01
4	საფრანგეთი	107635	4.96
5	დიდი ბრიტანეთი	107635	4.96
6	იტალია	70777	3.26
7	საუდის არაბეთი	70105	3.23
8	კანადა	63945	2.95
9	ჩინეთი	63942	2.95
10	რუსეთი	59704	2.75
წყარო: WWW.IMF.ORG/IMFSURVEY			

სსფ 1962 წლიდან თავის რესურსებს პერიოდულად ავსებს ნასესხები სახსრებით იმის გამო, რომ ქვორტებით შექმნილი საშუალებები ყოველთვის არ შეიძლება იქნეს გამოყენებული, თანაც სსფ-ის წევრი ქვეყნების დაშვება სხვადასხვა საკრედიტო მექანიზმთან სულ უფრო თავისუფალი ხდება. სწორედ ამიტომ სსფ-ის ლიკვიდობა პერიოდულად განიცდის სიძნელეებს, უფრო მეტიც, ფონდს საჭიროდ მიაჩნია ამა თუ იმ ქვეყნის საგადასახდელო შეწონა-სწორების დროებით დარღვევისას დამატებითი მოცულობის კრედიტებზე მოთხოვნა განხილულ იქნეს, როგორც დროებითი და პრობლემის დაფინანსება მოხდეს დროებითი სესხის ანგარიშზე და არა ფონდის მოცულობის გადიდების გზით.

სსფ-ში სესხების, მიღების გაკონტროლება წარმოებს პერიოდული მიმოხილვების გზით, რომლებსაც

აღმასრულებელი საბჭო აწარმოებს არსებული წესების შესაბამისად. დაუფარავი სესხებისა და გამოუყენებელმა თანხამ არ უნდა გადაამეტოს სსფ-ის ქვორების საერთო თანხის 50-60%-ს. საყურადღებოა ის გარემოებაც, რომ ეს პროცენტი ფაქტობრივად არასდროს არ აღემატება 18-20%-ს, რაც განპირობებულია ამ მიზნით აკუმულირებული თანხის მაღალი ლიკვიდობით, რის გამოც სსფ-ის მიერ დროებით სესხების გაცემის ყოველი კონკრეტული შემთხვევისთვის ამ თანხების გამოყენების შესაძლებლობა აყვანილია კრედიტორების საერთაშორისო რეზერვების დონეზე.

საკმაოდ საინტერესო და მრავალფეროვანია სსფ-ის მიერ წვერი-ქვეყნების დაფინანსების მექანიზმი. სსფ წვერი-ქვეყნებს თავდაპირველად ეხმარება მხოლოდ ე.წ. ტრანშის პოლიტიკის საფუძველზე. სსფ სხვა სახის დახმარების მოქნილ პილიტიკას მაშინ მიმართავს, როცა წვერი-ქვეყნების ფინანსური მდგომარეობა მოითხოვს გადაუდებელ დახმარებას. სსფ-ის მის წვერი-ქვეყნებზე დახმარების მუდმივი მექანიზმის წყაროა ფონდის ჩვეულებრივი სახსრები, ხოლო დროებითი დახმარების წყაროს წარმოადგენს ნასესხები ფულადი საშუალებები.

როდესაც სსფ-ის წვერი-ქვეყანა იყენებს ფონდის სახსრებს, იგი საკუთარი ვალუტით ყიდულობს სხვა წვერი ქვეყნების ვალუტას ან SDR-ს, რომელიც სსფ-ის საერთო რესურსების ანგარიშზე ირიცხება. სსფ-ის ფონდიდან მიღებული დახმარებით იზრდება წვერი ქვეყნის სავალუტო რეზერვი ფონდში და შესაბამისად მცირდება ფონდის აქტივების მოცულობა სხვა კონცენტრირებად ვალუტასა და ნასესხობის სპეციალურ უფლებებში.

სსფ, მისი ძირითადი საკრედიტო პოლიტიკის პრინციპების შესაბამისად, წვერი-ქვეყნებს აძლევს სესხებს ოთხი ტრანშის სახით, რომელიც საპროცენტო ქვორის 25%-ის ტოლია. საკრედიტო ტრანშების შესყიდვა სსფ-ის წვერი ქვეყნის მიერ ხორციელდება ეკონომიკურ ღონისძიებათა დასაფინანსებლად, საგადასახდელ ბალანსის სფეროში ფინანსური სიძნელეების აღმოსაფხვრელად. საყურადღებოა, რომ პირველი და სხვა მომდევნო საკრედიტო ტრანშების მეშვეობით დასაფინანსებელი ღონისძიებები გამოირჩევა

პრობლემათა სირთულით, ე.ი. ისინი მიმართულია უფრო სერიოზული პრობლემების გადასაწყვეტად.

სსფ-ის წევრ ქვეყანას შეუძლია ფონდში პირველი საკრედიტო ტრანშის ანგარიშზე დაუყონებლივ შეისყიდოს კონვერტირებადი ვალუტა ან SDR, მაგრამ ჩვეულებრივ მათი შესყიდვა ხორციელდება სარესერვო ან გაფართოებული კრედიტის შესახებ შეთანხმების ფარგლებში, რომლებიც ატარებენ საკრედიტო ხაზის ხასიათს, როცა წევრ-ქვეყანას ეძლევა იმის გარანტია, რომ მას შეუძლია სსფ-ის კრედიტით სარგებლობა დაწესებულ საზღვრებში და წინასწარ დათქმულ დროში იმ პირობით, რომ იგი სრულად დაიცავს მიღწეული შეთანხმების დებულებებს. კრედიტის შესახებ ასეთ შეთანხმებას „სტენდ-ბაი“ ეწოდება, რომელიც, როგორც წესი, იდება ერთი წლიდან წელიწადნახევრამდე ვადით, ხოლო გაფართოებულ კრედიტზე შეთანხმება - 3 წლით.

ჩვეულებრივ წევრი-ქვეყნების მიერ საკუთარი ვალუტის გამოსყიდვა, რომელიც სსფ-მა შეიძინა კრედიტის შესახებ „სტენდ-ბაი“ შეთანხმების ფარგლებში, ხორციელდება რვა ყოველკვარტალური გადასახდელის სახით, რომლებიც იწყება სესხის მიღებიდან 3 წლისა და 3 თვის შემდეგ და შესაბამისად მთავრდება კრედიტის მიღების შემდეგ 5 წელიწადში.

სსფ-ის პრაქტიკაში 1974 წლის სექტემბრიდან შემოღებულ იქნა მისი წევრი ქვეყნების გაფართოებული დაფინანსების მექანიზმი, რომელიც ითვალისწინებს მათი ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე უფრო დიდი მასშტაბებით დაკრედიტებას საგადასახდლო ბალანსის წონასწორობის დარღვევის აღსაკვეთად, თუ ის გამოწვეულია წარმოების სტრუქტურული დაუბალანსებლობით. ხანგრძლივი ვადით კრედიტის მისაღებად საჭიროა წევრ-ქვეყანამ სსფ-ს წარუდგინოს კონკრეტულ ღონისძიებათა გეგმა, სადაც პირველი 12 თვისთვის აუცილებელია გათვალისწინებული ღონისძიებების დეტალური პროგრამის წარდგენა.

სსფ 1989 წლიდან განსაკუთრებულ როლს თამაშობს დავალიანებათა შესამცირებლად ღონისძიებათა შემუშავებაში. თავის წევრ-ქვეყნებს სსფ ეკონომიკური პოლიტიკის საკითხებში კონსულტაციასთან ერთად ფინანსურ დახმარებასაც უწევს. სსფ-ის მხრივ დავალიანებათა შესამცირებელი

ლონისძიებების განხორციელებაში დახმარება განპირობებულია იმით, რომ ქვეყანას გააჩნია გარდაქმნის საშუალო-ვალიანი პროგრამა, რომელშიც ღომინირებს სტრუქტურული რეფორმები, რომელიც მიღებულია საკრედიტო შეთანხმების შესახებ ხელშეკრულებით.

სსფ-ში 1986 წლის მარტში მიღებულ იქნა კრედიტის გაცემის მექანიზმი იმ განვითარებადი ქვეყნებისთვის, რომელთაც შემოსავლების დაბალი დონე გააჩნიათ. ასეთი შეღავათიანი სესხები გაიცემა საგადასახდელო ბალანსის სფეროში. ამ მექანიზმით სარგებლობის უფლება მოპოვებული აქვს 62 ქვეყანას, რომელთაც გააჩნიათ საგადასახდელო ბალანსის სიძნელეები ხანგრძლივი პერიოდისთვის. მათ შეუძლიათ 3 წლის მანძილზე მიიღონ სსფ-ში მათი ქვოტის 50%-ის ოდენობით, მეორე წელს - 20%-მდე და მესამე წელს - 15%-მდე. ამრიგად, სსფ-ის ფულადი საშუალებები - წევრი-ქვეყნების ვალუტებისა და SDR თანხა, რომლებიც იქმნება საწევროებითა და სესხებით, ფონდის მიერ წევრი-ქვეყნებისთვის გასაცემი სესხების დაფინანსების წყაროდ გამოიყენება.

ასეთი სახსრები თავს იყრის სსფ-ის საერთო რესურსების ანგარიშზე. ამ ანგარიშებიდან წარმოებს ფონდის ფინანსური ოპერაციებიც, რომელთა მიზანია წევრ-ქვეყნებს გაუწიოს დროებითი ფინანსური დახმარება საგადასახდელო ბალანსის სფეროში სიძნელეების გადასაღახავად. სსფ-ის ოფიციალური ოპერაციები ხორციელდება მხოლოდ წევრ-ქვეყნების ოფიციალურ ორგანოებთან - ხაზინასთან, ცენტრალურ ბანკთან, ვალუტის სტაბილიზაციის ფონდთან.

სსფ-ის ფინანსურ რესურსებთან წევრი-ქვეყნების დაშვების რეგულირების წესი ყველასთვის ერთნაირია. წევრი-ქვეყანა, რომელსაც ესაჭიროება უცხოური ვალუტა მიმდინარე ოპერაციების გადასახდელად, მოვალეა სსფ-ს წარუდგინოს მოთხოვნა ფინანსურ სახსრებზე და საგადასახადო ბალანსისა და საერთაშორისო ლიკვიდური რესურსების მძიმე მდგომარეობის დამადასტურებელი მასალები. საკითხის დადებითად გადაწყვეტის შემთხვევაში ქვეყანა ღებულობს ან ყიდულობს მისთვის საჭირო ვალუტას ან SDR-ს საკუთარი ეროვნული ვალუტით. ამ ოპერაციით

სსფ ზრდის წვერი-ქვეყნის ეროვნული ვალუტის მარაგს და ამცირებს სარესურსო ვალუტათა მარაგს.

სსფ-ის საკრედიტო რესურსებთან მისი წვერი-ქვეყნების დაშვება განპირობებულია, ერთის მხრივ, მათი საგადასახდელო ბალანსის გაჯანსაღებისთვის საჭირო აუცილებელი სახსრების მოთხოვნის სიდიდითა და, მეორეს მხრივ, ამ წვერი-ქვეყნების მზადყოფნით იმისათვის, რომ შეასრულონ სსფ-ის პირობები.

ეს დაშვება შეზღუდულია გარკვეული პირობებით. წესდებაში ისინი თავდაპირველად ასე იყო ჩამოყალიბებული:

1. წვერი-ქვეყნის მიერ მოთხოვნილი თანხა უცხოურ ვალუტაში, რომელიც მიღებული უნდა იქნეს 12 თვის განმავლობაში და არ უნდა აღემატებოდეს ამ სახელმწიფოს ქვოტის სიდიდის 25%-ს;

2. ამ ქვეყნის ვალუტის საერთო თანხა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის აქტივებში არ უნდა აღემატებოდეს მისი ქვოტის მოცულობის 200%-ს.

70-იან წლებში სსფ-ის შეტანილი ცვლილებებით, ფონდიდან 12 თვეში შესასყიდი ვალუტის ქვოტის მოცულობის 25%-ით შეზღუდვა გაუქმდა. დაწესებული ვადის გასვლის შემდეგ წვერი-ქვეყანა მოვალეა ფონდიდან უკან შეისყიდოს თავისი ეროვნული ვალუტა SDR-ით ან უცხოური ვალუტით. ადრე აღებული კრედიტის დაფარვა უნდა მოხდეს ვალუტის შესყიდვიდან სამნახევარი წლიდან 5 წლამდე ვადაში. ამასთან მიითთებულია, რომ წვერი ქვეყანა მოვალეა, თუ ამის საშუალებას იძლევა საგადასახდელო ბალანსის მდგომარეობა, ვადაზე ადრე მოახდინოს ეროვნული ვალუტის გამოსყიდვა, ხოლო სსფ, თავის მხრივ, უფლებამოსილია მოითხოვოს მისგან ამ ოპერაციის განხორციელება.

კრედიტი მაშინაც, ითვლება დაფარულად, თუ სსფ-ში არსებული დავალიანების წვერი-ქვეყნების ეროვნული ვალუტა სხვა წვერმა-ქვეყანამ შეისყიდა. სსფ-ის წვერი-ქვეყნების ფონდის საკრედიტო ფინანსურ რესურსებთან სხვადასხვა საკრედიტო მექანიზმის ფარგლებში დაშვება შეზღუდულია ლიმიტებით, რომლებიც თითოეულისთვის დაწესებულია მათი ქვოტირების მოცულობის გათვალისწინებით.

სარეზერვო წილი: სსფ-ის წევრი ქვეყნის უცხოური ვალუტის პირველი წილი შეადგენს 25%-ს, რომელმაც მიიღო „ოქროს წილის“ სახელწოდება. ეს იმით იყო განპირობებული, რომ საწყის პერიოდში სსფ-ში თავისი ქვოტა შეჰქონდათ ოქროს ან სარეზერვო ვალუტის სახით. გასული საუკუნის 70-იანი წლების შემდეგ, როცა შეწყდა შეტანა, ეს სახელწოდება შეიცვალა ტერმინით „სარეზერვო წილი.“ ეს წილი განისაზღვრება, როგორც წევრი ქვეყნის მოცულობის გადამეტება სსფ-ის განკარგულებაში არსებული ამ ქვეყნის ეროვნული ვალუტის მარაგებზე. თუ სხვა ეროვნულ ვალუტას სესხად გასცემს სხვა წევრ-ქვეყანაზე, მაშინ ამ ეროვნული ვალუტის წევრ-ქვეყანას ავტომატურად ეზრდება სარეზერვო წილი. წევრმა-ქვეყანამ სარეზერვო წილის ფარგლებში შეიძლება პირველი მოთხოვნისთანავე მიიღოს სსფ-ის სახსრები. ასეთი სახსრების შესყიდვისას საჭირო არ არის ფონდთან წინასწარ შეთანხმება.

სსფ-ის ფინანსურ დახმარებებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია სტრუქტურული კორექტირების ინსტრუმენტი (Enhanced Structural Adjustment Facility- ESAF), რომელიც შემოღებულია 1987 წლის დეკემბრისთვის. იგი ეძლევა დაბალი ეკონომიკური მაჩვენებლების მქონე ქვეყნებს, რომლებიც ახორციელებენ მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის 3-წლიან პროგრამებს. აღნიშნული სესხების მიღების უფლება გააჩნიათ 70 განვითარებად ქვეყანას. კრედიტის მოცულობა დამოკიდებულია საგადასახდლო ბალანსის მდგომარეობაზე. ამ პროგრამაში მონაწილე ქვეყნებს 3-წლიანი პერიოდის განმავლობაში თავისი ქვოტის 190%-ის ტოლი ფინანსური დახმარების მიღება შეუძლიათ, გამოწვევის შემთხვევაში დახმარება ქვოტის 255%-ს შეიძლება შეადგენდეს. სწორედ ESAF-ის ფარგლებში ხორციელდება საქართველოსთვის სტრუქტურული დახმარების პროგრამაც.

1963 წლის თებერვლიდან სსფ-ში შეიქმნა სპეციალური დაფინანსების მექანიზმი – საკომპენსაციო დაფინანსების მექანიზმი, რომელმაც 1988 წლის აგვისტოში განიცადა ტრანსფორმაცია და გაერთიანდა გაუთვალისწინებელ საგარეო შემთხვევათა დაფინანსების მექანიზმთან. დახმარება ეძლევა იმ წევრ-ქვეყნებს, რომელთა საგადასახდლო ბა-

ღანსის სირთულეები გამოწვეულია იმ ქვეყნებისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო საქსპორტო ვაჭრობიდან შემოსავლების შემცირებით. ამ დახმარების მექანიზმს 1981 წლის მაისში დაემატა იმ ქვეყნების ფინანსური დახმარება, რომელთა საგადასახდლო ბალანსის სიძნელეები გამოწვეულია იმპორტთან დაკავშირებული ხარჯებით.

1969 წლის ივნისში შეიქმნა ბუფერული მარაგების დაფინანსების მექანიზმი. ამ მექანიზმით დახმარება ეძლევა სსფ-ის იმ წევრ-ქვეყნებს, რომლებსაც საგადასახდლო ბალანსის სიძნელეები შეექმნათ სახელმწიფო საქონლის ბუფერული მარაგებისთვის დამტკიცებული საწევრო დაფინანსებით. საერთაშორისო ბუფერული მარაგებისთვის კრედიტის საერთო თანხა არ შეიძლება აღემატებოდეს ქეოტის 35%-ს. დღეისათვის სსფ-ს დამტკიცებული აქვს მისი რესურსების გამოყენება კაკაოს ნატურალური კაუჩუკისა და შაქრის ბუფერული მარაგების შესაქმნელად.

1993 წლის 23 აპრილის გადაწყვეტილებით შეიქმნა სისტემური გარდაქმნების დაფინანსების მექანიზმი, რომლითაც დახმარება ეწევთ სსფ-ის წევრ ქვეყნებს, რომელთაც საგადასახდლო ბალანსის ფინანსური მდგომარეობა გაუუარესდათ ტრადიციული საგარეო ვაჭრობის კავშირების დარღვევისა და ამის ნიადაგზე საბაზრო ფასების გადიდების შედეგად. აქ შედის ყოფილი ეკონომიკური ურთიერთობების საბჭოს წევრი ქვეყნები და ყოფილი სსრ კავშირის წევრი-რესპუბლიკები.

მთლიანობაში უნდა აღინიშნოს, რომ სსფ კონტროლსა და ზედამხედველობას ახორციელებს სამი ძირითადი ფორმით:

1. ქვეყნების ზედამხედველობა წარმოებს რეგულარულად (ჩვეულებრივად ყოველწლიურად), ყოველმხრივი კონსულტაციების სახით წევრი ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკის თაობაზე;

2. გლობალური ზედამხედველობა ითვალისწინებს სსფ-ის აღმასრულებელ საბჭოზე გლობალური ეკონომიკური ტენდენციებისა და ცვლილების განხილვას;

3. რეგიონული ზედამხედველობის პროცესში სსფ განიხილავს პოლიტიკას, რომელიც ხორციელდება რეგიონული შეთანხმებების წარმოებში (მაგალითად, ევროკავშირის,

ევროზონის, დასავლეთ აფრიკის ეკონომიკური და სავალუტო კავშირების და სხვა სახით).

საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ურთიერთობა საქართველოსთან. სსფ-ის ურთიერთობა ყოფილ სოციალისტურ ქვეყნებთან რამდენადმე განსხვავდება ურთიერთობისგან სხვა დანარჩენ წევრ-ქვეყნებთან. თანამშრომლობის დასაწყისშივე სსფ-ის საქმიანობა მიმართული იყო იქითკენ, რომ ყოფილი სსრ კავშირის მთავრობებს დახმარებოდა მაკროეკონომიკური სტაბილურობის მიღწევაში. ინფლაციის დაბალი დონე თავისთავად უმნიშვნელოვანეს მიზანს წარმოადგენს, მაგრამ ამასთან ერთად, აუცილებელია შეიქმნას მყარი ეკონომიკური ზრდისთვის შესაფერისი პირობები, რომელიც სტრუქტურულ ცვლილებებს, შინაგანი დაგროვებისა და პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობათა გაფართოების უფრო მაღალ ტემპებს მოითხოვს.

საქართველოში ფულად-საკრედიტო ურთიერთობათა სრულყოფის მიზნით სსფ-ის ხელშეწყობითა და რეკომენდაციით შემუშავებულ იქნა წლების მიხედვით მოქმედების კომპლექსური გეგმა, ჩამოყალიბდა საქართველოში სსფ-ის საქმიანობის ძირითადი მიზნები: ჰიპერინფლაციის დაძლევა, კუპონის კურსის სტაბილიზაცია, ბიუჯეტის საკანონმდებლო ორგანოებში მიღება და დამტკიცება; ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გამკაცრება და კრედიტორებთან ურთიერთობათა ნორმალიზაცია. შემდგომში პროგრამა დაკონკრეტდა შემდეგნაირად:

1. ინფლაციის შემცირება თვიურ 1%-მდე;
2. ფისკალური დეფიციტის შემცირება;
3. ფულადი რეფორმის განხორციელება;
4. საერთაშორისო რეზერვების გადიდება;
5. პრივატიზაციის პროცესის დაჩქარება;
6. კრედიტორებთან მოლაპარაკების დასრულება.

საერთაშორისო სავალუტო ფონდისგან 1996 წლის 28 თებერვალს საქართველომ მიიღო 83.25 მლნ აშშ დოლარის

პირველი ტრანში. 1996 წლის პროგრამის ძირითადი მიზნები შეიძლება ასე ჩამოყალიბდეს:

1. ეკონომიკური ზრდის დაჩქარება;
2. წლიური ინფლაციის 15-20%-ის ფარგლებში მოქცევა;
3. მიმდინარე ანგარიშის დეფიციტის მშპ-ის 7.1%-მდე დაყვანა;
4. საერთაშორისო რეზერვების 2.7 თვის იმპორტით დაფარვა;
5. სახელმწიფო შემოსავლების მშპ-ის 6.7%-მდე გაზრდა;
6. პრივატიზაციის ფორსირებული ტემპებით გაგრძელება;

7. ახალი საკანონმდებლო დოკუმენტების მიღება.

საქართველომ მეორე ტრანში 1997 წლის 27 მარტს, 76 მლნ აშშ დოლარის მოცულობით მიიღო. მოცემული ტრანშის მიზნები და შედეგები შემდეგი სახით ჩამოყალიბდა:

1. ეკონომიკური ზრდის შემდგომი დაჩქარება (წლიური 8-10%);
2. წლიური ინფლაციის 10-12%-მდე შემცირება;
3. ფისკალური დეფიციტის შემცირება;
4. ენერგეტიკის სექტორის რესტრუქტურიზაცია;
5. სასოფლო-სამეურნეო მიწების პრივატიზაციის საკანონმდებლო ბაზის სრულყოფა და პროცესის დაჩქარება.

სსფ-გან მესამე ტრანში საქართველომ 80 მლნ აშშ დოლარის მოცულობით, 1998 წლის 28 ივნისს მიიღო. ამ ტრანშის მიღებისას სსფ-მ საქართველოს მიზნად დაუსახა:

1. ეკონომიკური ზრდის მიღწეული ტემპის შენარჩუნება;
2. წლიური ინფლაციის ტემპის 10%-მდე დაყვანა;
3. ფისკალური დეფიციტის შემცირება;
4. ენერგეტიკის რესტრუქტურიზაციის დასრულება;
5. სასოფლო-სამეურნეო და ურბანული მიწების პრივატიზაციის გაგრძელება;
6. მსხვილ საწარმოთა პრივატიზაციის დაჩქარება;
7. ფინანსური და სავალუტო კრიზისის აღმოფხვრა.

სსფ-მა საქართველოს ხელისუფლებასთან ერთად 1999 წელს შეიმუშავა სიღარიბის დაძლევის და ეკონომიკური ზრდის ხელშეწყობი დაფინანსების მექანიზმი, რომლის მიზანი 1999 წლისთვის შემდეგნაირად განისაზღვრა: ხანგრძლივი დახმარების გაწევა უფრო ღრმა და გაჭიანურებული სტრუქტურული პრობლემების მოგვარებისა და სიღარიბის დაძლევისკენ მიმართული მდგრადი ეკონომიკური ზრდის მიღწევაში. საჭირო გახდა სიღარიბის დაძლევის სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც მოიცავდა მაკროეკონომიკურ, სტრუქტურულ და სიღარიბის დაძლევის პოლიტიკას.

სწორედ ამ პრობლემის დასაძლევად 2001 წლის 12 იანვარს დამტკიცდა სსფ-ის პირველი 3-წლიანი პროგრამა 141 მლნ აშშ დოლარის დაფინანსებით. ეს პროგრამა ითვალისწინებდა:

1. ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებას (1.8%-ის ნაცვლად 3.5%-ის მიღწევას);
2. წლიური ინფლაციის 6%-მდე დაყვანას;
3. ფისკალური დეფიციტის შემცირებას;
4. ანტიკორუფციული პროგრამის ამოქმედებას;
5. სახელმწიფო და საპენსიო დავალებების შემცირებას;
6. სოციალურ სექტორში რეფორმების დაწყებას, სოციალური დახმარების სისტემის სიღარიბის შემსუბუქებაზე ორიენტირებას.

სსფ-მა საქართველოს მთავრობასთან შეთანხმებით 2004 წლის 4 ივნისს დაამტკიცა მეორე 3-წლიანი პროგრამა 141.6 მლნ აშშ დოლარის მოცულობით, სადაც 2004-2007 წლებისთვის გათვალისწინებულ იქნა :

1. ეკონომიკური ზრდის შემდგომი დაჩქარება (წლიური 6%-ანი ზრდა);
2. წლიური ინფლაციის 5-6%-მდე დაყვანა;
3. ფისკალური დისციპლინის შემდგომი გამყარება;
4. ხელფასებისა და პენსიების დაეალიანებათა სრული დაფარვა;
5. ძირითადი სოციალური ხარჯების გაზრდა;
6. რეფორმების მხარდაჭერა ენერგეტიკულ სექტორში;
7. საერთაშორისო რეზერვების გაზრდა (1.5 თვის იმპორტის მოცულობით);

8. ფისკალური და, მონეტარული პოლიტიკის ეფექტიანი კოორდინაცია.

სსფ საქართველოს უწევდა და კვლავ უწევს ტექნიკურ დახმარებას შემდეგ ძირითად მიმართულებებში:

1. მაკროეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებაში;
2. ეროვნული ბანკის ფუნქციონირებისა და ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის გაუმჯობესებაში;
3. საბანკო სეგმენტის დეველოპმენტისა და ფინანსური სექტორის რეგულირებაში;
4. საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკაში;
5. მაკროეკონომიკური სტატისტიკის სრულყოფაში.

რაც შეეხება საქართველოს მთლიან დაგეგმიანებას საერთაშორისო სავალუტო ფონდის მიმართ, საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების თანახმად, სსფ-ის მიმართ საგარეო ვალის ნაშთი 2011 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით შეადგენს: საქართველოს მთავრობაზე – 395946 ათას აშშ დოლარს, საქართველოს ეროვნულ ბანკზე – 592749 ათას აშშ დოლარს⁴⁰.

⁴⁰ www.mof.ge

12.3.3 მსოფლიო ბანკი

როგორც აღვნიშნეთ, ბრეტონ-უუდსის კონფერენციაზე (ნიუ-ჰემფშირი, აშშ) 28 სახელმწიფოს მიერ ხელმოწერის შედეგად შეიქმნა მსოფლიო ბანკი. მისი მთავარი მიზანი იყო მსოფლიოს მასშტაბით უღარიბესი ქვეყნების ეკონომიკის განვითარების გზით, სიღარიბესთან ბრძოლა და ეკონომიკური ზრდის წახალისებისა და მხარდაჭერის მეშვეობით ადამიანების ცხოვრების პირობების გაუმჯობესება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ იმ 4.7 მილიარდი ადამიანიდან, რომელსაც მსოფლიო ბანკის პროგრამები დღეს ემსახურება, სამი მილიარდის ხელფასი დღეში 2 დოლარზე, ხოლო 1.3 მილიარდისა კი - 1 დოლარზე ნაკლებია, ცხადი ხდება, რომ მსოფლიოში სიღარიბის აღმოფხვრამდე ჯერ კიდევ დიდი გზაა გასავლელი. ფაქტია ისიც, რომ ყოველწლიურად მსოფლიოში 40 მილიონამდე ბავშვი იღუპება ისეთი დაავადებებისგან, რომელთა მორჩენაც შესაძლებელია.

ბრეტონ-უუდსში ჩამოყალიბებულ მიზნებს დღეს მსოფლიო ბანკის ჯგუფი ემსახურება, რომელშიც შედის⁴¹:

1. რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი (IBRD);

2. განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია (IDA, შეიქმნა 1960 წ.);

3. საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია (IFC, შეიქმნა 1956 წ.);

4. მრავალმხრივი საინვესტიციო გარანტიების სააგენტო (MIGA, შეიქმნა 1988 წ.).

განვიხილოთ, თუ როგორ ნაწილდება ფუნქციები იითოეულ მათგანს შორის.

რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკის (IBRD) უმთავრესი მიზანი კაპიტალის საერთაშორისო დინების ხელშეწყობა და ომისგან განადგურებული სახელმწიფოების აღდგენაში დახმარების გაწევა იყო. დღეს ეს ორგანიზაცია იმ განვითარებად ქვეყნებზე გასცემს სეს-

⁴¹ www.una.org.ge

ხებს, რომელთა მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე გაანგარიშებით შედარებით მაღალია. ბანკის სესხების 90% საერთაშორისო საფინანსო ბაზრებიდან ფინანსდება. 2007 წელს ბანკისგან სესხი 42 ქვეყანამ 141 პროექტზე მიიღო, რაც ფინანსურად 14.5 მლრდ აშშ დოლარში გამოიხატა. ბანკის საფინანსო ვალდებულებების 26% კი გრძელვადიანი ეკონომიკური რეფორმების პროექტების დაფინანსებას უკავშირდებოდა. ბანკის სესხები განთავსებული იყო ისეთ დარგებში, როგორებიცაა ნავთობისა და გაზის მრეწველობა, ინდუსტრია და მადნეულის მოპოვება, ტრანსპორტი, სასმელი წყლითა და სანიტარული პირობებით უზრუნველყოფა, საფინანსო სექტორი.

თანამედროვე ეტაპზე რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკის (რგსბ) საქმიანობის ძირითადი მიმართულებებია:

- განვითარებადი ქვეყნებისთვის გრძელვადიანი სესხების და კრედიტების მიცემა საწარმოო მიზნით, სოფლის მეურნეობის და სასოფლო რეგიონების, ენერგეტიკის განვითარებისთვის; შესაბამისი მთავრობების დაგვიანებათა დაფარვაზე გარანტიების გაცემა, სესხების გაცემა კონკრეტული პროექტებისთვის;

- სესხების გაცემა განვითარებად ქვეყნებში ინფრასტრუქტურის განვითარებისთვის, გზატკეცილების და რკინიგზების, ელექტროკაეშირის, ქალაქის პორტების, ენერგეტიკული დანადგარების შესაქმნელად, ასევე განათლების, ჯანდაცვის განვითარებისთვის კადრების მოსამზადებლად.

- განვითარებადი ქვეყნებისთვის ტექნიკური დახმარების გაწევა, რომელიც იყოფა შემდეგ სახეებად: ა) ტექნიკური დახმარება, რომელიც ფინანსდება როგორც სესხების და კრედიტების შემადგენელი ნაწილი - უფაღო სესხები და კრედიტები ტექნიკურ დახმარებაზე; ტექნიკური დახმარება, რომელიც ფინანსდება ფონდის მეშვეობით პროექტების მომზადებისას; ბ) ტექნიკური დახმარება, რომელსაც უწევს რგსბ, მაგრამ არ აფინანსებს - იგი ასრულებს ადმინისტრაციული ორგანოს როლს. აქ ჩართულია რგსბ-ის ხელმძღვანელობით განხორციელებული პროექტები; გ) ტექნიკური დახმარება ადმინისტრაციული ბიუჯეტის ხარჯზე.

განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია (IDA) ფორმალურად რგსბ-სგან დამოუკიდებელია, ამასთან რგსბ-ის პრეზიდენტი განვითარების საერთაშორისო ასოციაციის (გსა) პრეზიდენტია, ე.ი. ფაქტობრივად რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკი აკონტროლებს განვითარების საერთაშორისო ასოციაციას. გსა-ის შემადგენლობაში შედის 159 ქვეყანა, რომელთაგან 26 განვითარებადია. გსა ფინანსურ დახმარებას შელავათიანი პირობებით მსოფლიოს უღარიბეს ქვეყნებზე გასცემს, რომელთაც სესხების მომსახურება თავად არ შეუძლიათ. ასოციაციის სესხები, რომელთაც „კრედიტებს“ უწოდებენ, იმ ქვეყნებისთვისაა განკუთვნილი, რომელთა მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე 925 აშშ დოლარზე ნაკლებია. შერჩევისას ასევე გამოიყენება შემდეგი კრიტერიუმები: ა) ქვეყანაში დამაკმაყოფილებელი ეკონომიკური, ფინანსური და პოლიტიკური სტაბილურობა უნდა იყოს, რომ განვითარების მიზნით გაცემულმა გრძელვადიანმა კრედიტებმა გაამართლოს; ბ) ქვეყანა სერიოზულ სიძნელეებს უნდა განიცდიდეს საგადასახდელ ბალანსთან დაკავშირებით; გ) ქვეყნის პოლიტიკა მიზანმიმართული უნდა იყოს ეკონომიკურ განვითარებაზე. ეს კრედიტები 35-40 წლით გაიცემა და მათზე საბანკო პროცენტი არ დაერიცხება⁴², მეტად მცირე მომსახურების ხარჯების გარდა. კრედიტის დაბრუნება მისი გაცემიდან 10 წლის შემდეგ იწყება.

ფინანსური რესურსების უდიდეს ნაწილს გსა დონორი ქვეყნებისგან იღებს. ყოველ მესამე წელს ფონდების შევსება ხდება. 2007 წელს ასოციაციამ 50 ქვეყანაზე 6 მლრდ აშშ დოლარზე ოდნავ ნაკლები გასცა ისეთ სფეროებისთვის, როგორებიცაა სოფლის მეურნეობა, ჯანდაცვა, საწყისი განათლება, საკმაოდ სერიოზული ინვესტიციები განხორციელდა გარემოს დაცვით და ქალთა უფლებებთან დაკავშირებულ პროექტებში.

საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის (IFC) როლი განვითარებადი ქვეყნების კერძო ბიზნესის დახმარებასა და მის განვითარებაში მდგომარეობს. საერთოდ კორპორაცია

⁴² www.una.org.ge

რამდენიმე როლში გვევლინება. ერთის მხრივ, ის ცდილობს მოახდინოს კერძო ინვესტორების მობილიზაცია კონკრეტული პროექტებისთვის და ამ პროექტების დაფინანსებაში მცირე როლი თავადაც იტვირთოს. ამავე დროს, კორპორაცია მოქმედებს, როგორც ბიზნეს-ორგანიზაცია და ამ ინვესტორებთან ერთად მომგებიანი წარმოების დაარსებისას რისკს ინაწილებს. რაც შეეხება პირდაპირ ინვესტიციებს, საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია (სსკ) მათ მხოლოდ იმ შემთხვევაში ახორციელებს, თუკი ის რაღაც განსაკუთრებულ მიზანს ემსახურება. ასეთ შემთხვევადად შეიძლება ჩაითვალოს, მაგალითად, ქვეყანაში საწყისი უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა.

სსკ ფონდებს ძირითადად საფინანსო ბაზრებიდან სესხების აღების გზით აყალიბებს, რაც მისი ფინანსური სიძლიერისა და საერთაშორისო რეპუტაციის გამო გაადვილებულია. სტრუქტურულად სსკ მსოფლიო ბანკის ჯგუფში ცალკე ფუნქციონირებს. 2007 წელს კორპორაციის ღირებურობა საბჭომ 6.7 მლრდ აშშ დოლარის ღირებულების 276 პროექტი დაამტკიცა.

მრავალმხრივი საინვესტიციო გარანტიების სააგენტოს (MIGA) მიზანი განვითარებად ქვეყნებში უცხოური კერძო კაპიტალის მოდინების ხელშეწყობაა. უპირველესი საფრთხე, რაც კერძო ინვესტორებს აშინებთ - პოლიტიკური რისკია, ანუ მათ არ აქვთ გარანტია, რომ მმართველი რეჟიმის შეცვლა ან სხვა მსგავსი მოვლენა ინვესტიციებს არ დააკარგვინებს. მრავალმხრივი საინვესტიციო გარანტიების სააგენტო (მსგს) კერძო ბიზნესის ინვესტიციებს არაკომერციული (ანუ პოლიტიკური) რისკისგან აზღვევს. მსგს-ს კაპიტალი 1 მლრდ აშშ დოლარს უახლოვდება და 145 წევრი ქვეყნის შენატანებისგან შედგება, და კიდევ 19 ქვეყანა სააგენტოში გაწევრიანებას ელოდება. თუ გავითვალისწინებთ, რომ სააგენტოს საქმიანობამ 40 განვითარებად ქვეყანაში 40 მლრდ აშშ დოლარის ექვევალენტური კერძო უცხოური ინვესტიცია მიიზიდა, მისი საქმიანობა საკმაოდ წარმატებულად უნდა ჩაითვალოს.

დასკვნის სახით, მსოფლიო ბანკის საქმიანობა შეიძლება მოკლედ შემდეგი სახით ჩამოვაყალიბოთ:

- მსოფლიო ბანკის მიზანი, ახალი საერთაშორისო ბაზრების გახსნისა და ეკონომიკის განვითარების გზით, ცხოვრების ხარისხის ზრდა და ადამიანთა კეთილდღეობის განვითარებაა, განსაკუთრებით მსოფლიოს უღარიბეს ქვეყნებში;

- მსოფლიო ბანკის საქმიანობა ემყარება რწმენას, რომ სოციალური განვითარების წინაპირობას ეკონომიკური სტაბილურობა წარმოადგენს. შესაბამისად, ბანკი ცდილობს საერთაშორისო საფინანსო ბაზრებზე მოიპოვოს სახსრები ყველაზე დაბალი შესაძლო საპროცენტო განაკვეთით და ეს სახსრები, სესხების სახით, წევრ-ქვეყნებზე გასცეს;

- მსოფლიო ბანკი სესხებს გასცემს განვითარებადი ქვეყნების მთავრობებზე ინვესტიციებისა და ეკონომიკური ზრდის წასახალისებლად. სესხები ინფრასტრუქტურის განვითარებას, პროფესიული კვალიფიკაციის ამაღლების პროგრამებსა და სახელმწიფოების ეკონომიკური სტრუქტურის მოდერნიზაციას ხმარდება.

საქართველოს თანამშრომლობა მსოფლიო ბანკთან. 2011 წლის 4 მაისს მსოფლიო ბანკმა წარმოადგინა საქართველოსთან თანამშრომლობის 2010-2013 წლების სტრატეგიის განხორციელების შუალედური ანგარიში. სტრატეგია შემუშავდა 2008 წლის აგვისტოს კონფლიქტის და გლობალური ეკონომიკური ვარდნის ორმაგი კრიზისის ფონზე. აღნიშნული სტრატეგია ეფუძნებოდა ორ მიმართულებას:

1. კონფლიქტის შემდგომი საჭიროებების უზრუნველყოფა და მოწყვლადობის დაძლევა;

2. კონკურენტუნარიანობის გაძლიერება კონფლიქტის შემდგომ პერიოდში ეკონომიკის აღდგენის და ზრდის მიზნით.

მსოფლიო ბანკმა მიიღო გადაწყვეტილება საქართველოსთვის დამატებით გამოეყო 235 მლნ აშშ დოლარი მომდევნო ორი წლის განმავლობაში, რაც მიმართული იქნება ეკონომიკური ზრდის შენარჩუნებისა და მოწყვლადი მოსახლეობის საჭიროებების დაკმაყოფილებაზე. თანხის დიდი ნაწილი მოხმარდება ადგილობრივი და შიდასახელმწიფოებრივი გზების გაუმჯობესებას და რეგიონალურ განვითარებას.

2009 წლიდან ბანკის მხარდაჭერით განხორციელებული პროგრამების ძირითადი მიღწევებია:

- განაჩიდა 600 კმ-მდე გზა და შეიქმნა 20000 კაცი-თვე სამუშაო ადგილი; გზების გაუმჯობესების შედეგად უფრო ხელმისაწვდომი გახდა ბაზრები და სოციალური მომსახურება;

- აშენდა 7 ახალი სკოლა, სადაც 4150 მოსწავლე სწავლობს და 300-ზე მეტი მასწავლებელი მუშაობს;

- სამედიცინო დარგის დაახლოებით 1800 მუშაკმა სპეციალური მომზადება გაიარა და ოჯახის ექიმი გახდა;

- ამბროლაურში აშენდა 25-საწოლიანი საავადმყოფო;

- გორში გაიხსნა პირველადი სამედიცინო დახმარების ცენტრი, რომელიც დაახლოებით 69000 ბენეფიციარს ემსახურება (მათგან 10000 იძულებით გადაადგილებული პირია);

- მიზნობრივი სოციალური დახმარების სქემა 408367 ბენეფიციარს მოიცავს;

- გაფართოვდა გადასახადების ელექტრონულად დეკლარირების სისტემა, რომელმაც ყველა სახის გადასახადი მოიცვა. ამის შედეგად, 2010 წელს ყველა დეკლარაციის 75%-ი ელექტრონული ფორმით იყო წარდგენილი (მაგალითისთვის, 2009 წელს ეს მაჩვენებელი მხოლოდ 10%-ს უდრიდა) და სხვ.

ბანკი განაგრძობს ყოველწლიური განვითარების პოლიტიკის ღონისძიებების განხორციელებას, რაც ხელს შეუწყობს სოციალური უსაფრთხოების, ფისკალური ეფექტურობისა და კონკურენტუნარიანობის გაუმჯობესებას. გაიზრდება ინვესტიციები ადგილობრივ და შიდასახელმწიფოებრივ გზებში, რაც ხელს შეუწყობს ქვეყნის მასშტაბით რეგიონების დაკავშირებას და ხელმისაწვდომობას ბაზრებსა და საზოგადოებრივ მომსახურებებზე, განსაკუთრებით სოფლად. აღნიშნული ხედს შეუწყობს მოკლევადიანი სამუშაო ადგილების შექმნას და ეკონომიკურ გაჯანსაღებას. რეგიონალური განვითარების პროგრამა, რომელიც თავდაპირველად კახეთის რეგიონში განხორციელდება, მიმართული იქნება საზოგადოებრივი მომსახურებების მიწოდებაზე, თბილისსა და სავაჭრო ადგილებს შორის სატრანსპორტო კავ-

შირების უზრუნველყოფაზე და შერჩეულ სექტორებში ზრდის პოტენციალის მხარდაჭერაზე.

ახალი პროგრამები მსოფლიო ბანკის მიერ დაფინანსდება IDA-ს 160 მლნ აშშ დოლარით და IBRD-ის 75 მლნ აშშ დოლარით. ამდენად, ბანკის მიერ საქართველოსთვის 2010 – 2013 წლებში გამოყოფილი IDA -ს და IBRD-ის სახსრები შეადგენს 630 მლნ აშშ დოლარს, მათ შორის 385 მლნ აშშ დოლარი უკვე გაიხარჯა. ბანკის მიმდინარე საკრედიტო პორტფელი მოიცავს 10 საინვესტიციო პროექტს. მსოფლიო ბანკის ჯგუფის სასესხო პროგრამის ხელშეწყობა მოხდება ისეთ ძირითად საკითხებზე ორიენტირებული ანალიტიკური და საკონსულტაციო მომსახურებებით, როგორიცაა ზრდის წყაროები, ხარჯების ეფექტურობა, სიღარიბისა და უთანასწორობის ანალიზი, და უნარები. ამასთან, IFC (საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია), მსოფლიო ბანკის ჯგუფის წევრი, განაგრძობს ინვესტიციებს კერძო სექტორში.

გლობალურ ფინანსურ კრიზისზე რეაგირებისთვის ფინანსურ სექტორში განხორციელებული მსხვილი ინვესტიციების შემდეგ IFC ორიენტირებულია სექტორებზე, რომლებიც აღმოუხვრიან გრძელვადიანი ზრდის წინაშე არსებულ წინააღმდეგობებს. საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციამ ქვეყანასთან თანამშრომლობის მიმდინარე სტრატეგიის განხორციელება მას შემდეგ დაიწყო, რაც საქართველოში ინვესტიციების რეკორდულ მაჩვენებელს მიაღწია: 2009 ფისკალური წლის დასაწყისში IFC-ამ საქართველოში განახორციელა 224 მლნ აშშ დოლარის მოცულობის ინვესტიცია, მათ შორის 190 მლნ აშშ დოლარი - ფინანსურ სექტორში. ქვეყანასთან თანამშრომლობის სტრატეგიის ფარგლებში IFC-ამ მოახდინა დამატებით 41 მლნ აშშ დოლარის ინვესტირება საბანკო სექტორში რისკების მართვის სფეროში, მცირე და საშუალო ბიზნესისთვის განკუთვნილ სესხებსა და ეაჭრობის დაფინანსებაში, რათა ხელი შეუწყოს საბანკო სექტორის გაჯანსაღებას და დაეხმაროს ბანკებს გააუმჯობესონ ადგილობრივი კომპანიების სესხებისადმი ხელმისაწვდომობა. 2009 კალენდარულ წელს IFC-ის კლიენტებმა მიერო, მცირე და

საშუალო ბიზნესისთვის გასცეს დაახლოებით 5220 სესხი და შედეგად მათთვის გაცემული სესხების პორტფელმა 416 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა. IFC-ამ უზრუნველყო საკონსულტაციო მომსახურებების ფართო სპექტრი. ფინანსურ სექტორში აღნიშნული მოიცავს ტრენინგებსა და კონსულტაციებს კორპორატიულ მართვაში, ასევე შერჩეული ბანკების რისკისა და პორტფელის მართვასა და დიაგნოსტიკაში.

ამავე დროს IFC-ამ გააძლიერა ბიზნესის განვითარებისკენ მიმართული ძალისხმევა უძრავი ქონების, სოფლის მეურნეობისა და ინფრასტრუქტურის სფეროებში. ფინანსური სექტორის გარდა, IFC-ამ უზრუნველყო სურსათის უვნებლობის გაუმჯობესების პროექტი საკვების მწარმოებელთათვის მიზნობრივი სემინარების მოწყობის გზით. IFC ასევე კონსულტაციებს უწევს მთავრობას მცირე და საშუალო საწარმოებისთვის საგადასახადო პოლიტიკის და პროცედურების გამარტივების საკითხებში.

საქართველოს თანამშრომლობაზე მსოფლიო ბანკთან ნაილად მეტყველებს შემდეგი სტატისტიკური მანევრებლებიც: საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს მონაცემების თანახმად, საგარეო ვალის ნაშთი 2011 წლის 31 დეკემბრის მდგომარეობით საქართველოს მთავრობაზე შეადგენს: განვითარების საერთაშორისო ასოციაციის მიმართ – 1217339 ათას აშშ დოლარს, რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკის მიმართ – 275787 ათას აშშ დოლარს⁴³.

საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციების გვერდით მნიშვნელოვან როლს თამაშობს საერთაშორისო ანგარიშსწორების ბანკი (საბ), რომელიც ჯერ კიდევ 1930 წელს დაარსდა. მასში ამჟამად 33 ქვეყანა შედის, მ.შ. დასავლეთ ევროპის ყველა სახელმწიფო, აღმოსავლეთ ევროპის 6 ქვეყანა, აშშ, იაპონია და სხვა. საბ ატარებს კომერციულ ოპერაციებს ამ ქვეყნების ბანკებთან, ორგანიზებას უკეთებს სავალუტო თანამშრომლობას და თვითონ აქტიურად მონაწილეობს მასში. საბ, მართალია, სახელმწიფოთაშორის

⁴³ www.mof.ge

ინსტიტუტად გვევლინება, მაგრამ ფუნქციონირებს წმინდა კომერციულ საფუძველზე, როგორც სააქციო საზოგადოება, იხდის რა დივიდენდებს აქციებზე. მის სააქციო კაპიტალში წილებს ქვეყნების ცენტრალური ბანკები (86%) და რიგი საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები (14%) ფლობენ. საბ, ერთის მხრივ, ზემოაღნიშნული აქციონერებით კონტროლდება, ხოლო მეორეს მხრივ – მათვე უზრუნველყოფს საბანკო მომსახურებებით.

12.3.4 რეგიონალური საფინანსო ორგანიზაციები

აღნიშნული საფინანსო ორგანიზაციები მსოფლიოს განსაზღვრულ რეგიონებში მოქმედებენ. როგორც წესი, ეს არიან ბანკები ან ფონდები და მათ დასახელებებში მითითებულია კონტინენტების სახელწოდებები („ევროპის“, „აზიის“, „შიდაამერიკული“). დავახასიათოთ მსოფლიო საფინანსო ბაზრის ყველაზე აქტიური მონაწილეები.

ევროპის ცენტრალური ბანკი (ეცბ). მან აქტიური საქმიანობა 1999 წელს დაიწყო ევროკავშირის მეტი წილი სახელმწიფოების გადასვლით ერთიან ვალუტა ევროზე. ეცბ-ის საწესდებო კაპიტალი 5 მლრდ ევროთია განსაზღვრული, მასში ცენტრალური ბანკების წილი გამოითვლება მათი ქვეყნების წილით ევროკავშირის მშპ-სა და მოსახლეობაში. ეცბ-ის მთავარი ამოცანა მდგომარეობს იმ მოთხოვნების უნიფიცირებაში, რომლებიც წარედგინება ფინანსურ

ინსტრუმენტებს და ინსტიტუტებს ევრო-ზონაში, ასევე ცენტრალური ბანკების მიერ საკრედიტო-ფულადი პოლიტიკის გატარების მეთოდების უნიფიცირებაში. წვევებს რა ამ ამოცანას, ევროპის ცენტრალური ბანკი:

- ადგენს ძირითადი ფულადი აგრეგატების მიმდინარე მნიშვნელობებს ინფლაციის დონის კონტროლის მიზნით;

- განსაზღვრავს ძირითადი საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებების დიაპაზონს მთელს ევრო-ზონაში მათი ურთიერთდაახლოების მიზნით;

- ადგენს მინიმალურ სარეზერვო მოთხოვნებს ევროკავშირის ზონის კომერციული ბანკებისთვის, ანაზღაურების პროცენტების ნორმატივებს;

- განსაზღვრავს ევროს ფულად ბაზარზე ლიკვიდობის რეგულირების მოკლევადიანი ოპერაციების ერთობლიობას და სხვა.

ეცბ-ის კაპიტალში ევროკავშირის ქვეყნების ცენტრალური ბანკების წილი

ნახ. 12.3.4

მონაწილე ქვეყნების ცენტრალური ბანკები		წილი კაპიტალში (%)
1	2	3
ბელგია	Banque Nationale de Belgique	2,8658
დანია	Denmarks Nationalbank	1,6709
გერმანია	Deutsche Bundesbank	24,4935
საბერძნეთი	Bank of Greece	2,0564
ესპანეთი	Banco de Espana	8,8935
საფრანგეთი	Banque de France	16,8337
ირლანდია	Central Bank of Ireland	8,8496
იტალია	Banca d'Italia	14,8950

ლუქსემბურგი	Banque Centrale de Luxemburg	0,1492
ჰოლანდია	De nederlandse Bank	4,2780
ავსტრია	Oesterreichische Nationalbank	2,3594
პორტუგალია	Banco de Portugal	1,9232
ფინეთი	Suomen Pankki	1,3970
შვედეთი	Sweriges Riskbank	2,6537
ინგლისი	Bank of England	14,6811

რეკონსტრუქციის და განვითარების ევროპის ბანკი (რგებ). რგებ-მა საქმიანობა 1991 წელს დაიწყო და მის წევრებს ევროკავშირის ქვეყნები, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნები, დსთ-ს ქვეყნები, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის სხვა ქვეყნები (სულ დაახლოებით 60 მონაწილე) წარმოადგენენ. რგებ-ის ძირითადი მიზანია ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის ხელშეწყობა და კერძო, სამეწარმეო ინიციატივის განვითარების სტიმულირება. პრიორიტეტულ მიმართულებებს პრივატიზაციის, დემონოპოლიზაციის და დეცენტრალიზაციის, ევროპის ენერგეტიკული, სატრანსპორტო და სატელეკომუნიკაციო ქსელების გაერთიანების, აგრეთვე გარემოს დაცვის ხელშეწყობა მიეკუთვნება.

რგებ-ის წესდებით გათვალისწინებულია მისი ფინანსური რესურსების არასახელმწიფო კომერციული სტრუქტურების საქმიანობის მხარდაჭერაზე, კერძო საფინანსო ინსტიტუტების გაძლიერებაზე, კერძო სექტორის მხარდაჭერისთვის აუცილებელი ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე უპირატესი (არა ნაკლებ 60%) მიმართვა.

სავალუტო თანამშრომლობის ევროპული ფონდი (სთეფ). სთეფ ევროპული სავალუტო სისტემის ფარგლებში 1973 წელს შეიქმნა და კრედიტებს მონაწილე ქვეყნებზე მათი საგადასახდლო ბალანსის დეფიციტის დაფარვის მიზნით გასცემს. კრედიტები გაიცემა ქვეყნების ეკონომიკის

სტაბილიზაციის პროგრამების ქვეშ. სთეფ-ის მეორე ძირითად ფუნქციას მონაწილე ქვეყნების საანგარიშსწორებო მომსახურება წარმოადგენს.

ქვემოთ მოყვანილია მნიშვნელოვანი საერთაშორისო რეგიონული ბანკების, ფონდების და საფინანსო ორგანიზაციების ჩამონათვალი.

რეგიონული ბანკები: ევროპული საინვესტიციო ბანკი (ესბ), განვითარების აზიური ბანკი (გაბ), არაბულ-აფრიკული საერთაშორისო ბანკი (აასბ), განვითარების აფრიკული ბანკი (გაფბ), ცენტრალური აფრიკის სახელმწიფოების განვითარების ბანკი (ცასგბ), განვითარების დასავლეთაფრიკული ბანკი (გდბ), განვითარების კარიბული ბანკი (გკბ), ლათინოამერიკული საექსპორტო ბანკი (ლასბ), განვითარების ამერიკათშორისი ბანკი, ეკონომიკური ინტეგრაციის ცენტრალურ ამერიკული ბანკი (ეიცაბ), არაბულ-ლათინოამერიკული ბანკი (ალბ).

რეგიონული ფონდები და საფინანსო ორგანიზაციები: კარიბის საინვესტიციო ფონდი (ესფ), ანდის სარეზერვო ფონდი (ასფ), არაბული სავალუტო ფონდი (ასფ), ეკონომიკური და სოციალური განვითარების არაბული ფონდი (ესგაფ), განვითარების ისლამური ბანკი (გიბ), ნეჟო-ს სპეციალური ფონდი, სავალუტო კელევეების აფრიკული ცენტრი, ცენტრალური აფრიკის სავალუტო კავშირი (ცასკ), ევროპული სავალუტო სისტემა (ესს), დასავლეთაფრიკული სავალუტო კავშირი (დსკ), ფრანგული ბანკის ზონა (ფბზ), კარიბის საინვესტიციო კორპორაცია (ესკ), განვითარების ანდის კორპორაცია (გაკ), ჩრდილოეთის საინვესტიციო ბანკი (ჩსბ), ამერიკათშორისი საინვესტიციო კორპორაცია (ასკ).

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. განმარტეთ საერთაშორისო ფინანსების არსი და მისი როლი მსოფლიო ეკონომიკაში;
2. რა ძირითადი ნიშნებით წარმოებს მსოფლიო საფინანსო ბაზრის მონაწილეების კლასიფიკაცია?
3. დაახასიათეთ სსფ-ის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები;
4. როგორ წარმოგვიდგება ბრეტონ-უუდსის ზოგადი ფორმულა?
5. რა ძირითად მიზნებს ემსახურება სსფ-ის საქმიანობა საქართველოსთან მიმართებაში?
6. რაში მდგომარეობს მსოფლიო ბანკის ჯგუფის საფინანსო ორგანიზაციების საქმიანობის ძირითადი პრიორიტეტები;
7. რომელი ძირითადი რეგიონალური საფინანსო ორგანიზაციები ფუნქციონირებენ მსოფლიოში?
8. რაში გამოიხატება ევროპის ცენტრალური ბანკის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები?

ტესტი

1. 1944 წელს „გაერთიანებული და ასოცირებული ერების საერთაშორისო სავალუტო და ფინანსური საკითხების კონფერენციაზე“, რომელიც ბრეტონ-უუდსში, ნიუ-ჰემფშირის შტატში (აშშ), გაიმართა, შეიქმნა:

- ა) სსფ და მსოფლიო სავალუტო კავშირი;
- ბ) სსფ და ევროკავშირი;
- გ) მსოფლიო ბანკი და ევროვალუტა;
- დ) სსფ და მსოფლიო ბანკი.

2. საქართველო საერთაშორისო სავალუტო ფონდის წევრია:

ა) 1991 წლიდან;	ბ) 1992 წლიდან;
გ) 1993 წლიდან;	დ) 1994 წლიდან.

3. სსფ-ის შეთანხმების საფუძველზე, წვერი ქვეყნების ვალუტით გადახდილ უნდა იქნეს ნასესხობის სპეციალურ უფლებებში გამოხატული ქვოტის:

- ა) 75%;
- ბ) 80%;
- გ) 70%;
- დ) 85%.

4. შეთანხმებას, როცა წვერ-ქვეყანას ეძლევა იმის გარანტია, რომ მას შეუძლია სსფ-ის კრედიტით სარგებლობა დაწესებულ საზღვრებში და წინასწარ დათქმულ დროში იმ პირობით, რომ იგი სრულად დაიცავს მიღწეული შეთანხმების დებულებებს, ეწოდება:

- ა) ტრანში;
- ბ) გაფართოებული დაფინანსების მექანიზმი;
- გ) „სტენდ-ბაი“;
- დ) ბუფერული მარაგების დაფინანსების მექანიზმი.

5. სსფ-ის ფინანსურ დახმარებებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია სტრუქტურული კორექტირების ინსტრუმენტი, რომელიც ეძლევათ დაბალი ეკონომიკური მაჩვენებლების მქონე ქვეყნებს 3-წლიანი პერიოდის განმავლობაში თავისი ქვოტის 190%-ის ოდენობით. გამონაკლის შემთხვევაში დახმარებამ შეიძლება შეადგინოს ქვოტის:

- ა) 265%;
- ბ) 255%;
- გ) 175%;
- დ) 225%.

6. მსოფლიო ბანკის ჯგუფში არ შედის:

- ა) განვითარების საერთაშორისო ასოციაცია;
- ბ) საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია;
- გ) ევროპული საინვესტიციო ბანკი;
- დ) მრავალმხრივი საინვესტიციო გარანტიების სააგენტო.

7. განვითარების საერთაშორისო ასოციაციის კრედიტები ძირითადად იმ ქვეყნებისთვის არის განკუთვნილი, რომელთა მთლიანი შიდა პროდუქტი ერთ სულ მოსახლეზე:

- ა) 925 აშშ დოლარზე ნაკლებია;
- ბ) 1345 აშშ დოლარზე ნაკლებია;
- გ) 1545 აშშ დოლარზე ნაკლებია;
- დ) 725 აშშ დოლარზე ნაკლებია.

8. განვითარების საერთაშორისო ასოციაციის მიერ გაცემული კრედიტების დაბრუნება იწყება:

- ა) გაცემიდან 3 წლის შემდეგ;
- ბ) გაცემიდან 5 წლის შემდეგ;

გ) გაცემიდან 7 წლის შემდეგ;

დ) გაცემიდან 10 წლის შემდეგ.

9. განვითარებად ქვეყნებში უცხოური კერძო კაპიტალის მოდინების ხელშეწყობა წარმოადგენს:

ა) განვითარების საერთაშორისო ასოციაციის ძირითად მიზანს;

ბ) მრავალმხრივი საინვესტიციო გარანტიების სააგენტოს ძირითად მიზანს;

გ) საერთაშორისო საფინანსო კორპორაციის ძირითად მიზანს;

დ) საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ძირითად მიზანს.

10. რეგიონალურ საფინანსო ორგანიზაციებს არ მიეკუთვნება:

ა) ევროპის ცენტრალური ბანკი;

ბ) განვითარების ისლამური ბანკი;

გ) საერთაშორისო საფინანსო კორპორაცია;

დ) ცენტრალური აფრიკის სავალუტო კავშირი.

13.1 გლობალიზაციის მიმდინარე ტენდენციები

XX საუკუნის მეორე ნახევარი ხასიათდება სამეურნეო საქმიანობის მასშტაბების შემდგომი გადიდებით, სხვადასხვა ქვეყნებს შორის კავშირების გაფართოებით, შრომის საერთაშორისო დანაწილების გაღრმავებით. არ არიან ქვეყნები, რომლებიც ერთმანეთს შორის ეკონომიკურად არ ურთიერთმოქმედებენ, არ იყვნენ ჩართული საწარმოო ურთიერთობებისა და ურთიერთდამოკიდებულების სისტემაში. თანამედროვე მსოფლიო არის ურთიერთდაკავშირებულ ხალხთა სამეურნეო საქმიანობის არენა.

მსოფლიოს ახლებურად ხედვის უმნიშვნელოვანესი ასპექტია აზროვნებისა და საქმიანობის გლობალიზაცია, ინტეგრაციული პროცესების, ბუნების, საზოგადოების, ადამიანის, მეცნიერების, ტექნიკის, ეკონომიკის, სოციალური სფეროს, ეკოლოგიის, პოლიტიკის, კულტურის და ა.შ. ურთიერთდამოკიდებულების და ურთიერთგანპირობებულობის გაღრმავება. ეს ტენდენცია განაპირობებს მეცნიერებათა ურთიერთშერწყმას, კომპლექსური, დისციპლინათაშორისი, მეტასისტემური კვლევის წამოწევას ვიწრო დისციპლინარული, ფრაგმენტული აზროვნების ნაცვლად. გლობალური, მეტასისტემური აზროვნება და საქმიანობა დიდად ამაღლებს სისტემურობის ეფექტს, ეფექტიანობას რესურსების ეკონომიით, უწინარეს ყოვლისა დროის ეკონომიით, პროცესების დროტევადობის შემცირებით, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დაჩქარებით. განვითარების დინამიზაცია, ცვლილებების მაღალი ტემპები იწვევენ ბუნებრივი, სოციალური, ხელოვნური და შერეული სისტემების ცვალებად გარემო პირობებთან შეგუების, ადაპტაციის პრობლემის არნახულ აქტუალიზაციას.

თანამედროვე პირობებში, ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული და ფართოდ გაერცელებული ტერმინია „გლობალიზაცია“. დღევანდელ სამყაროს უწოდებენ გლობალურს, ხოლო ეპოქას – გლობალიზაციის ეპოქას. ტერმინის „გლობალიზაცია“ ასეთი რნტენსიური და ფართო გაერცელება

მით უფრო საინტერესოა, რომ XX საუკუნის 80-იან წლებამდე ასეთი ცნება არ არსებობდა. ტერმინი ინგლისურ სიტყვა Globe-ს უკავშირდება, რაც დედამიწას, გლობუსს ნიშნავს, ხოლო Global – მსოფლიოს, გლობალურს.

აზრთა სხვადასხვაობაა ტერმინის „გლობალიზაცია“ დამკვიდრებასთან დაკავშირებით. პროფესორი ზურაბ დავითაშვილი ადასტურებს, რომ XX საუკუნის 80-იან წლებამდე ტერმინი „გლობალიზაცია“ საერთოდ არ არსებობდა. იგი პირველად გამოიყენა ამერიკელმა მეცნიერმა ტ. ლევიტმა 1983 წელს⁴⁴. მან ამ ტერმინით აღნიშნა ცალკეული საქონლის ბაზრების შერწყმის მოვლენა, ხოლო გლობალიზაცია ფართო მნიშვნელობით, როცა იგი ერთიანი მსოფლიო საზოგადოების ჩამოყალიბებას, ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი საზღვრებისა და შეზღუდვების გაუქმებას გულისხმობს, 1990 წლიდან გამოიყენება, როცა გამოქვეყნდა ჰარვარდის ბიზნეს-სკოლის იაპონელი კონსულტანტის კ. ომეს წიგნი „მსოფლიო საზღვრებს გარეშე“ (Ohmae, 1990 წ.) და მ. ელბროუს კრებული „გლობალიზაცია: შემეცნება და საზოგადოება“. მ. ელბროუს ამ ტერმინში გააერთიანა ყველა ის პროცესი, რომელთა წყალობით მსოფლიოს ხალხები ერთიან მსოფლიო საზოგადოებაში ერთვებიან. ამგვარად, თუ დასაწყისში გლობალიზაცია წმინდა ეკონომიკური შინაარსის ტერმინი იყო, ძალიან სწრაფად ფართო, გლობალური მნიშვნელობა შეიძინა და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო მოიცვა (პოლიტიკა, სოციალური მხარე, კულტურა, მენტალიტეტი). იგი გაერთიანების, შერწყმის სინონიმად იქცა.

ჯ. ბეილისი და ს. სმიტი გლობალიზაციის ხუთ სხვადასხვა შინაარსობრივ დატვირთვას განასხვავებენ: პირველ რიგში ესაა ინტერნაციონალიზაცია, როცა გლობალიზაციაში გულისხმობენ სახელმწიფოთა შორის კავშირების გააქტიურებას და საზღვრების როლის განუხრელ შემცირებას; მეორეა ლიბერალიზაცია, რაც გამოიხატება სახელმწიფოებრივი შეზღუდვების მოხსნასა და შემცირებაში სახელმწიფოთა შორის მოძრაობასა და გადაადგილებაში ანუ ღია

⁴⁴ ზ. დავითაშვილი, „ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია“, თბ., 2003. გვ.: 183.

და ინტეგრირებულ ეკონომიკასა და მოსახლეობის თავისუფალ მიმოსვლაში; მესამე მნიშვნელობით გლობალიზაცია არის უნივერსალიზაცია ანუ მატერიალური თუ სულიერი ღირებულებების ფართოდ გავრცელება მსოფლიოს ნებისმიერ კუთხეში; მეოთხე მნიშვნელობით (როგორც ეს ხშირად აღიქმება განვითარებად ქვეყნებში და განსაკუთრებულ გაღიზიანებას იწვევს) გლობალიზაცია არის ვესტერნიზაცია და პირველ რიგში მისი ამერიკული ფორმა; მეხუთე მნიშვნელობით გლობალიზაცია გამოიყენება დეტერიტორიზაციის მნიშვნელობით, როცა გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა, მანძილი და ტერიტორიული საზღვრები თავიანთ პირვანდელ მნიშვნელობას კარგავს.

რა თქმა უნდა, ეს ნიშნები მეტნაკლებად ახასიათებს გლობალიზაციას, მაგრამ გადაშვევტი არ არის, ვინაიდან გლობალიზაცია ლიბერალიზაციის გარეშეც შეიძლება მოხდეს, ისევე როგორც უნივერსალიზაციის გარეშეც, ან პირიქით, უნივერსალიზაცია მოხდეს გლობალიზაციის გარეშე. ვესტერნიზაციამაც შეიძლება შეცვალოს მიმართულება კარკეულ ისტორიულ პირობებში, მაგრამ ძირითადი გლობალისტური ტენდენცია შენარჩუნდეს და განვითარდეს, მოიცვას მთელი კაცობრიობა. რაც შეეხება ინტერნაციონალიზაციას, იგივე ავტორები ხაზგასმით განასხეავენ გლობალიზაციას ინტერნაციონალიზაციისგან. მათი აზრით, ინტერნაციონალიზაცია გულისხმობს ინტენსიფიკაციას ნაციონალურ დონეზე, ე.ი. სახელმწიფოებს შორის. ამის შედეგად სახელმწიფოებმა შეიძლება ძლიერი ურთიერთგავლენა მოახდინონ ერთმანეთზე, ბევრი რამით დაუახლოვდნენ ერთმანეთს, მაგრამ მაინც რჩებიან ერთმანეთისგან განსხვავებული და განცალკევებული. საერთაშორისო ურთიერთობებში სახელმწიფოები, როგორც მჭიდროდაც არ უნდა იყვნენ ურთიერთდამოკიდებული, ნათლად გამოკვეთილი საზღვრებით არიან ერთმანეთისგან გამიჯნული. ამისგან განსხვავებით, გლობალური მსოფლიო გულისხმობს ზეტერიტორიულ და ზენაციონალურ სამყაროს, სადაც სახელმწიფოებრივი საზღვრები არაერთაა როლს არ უნდა თამაშობდეს. მაგრამ საერთაშორისო ურთიერთობები და გლობალური ურთიერთობები შესაძლებელია თანაარსებობდეს და

დღევანდელი მსოფლიოც ერთდროულად არის ინტერნაციონალიზირებულიც და გლობალიზირებულიც.

ცნობილი გერმანელი მოაზროვნე კარლ იასპერსი მიიჩნევდა, რომ თანამედროვე გლობალიზაცია დაიწყო მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ. იგი წერდა, რომ სწორედ ამ მომენტიდან იწყება მსოფლიოს, როგორც ერთიანი მთლიანობის, ისტორია, დედამიწა ერთიანი გახდა. თავს იჩენს ახალი საშიშროებანი და შესაძლებლობანი. ყველა არსებითი პრობლემა მსოფლიო პრობლემად იქცა, სიტუაცია – მთელი კაცობრიობის სიტუაციად.

მკვლევართა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ გლობალიზაციის დაწყების თარიღი უშუალოდ არის დაკავშირებული ყოფილი საბჭოთა კავშირისა და სოციალიზმის სისტემის დაშლასთან, ე.ი. 1992 წელთან, როდესაც პოსტსაბჭოური და პოსტსოციალისტური სივრცე გახდა ღია და მისაწვდომი დასავლური გლობალიზაციისთვის, კაპიტალის, საქონლის, შრომის რესურსებისა და იდეების თავისუფალი მიმოქცევისთვის. საყოველთაო გლობალიზაცია მხოლოდ 90-იანი წლების დასაწყისიდან შეიძლება მომხდარიყო, როცა სოციალიზმის კრაზი და საბჭოთა კავშირის დაშლა ბიპოლარული საერთაშორისო სისტემის დასასრულის მაუწყებელი გახდა. მხოლოდ ახალ საერთაშორისო ვითარებაში გახდა შესაძლებელი გლობალიზაციის პროცესი განვითარებულიყო.

გამოდის, რომ გლობალიზაციის დაწყების დათარიღებისას არსებობს სამი ძირითადი პოზიცია:

- 1) გლობალიზაცია იწყება უძველესი დროიდან;
- 2) გლობალიზაცია იწყება მეორე მსოფლიო ომის დროიდან;
- 3) გლობალიზაცია იწყება საბჭოთა კავშირის დაშლისთანავე.

ეკონომიკურ ლექსიკონში⁴⁵ გლობალიზაცია განმარტებულია, როგორც „მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ეკონომიკის ურთიერთდამოკიდებულების ზრდა, რომლის საფუძველს წარმოების და კაპიტალის ინტერნაციონალიზაციის გაღრმავება წარმოადგენს. გლობალიზაციის შედეგად თანაბრდება

⁴⁵ <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=3300>

მეურნეობრიობის პირობები, ერთმანეთს უახლოვდება ფასები, საქონლის, მომსახურების, ფასიანი ქაღალდების რეალიზაციისას, სხვადასხვა ქვეყნის ფინანსური და საფონდო ბაზრების საქმიანობაში იხსნება ბარიერები“.

რა თქმა უნდა, გლობალიზაციის არსისა და შინაარსის ახსანა მხოლოდ ამ განმარტებით არ შემოიფარგლება, ტერმინთან თუ პროცესთან დაკავშირებით მრავალი დეფინიცია არსებობს, მოვიყვანოთ მათ შორის ყველაზე გავრცელებული⁴⁶:

- პროცესი, რომელიც საშუალებას აძლევს ფინანსურ და საინვესტიციო ბაზრებს იმოქმედონ საერთაშორისო ასპარეზზე, ძირითადად დერეგულირებისა და გაუმჯობესებული კავშირების შედეგად;

- პროცესი, რომლის საშუალებითაც ყოველდღიური ცხოვრების გამოცდილებას, რომელიც ხასიათდება საქონლისა და იდეების გავრცელებით (დიფუზიით), შეუძლია გამოიწვიოს კულტურული წარმოსახვის სტანდარტიზაცია მსოფლიოს დონეზე;

- ურთიერთობათა სისტემა, რომლის ფარგლებშიც მსოფლიოს წამყვან მოთამაშეს და/ან მოთამაშეთა ჯგუფს (უშუალოდ ან თავისი წარმომადგენლების მეშვეობით) შეუძლია(თ) ისეთი პროცესების ინიცირება და მათზე ამა თუ იმ სახით გავლენის მოხდენა, რომლებიც საბოლოო ჯამში განაპირობებენ საზოგადოებრივი განვითარების ტენდენციებს მსოფლიოს მასშტაბით;

- მსოფლიო მასშტაბით დასავლეთის მიერ რეგულირებადი იმ ინფორმაციის და გართობის საშუალებების გავრცელება, რომლებიც შესაბამის ეფექტს ახდენს ფასეულობებზე იმ ადგილებისა, სადაც ეს ინფორმაცია აღწევს...;

- ასახავს ყველა იმ პროცესს, რომელთა მეშვეობითაც მსოფლიოს ხალხები ერთ მსოფლიო საზოგადოებაში, გლობალურ საზოგადოებაში ერთიანდებიან;

- მსოფლიოს ტრანსფორმაციის უდიდესი ძალა, რომელიც პასუხს აგებს საზოგადოებებისა და ეკონომიკების ევოლუციაზე, ასევე მართვის ფორმებისა და მსოფლიო წესრიგის ცვლილებებზე. იგი თანდათანობით ანგრევს

⁴⁶ <http://www.nplg.gov.ge/gwdict/index.php?a=term&d=5&t=3300>

სამამულოსა და უცხოურის გაგებას და განსხვავებას საშინაო და საგარეო პრობლემებს შორის.

უხეშად კონცენტრირებული სახით პოპულარული წარმოდგენები გლობალიზაციის შესახებ შესაძლებელია დავიყვანოთ შემდეგ ხუთ თეზისამდე. გლობალიზაცია არის:

ა) ქვეყნებს შორის საზღვრების მოშლა;

ბ) გლობალური, საერთო-საკაცობრიო პრობლემების აღმოცენება;

გ) რამდენიმე ქვეყნის მიერ მსოფლიოზე ძალაუფლების ხელში ჩაგდება;

დ) ნებისმიერი საზოგადოებრივი პროცესების გაერკვლევა მთელს მსოფლიოში;

ე) ქვეყნების მიერ საკუთარი კულტურული თვითმყოფადობის დაკარგვა.

დღეს ტერმინი „გლობალიზაცია“ უკვე ფაქტობრივად ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავს. როდესაც ვამბობთ ყველაფერს, ვგულისხმობთ დონეებს - ეკონომიკურს, პოლიტიკურსა და კულტურულ-რელიგიურს. ყველაზე ზოგადად, გლობალიზაცია არის პროცესი, რომელიც მსოფლიოს დაეიწროებას ახდენს. დედამიწას „პატარა დიდი სოფელი“ შეიძლება ეწოდოს. ეს არის ერთიანი „მსოფლიო საზოგადოება.“ ამ სიტყვათწყობაში თუ სიტყვათშეთანხმებაში გერმანელი ფილოსოფოსი უ. ბეკი სიტყვა „მსოფლიოს“ განსხვავებულობის, მრავალფეროვნების მნიშვნელობას ანიჭებს, ხოლო „საზოგადოებას“ - არაინტეგრირებულობის. ამიტომ, გამოდის, რომ მსოფლიო საზოგადოება არის ერთიანობის გარეშე არსებული მრავალფეროვნება. იგი განასხვავებს გლობალიზმს, გლობალიზრობასა და გლობალიზაციას. აღნიშნული განსხვავებების მიზანია დაამსხვრიოს პოლიტიკურისა და საზოგადოებრივის ტერიტორიული ორთოდოქსულობა, რომელიც პირველი მოდერნის პროექტში ჩამოყალიბდა, დაუკავშირდა ეროვნულ სახელმწიფოს და მიიღო კატეგორიულ-ინსტიტუციური აბსოლუტის სტატუსი. გლობალიზაციაში არ იგულისხმება მსოფლიო სახელმწიფოს არსებობა; უფრო ზუსტად, ესაა მსოფლიო საზოგადოება მსოფლიო სახელმწიფოსა და მსოფლიო მთავრობის გარეშე. ლაპარაკია გლობალურად დეჰორგანიზებული კაპიტალიზმის გაფართოებაზე, ვინაიდან არც ეკონომიკური და

არც პოლიტიკური თვალსაზრისით, არ არსებობს პეგემონი ხელისუფლება და ინტერნაციონალური რეჟიმი. ერთი სიტყვით, გლობალური ნიშნავს ერთიან სივრცეს, მას უფრო გეოგრაფიული დატვირთვა ენიჭება. გლობალიზმი არის ამ სივრცეში მსოფლიო ბაზრის გაბატონების გამომხატველი ცნება. რაც შეეხება გლობალიზაციას, ეს არის პროცესი, ანუ ის, რაც გლობალიზმით გაჯერებულ გლობალურ მსოფლიოში ხდება და მიმდინარეობს, ანუ გლობალიზაცია არის ცოცხალი, დინამიური და მიმდინარე პროცესი, რომელმაც მსოფლიო ახალ წესრიგამდე უნდა მიიყვანოს. შესაძლოა, დღესდღეისობით, გლობალიზაცია თავად წარმოადგენს მსოფლიო წესრიგს, რადგან უახლოეს მომავალში სწორედ მისგან მომდინარე გამოწვევებზე მოუწევს საზოგადოებებს პასუხის გაცემა. გლობალიზაციის შესახებ შექმნილი თეორიები ისეთივე სწრაფი ტემპით ვითარდება, როგორც თავად პროცესი.

გლობალიზაცია დამყარებულია ადამიანთა ურთიერთობაზე, უფრო სწორად, სხვადასხვა საზოგადოებათა ურთიერთობაზე. ესე იგი, როცა საუბარია გლობალიზაციაზე, იგულისხმება ამ თუ იმ საზოგადოების ღირებულებათა გასაყოველთაოება, ხოლო საზოგადოებამ თავისი ღირებულებები საყოველთაოდ რომ აქციოს, საჭიროა იგი სხვა საზოგადოებებს გააცნოს და გაუთავისოს, რისთვისაც საჭიროა კონტაქტი. ესე იგი, ლოგიკურად მივედით დასკვნამდე, რომ გლობალიზაციის პირველი აუცილებელი პირობა სხვადასხვა საზოგადოების, სხვადასხვა კულტურული ერთობის ურთიერთობაა.

რაც შეეხება საქართველოს მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესებში ინტეგრაციის ხარისხს, ამაზე კარგად მეტყველებს ჩვენი ქვეყნის ურთიერთობა ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციასთან და მსოფლიო წამყვან საფინანსო ინსტიტუტებთან (საერთაშორისო სავალუტო ბანკი, მსოფლიო ბანკი და სხვ.), რომელიც განხილულია მეთორმეტე თემაში. ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში უკვე ფუნქციონირებს ორი თავისუფალი ეკონომიკური ზონის ნაირსახეობა – თავისუფალი ინდუსტრიული ზონა ფოთსა და ქუთაისში. 2012 წლის თებერვალში, საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს მიერ იქნა

გაცხადებული, რომ ქ. თბილისში, სავაჭრო ცენტრ „ლილო მოლის“ ტერიტორიაზე გაიხსნება თავისუფალი სავაჭრო ზონა. თავისუფალი სავაჭრო ზონისთვის გათვალისწინებულია საგადასახადო შეღავათები, კერძოდ იქ ფუნქციონირებადი ფირმები და ფიზიკური პირები არ დაიბეგრებიან მოგებისა და საშემოსავლო გადასახადით, გადაიხდიან მხოლოდ რეალიზაციიდან მიღებული შემოსავლის 3%-ს, რაც უდავოდ მისასალმებელია.

სტატისტიკური მონაცემები საქართველოს დანარჩენ მსოფლიოსთან ურთიერთობის შესახებ მოცემულია ცხრილში 13.1.1 და 13.1.2.

შევიცარიულმა ეკონომიკის ინსტიტუტმა 2011 წლის მსოფლიო გლობალიზაციის ინდექსი გამოაქვეყნა, სადაც საქართველო 156 ქვეყანას შორის 74-ე პოზიციას იკავებს. რეგიონის ქვეყნებიდან საქართველოზე წინ მოლდოვა (63), თურქეთი (59), უკრაინა (53) და რუსეთი (52) არიან. რეიტინგის სათავეში ევროპული ქვეყნები – ბელგია, ავსტრია და ნიდერლანდები უდგანან, აუტსაიდერებში კი ტრადიციულად აფრიკული და ოკეანიის ქვეყნები იმყოფებიან⁴⁷.

გლობალიზაციის ინდექსი სამი მთავარი კომპონენტისგან შედგება: ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური გლობალიზაცია. ყველაზე კარგი მაჩვენებლები საქართველოს ეკონომიკური გლობალიზაციის კომპონენტში აქვს, სადაც 33-ე პოზიციაზე იმყოფება და რეგიონის ქვეყნებში პირველია. ამ კომპონენტის ლიდერები არიან სინგაპური და ლუქსემბურგი. ყველაზე მაღალი მაჩვენებლები საქართველოს საიმპორტო ბარიერების სიმცირეში, გადასახადების მცირე რაოდენობასა და დაბალ საგადასახადო განაკვეთებში აქვს. ეკონომიკური გლობალიზაცია ვაჭრობის, პირდაპირი და პორტფელური ინვესტიციების მოცულობასაც ითვალისწინებს.

სოციალური გლობალიზაციის მიმართულებით საქართველო 98-ე, პოლიტიკური გლობალიზაციის მიმართულებით კი 139-ე პოზიციაზეა. სოციალური გლობალიზაცია საერთაშორისო სატელეფონო ტრაფიკს, ინტერნეტის, წიგნების,

⁴⁷ <http://commerciant.ge/index.php?id=973>

გაზეთების და სხვა საინფორმაციო წყაროების გაერცულების ხარისხს, ასევე საერთაშორისო ბრენდების წარმომადგენლობების რაოდენობას ითვალისწინებს. პოლიტიკური გლობალიზაცია კი ქვეყანაში უცხოეთის საელჩოების რაოდენობას, საერთაშორისო ორგანიზაციების წევრობას და სხვა ქვეყნებთან გაფორმებული შეთანხმებების რიცხვს ითვლის.

132 ფინანსური გლობალიზაცია

გლობალიზაციის ცნება თავდაპირველად ცალკეულ პროდუქტთა ბაზრების შერწყმის მნიშვნელობით შემოვიდა ხმარებაში და ამდენად ეკონომიკური შინაარსის მატარებელი იყო. მართალია შემდგომში მნიშვნელობა გაფართოვდა და სოციალური ცხოვრების ყველა სფეროს შეეხო, მაგრამ დღესაც ტერმინი გლობალიზაცია ხშირ შემთხვევაში უფრო ეკონომიკური დატვირთვით გვხვდება და ამ ფენომენზე საუბრისას ძირითადად ეკონომიკური პარამეტრები მოჰყავთ ხოლმე.

ეკონომიკური გლობალიზაციის ფენომენი ტურიზმის ევროპული საბჭოს მიერ, XX საუკუნის დასასრულს ევროპის კავშირის წინაშე მდგარ ერთ-ერთ უმთავრეს გამოწვევად დასახელდა. ტერმინი გულისხმობს მსოფლიოს მასშტაბით მზარდი ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესს, რომლის მამოძრავებელი ძალებია:

- საერთაშორისო ვაჭრობისა და კაპიტალის გადაადგილების ლიბერალიზაცია;
- დანიქარებული ტექნოლოგიური პროგრესი და ინფორმაციული საზოგადოების ჩამოყალიბება;
- დერეგულაცია.

ეს სამი ფაქტორი გავლენას ახდენს ერთმანეთზე: ტექნოლოგიური პროგრესი ასტიმულირებს საერთაშორისო ვაჭრობას; ეს უკანასკნელი, თავის მხრივ, ხელს უწყობს ტექნოლოგიური პროგრესის უფრო ეფექტურ გავრცელებას. ამავ დროს, დერეგულაცია ავითარებს ტექნოლოგიების ახალ ფორმებს და ხელს უწყობს სავაჭრო ბარიერების მოხსნას.

ეკონომიკური გლობალიზაცია ძალზე რთული და მრავალმხრივი ფენომენია, რომელიც ეკონომიკური ცხოვრების ყველა სფეროს მოიცავს გლობალური ვაჭრობით დაწყებული და ბავშვთა შრომით დამთავრებული. ცხადია, აქ მრავალი განსხვავებული აზრი არსებობს, მაგრამ ისევე როგორც მსოფლიო გლობალიზაციის ფენომენის შეფასებისას, ეკონომიკური გლობალიზაციის ირგვლივაც შეიძლება გამოიკვეთოს სკეპტიკოსები და გლობალისტები, რომლებიც სრულიად განსხვავებულად აღიქვამენ ეკონომიკური გლობალიზაციის არსსა და თავისებურებას.

ეკონომიკური გლობალიზაციის ირგვლივ დებატები შემდეგ ძირითად კითხვებზე დაიყვანება:

- რა მოცულობით ხდება ეკონომიკური აქტივობის გლობალიზაცია?

- ხომ არ ყალიბდება „მესამე სამრეწველო რევოლუციიდან“ მომდინარე კაპიტალიზმის ახალი ფორმა?

- რამდენად შენარჩუნდება ეროვნული და ინტერნაციონალური მმართველობა ეკონომიკური გლობალიზაციის დროს?

- ხომ არ ნიშნავს გლობალური მეტოქეობა ეროვნული ეკონომიკური სტრატეგიის დასასრულს?

ზოგადად ამაზე სკეპტიკოსთა პასუხია, რომ ადგილი აქვს არა ეკონომიკურ გლობალიზაციას, არამედ ინტერნაციონალიზაციას. იზრდება კავშირი ეროვნულ ეკონომიკებს შორის და სახელმწიფო კვლავაც არის წამყვანი სუბიექტი ეკონომიკურ ურთიერთობებში. ამასთან დღევანდელი ურთი-

ერთდამოკიდებულება სრულიადაც არ არის უპრეცედენტო მოვლენა, 1870-1914 წწ. საერთაშორისო ეკონომიკური კავშირების ინტენსივობა გაცილებით მნიშვნელოვანი იყო, ვიდრე დღეს არის. ყოველივე ამის გამო წარმოდგენა ერთიან, უსაზღვრო, გლობალურ ეკონომიკაზე წმინდა წყლის მითია.

სულ სხვა შეხედულების არიან გლობალისტები. მათი აზრით, დღევანდელი მსოფლიოს ეკონომიკურ სურათს ანალოგი არ მოეძებნება ისტორიაში. იგი არავითარ შემთხვევაში არ არის უბრალოდ ეროვნულ ეკონომიკებს შორის კავშირების ინტენსიფიკაცია, არამედ თვისებრივად სულ სხვა მოვლენაა, როცა ხდება ეროვნული საზღვრების წაშლა და ყალიბდება ერთიანი გლობალური ეკონომიკა, ერთიანი ბაზარი და ერთიანი საფინანსო სისტემა. გლობალურ და საერთაშორისო ეკონომიკებს შორის არსებითი განსხვავებაა, რადგან პირველი ერთიანი და განუყოფელია, მეორე კი ეროვნული ეკონომიკებისა და მათი ურთიერთკავშირების სისტემაა.

იმისათვის, რომ გლობალიზაციის როლი და მნიშვნელობა თანამედროვე მსოფლიო ეკონომიკაში ნათლად დავინახოთ, ვრცლად განვიხილოთ ფინანსური გლობალიზაციის მიმდინარე ტენდენციები, რამდენადაც სიტყვა გლობალიზაცია ალბათ ყველაზე უფრო ადექვატურად იმ პროცესებს გამოხატავს, რომელსაც საერთაშორისო საფინანსო ოპერაციების სფეროში აქვს ადგილი.

მსოფლიოში მიმდინარე სავალუტო ოპერაციების მოცულობა XX საუკუნის 70-იანი წლების დასაწყისში 15 მლრდ დოლარიდან, XXI საუკუნის 10-ინი წლების ბოლოს დაახლოებით 3.1 ტრლნ დოლარამდე გაიზარდა. საერთაშორისო ბაზარზე ფინანსების მოცულობის ზრდამ საგრძნობლად გადააჭარბა საერთაშორისო ვაჭრობისა და მსოფლიო მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობის ზრდის მაჩვენებელს.

ზოგადად ფინანსური გლობალიზაცია შეიძლება განვმარტოთ, როგორც საფინანსო ბაზრების მზარდი და განუხრელი დაახლოება, შერწყმა და ერთიანი საფინანსო ბაზრის ჩამოყალიბება. ამ პროცესის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი ის არის, რომ წარმოქმნილი საფინანსო სისტემა არ არის კონცენტრირებული ერთ რომელიმე

ქვეყანაზე. თუკი ტელევიზიამ და კავშირგაბმულობის საშუალებებმა მანძილის პრობლემა მოხსნეს, საფინანსო გლობალიზაცია „გეოგრაფიის დასასრულის“ მაჩვენებელია, რადგან ფინანსური გლობალიზაციის პირობებში გეოგრაფიულ მდებარეობას მნიშვნელობა აღარ აქვს.

მიუხედავად ამისა, შეცდომა იქნება ვიფიქროთ, რომ ფინანსურმა გლობალიზაციამ თანაბრად მოიცვა ყველა ქვეყანა თუ რეგიონი. ფინანსური რესურსების ძირითადი მასა ნაწილდება მსოფლიო ეკონომიკის სამ მთავარ ცენტრზე – აშშ-ზე, დასავლეთ ევროპასა და იაპონიაზე. მსოფლიო ფინანსების დიდი ნაწილი კონტროლდება აშშ-ის ფედერალური სარეზერვო სისტემის, იაპონიის ბანკის, გერმანიის ბუნდესბანკისა და ნიუ-იორკის, ლონდონის, ტოკიოს ფინანსური ბაზრების მიერ.

საფინანსო ცენტრების გაელენამ მთელი მსოფლიო მოიცვა. ასეთი მასშტაბური ფინანსური გლობალიზაციის პირობებში მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობამ საერთოდ დაკარგა კონტროლი ფინანსურ მართვაზე. ფინანსური ტრანსნაციონალური კომპანიები ხდებიან მთავარი აგენტები მსოფლიო ეკონომიკურ სივრცეში, რომლებიც თავიანთი გაელენის ქვეშ აქცევენ განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობას.

ფინანსური გლობალიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი ნიშანია გლობალური, სუპერტერიტორიული ფულის არსებობა. მოხდა დოლარის გლობალიზაცია და მისი უზარმაზარი მასა აშშ-ის საზღვრებს გარეთ აღმოჩნდა. XX საუკუნის 70-ან წლებში ზოგიერთი ქვეყნის ეროვნულმა ვალუტამაც (გერმანული მარკა, იაპონური იენი, შვეიცარიული ფრანკი და სხვ.) შეიძინა გლობალური ხასიათი. 2002 წელს ევროს შემოღება ევროპის 12 ქვეყნის ერთადერთ ვალუტად, ფინანსური გლობალიზაციის ერთ-ერთ ყველაზე ნათელ გამოვლინებად იქცა.

საგარეო სავალუტო ვაჭრობა ერთ-ერთ გავრცელებულ სუპერტერიტორიულ ბიზნესად იქცა. გლობალიზაციის პერიოდში ეს ვაჭრობა, როგორც წესი, ტელეფონით, ფაქსით, ელფოსტით ხორციელდება და მანძილს არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს. მსოფლიო ბანკების უმეტესობა ინტერნეტითაა დაკავშირებული ერთმანეთთან და პიროვნებას,

რომელსაც ანგარიში საქართველოს რომელიმე ბანკში აქვს გახსნილი, ფული შეუძლია გამოიტანოს ათასობით კილომეტრით დაშორებული ქვეყნების ბანკიდან, ისე რომ ბანკის მოხელეს არც კი შეხედეს.

ფინანსურ სფეროში მიმდინარე გლობალიზაციის პროცესები თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობის უმნიშვნელოვანესი ასპექტებია. ფინანსურ ურთიერთობებში მიმდინარე მოვლენების გასარკვევად აუცილებელია საკითხისადმი ისტორიული მიდგომა და მზარდი გლობალიზაციისთვის დამახასიათებელი მოვლენების გათვალისწინება.

იმ პირობებში, როდესაც მეცნიერულ-ტექნოლოგიურმა პროგრესმა ფინანსურ რესურსებზე არნახული მოთხოვნა დააყენა (ახალი ინვესტიციების, გასაღების ბაზრების გაფართოებისა და სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოებისთვის), მსოფლიო ფინანსურმა სისტემამ თავის ორბიტაში მოაქცია კოლოსალური ოდენობის დამატებითი რესურსები – საპენსიო და სადაზღვევო ფონდები, ჩრდილოვანი და ფარული ბიზნესის შემოსავლები, საკუთარი საშუალებები, თუმცა ამ სახსრების სამეურნეო ბრუნვაში განთავსება არათანაბრად წარმოებს, რის გამოც ხშირად პროგრესული და პერსპექტიული დარგები ფინანსური რესურსების დეფიციტს განიცდიან.

საყურადღებოა ისიც, რომ იმედროულად ამ სახსრების გამოყენებას თან ახლავს მთელ ფინანსურ სფეროში მიმდინარე ღრმა სტრუქტურული ცვლილებები ერთი სახის ფინანსური საქმიანობის და დაწესებულებების (კრედიტის ტრადიციული ფორმების და საკრედიტო დაწესებულებების, კომერციული ბანკების) როლის დაცემისა და მეორის (უნაღლო და კომპიუტერიზებული ანგარიშსწორებების, ფასიანი ქაღალდებისა და ვალდებულებათა ახალი სახეობების ემისიის, სავალუტო და საფონდო ოპერაციების და სხვა) გაზრდის სახით. მთლიანობაში სტრუქტურულმა ძვრებმა გამოიწვიეს რესურსებისა და ხელისუფლების მცირერიცხოვან კონგლომერატებსა და საერთაშორისო ცენტრებში გაუგონარი მასშტაბებით კონცენტრაცია.

ფინანსური სფეროს გაძლიერებაში უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს გლობალიზაციის პროცესი, როცა ფინანსები განთავისუფლდა სახელმწიფო რეგულირების

პოლიტიკური და ეკონომიკური მარწუხებისგან, რომლებსაც თავის მხრივ დაღი დაასვა ეროვნულ-სამეურნეო კომპლექსების ფუნქციონირებამ. დერეგულირებისა და გლობალიზაციის პროცესები მჭიდრო ურთიერთქმედებაში იმყოფებოდნენ და ამჟამად იმყოფებიან და ამით მიმდინარეობს მსოფლიო ფინანსური სისტემის გარდაქმნა. საფინანსო დაწესებულებებისა და სტრუქტურების სახელმწიფო რეგულირებისგან თავის დაღწევამ სახელმწიფო რეგლამენტაციის შესუსტებაზე განსაკუთრებული გავლენა იქონია.

საველუტო ოპერაციებში შესღუდვებისა და საფინანსო სტრუქტურების ვიწრო სპეციალიზაციის გაუქმებამ საშუალება მისცა ფინანსურ სისტემებს ღივერსიფიკაციისა და გლობალიზაციის ფართო სპექტრში ჩართულობა. იქმნება მრავალნაირი ფონდები და საფინანსო დაწესებულებები, რომლებზედაც არ ვრცელდება ბანკებისადმი ადრე წაყენებული მოთხოვნები. სხვანაირად ისინი განწირულნი იყვნენ დასამარცხებლად, გასაკოტრებლად. ამ დაწესებულებებმა დაიწყეს იმ ქვეყნებთან აქტიური ურთიერთობა, რომელთაც შეეძლოთ ფინანსური საქმიანობისადმი უფრო შეღავათიანი რეჟიმის შემოთავაზება.

ადრე არსებული მსოფლიო ფინანსური ცენტრებისგან განსხვავებით ახლად წარმოქმნილი ფინანსური კონგლომერატები ახორციელებენ როგორც კომერციულ, ისე საინვესტიციო ოპერაციებს, რომლებიც შერწყმულია სუფთა საბანკო ფუნქციებთან და არა საბანკო მომსახურებასთან. ამით უმჯობესდება კლიენტების მომსახურება, თუმცა ძნელი გასაკონტროლებელია მათი საქმიანობა შემოსავლების დამალვის პოზიციებიდან.

მსოფლიო ფინანსური ცენტრები ფლობენ არა მარტო კოლოსალური ოდენობის კაპიტალს, არამედ მათ ხელშია განუსაზღვრელი რაოდენობის ფინანსური, საინფორმაციო და ანალიტიკური პოტენციალი, არნახული სამეურნეო ძლიერება. მსოფლიო ფინანსური ცენტრები შეიჭრნენ ეროვნულ სამრეწველო კომპლექსებში და დაიწყეს მათი ფინანსური რესურსების კონცენტრაცია, რითაც არღვევენ ამ ქვეყნებში კაპიტალის ნორმალურ ბრუნვას. ეროვნული კვლავწარმოების პროცესი დამოკიდებული გახდა უცხოეთიდან მოზიდული სესხებისა და ინვესტიციების ნაკადზე.

ფინანსური სფეროს პიპერტროფირებული განვითარება ძირეულად ცვლის ეროვნული ბაზრის ხასიათს, ხდება მისი, როგორც საბაზრო ეკონომიკის რეგულატორის როლის გაძლიერება. თავდაპირველად ბაზრის ფორმირება წარმოებდა წერილ მწარმოებელთა დიდი დაქუცმაცებისა და მომხმარებლების დაქსაქსვის პირობებში. ეროვნული ბაზარი მათ რაციონალურ ურთიერთკავშირს ასე თუ ისე აწესრიგებდა. წარმოების შემდგომმა კონცენტრაციამ მსოფლიო ეკონომიკა მიიყვანა მონოპოლური დარგების ფორმირებამდე. ამასთან, ეაჭრობისა და მასობრივი რეკლამის კონცენტრაცია დიდ გავლენას ახდენდა მყიდველთა მოთხოვნებზე. დღეისათვის მწვავე ბრძოლაა გაჩაღებული გლობალურ ფინანსურ ბაზრებზე პოზიციების გამაგრების უზრუნველსაყოფად.

ფინანსურ სექტორს თავის ხელში აქვს მოქცეული კოლოსალური სიმდიდრე და ხელისუფლება და ამით ზეგავლენას ახდენს დემოკრატიული ინსტიტუტების შემდგომ ბედზე. სწორედ ეს მომენტი დასავლეთის განვითარებულ სამყაროში, განსაკუთრებით საერთაშორისო სტრუქტურებში, განგაშს იწვევს. ამიტომ ცდილობენ გლობალიზებული ფინანსების რეგულირებისთვის შეიმუშაონ განსაკუთრებულ ღონისძიებათა სისტემა. სწორედ XXI საუკუნის დასაწყისში კაცობრიობას სახეზე აქვს ყოვლისმომცველი ფინანსური ეკონომიკის სისტემა.

გასული საუკუნის 80-ანი წლებიდან სერიოზული ცვლილებები განიცადა ფინანსურმა ურთიერთობებმა. ზოგიერთი მეცნიერ-ეკონომისტის მოსაზრებით, მსოფლიოში ჩამოყალიბდა ახალი, გაბატონებული ეკონომიკური სისტემა – ფინანსური ეკონომიკა. ამ სისტემის პირველი მიახლოებითი თეორიული პოსტულატების თანახმად ფინანსური ეკონომიკა განსაკუთრებული ეკონომიკური წყობილებაა, რომელიც აგებულია:

1. ფულის მიმოქცევისა და ფულადი ნაკადების გლობალურ კონტროლზე (გლობალური მონეტარიზმი);
2. გლობალურ კრედიტზე (კრედიტის განსაკუთრებული სახეობა);
3. გლობალურ რენტაზე (რენტის განსაკუთრებული სახეობა);
4. ფიქტიური კაპიტალის გლობალურ კონტროლზე

(ფასიანი ქაღალდების ბაზარი).

ასე რომ, თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობაში ფინანსური ურთიერთობები სრულიად ახალი კუთხით წარმონიშნება, რომლებიც მნიშვნელოვანწილად განაპირობებენ ეკონომიკური განვითარების ხასიათსა და ტენდენციებს.

ფინანსური ეკონომიკის საფუძველია ის ღრმა ცვლილებები, რაც მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს მსოფლიო მეურნეობის წიაღში, კერძოდ: ტრანსფორმაცია ეროვნულ მეურნეობაში, ადამიანებს შორის ურთიერთობებში და მსოფლიო ეკონომიკურ ურთიერთობებში, სადაც საბოლოოდ განმტკიცდა ფინანსური დომინანტი; ფულის მთავარი თვისებრივი მახასიათებლის – ფინანსირებული ფასის დაკარგვა; თანამედროვე ფულის ფასი – მცურავი ფასი – განისაზღვრება ეროვნულ-ფინანსურ ბაზრებზე; შემოსავლის, ლიკვიდურობისა და რისკის მართვის ჩამოყალიბება ეროვნულ-ფინანსურ ბაზრებზე წარმოადგენს სახელმწიფოს ეკონომიკაში ჩარევის ფუნდამენტურ საფუძველს; ეროვნული ფინანსური ბაზრების ღია სისტემად გარდაქმნა და მათი გაერთიანება ერთიან მსოფლიო-ფინანსურ ბაზრებში.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ეროვნული ფინანსური ბაზრები არის ინტერნაციონალური სავაჭრო მოედნები, სადაც ეროვნული კანონმდებლობის ფარგლებში კვაზინაციონალური სუბიექტების მიერ მიმდინარეობს ოპერაციები ვირტუალური ფინანსური ინსტრუმენტებით, მათ შორის ფულით.

თანამედროვე ფინანსური მეურნეობისთვის დამახასიათებელია აგრეთვე შრომის საერთაშორისო დანაწილების ტრანსფორმაცია წარმოებითიდან ეკონომიკური დანაწილები-სკენ; ბიზნესის მთავარი მიზნის ტრანსფორმაცია – კომპანიის ეკონომიკური პოტენციალის განვითარებიდან ფინანსური ეკონომიკური პოტენციალის გაძლიერებისკენ; სამეურნეო გარემოს ვირტუალიზაცია, რომელიც აგებულია სავალო ვალდებულებებზე და რომლის ძირითადი ფორმაცაა ვადიანი კონტრაქტები; ფინანსური ეკონომიკის აგრესიული ხასიათი, როგორც ალტერნატიულ მასშტაბებში ღირებულების გლობალური მართვის ატრიბუტი, რომელიც ხორციშესხმულია „მებრძოლი“ მონეტარიზმით.

ოქროს სტანდარტის გაუქმებამ და სოციალისტური სისტემის დაშლამ აშშ-ს ფასების მასშტაბების მანიპულირე-

ბას გზა გაუხსნა ეროვნული ვალუტების მცურავი სავალუტო კურსის მეშვეობით, თუმცა მცურავი სავალუტო კურსი წარმოადგენს მხოლოდ აუცილებელ ღონისძიებას, მაგრამ არასაკმარისია იმისათვის, რომ ყველა ქვეყანაში უზრუნველყოფილ იქნას მაკროეკონომიკური სტაბილიზაცია; აქ თავისი გადამწყვეტი სიტყვა თქვა ეროვნული მეურნეობების დოლარიზაციამ.

ცნობილია, რომ მსოფლიო ეაჭრობის დაახლოებით 70% დოლარის მომსახურების სფეროში იმყოფება. საყურადღებოა ისიც, რომ ეროვნული მეურნეობის არც ერთ სუბიექტს არ შეუძლია საექსპორტო-საიმპორტო გარიგება მოახდინოს სახელმწიფოს ან ცენტრალური ბანკის საფინანსო გარანტიის გარეშე. ასეთი გარანტიების ღირებულება წარმოადგენს განვითარებული ქვეყნების ვირტუალური შემოსავლების უდიდეს წყაროს იმდენად, რამდენადაც ეროვნული მეურნეობების სუბიექტებისგან პირდაპირი გარანტიები არ მიიღება. საჭიროა კონტრგარანტიები, რომლებსაც გასცემენ იგივე განვითარებული ქვეყნები. მოჯადოვებული წრე იხურება და ამით დოლარიზაცია მსოფლიო სისტემის სახით წარმოგვიდგება, სადაც სრულყოფილი კონკურენციისთვის ადგილი აღარ რჩება.

აღსანიშნავია ისიც, რომ ეს მსოფლიო მაშტაბით დოლარიზაციის მხოლოდ ერთ-ერთი თავისებურების გამოვლენაა, თუმცა ამის ბაზაზე შეიძლება გაკეთდეს დასკვნა: ეროვნული მეურნეობების დოლარიზაცია უხილავი ძაფებით შექმნილი ქსელია, რომელშიც მთელი მსოფლიოა გახვეული. მაგრამ ეს გამტარუნარიანი ქსელი ვირტუალური ფინანსური რენტის ეფექტიანი ზეგამტარია. სავსებით ნათელია, რომ სწორედ ამ ქსელის შემქმნელები და მფლობელები წარმოადგენენ დღეს მსოფლიოს ჭეშმარიტ მბრძანებლებს.

ამრიგად, მსოფლიო ეკონომიკის განვითარების ლიბერალიზაციამ თავისი შედეგები გამოიღო. უკანასკნელი პერიოდის მოვლენებმა დაადასტურა ლიბერალური მეურნეობრიობის ისტორიული ხაზის უპირატესობები. სწორედ ლიბერალური ეკონომიკური და ფილოსოფიური აზრის ჩარჩოებში წარმოიშვა და განვითარდა პოსტინდუსტრიული საზოგადოების პირველი თეორიები.

ფინანსები სპეციფიკური სფეროა. ამ სფეროში მუშაობისთვის საჭიროა განსაკუთრებული უნარი და მსოფლმხედველობა. დღეს მსოფლიოში ეროვნულ მეურნეობათა ძალისხმევა კონცენტრირებულია არა ფულად, არამედ ფინანსურ სფეროში. ფაქტობრივად მსოფლიოს მართავს არა ფული, არამედ მისი შექცეული – აქციები, ობლიგაციები და სხვა ფასიანი ქაღალდები, რის შედეგადაც წარმოიშობა ფასეულობათა შეფასების განსაკუთრებული დარგი. ბირჟაზე სიტუაციის მანიპულირება მძაფრი და ფარული ბატალიების არენა გახდა. მთავარი ის კი არ არის, რა რაოდენობის ფული გვაქვს, არამედ ის, თუ რამდენად ძლიერია ბაზარზე ჩვენი პოზიციები ინფორმაციის შეგროვების, დამუშავებისა და გაერცყელების მიმართულებით.

თანამედროვე მსოფლიო მეურნეობაში ყალიბდება ახალი ტრანსფორმაცია, რომელშიც მომწიფდა ისეთი ფენომენი, როგორიცაა გეოეკონომიკა და გეოფინანსები. სამეცნიერო-პრაქტიკული ცოდნის სისტემამ ჩამოაყალიბა სამართლებრივი გარემოს გაგება, რომელშიც პრივილეგირებული იყო სამართლის შემდეგი სფეროები (კანონმდებლობის დარგები): სავალუტო, საგადასახადო-საბიუჯეტო, საკრედიტო-საანგარიშგებო, სამოქალაქო, შრომითი, ბუნებრივრესურსული სამართალი და სხვა. სამართლის ასეთი სქემა დღევანდელ მომენტამდე დაღს ასვამს გლობალიზაციის პროცესს და მომავალშიც მოახდენს მასზე გავლენას⁴⁸.

გლობალიზაციის პროცესი ამ ეკონომიკურ-სამართლებრივი სქემის ტირაჟირების მექანიზმია ახალ გლობალიზებულ გეოფინანსურ და გეოეკონომიკური ურთიერთობების ჩარჩოებში. მსოფლიო საზოგადოება უფრო ნაირგვარი, სხვადასხვანაირი ფენომენია, ვიდრე იმის აუცილებლობა, რომ სქემის აქ მოტანილი მოდელი გაერცყელდეს ახლად წარმოქმნილ გლობალურ სივრცეზე. სწორედ ცხოვრებაში დომინირებული სისტემის გარეშე ეკონომიკურ-სამართლებრივი ფაქტორები გლობალიზაციის პირობებში ამ სქემას ბლოკირებას უკეთებენ და მას არაეფექტიანს ხდიან. ეს ფა-

⁴⁸ იხ. «Финансовая экономика», под. ред. Осипова Ю. М. и др. М., «Юность», 2009. გვ. 48.

ქტორები წარმოდგენენ სამართლებრივი ცნობიერებისა და მართლწესრიგის მსოფლიო სისტემის ახალ კომპონენტებს.

ფინანსური ნაკადების ახალი შინაარსი იმაში მდგომარეობს, რომ ისინი, ერთის მხრივ, მოწვევტილნი არიან კელაწარმოებითი ციკლებისგან, (ვირტუალური, გეოფინანსური სივრცისკენ სვლა), ხოლო მეორეს მხრივ, აესებენ საცვლელი ღირებულების ახალ შინაარსს. ასეთ სიტუაციაში ეკევიალენტური გაცვლიდან განდგომა და ფინანსური კაპიტალის გადასვლა სპეკულანტურ კაპიტალში იწვევს უახლოესი ისტორიულ-ეკონომიკური სიტუაციის ფორმირებას, როდესაც ფინანსური მენეჯმენტი და ფინანსური სამართალი, როგორც ფინანსური მართვის ნაწილი, იძენს მსოფლიო ფულადი ნაკადების რეგულირების უახლეს ფუნქციას.

ფინანსური დუალიზმი, რომელიც აისახება მის ფინანსურ-სამართლებრივ ნორმებში (რეალური და ვირტუალური), მოწმობს არა მარტო კეაზიფინანსების სახით ახალი ფენომენის ფორმირება-განვითარებას, არამედ იძლევა დეფორმირებულ მსოფლიო კელაწარმოებით სისტემაზე გეოფინანსების ზემოქმედების ობიექტური მხარის დახასიათებას.

ფინანსური დუალიზმი ეკონომიკაში და სამართალში ახალი ცივილიზებული ეკონომიკური მოდელის, ნეოეკონომიკის განვითარების პირველი მაუწყებელია.

იმის გამო, რომ ფული, კრედიტი, ფიქტიური კაპიტალი უკეე გახდა მსოფლიო მეურნეობის ფუძემდებლური კატეგორიები, ლოგიკურია ვილაპარაკოთ ფინანსურ კაპიტალზე, როგორც მსოფლიო მასშტაბით მოვლენაზე.

ფინანსური ეკონომიკა არ შექმნილა ერთბაშად, ახალი საუკუნის კარიბჭესთან. მან XX საუკუნის მანძილზე გაიარა ისეთი ეტაპები, როგორიცაა:

1. სამრეწველო და საბანკო კაპიტალის შერწყმა ამ უკანასკნელის დომინირების პირობებში;

2. ოქროს სტანდარტის გაუქმება;

3. საერთაშორისო ფინანსური ორგანიზაციების შექმნა;

4. ეროვნული ეკონომიკის დოლარიზაცია;

5. მონეტარიზმი;

6. ეაშინგტონის კონსესუსი (1989 წ.), რომელიც ჩამოყალიბდა ნეოლიბერალური პოლიტიკის მანიფესტში.

თანამედროვე ეკონომიკა ფინანსური ეკონომიკაა. იგი განსაზღვრულ მოთხოვნებს უყენებს როგორც ცალკეულ ადამიანებს, ასევე ეროვნულ ეკონომიკას და გლობალურ რეგიონებს. ადამიანებისადმი წაყენებული მოთხოვნები ასე შეიძლება ჩამოყალიბდეს: მოქალაქეები ყოველდღიურად უნდა ფიქრობდნენ ფულზე, მის გაზრდაზე. ფულის გადიდების ერთ-ერთი წყარო, ვაჭრობასთან ერთად, არის ფინანსები, ვისაც ფულის შექმნა არ შეუძლია, მას სილატაკეში ცხოვრება მოუწევს.

გლობალურ ეკონომიკაში მიმდინარეობს ფულადი ფენომენის ახლებური გააზრება. კლასიკოსებთან ფული წარმოადგენდა გაცვლის ნეიტრალურ მასალას, ურთიერთობის უტილიტარულ საშუალებას. კ. მარქსის მიხედვით ფული ოქროა, ხოლო ქაღალდის ფული — მისი შემცველი. ფულადი სისტემის ოქროზე მიბმა მეურნეობრიობის დისციპლინის მაჩვენებელი იყო. ოქროს ეროვნება არ გააჩნია. ოქროს სტანდარტის გარეშე ფულში ჩამარხულია შინაგანად ინფლაციური მოვლენები. საბაზრო ეკონომიკის პირობებში ფული თვისებრივად განსხვავდება თავისუფალი კონკურენციის ეპოქის ფულისგან.

თანამედროვე ფულადი და სავალუტო სისტემები არსებობენ ღირებულების შეფარდებით ფორმაში, საყოველთაო ექვივალენტის გარეშე, ფული სახელმწიფოებრიობის ფაქტორად გვევლინება.

ფინანსური გლობალიზაცია გარკვეულ მოთხოვნებს უყენებს ეროვნულ მეურნეობებს. ისინი მოვალე არიან მსოფლიო ფინანსურ ცენტრებს გადასცენ ფინანსური რენტა საპროცენტო განაკვეთებისა და სავალუტო კურსის რეგულირებისა და მსოფლიო ვალუტის შექმნის გზით.

13.3 ფინანსური გლობალიზაცია და ოფშორული ცენტრების განვითარება

ფინანსური გლობალიზაციის კიდევ ერთი დამახასიათებელი ნიშანია ოფშორული ცენტრების წარმოქმნა ანუ საბანკო-საფინანსო ოპერაციების ჩატარება ისეთ ტერიტორიებზე, სადაც ინვესტორებს სთავაზობენ ძალიან დაბალ გადასახადს და გამარტივებულ მომსახურებას.

ამავე დროს ოფშორული საბანკო ცენტრები შეიძლება განხილულ იქნეს როგორც საერთაშორისო საფინანსო ცენტრების ცალკეული კატეგორიები, რომლებიც ასრულებენ საშუაშალო ფუნქციებს სესხის ამღებებისა და დეპონენტებისთვის. ოფშორული საბანკო ცენტრების უპირატესობათა ძირითადი მიზეზია მინიმალური ოფიციალური რეგულირება, გადასახადებისა და ბანკების ფასიანი ქაღალდების პორტფელის მართვაზე კონტროლის პრაქტიკულად არ არსებობა.

ოფშორული საბანკო ცენტრების აღმოცენება იყო მეოცე საუკუნის 60-ანი წლების მთავარი მოვლადიანობა. მაშინ, როცა მკვეთრად გაიზარდა ევროსაგვალუტო ბაზრის მასშტაბები და მოცულობა, ბევრი პატარა ქვეყანა მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ ოფშორული საბანკო ცენტრების შექმნით, რომლებიც ფლობენ რიგ უპირატესობებს უცხოური ბანკების მოსაზიდად, შეძლებდნენ ადგილობრივი მოსახლეობის დასაქმების ზრდას. ამავე დროს გაირკვა, რომ ლიცენზიების გაცემით, ბანკების ხარჯებითა და სხვა გადასახდელების ხარჯზე მიღებული შემოსავლებისა და სახსრების დაგროვებით ამ ქვეყნებს შეეძლოთ აქმაღლებინათ ცხოვრების დონე.

ოფშორული საბანკო ცენტრების რაოდენობის ზრდას ევროსაგვალუტო გარიგებებისთვის ხელი შეუწყო ამ ცენტრების რიგმა თეისებებმა: ჯერ ერთი, აქ ფინანსური სახსრების მოდინება და გადინება საერთოდ არ რეგულირდება; მეორე, ფინანსურ გარიგებებს ჰქონდა წმინდა საერთაშორისო საფუძველი და საერთოდ არ ეხებოდა ქვეყნის შიდა ეკონომიკურ ან ფინანსურ პოლიტიკას; მესამე, ეს ცენტრები ამ ქვეყნებს სთავაზობდნენ კავშირგაბმულობისა და სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის მაღალეფექტურ ადგილობრივ

და საერთაშორისო საშუალებებს; მეოთხე, ოფშორულ ცენტრებს ჰქონდათ მაღალგანვითარებული ქვეყნების ფინანსურ მეურნეობასთან და მათ ხელმძღვანელობასთან კარგი ურთიერთობა; მეხუთე, ეს ცენტრები მუშაობდნენ შიდაპოლიტიკური სტაბილურობის პირობებში და უზრუნველყოფდნენ გარიგებათა საიდუმლოების დაცვას; მეექვსე, ისინი მხარს უჭერდნენ პოლიტიკურ სტაბილურობას და ჰქონდათ ეფექტიანად ფუნქციონირებადი ცენტრალური ბანკები.

უპირატესობათა რიცხვს განეკუთვნება ასევე ის ფაქტიც, რომ ოფშორულ საბანკო ცენტრებში ძირითადი ან ალტერნატიული ენა არის ინგლისური, ამ ცენტრების ადგილმდებარეობა გეოგრაფიული თვალსაზრისით მოხერხებული იყო მსოფლიოს სხვა ბაზრებისთვის და ბოლოს, ამ ცენტრებს ჰყავდათ მაღალკვალიფიციური სამუშაო ძალა.

არსებობს ოფშორული საფინანსო ცენტრების სამი ძირითადი ტიპი: პირველთა აქვთ სპეციალური, ფორმალურად დამყარებული შეთანხმება ისეთ ავტორიტეტულ ფინანსურ ცენტრებთან, როგორიცაა ტოკიო, ნიუ-იორკი და სინგაპური. ეს ბაზრები კლიენტებს უზრუნველყოფენ საერთაშორისო საბანკო მომსახურებით, რაც ოფშორული ცენტრების დამახასიათებელი თავისებურებაა.

ოფშორული ბაზრების მეორე ტიპი ეს არის ე.წ. ლონდონის ტიპი. ლონდონში, ჰონგკონგში და სხვა ადგილებში ფინანსური გარიგებები თავისუფალია შესდუღვებისგან იმისდა მიუხედავად, ხორციელდება ისინი ბაზრის რეზიდენტი თუ არარეზიდენტი მონაწილეების მიერ. ამ ადგილებში ოფშორული ბაზარი ეს არის უბრალოდ ოფშორული გარიგებები არარეზიდენტებს შორის, რადგანაც აქ შიდა და საერთაშორისო გარიგებები გაერთიანებულია.

ოფშორული ბაზრების მესამე ტიპია ე.წ. „საგადასახადო თავშესაფარი“. მათ ხშირად „საგადასახადო ოაზისებსაც“ უწოდებენ. ამ კატეგორიას მიეკუთვნება ბჰამის და კაიმანის კუნძულების საბანკო ბაზრები. ამ ბაზრებზე არარეზიდენტების მიერ განხორციელებული საფინანსო გარიგებები საერთოდ არ იბეგრება გადასახადებით.

ოფშორული საბანკო ცენტრები მნიშვნელოვნად გაიზარდა გასული საუკუნის 60-80-იან წლებში ევროპის სავალუტო ბაზრის ზრდის ხარჯზე. ამ პროცესს ხელი შეუწყო

ასევე რიგ ქვეყნებში ოფშორული საბანკო ერთეულების გახსნით მიღებულმა უპირატესობებმა და ზოგიერთი ქვეყნების მისწრაფებამ მიეზიდათ ოფშორული საბანკო ბიზნესი ეროვნული ეკონომიკის განვითარების მიზნით. XX საუკუნის 60-ან წლებში ასეთი ოფშორული საბანკო ბაზრები აღმოცენდა სინგაპურში და ბაჰამის კუნძულებზე. ამას მოჰყვა ანალოგიური პროცესების განვითარება იმავე საუკუნის 70-იან წლებში უკვე მანილაში, ბახრეინსა და ნორმანდიის კუნძულებზე. მოგვიანებით, 80-ან წლებში, ოფშორული ბანკები აღმოცენდა ნიუ-იორკში, ტოკიოსა, და ტაივანზე. ქვემოთ მოტანილ ცხრილში მოცემულია ევროვალუტის და ოფშორული საბანკო ცენტრები ევროპაში, ჩრდილო და სამხრეთ ამერიკასა და აზიაში (იხ ნახ. 13.3.1). ეს ცენტრები მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ მოგების მიღების მიზნით კაპიტალთა მოძრაობის უზრუნველსაყოფად მთელს მსოფლიოში.

ოფშორული ბანკების განლაგება თანამედროვე მსოფლიოში

ნახ. 13.3.1

ევროპა	დასავლეთი ნახევარსფერო	აზია
ლონდონი	ნიუ-იორკი მაიამი ლოს-ანჯელესი სან-ფრანცისკო	ტოკიო
პარიზი	ტორონტი	სინგაპური
შვეიცარია	ნასაუ	ჰონგკონგი
ლუქსემბურგი	პანამა	ტაიპეი
ფრანკფურტი	კაიმანის კუნძულები	მანილა
ბრიუსელი	ბერმუდის კუნძულები	ვანუატუ
ამსტერდამი	ბარბადოსი	ბახრეინი
ნორმანდიის კუნძულები	ანტიგუა	

ოფშორულ საბანკო ცენტრებში გაერთიანებული არიან მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნების მსხვილი ბანკები. ისინი უდიდეს როლს ასრულებენ კაპიტალნაკადების აკუმულაციისა და მათი მიზანმიმართული განაწილების თვალსაზრისით საერთაშორისო დონეზე.

მსოფლიო ოფშორული საბანკო ცენტრების მთავარი მონაწილენი არიან ოფშორული ბანკები. ისინი განლაგებული არიან ევროპაში, ჩრდილო და ცენტრალურ ამერიკაში და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიაში, ძირითადად ახალ ინდუსტრიულ ქვეყნებში. საინტერესოა გავეცნოთ მათი ფუნქციონირების თავისებურებებს ცალკეულ რეგიონში.

ლონდონი ითვლება მთავარ საერთაშორისო საფინანსო ცენტრად კარგად განვითარებული ფულადი, სავალუტო და გრძელვადიანი სასესხო კაპიტალის ბაზრებით. ევროპის ევროვალუტის ოფშორული ბაზარი არის ყველაზე მსხვილი საფინანსო ცენტრი მსოფლიოში. ლონდონს აქვს ოფშორული საბანკო ცენტრის ყველა ნიშანი, მათ შორის სავალუტო ბაზრის მოქმედება, რომელიც აწვდის ფინანსურ სახსრებს მსოფლიოს ფინანსურ ბაზრებს და ასრულებს შუამავლის როლს საერთაშორისო სესხების განხორციელების საქმეში. ლონდონის, როგორც ოფშორული ბაზრის სტატუსის გამყარებას ხელი შეუწყო ინგლისის ბანკის პოლიტიკამ, რომელიც მიმართული იყო ლონდონის საერთაშორისო როლის განმტკიცებისკენ. მისმა ლიბერალურმა საერთაშორისო საბანკო პოლიტიკამ უცხოური ბანკებისა და საერთაშორისო მენაბრეების ყურადღება მიიქცია.

ინგლისის საბანკო სექტორის მთელი სახსრების დაახლოებით 40% არის უცხოური სესხები, რაც ყველა სტანდარტების მიხედვით მაღალი მაჩვენებელია. განსაკუთრებით მაღალი ხვედრითი წილით წარმოდგენილია იაპონური ბანკები.

ლონდონის ოფშორული ბაზრის მდგომარეობა ძლიერ შეირყა ტოკიოს ოფშორული ბაზრის ჩამოყალიბებასთან დაკავშირებით. მომავალში მოსალოდნელია მისი როლის შემდგომი შემცირება ევროპის კონტინენტალური ოფშორული ბაზრის განვითარების გაძლიერების გამო, რომელსაც გააჩნია მაღალ დონეზე განვითარებული კომუნიკაციები და გარიგებათა დაბალი ღირებულება, რაც კონკურენტულ

ბრძოლაში ამ უკანასკნელს უპირატესობას ანიჭებს.

ლუქსემბურგი თავისი ევროპელი მეზობლებისგან განსხვავდება მოსახლეობის რიცხოვნებით, იგი მცირე სახელმწიფოა. მიუხედავად ამისა, იგი მსოფლიო საფინანსო არენაზე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს - არის რა ერთ-ერთი მთავარი ოფშორული საბანკო ცენტრი, ამავდროულად ითვლება ევროკავშირის ერთ-ერთ დამაარსებლად, არის ევროობლიგაციების საკლირინგო სისტემის (CEDEL) და ევროპის საინვესტიციო ბანკის (EJB) ხელმძღვანელი.

მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყნის ეკონომიკის საფუძველია წარმოება, ლუქსემბურგმა დაიწყო საფინანსო სფეროს განვითარება. ვინაიდან უჭირავს მოხერხებული განლაგება (გეოგრაფიული სიერცე) საფრანგეთს, გერმანიასა და ბელგიას შორის, ფლობს განვითარებულ კომუნიკაციებს, მოსახლეობა ლაპარაკობს სხვადასხვა ენაზე და ცხოვრების ღირებულება დაბალია, ლუქსემბურგმა მიიზიდა უცხოური ბანკების დიდი ნაწილი, საინვესტიციო ფონდები და კომპანიები. ამ საქმეში დიდი როლი ითამაშა იმ გარემოებებმა, რომ ქვეყანაში შესაძლებელია განხორციელდეს ფინანსური გარიგებები მკაცრად დაცული კონფიდენციალობის პირობებში, ასევე დაბალია საგადასახადო დაბეგვრის დონე. არარეზიდენტების გარიგებები არ იბეგრება საშემოსავლო გადასახადით, არ აიღება მოგების გადასახადი ინვესტიციებიდან და ობლიგაციებიდან, დამატებული ღირებულების გადასახადისგან თავისუფალია ოქროსთან დაკავშირებული გარიგებები, გადასახადებით არ იბეგრება დივიდენდები, არ არის გადასახადი ქონებაზე, არ არსებობს სავალუტო კონტროლი და სხვა შესაძლებელი სახსრების მოძრაობაზე. ევროკავშირის არც ერთი ქვეყანა, ჰოლანდიის გამოკლებით, არ ხასიათდება ასეთი უპირატესობებით. მრავალი ჰოლდინგური კომპანია, რომლებიც იმართებიან უცხოური ფირმების ფინანსებით, ლუქსემბურგში ხსნიან თავიანთ ფილიალებს.

ბანკები ლუქსემბურგში მოქმედებენ ძირითადად ევროსავალუტო ბაზარზე. აქ განთავსებული ასორმოცდაათამდე ბანკიდან ყველაზე მსხვილია შემნახველი საღარო, რომელიც ახორციელებს თავისი აქტივების უდიდეს ნაწილს არასაბანკო სარეზიდენტო სექტორის მონაწილეობით. თუკი

ევროკავშირი შემოიღებს საგადასახადო განაკვეთების სტანდარტებს, მაშინ ლექსემბურგი ბევრ თავის უპირატესობას დაკარგავს საფინანსო ბაზრის სფეროში.

საფრანგეთი და შვეიცარია ასევე წარმოადგენენ მნიშვნელოვან საერთაშორისო საბანკო ცენტრებს ევროპაში. XXI საუკუნის დასაწყისში საფრანგეთის ხვედრითი წილი საერთაშორისო დაკრედიტებაში შეადგენდა 6,6%-ს, შვეიცარიის კი – 6,3%-ს. პარიზში განლაგებულია ფრანგული და უცხოური ბანკების მნიშვნელოვანი ნაწილი, რომელთაც თავიანთი აქტივების მნიშვნელოვანი ნაწილი წარმოდგენილი აქვთ უცხოურ ვალუტაში და აქტიურად ახორციელებენ არარეზიდენტების დაკრედიტებას. საფრანგეთში არ არის ხელსაყრელი საგადასახადო გარემო უცხოური ბანკებისთვის.

შვეიცარია არის წამყვანი საერთაშორისო საბანკო ცენტრი ლიბერალური სავალუტო და საგადასახადო რეგულირებით. მისი ობლიგაციების ბაზარი არის ყველაზე მსხვილი მსოფლიოში (მეორე და მესამე ადგილზე არიან აშშ და იაპონია). აქციებისა და ოქროს შვეიცარული ბაზრები ასევე აქტიურებია. შვეიცარიის კაპიტალის ბაზარი არის ევროვალუტის მუდამაღრებობისთვის მომგებიანი ალტერნატივა. შვეიცარიაში შედარებით მნიშვნელოვანი საერთაშორისო საბანკო ოპერაცია არის ნდობის ანგარიშები, რომლებიც დაცულია კანონით ანაბრების ანონიმურობის თვალსაზრისით ნომერირებული (ე.წ. ნომერული) საბანკო ანგარიშების გამოყენების მეშვეობით. შვეიცარიის საერთაშორისო საბანკო სტატუსს ძირითადად ქმნის კომერციული ბანკების ე.წ. „დიდი სამეულ“: შვეიცარიის საბანკო კორპორაცია, შვეიცარიის საკრედიტო ბანკი და შვეიცარიის საბანკო კავშირი, რომელიც წამყვან როლს ასრულებს საერთაშორისო ფულადი სახსრების მოდინებისა და განთავსების ბალანსის მართვის საქმეში. ამ პირობებში საერთაშორისო საპორტფელო ინვესტიციების მმართველებს ადვილად შეუძლიათ სახსრების ინვესტირება კაპიტალის ბაზარზე, ან ევროვალუტის ბაზარზე მოახდინონ თავიანთი ლიკვიდური სახსრების დეპონირება.

შვეიცარია არის წამყვანი საერთაშორისო საბანკო ცენტრი, მაგრამ მისი, როგორც საბანკო ცენტრის როლი გა-

ცილებით ნელა იზრდებოდა, ვიდრე ლუქსემბურგის როლი. ამის მიზეზი იყო შეეიცარიაში ბანკების რეგულირებისა და ლიცენზირების შედარებით მკაცრი წესები. უკანასკნელ პერიოდში შეეიცარიის ბანკები ახდენენ სპეციალური სახსრების გადასროლას ლუქსემბურგის ფულის ბაზარზე თავიანთი ოფშორული საბანკო საქმიანობის განმტკიცების მიზნით.

ტოკიოს საფინანსო ცენტრი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს მსოფლიო საფინანსო მეურნეობაში. იაპონიის როლი მსოფლიო საფინანსო სისტემაში გაიზარდა 1970 წლიდან, როცა იენის კურსის სტაბილურობა ამაღლდა, სწრაფად იზრდებოდა ექსპორტი და უცხოური სავალუტო შემოსავლები, ძლიერი იყო კონკურენცია იაპონიის ბანკებს შორის, რათა დაეკავებინათ წამყვანი პოზიციები მსოფლიო საფინანსო სფეროში და ადგილი ჰქონოდა იაპონიის საფინანსო ბაზრის გაფართოებას. XX საუკუნის დასასრულსა და XXI საუკუნის დასაწყისში იაპონია წამყვან როლს ასრულებს საერთაშორისო საბანკო სფეროში მისი მაღალ დონეზე განვითარებული ეკონომიკის, საგადამხდელი ბალანსის აქტიური სალდოს დიდი მოცულობის, საერთაშორისო საბანკო აქტივების უზარმაზარი სიდიდითა და თავისი ბანკების მთელს მსოფლიოში გავრცელების მეშვეობით.

იაპონიის ოფშორული ბაზარი შეიქმნა 1986 წლის დეკემბერში. მისი მიზანი იყო იენის ინტერნაციონალიზაციის სტიმულირება, იაპონური საფინანსო ბაზრების ლიბერალიზაცია და ინტერნაციონალიზაცია ნიუ-იორკის საერთაშორისო საბანკო ზონების სისტემის მსგავსად, საშეღავათო რეჟიმებით.

იაპონიის ბანკები მნიშვნელოვან მოგებას ნახულობენ იაპონიის ოფშორული ბაზრის სწრაფი ზრდის შედეგად. აქ უცხოური ბანკების როლი უმნიშვნელოა, ვინაიდან კაპიტალური სახსრების ღირებულება ჰონგკონგისა და სინგაპურის ოფშორულ ბაზრებზე გაცილებით დაბალია. ადგილობრივი გადასახადებისა და საგერბო მოსაკრებლების შემდგომი შემცირება იაპონიის ოფშორულ საფინანსო ბაზარს უფრო მიმზიდველს გახდიდა როგორც იაპონური, ასევე უცხოური ბანკებისთვის.

სინგაპური ეს არის პატარა კუნძული 3 მილიონი მოსახლეობით. ბუნებრივი რესურსების უკმარისობის გამო მისი

ეკონომიკა სპეციალიზდება საფინანსო და საქმიან მომსახურებაზე, გადამამუშავებელ მრეწველობასა და მშენებლობაზე. სინგაპურის ექსპორტი რეექსპორტის ჩათვლით დაახლოებით უტოლდება ქვეყნის მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობას, რაც ამ ქვეყნის ეკონომიკას ყველაზე უფრო გახსნილად წარმოგვიდგენს მსოფლიოში. ქვეყნის ეკონომიკისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს მის მდებარეობას გეოპოლიტიკურ სიერცეში. იგი სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სატრანსპორტო გზების გადაკვეთაზე მდებარეობს.

სინგაპურის, როგორც საერთაშორისო საფინანსო ცენტრის სტატუსის გასამყარებლად მისმა მთავრობამ განახორციელა შემდეგი ღონისძიებები:

1. ამერიკის ბანკის ძალისხმევით სინგაპურმა შექმნა აზიური დოლარების ბაზარი (აზიური დოლარები ეს არის საბანკო დეპოზიტები, რომლებიც განთავსებულია სინგაპურში და გამოიყენება აშშ-ის ფარგლებს გარეთ). ლიცენზიები გაიცა 170 ადგილობრივ და უცხოურ საბანკო დაწესებულებაზე ოფშორული ბანკების შექმნისა და ფუნქციონირების მიზნით;

2. სინგაპურის ხელმძღვანელი ფულად-საკრედიტო დაწესებულება, რომელიც 1971 წელს შეიქმნა, ახორციელებს ფინანსური ბაზრების სტიმულირებას და ფინანსური ინფრასტრუქტურის გაძლიერებას;

3. სინგაპურის საგადასახადო სისტემა უზრუნველყოფს საბანკო სახსრების დაბალ ღირებულებას;

4. სავალუტო კონტროლი მოიხსნა, რამაც ბანკებსა და სხვა დაწესებულებებს საშუალება მისცა განეხორციელებინათ ფართო სპექტრით საქმიანობა სესხების აზიური ობლიგაციების გამოშვებისა და არბიტრაჟის ჩათვლით.

სამთავრობო პოლიტიკის შედეგად, რაც მიმართული იყო ფინანსური სფეროს სტიმულირებისკენ, სინგაპურში მოქმედებს 120 უცხოური ბანკი, რომელთაგან 80 ოფშორულია. უცხოური ბანკების საქმიანობა და მათი მონაწილეობა გადახდის ბანკთაშორის სისტემაში (ამ სისტემას ქვია SHJFT, ბანკთაშორისი გადარიცხვების განმახორციელებელი სისტემა) სტიმულს აძლევს სინგაპურის ოფშორულ საბანკო საქმიანობას.

სინგაპურში ფინანსურ საქმიანობაში დიდ როლს

ასრულებს ქვეყნის ხელისუფლება. ფინანსურ ქმედებებში დიდია ბანკთაშორისი აქტივების წილი, ბანკთაშორისი დეპოზიტებისა და დაკრედიტების წილად მოდის აქტივ-პასივების საერთო მოცულობის 75%. ფინანსური სახსრების მოდინება ხდება ღონდონიდან, ახლო აღმოსავლეთიდან, ნიუ-იორკიდან, იაპონიიდან.

სინგაპური სპეციალიზდება საბითუმო ოფშორულ საბანკო ოპერაციებზე, მაშინ როდესაც ჰონგკონგი – საცალო დაკრედიტებაზე. უცხოური კაპიტალის მოდინება ხელს უწყობს კრედიტზე ფასების შემცირებას.

სინგაპურის ოფშორული საბანკო ბაზარი წარმატებით ფუნქციონირებს, რასაც ხელს უწყობს ქვეყნის შიგნით ხელსაყრელი პირობები და მეზობელი ქვეყნების აღმავლობა. ტოკიოში ოფშორული საბანკო ბაზრის ჩამოყალიბებამ ვერ შეარყია სინგაპურის ოფშორული ბაზრის მდგომარეობა, ვინაიდან იგი ორიენტირებულია მსოფლიო ფინანსური ბაზრის სხვა სეგმენტებზე.

ჰონგკონგი არის ყოფილი ბრიტანული კოლონია, რომელიც 1997 წლიდან ჩინეთის შემადგენლობაშია. მოსახლეობა შეადგენს 5,7 მილიონს, აქედან 98% ჩინელია. იგი არის თავისუფალი მეწარმეობის ქვეყანა, სადაც არ არსებობს გადასახადები იმპორტზე, საშემოსავლო გადასახადი სადეპოზიტო შემოსავლებზე და სავალუტო კონტროლი, ასევე კონტროლი კაპიტალის მოძრაობაზე. ჰონგკონგის ეკონომიკურ განვითარებაზე გავლენას ახდენს ჩინეთთან, სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიასთან, ავსტრალიასთან, ტაივანთან და იაპონიასთან სიახლოვე. ჰონგკონგს მჭიდრო სავაჭრო კავშირები აქვს აშშ-თან. იგი არის უნიკალური მოვლენა მსოფლიო ფინანსურ ცენტრებს შორის. თუ 1950-1960 წლებში ჰონგკონგის ეკონომიკის ძირითადი დარგი იყო რეექსპორტის ტიპის ვაჭრობა, 1960-1970-ან წლებში იგი გადავიდა გადამამუშავებელ წარმოებაზე. ხოლო 1980-1990 წლებიდან ეწევა საფინანსო მომსახურებას.

ჰონგკონგის ეკონომიკის აყვავება განაპირობა უძრავი ქონების, გადამამუშავებელი მრეწველობის, საერთაშორისო ვაჭრობის და საფინანსო მომსახურების განვითარებამ. საფინანსო მომსახურებამ ახორციელებს საბანკო დეპარტამენტი, იგი ანგარიშვალდებულია ფინანსთა სამინისტროს წი-

ნაშე. ახორციელებს არაოფიციალურ მეთვალყურეობას ცენტრალურ ბანკზე, ჰონგკონგისა და შანხაის საბანკო კორპორაციებზე.

საბანკო საქმიანობის ლიბერალური რეგულირება, ბრიტანეთის, აშშ-ის, იაპონიის, კანადის, საფრანგეთის და სინგაპურის ბანკების არსებობა ჰონგკონგს საშუალებას აძლევს განახორციელოს სხვადასხვა სახის საბანკო მომსახურება. მისი ფინანსური ბაზრების საიმედოება დამატებით გაიზარდა აშშ-ის დოლარსა და ჰონგკონგის დოლარს შორის მჭიდრო კავშირის მეშვეობით.

ჰონგკონგის ოფშორულ საბანკო ბაზარზე ხორციელდება აქტიური საქმიანობა სინდიცირებული საბანკო სესხების გაცემის, კომერციული ქაღალდების და სადეპოზიტო სერთიფიკატებით ოპერაციების სახით.

დღეისათვის ჰონგკონგს აქვს საერთაშორისო საფინანსო ცენტრის სტატუსი. მსოფლიო თანამეგობრობა გამოთქვამს შეშფოთებას იმის გამო, რომ ჩინეთ-ბრიტანეთის შეთანხმების საფუძველზე ჰონგკონგი 1997 წლიდან გადავიდა ჩინეთის განკარგულებაში. ჩინეთის რესპუბლიკა ჰონგკონგს, როგორც განსაკუთრებულ ადმინისტრაციულ რეგიონს ნებას რთავს შეინარჩუნოს არსებული კაპიტალისტური სისტემა 50 წლის განმავლობაში (1997-2047 წლებში). ჰონგკონგის ფინანსური ბაზრის მონაწილეთა უმეტესობა იმედს გამოთქვამს, რომ ჩინეთი ჰონგკონგს შეუნარჩუნებს არსებულ სტატუსს, ვინაიდან ეს სასარგებლო შეიძლება იყოს ჩინური ვაჭრობის, საფინანსო სფეროს და სავალუტო შემოსავლების აქტივიზაციის კუთხით.

ოფშორული საფინანსო ცენტრების სისტემაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ნიუ-იორკის საერთაშორისო საბანკო ზონის სისტემას შეღავათიანი რეჟიმებით (JBF). ნიუ-იორკის საერთაშორისო საბანკო ზონის სისტემა ჩამოყალიბდა გასული საუკუნის 60-ან წლებში. ეს მოხდა იმის საპასუხოდ, რომ შემოდებულ იქნა ამერიკული ბანკების საგარეო დაკრედიტების შეზღუდვა კაპიტალების მოძრაობაზე კონტროლის განხორციელების მიზნით. ნიუ-იორკის ოფშორული ბანკების სისტემა ეს არის ოფშორული საბანკო ერთეულის აქტივებისა და ვალდებულებების ანგარიშების ერთობლიობა. ფედერალური სარეზერვო სისტემა JBF-ის

წინააღმდეგ გამოვიდა, ვინაიდან, მისი აზრით, იგი ხელს შეუშლიდა ქვეყანაში შიდა ფულადი პოლიტიკის გატარებას (არსებობდა ფულადი სახსრების კაპიტალის წრებრუნვიდან გადინების საფრთხე ქვეყნის შიდა და ოფშორულ ბაზრებს შორის).

აშშ-ში კაპიტალის მოძრაობაზე კონტროლი მოიხსნა 1974 წლიდან და გაგრძელდა უცხოური კაპიტალის (ძირითადად ნავთობდოლარები) გადინება კარიბის ოფშორულ საბანკო ცენტრებში. ამასთან მიმართებაში ნიუ-იორკის საკლირინგო პალატის ასოციაციამ მხარი დაუჭირა JBF-ის კონფერენციას. ამის გარდა ნიუ-იორკის საკანონმდებლო ორგანომ JBF გაათავისუფლა შტატების და ადგილობრივი გადასახადებისგან, ვინაიდან მიაჩნდათ, რომ JBF-ის გამოყენება აღმოჩნდებოდა მომგებიანი და შემოსავლიანი.

ფედერალურმა ცენტრალურმა ბანკმა 1981 წლის დეკემბერში შეიტანა რიგი ცვლილებები კანონმდებლობაში, რათა აშშ-ში საერთაშორისო საბანკო მომსახურება განხორციელებულიყო. პირველი სტრუქტურული ერთეულები საბანკო ზონებისა (JBF) ნიუ-იორკში ამ პერიოდიდან იქმნება. ეს არის პერიოდი, როცა მთელს მსოფლიოში დაბალია ინფლაციის ტემპები. 90-ანი წლებიდან აშშ-ის წილი ოფშორულ დაკრედიტებაში გაიზარდა 9,4%-მდე. ამ მანევრების მიხედვით იგი მხოლოდ დიდ ბრიტანეთსა და იაპონიას ჩამოუვარდებოდა. დეპოზიტები, მიღებული უცხოელი რეზიდენტებისგან, ასევე მათზე გაცემული კრედიტები არ ექვემდებარება სარეზერვო მოთხოვნებს, საპროცენტო განაკვეთის მოთხოვნებს. ფედერალური სარეზერვო სისტემის პირობების მიხედვით, ოფშორული საბანკო ზონები აშშ-ში შეიძლება შეიქმნას ამერიკული კორპორაციების მიერ სპეციალური კანონის მიხედვით, რომელიც 1919 წელსაა მიღებული აშშ-ის ბანკების უცხოეთის ქვეყნების ფილიალების შექმნის შესახებ, ასევე შეიძლება აშშ-ში შეიქმნას უცხოური ბანკების ფილიალები და სააგენტოები. ზემოთაღნიშნული კანონის მიხედვით, ქვეყანაში შეიძლება შეიქმნას პრივილეგირებული საინვესტიციო საბანკო კორპორაციები. ეს კორპორაციები ახორციელებდნენ საერთო ხასიათის საინვესტიციო, საბანკო აქტივობას და ფლობდნენ უცხოური ბანკებისა და ფინანსური კორპორაციების აქციე-

ბს. მართალია ოფშორული საბანკო ზონები არ იბეგრებოდნენ შტატებისა და ადგილობრივი გადაახადებით, მაგრამ მათგან ამოიღებოდა ფედერალური საშემოსავლო გადასახადი.

ისე, როგორც ევრობანკების მომსახურება, ოფშორული საბანკო ზონების საქმიანობაც ემყარება მხოლოდ მოკლევადიანი დეპოზიტების შენახვას. არასაბანკო დაწესებულებების მოკლევადიანი დეპოზიტების შენახვის მინიმალური ვადაა 2 სამუშაო დღე და მინიმალური სიდიდე – 100000 დოლარი. უცხოური ბანკების, უცხოური ცენტრალური ბანკების ოფიციალური დაწესებულებების და სხვა ოფშორული საბანკო დაწესებულებების, ასევე ამერიკული მეთაური ბანკების მოკლევადიანი დეპოზიტების ვადაა 1 დღე და მეტი. JBF-ის ოპერაციები ხორციელდება აშშ-ის დოლარებში და უცხოურ ვალუტაში. აშშ-ის ოფშორული საბანკო ზონები მუშაობენ მხოლოდ იმ დეპოზიტებით, რაც საჭიროა ოპერაციების დასაფინანსებლად, ასევე აშშ-ის ფარგლებს გარეთ. ეს იმას ნიშნავს, რომ დაუშვებელია რაიმე ფარული ოპერაციები. სახსრები, რომელიც უკან ბრუნდება შიდა საბანკო არხებით, ექვემდებარება ფედერალური სარეზერვო სისტემის მიერ დადგენილ წესებს. დეპოზიტების დამზღვევი ფედერალური კორპორაცია JBF-ის დეპოზიტების დაზღვევას არ აწარმოებს.

ოფშორული საბანკო საქმიანობა აშშ-ში ხელს უწყობს ევროვალუტის ბაზრის განვითარების შემდგომ სტიმულირებას. ამას გარდა, ნიუ-იორკის ოფშორული ბანკების დომინირებული მდგომარეობა მსოფლიო ფინანსურ ბაზრებზე ზრდის ამერიკული წამყვანი ფულად-საქრედიტო დაწესებულებების გავლენას საერთაშორისო ფინანსურ ურთიერთობებში, მაგალითად, ოფშორული საბანკო ბაზრის რეგულირებაში, ევროვალუტის ბაზრის მეთვალყურეობაში, საერთაშორისო საბანკო საქმიანობის მართვაში. ეს ხდება იმიტომ, რომ ოფშორული საბანკო სახსრების სულ უფრო დიდი ნაწილი კონცენტრირდება აშშ-ის ოფშორულ საბანკო ოფისებში.

თანამედროვე პირობებში ნიუ-იორკი, ლონდონი და ტოკიო წარმოადგენენ მსოფლიო ოფშორული საბანკო საქმიანობის სამ მთავარ ცენტრს.

ამერიკული საბანკო ოფშორული ზონების უპირატესობებია ის, რომ მათი და აშშ-ის მეთაური ბანკის ერთი და იგივე ადგილმდებარეობა შესაძლებელს ხდის მათ უკეთ მართვას, ასევე ქვეყანაში პოლიტიკური სტაბილურობა და დოლარის მყარი კურსი ამცირებს იმ უცხოელი დეპონენტების რისკს, რომელთაც სახსრები განათავსეს აშშ-ის ოფშორულ ბაზარზე.

ამერიკულ საბანკო ოფშორულ ზონებს აქვს რიგი ნაკლოვანებებიც, კერძოდ, ლონდონის ზონებისგან განსხვავებით ისინი არ ღებულობენ დეპოზიტებს და არ აძლევენ კრედიტებს ამერიკულ რეზიდენტებს, ასევე ამერიკული ზონები არ ღებულობენ ანაბრებს მოთხოვნამდე და არ უშვებენ სადეპოზიტო სერთიფიკატებს. ეს ზონები იბეგრება ფედერალური საშემოსავლო გადასახადით, მაშინ როდესაც ოფშორული საბანკო საქმიანობა კაიმანის და ბჰამის კუნძულებზე გათავისუფლებულია ასეთი გადასახადისგან და, ბოლოს, ეს ზონები არ ხსნიან საიდუმლო ნდობის ანაბრებს შვეიცარიისგან განსხვავებით.

საინტერესოა გავეცნოთ ასევე კარიბის ოფშორული ბაზრების საქმიანობასაც. კარიბის ოფშორული საბანკო ცენტრები ყოველთვის მნიშვნელოვან როლს ასრულებდნენ საერთაშორისო დაკრედიტებაში, კერძოდ ლათინური ამერიკის ქვეყნებისთვის, განსაკუთრებით 70-ანი წლების ნათობის კრიზისის დროს. კარიბის ოფშორული ბაზრები მოიცავენ ბჰამის და კაიმანის კუნძულებს, ნიდერლანდების ანტილიის კუნძულებსა და პანამას. ნიდერლანდების ანტილიის კუნძულების ოფშორული ცენტრები სპეციალიზდებიან ევროობლიგაციების გარიგებებზე. გასული საუკუნის 80-ან წლებში კარიბის ოფშორული ბაზრების საქმიანობაზე დიდი გავლენა მოახდინა რეგიონში მიმდინარე ეკონომიკურმა და პოლიტიკურმა სიტუაციამ. სავალო კრიზისი და ნელი ეკონომიკური ზრდა მნიშვნელოვანწილად ამცირებენ ოფშორული ბაზრების ზრდის ტემპებს. არსებობდა ასევე პოლიტიკური პრობლემებიც, რაც ძირითადად ნარკობიზნესთან იყო დაკავშირებული.

თანამედროვე პირობებში კაიმანის კუნძულები მთელი მსოფლიოს ბანკირთა ყურადღებას იპყრობს. ეს კუნძულები ბრიტანეთის იურისდიქციის ქვეშაა და პასუხისმგებლობას

იღებენ თავიანთი საკუთარი კანონების გატარებაზეც. კაიშანის კუნძულები უცხოურ ბანკირებს იზიდავენ რიგი მიზეზების გამო. ესენია რეგიონის პოლიტიკური სტაბილურობა, საგადასახადო დაბეგვრის არარსებობა, საბანკო კონფიდენციალობის დაცვა, კუნძულების აშშ-სთან კარგი სატრანსპორტო კავშირები, საერთაშორისო ტელეკომუნიკაციების არსებობა და ა.შ. კარიბის ზონის ოფშორული ბანკების მოქმედებაზე ძირითადად გავლენას ახდენს ამერიკული ბანკები.

ცხრილი 13.1.1

საგარეო ვაჭრობა

მლნ აშშ დოლარი

	2006	2007	2008	2009	2010	2011
საგარეო საეაჭრო ბრუნვა	4611.2	6444.3	7796.8	5633.8	6822.6	9246.9
საქონლის რეგისტრირებული ექსპორტი (FOB)	936.4	1232.1	1495.3	1133.6	1574.1	2189.1
საქონლის რეგისტრირებული იმპორტი (CIF)	3674.8	5212.2	6301.5	4500.2	5248.5	7057.8
საგარეო ვაჭრობის სადღო	-2738.4	-3980.1	-4806.2	-3366.6	-3674.4	-4868.7

**საქართველოს ექსპორტ-იმპორტი
2007-2011 წლებში**

მლნ აშშ დოლარი	ცხრილი 13.12				
	2007	2008	2009	2010	2011
ექსპორტი სულ	1 232,1	1 495,2	1 133,5	1 574,1	2 189,1
მათ შორის:					
იანვარი	69,5	96,2	62,0	106,1	149,0
თებერვალი		101,2	73,9	109,7	146,6
მარტი	86,5	131,4	82,0	125,1	169,5
აპრილი	99,6	135,5	90,6	126,9	192,0
მაისი	112,6	144,2	98,3	138,8	199,8
ივნისი	107,9	187,0	106,6	113,1	180,2
ივლისი	114,5	160,8	102,0	143,4	149,2
აგვისტო	111,1	112,0	112,2	112,1	184,4
სექტემბერი	97,2	170,5	92,6	119,8	180,9
ოქტომბერი	130,4	110,8	103,8	125,8	186,6
ნოემბერი	111,0	71,2	97,2	164,8	198,3
დეკემბერი	124,3	74,4	112,3	188,6	252,8
 იმპორტი სულ	 5 212,1	 6 301,5	 4 500,2	 5 248,5	 7 057,8
მათ შორის:					
იანვარი	328,1	402,6	342,2	294,0	451,3
თებერვალი	334,5	473,8	313,3	330,2	423,8

მარტი	381,5	527,7	368,4	438,4	583,8
აპრილი	364,4	579,4	324,3	391,6	531,3
მაისი	438,3	611,0	325,0	444,3	561,2
ივნისი	375,9	600,7	388,6	414,0	567,7
ივლისი	429,9	629,2	396,6	420,8	574,0
აგვისტო	463,5	438,2	369,1	451,9	682,8
სექტემბერი	424,1	543,5	383,6	455,5	616,1
ოქტომბერი	522,3	553,7	424,2	502,2	666,1
ნოემბერი	445,4	442,4	392,4	494,2	667,8
დეკემბერი	704,2	499,3	472,5	611,6	731,8

წყარო: სსიპ შემოსავლების სამსახური;
 სსიპ საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს მომსახურების
 სააგენტო;
 შპს „საქართველოს სახელმწიფო ელექტროსისტემა“;
 შპს „საქართველოს გაზის ტრანსპორტირების კომპანია“.

კითხვები თვითკონტროლისათვის

1. ვის სახელთანაა დაკავშირებული ტერმინის „გლობალიზაცია“ შემოღება და დამკვიდრება?
2. რომელი ძირითადი ტენდენციებით ხასიათდება გლობალიზაცია?
3. ჯ. ბეილისი და ს. სმიტი გლობალიზაციის რომელ ძირითად შინაარსობრივ დატვირთვას განასხვავებდნენ?
4. რაში მდგომარეობს ეკონომიკური გლობალიზაციის ძირითადი არსი?
5. ჩამოთვალეთ და განმარტეთ ეკონომიკური გლობალიზაციის მამოძრავებელი ძალები;
6. რა თავისებურებებით ხასიათდება ფინანსური გლობალიზაცია?
7. რა თვისებებმა განაპირობა ოფშორული ცენტრების განვითარება?
8. რომელი ძირითადი კომპონენტებისგან შედგება გლობალიზაციის ინდექსი?

ტესტი

1. ეკონომისტთა უმეტესობა მიიჩნევს, რომ ტერმინი „გლობალიზაცია“ 1983 წელს გამოქვეყნებულ სტატიაში, პირველად გამოიყენა:
 - ა) ჯ. მ. კეინსმა;
 - ბ) ტ. ლევიტმა;
 - გ) კ. ომემ;
 - დ) მ. ელბროუმ.

2. მსოფლიოს ყველა ქვეყნის ეკონომიკის ურთიერთდამოკიდებულების ზრდა, რომლის საფუძველს წარმოების და კაპიტალის ინტერნაციონალიზაციის გადრმავება წარმოადგენს, რის შედეგად თანაბრდება მეურნეობრიობის პირობები, ერთმანეთს უახლოვდება ფასები, საქონლის, მომსახურების, ფასიანი ქაღალდების რეალიზაციისას, სხვადასხვა ქვეყნის ფინანსური და საფონდო ბაზრების საქმიანობაში იხსნება ბარიერები, არის:

- ა) ნაციონალიზაცია;
- ბ) იზოლაცია;
- გ) ლოკალიზაცია;
- დ) გლობალიზაცია.

3. გლობალიზაციის მიმდინარე ტენდენციებისთვის დამახასიათებელი არ არის:

- ა) ქვეყნებს შორის საზღვრების მოშლა;
- ბ) ნებისმიერი საზოგადოებრივი პროცესების გაგრცელება მთელს მსოფლიოში;
- გ) ნაკეტილი, იზოლირებული ეკონომიკის განვითარება;
- დ) ქვეყნების მიერ საკუთარი კულტურული თვითმყოფადობის დაკარგვა.

4. ჯ. ბეილისი და ს. სმიტი განასხვავებენ გლობალიზაციის ხუთ სხვადასხვა შინაარსობრივ დატვირთვას:

- ა) ინტერნაციონალიზაცია, ლიბერალიზაცია, უნივერსალიზაცია, ვესტერნიზაცია, დეტერიტორიზაცია;
- ბ) ლოკალიზაცია, ლიბერალიზაცია, უნივერსალიზაცია, სპეციალიზაცია, დეტერიტორიზაცია;
- გ) ინტერნაციონალიზაცია, რეგიონალიზაცია, კონსოლიდაცია, ვესტერნიზაცია, კონგლომერაცია;
- დ) კოსმოპოლიტიზაცია, ლიბერალიზაცია, ინტეგრაცია, უნივერსალიზაცია, ნაციონალიზაცია.

5. შეეცადი ეკონომიკური ინსტიტუტის მიერ შემუშავებული გლობალიზაციის ინდექსი 3 მთავარი კომპონენტისგან შედგება:

- ა) ეკონომიკური, სოციალური და პოლიტიკური გლობალიზაცია;
- ბ) ფინანსური, პოლიტიკური და ინსტიტუციონალური გლობალიზაცია;

გ) რეგიონალური, საზოგადოებრივი და ინსტიტუციონალური გლობალიზაცია;

დ) პოლიტიკური, გეოგრაფიული და სოციალური გლობალიზაცია.

6. საფინანსო ბაზრების მზარდი და განუხრელი დაახლოება, შერწყმა და ერთიანი საფინანსო ბაზრის ჩამოყალიბება, რომლის მთავარი დამახასიათებელი ნიშანი ის არის, რომ წარმოქმნილი საფინანსო სისტემა არ არის კონცენტრირებული ერთ რომელიმე ქვეყანაზე, არის:

ა) საეკონომიკური გლობალიზაცია;

ბ) საფინანსო ბაზრების გლობალიზაცია;

გ) ინსტიტუციონალური გლობალიზაცია;

დ) ფინანსური გლობალიზაცია.

7. ტერმინი „ეკონომიკური გლობალიზაცია“ გულისხმობს მსოფლიოს მასშტაბით მზარდი ეკონომიკური ინტეგრაციის პროცესს, რომლის მამოძრავებელი ძალებია:

ა) საერთაშორისო ვაჭრობისა და კაპიტალის ეროვნულ ჩარჩოებში მოქცევა, დაჩქარებული ტექნოლოგიური პროგრესი, ლოკალიზაცია;

ბ) საერთაშორისო ვაჭრობისა და კაპიტალის გადაადგილების ლიბერალიზაცია, დაჩქარებული ტექნოლოგიური პროგრესი და ინფორმაციული საზოგადოების ჩამოყალიბება, დერეგულაცია;

გ) ფინანსური ბაზრების ლიბერალიზაცია, ტექნოლოგიური პროგრესის შეფერხება, რეგულირების თანამედროვე მეთოდების შემოტანა;

დ) ვაჭრობისა და კაპიტალის ინტერნაციონალიზაცია, დაჩქარებული ტექნოლოგიური პროგრესი და ინფორმაციული საზოგადოების ჩამოყალიბება, ნაციონალიზაცია.

8. გლობალიზაციის შედეგად ჩამოყალიბდა ე.წ. ფინანსური ეკონომიკა, რომელიც აგებულია 4 ძირითად პოსტულატზე:

ა) ფულის მიმოქცევისა და ფულადი ნაკადების გლობალური კონტროლზე; გლობალურ კრედიტზე; გლობალურ რენტაზე; ფიქტიური კაპიტალის გლობალურ კონტროლზე;

ბ) ფულის მიმოქცევისა და ფულადი ნაკადების გლობალური კონტროლზე; გლობალურ კრედიტზე; ნაციონალურ ფულად

სისტემაზე; ფიქტიური კაპიტალის რეგიონალურ კონტროლზე;

გ) ეროვნული ფულადი სისტემის კონტროლზე; საერთაშორისო კრედიტზე; გლობალურ რენტაზე; ფიქტიური კაპიტალის გლობალურ კონტროლზე;

დ) ფულის მიმოქცევის ინტერნაციონალურ კონტროლზე; გლობალურ კრედიტზე; ფინანსური ბაზრების გლობალურ კონტროლზე; ფიქტიური კაპიტალის ერთობლივ კონტროლზე.

9. ფინანსურმა ეკონომიკამ მეოცე საუკუნის მანძილზე გაიარა:

ა) ოთხი ძირითადი ეტაპი; ბ) ხუთი ძირითადი ეტაპი;
გ) ექვსი ძირითადი ეტაპი; დ) შვიდი ძირითადი ეტაპი.

10. მსოფლიო პრაქტიკაში არსებობს ოფშორული საფინანსო ცენტრების:

ა) ექვსი ძირითადი ტიპი; ბ) ხუთი ძირითადი ტიპი;
გ) ოთხი ძირითადი ტიპი; დ) სამი ძირითადი ტიპი.

**ნოგელის პრემიის ლაურეატები ეკონომიკაში
(1969-2011 წწ.).**

- 1969 - ტინბერგენი იან (ჰოლანდია), ფრიში რაგნარ (ნორვეგია), „დინამიკური მოდელების განვითარებისა და გამოყენებისათვის ეკონომიკური პროცესების ანალიზში“.
- 1970 - სამუელსონი პოლ (აშშ), „მეცნიერული შრომისათვის, რომელმაც განავითარა სტატისტიკური და დინამიკური ეკონომიკური თეორია და შეიტანა წვლილი ანალიზის საერთო დონის ამაღლებაში ეკონომიკურ მეცნიერებაში“.
- 1971 - კუზნეცი საიმონ (აშშ), „ეკონომიკური ზრდის ემპირიულად დასაბუთებული გაგებისათვის, რამაც მიგვიყვანა ეკონომიკური და სოციალური სტრუქტურის, ისე განვითარების პროცესის ახალ, უფრო ღრმა გაგებამდე“.
- 1972 - ჰიკსი ჯონ (გაერთიანებული სამეფო), ეროუ კენეტ (აშშ), „ნოვატორული წვლილისათვის წონასწორობისა და კეთილდღეობის თეორიაში“.
- 1973 - ლეონტიევი ვასილ (აშშ), „სხვადასხვა საწარმოო პროცესებს შორის კაცშირის შესწავლისათვის“.
- 1974 - მიურდალდი გუნარ (შვედეთი), ჰაიეკი ფრიდრიხ (ავსტრია), „ინოვაციური შრომებისათვის ფულისა და ეკონომიკური რყევების თეორიაში, აგრეთვე ეკონომიკური, სოციალური და ინსტიტუციონალური მოვლენის ურთიერთდამოკიდებულების ღრმა ანალიზისათვის“.
- 1975 - კუპმანსი ტაილინგ (აშშ), კანტოროვიჩი ლეონიდ (რუსეთი), „რესურსების ოპტიმალური განაწილების თეორიაში შეტანილი წვლილისათვის“.
- 1976 - ფრიდმენი მილტონ (აშშ), მილწევებისათვის მოხმარების ანალიზის სფეროში, ფულის მიმოქცევის ისტორიისა და მონეტარული თეორიის დამუშავებისათვის, აგრეთვე სტაბილიზაციის პოლიტიკის სირთულის ჩვენებისათვის“.

- 1977 - მიდი ჯეიმს (გაერთიანებული სამეფო), ულინი ბერტილ (შვედეთი), „გზისგამკვლევი წვლილისათვის საერთაშორისო ვაჭრობასა და კაპიტალის საერთაშორისო მოძრაობის თეორიაში“.
- 1978 - საიმონი ჰერბერტ (აშშ), „ეკონომიკურ ორგანიზაციებში გადაწყვეტილებების მიღების პროცესების ნოვატორული გამოკვლევებისათვის“.
- 1979 - შულცი თეოდორ (აშშ) ლუისი არტურ (აშშ), „ეკონომიკური განვითარების ნოვატორული გამოკვლევებისათვის, განსაკუთრებით განვითარებადი ქვეყნების მიმართ“.
- 1980 - კლეინი ლოურენ (აშშ), „ეკონომიკური მოდულების შექმნისა და მათი გამოყენებისათვის ციკლური რყევებისა და ეკონომიკური პოლიტიკის ანალიზში“.
- 1981 - ტობინი ჯეიმს (აშშ), „ფინანსური ბაზრების მდგომარეობის, ანალიზისა და მათი გავლენისათვის გადაწყვეტილების მიღების პოლიტიკაზე გასაღების, უმუშევრობის, წარმოებისა და ფასების სფეროში“.
- 1982 - სტიგლერი ჯორჯ (აშშ), „სამრეწველო სტრუქტურების, ბაზრების ფუნქციონირების, სახელმწიფო რეგულირების შედეგების და მიზეზების სფეროში ნოვატორული იდეებისათვის“.
- 1983 - დებრე ჟერარ (აშშ), „იმ წვლილისათვის, რომელიც მან შეიტანა ეკონომიკაში საერთო წონასწორობის თეორიისა და იმ პირობების განმარტებისათვის, რომლის დროსაც საერთო წონასწორობა არსებობს ზოგიერთ აბსტრაქციულ ეკონომიკაში“.
- 1984 - სტოუნი რიჩარდ (გაერთიანებული სამეფო), „ეროვნული ანგარიშების სისტემების შემუშავებაში შეტანილი ფუნდამენტური წვლილისა და ემპირიული ეკონომიკური ანალიზის საფუძვლების არსებითი სრულყოფისათვის“.
- 1985 - მოდილიანი ფრანკო (აშშ), „დაგროვებისა და ფინანსური ბაზრების დინამიკის პიონერული გამოკვლევებისათვის“.
- 1986 - ბიუკენენი ჯეიმს (აშშ), „საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიის განვითარებისათვის და ეკონომიკური და პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების მეთოდ-“

- დების საკონტრაქტო (სახელშეკრულებო) და კონსტიტუციური საფუძვლების გამოკვლევისათვის“.
- 1987 – სოლოუ რობერტ (აშშ), „ეკონომიკური ზრდის თეორიაში შეტანილი ფუნდამენტური წვლილისა და ეკონომიკის განვითარებაში სამეცნიერო-ტექნიკური პროგრესის როლის ანალიზისათვის“.
- 1988 – ალექსანდრე მორის (საფრანგეთი), „ბაზრებისა და რესურსების ეფექტიანი გამოყენების თეორიაში პიონერული წვლილისათვის“.
- 1989 – ჰაველმო ტრიუგვე (ნორვეგია), „წვლილისათვის ზოგადი წონასწორობის თეორიისა და იმ პირობების დამუშავებისათვის, რომელთა დროს ზოგადი წონასწორობა ხორციელდება ზოგიერთ აბსტრაქტულ ეკონომიკაში“.
- 1990 – მარკოვიცი ჰარი (აშშ), შარპი უილიამ (აშშ), მერტონი მილერ (აშშ), „ფინანსური ეკონომიკური თეორიის განვითარებისათვის“.
- 1991 – კოუზი რონალდ (გაერთიანებული სამეფო), „ინსტიტუციური სტრუქტურებისა და ეკონომიკის ფუნქციონირებისათვის საოპერაციო დანახარჯებისა და საკუთრების უფლებების მნიშვნელობის აღმოჩენისა და ახსნისათვის“.
- 1992 – ბეკერი ჰარი (აშშ), „ადამიანური ქცევის და სოციალურ ურთიერთობათა პრობლემების ანალიზისათვის ეკონომიკის პოზიციიდან“.
- 1993 – ნორთი დუგლას (აშშ), ფოგელი რობერტ (აშშ), „ისტორიული პროცესების შესწავლის ახალი ეკონომიკური მეთოდების გამოყენებისათვის“.
- 1994 – ზელტენი რაინჰარდ (გერმანია), ნეში ჯონ (აშშ), ჰარშანი ჯონ (აშშ), „პრიორიტეტული წვლილისათვის არაკოოპერატიული თამაშების ანალიზისათვის“.
- 1995 – ლუკასი რობერტ (აშშ), „რაციონალური მოლოდინის ჰიპოთეზის განვითარებისა და გამოყენებისათვის, აგრეთვე წვლილისათვის მაკროეკონომიკურ ანალიზში და ეკონომიკური პოლიტიკის გაგების გაღრმავებაში“.
- 1996 – ვიკრი უილიამ (აშშ), მირლისი ჯეიმს (გაერთიანებული სამეფო), „ფუნდამენტური წვლილისათვის

- სტიმულირების ეკონომიკურ თეორიაში ასიმეტრიული ინფორმაციის დროს“.
- 1997 – მერტონი რობერტ (აშშ), სკოულზი მაირონ (აშშ), „წარმოების ღირებულების განსაზღვრის ახალი მეთოდებისათვის“.
- 1998 – სენი ამარტია (ინდოეთი), „მოსახლეობის კეთილდღეობის შესახებ ეკონომიკურიაზრის განვითარებაში შეტანილი წვლილისათვის“.
- 1999 – მანდელი რობერტ ა. (აშშ), „განსხვავებული გაცვლითი კურსების რეჟიმების პირობებში მონეტარული და ფისკალური პოლიტიკის და ოპტიმალური სავალუტო ზონების ანალიზისათვის“.
- 2000 – ჰეკმანი ჯეიმს (აშშ), „შერჩევითი მოდელების ანალიზის თეორიისა და მეთოდების შემუშავებისათვის“. მაკფადენი დენიელ (აშშ), „დისკრეტული არჩევანის თეორიისა და ანალიზის მეთოდების შემუშავებისათვის“.
- 2001 – აკერლოფი ჯორჯ (აშშ), სტიგლიცი ჯოზეფ (აშშ), სპენსი მაიკლ (აშშ), „ასიმეტრიული ინფორმაციის პირობებში ბაზრების ანალიზისათვის“.
- 2002 – კანემანი დანიელ (აშშ), „ეკონომიკურ მეცნიერებაში ფსიქოლოგიური კვლევის კომპლექსური გაგებისათვის, განსაკუთრებით გაურკვევლობის პირობებში გადაწყვეტილებების მიღებასთან მიმართებაში“.
- სმიტი ვერნონ (აშშ), „ლაბორატორიული ექსპერიმენტების, როგორც ემპირიული ეკონომიკური ანალიზის ინსტრუმენტის შექმნისათვის, განსაკუთრებით ალტერნატიული საბაზრო მექანიზმების შესწავლისას“.
- 2003 – გრანჯერი კლივ (გაერთიანებული სამეფო), ენგლი რობერტ (აშშ), „ეკონომიკური დინამიკური მწკრივების ანალიზის მეთოდებისათვის ჩვეულებრივი ტრენდების პირობებში“.
- 2004 – კიდლენდი ფინდ (ნორვეგია), ე. პრესკოტი ედუარდ ს. (აშშ), „მაკროეკონომიკურ დინამიკაში შეტანილი წვლილისათვის: ეკონომიკური პოლიტიკის დროში

- განსაზღვრულობა და წარმოების ციკლის მამოზრდევებელი ძალა“.
- 2005 – აუმენი რობერტ (ისრაელი), შელინგი თომას (აშშ), „კომფლიქტებისა და კოოპერაციის გაგების გაღრმავებისათვის თამაშთა თეორიის ანალიზის მეშვეობით“.
- 2006 – ფელპსი ედმუნდ (აშშ), „მაკროეკონომიკურ პოლიტიკაში ინტერტემპოლარული კომპრომისების ანალიზისათვის“.
- 2007 – მესკინი ერიკ (აშშ), გურვიჩი ლეონიდ (აშშ), მაიერსონი როჯერ (აშშ), „ოპტიმალური მექანიზმების თეორიის შემუშავებისათვის“.
- 2008 – კრუგმანი პოლ (აშშ), „ეაჭრობის სტრუქტურისა და ეკონომიკური აქტივობის განლაგების ანალიზისათვის“.
- 2009 – ოსტრომი ელინორ (აშშ), უილიამსონი ოლივერ (აშშ), „ეკონომიკური ორგანიზაციების სფეროს კვლევისათვის“.
- 2010 – დაიმონდი პიტერ (აშშ), მორტენსენი დეილ (აშშ), პისარიდესი კრისტოფერ (დიდი ბრიტანეთი, კეიპროსი), „ძიების მეთოდებით ბაზრის კვლევისათვის“.
- 2011 – სარჯენტი ტომას (აშშ), სიმსი კრისტოფერ (აშშ), „მაკროეკონომიკაში მიზეზშედეგობრივი კავშირების ემპირიული კვლევისათვის“.

1. ბახტაძე ლ. ფინანსური ბაზარი. – თბ., 2007.
2. ბახტაძე ლ., კაკულია რ., ჩიკვილაძე მ. საგადასახადო საქმე. – თბ., 2007.
3. ბენიძე ნ., შონია ნ., ბიწაძე ჯ. რისკები და დაზღვევა. – თბ., 2010.
4. გამსახურდია გ. საქართველოს საფინანსო პოლიტიკის ძირითადი პრობლემები თანამედროვე ეტაპზე. – თბ., 1995.
5. დავითაშვილი ზ. ნაციონალიზმი და გლობალიზაცია, თბ., – 2003.
6. ვანიშვილი მ. ფინანსები. – თბ., 2007.
7. ინგოროყვა ა. საბანკო მენეჯმენტის ზოგადი საფუძვლები. – თბ., 1997.
8. ინგოროყვა ა., ცააშვილი გ. ფინანსური მენეჯმენტი. ტ. I-II. – თბ., 2011.
9. კაკულია რ. ფინანსების თეორია. – თბ., 2004.
10. კაკულია რ., ბახტაძე ლ. საერთაშორისო სავალუტო, საფინანსო და საკრედიტო ურთიერთობები. – თბ., 2007.
11. მესხია ი., ნიკოლეიშვილი ო. გადასახადები და დაბეგვრა. – თბ., 2002.
12. მოსიაშვილი ვ. საბანკო საქმის საფუძვლები. – თბ., 2010.
13. მოსიაშვილი ვ. ფულის მიმოქცევისა და კრედიტის თეორიები. – თბ., 2009.
14. როგვა ზ. გადასახადები, საგადასახადო სისტემა და საგადასახადო სამართალი. – თბ., 2002.
15. საბანკო სამართალი: ნორმატიული აქტების კრებული. – თბ., 2008.
16. საქართველოს კანონი „საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი“ (10/25/2011).
17. საქართველოს საგადასახადო კოდექსი. – თბ., 2010 (9/17/2010).
18. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული. 2010.
19. სიორიძე ზ. ქველმოქმედება და ქართული მსოფლგაგება. – თბ., 2011.

20. ქოქიაური ლ. საინვესტიციო მენეჯმენტი და პოლიტიკა. – თბ., 2007.
21. ქოქიაური ლ., შონია ნ. ფასიანი ქაღალდების ბაზარი. – თბ., 2008.
22. ცაავა გ. საბანკო და ფინანსური მენეჯმენტი. ტ. I-II. – თბ., 2002.
23. ცაავა გ., აბრამია თ., ცაავა დ. რისკოლოგია. – თბ., 2007.
24. ცაავა გ. ფინანსური მარკეტინგი. – თბ., 2009.
25. ჯიბუტი ა., კაკულია რ., ბახტაძე ლ. საჯარო ფინანსები. – თბ., 2009.
26. Дробзина Л. А. – Финансы: Учебник для вузов. – М., ЮНИТИ, 2007.
27. Ченг Ф. Ли, Джозеф И. Финнкрტი. – Финансы корпорации: Теория, методы и практика (пер. с англ.). – М., ИНФРА-М, 2009.
28. Энг Максимо В., Лис Френсис А., Мауер Лоуренс Дж. – Мировые финансы (пер. с англ.). – М., «Дека», 2008.
29. www.statistics.ge
30. www.mof.ge
31. www.nbg.ge
32. www.ekonomika.ge
33. www.un.org
34. www.unsyst.org
35. www.worldBank.org
36. www.parliamenti.ge
37. www.info.org
38. www.economy.gov.ge
39. www.euro.who.int
40. www.geplac.org
41. www.gnsf.ge
42. www.government.gov.ge
43. www.iet.ru
44. www.hespa.ge
45. www.reforms.ge
46. www.mcs.gov.ge
47. www.mes.gov.ge
48. www.who.int
49. www.parliament.gov.ge

- 50. www.gks.ru
- 51. www.ninfin.ru
- 52. www.iage
- 53. www.nclog.ru
- 54. www.nbct.org
- 55. www.cepa.newschool.edu/het
- 56. www.federalreserv.gov.ge
- 57. www.libertarium.ru
- 58. www.nber.org
- 59. www.matche.ge

წინასიტყვაობა.....	3
თემა I. შესავალი ფინანსების თეორიაში.....	5
1.1 ტერმინის – „ფინანსები“ შესახებ.....	5
1.2 ფინანსების ძირითადი ფუნქციები.....	7
1.3 საფინანსო სისტემის განსაზღვრის ვარიანტები..	19
კითხვები თვითკონტროლისათვის	26
ტესტი.....	26
თემა II. სახელმწიფო ბიუჯეტი და საბიუჯეტო პროცესი.....	29
1.1 ბიუჯეტის არსი, ფუნქციები და საბიუჯეტო მოწყობის პრინციპები.....	29
1.2 საქართველოს საბიუჯეტო სისტემა და საბიუჯეტო პროცესის ორგანიზაცია.....	32
2.3 საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის შემოსულობები და გადასახდელები.....	45
კითხვები თვითკონტროლისათვის	59
ტესტი	60
თემა III. ტერიტორიული ერთეულების ბიუჯეტი.....	64
1.1 ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის საკუთარი და არასაკუთარი შემოსულობები.....	64
1.2 ადგილობრივი თვითმმართველი ერთეულის ბიუჯეტის პროექტის მომზადება, წარდგენა და დამტკიცება.	70
კითხვები თვითკონტროლისათვის	80
ტესტი.....	81
თემა IV. სახელმწიფო კრედიტი.....	83
1.1 სახელმწიფო ვალის და სახელმწიფო კრედიტის ცნება.....	83
1.2 სახელმწიფო სესხების კლასიფიკაცია და სახელმწიფო ვალის მართვა.....	86
1.3 საქართველოს სახელმწიფო ვალი და მისი ორგანიზაცია.....	90
კითხვები თვითკონტროლისათვის	103
ტესტი.....	103

V. საგადასახადო სისტემა.....	106
5.1 გადასახადების წარმოშობა და ევოლუცია	106
5.2. გადასახადების სოციალურ-ეკონომიკური არსი და ფუნქციები.....	113
1.3..საგადასახადო სისტემის შემადგენლობა და გადასახადების კლასიფიკაცია.....	121
კითხვები თვითკონტროლისათვის	126
ტესტი.....	127
თემა VI. საქართველოს საგადასახადო სისტემა.....	129
1.1..გადასახადების წარმოშობა და განვითარება საქართველოში	129
1.2 .საქართველოს საგადასახადო სისტემის ზოგადი დახასიათება და სტრუქტურა.....	137
კითხვები თვითკონტროლისათვის	149
ტესტი.....	150
თემა VII. საწარმოების (კორპორაციების) ფინანსები.....	152
4.1 საწარმოების (კორპორაციების) ფინანსური რესურსების ფუნქციები და კლასიფიკაცია	152
7.2. კომერციული ბანკის ფინანსური რესურსები...	160
7.2.1. კომერციული ბანკის რესურსების სტრუქტურის დახასიათება.....	160
7.2.2 კომერციული ბანკის საკუთარი კაპიტალის არსი.....	164
7.2.3 კომერციული ბანკის მოზიდული სახსრები	173
7.3 სადაზღვევო კომპანიის ფინანსური მდგომარეობის მაჩვენებლები.....	179
7.3.1 დაზღვევის ეკონომიკური შინაარსი	179
7.3.2 სადაზღვევო კომპანიის (მზღვეველის) ფინანსური მდგომარეობისა და გადახდისუნარიანო- ბის მაჩვენებლები	184
კითხვები თვითკონტროლისათვის	193
ტესტი.....	193
თემა VIII. არაკომერციული (არასამეწარმეო) ორგანიზაციების ფინანსები.....	196
8.1 არაკომერციული (არასამეწარმეო) საქმიანობის ცნება და სახეები.....	196
8.2 არაკომერციული (არასამეწარმეო) ორგანიზაცი- ების საქმიანობის დაფინანსების წყაროები და ხარჯები.....	198

8.3 არაკომერციული (არასამეწარმეო) ფინანსების ორგანიზების მაგალითი (პროფესიული განათლების ფინანსები).....	201
8.4 არაკომერციული (არასამეწარმეო) ორგანიზაცი- ების ფინანსები და განვითარების ტენდენციები სა- ქართველოში.....	206
კითხვები თვითკონტროლისათვის	221
ტესტი.....	222
თემა IX. საოჯახო მეურნეობათა (შინამეურნეობათა)	
ფინანსები.....	225
9.1 საოჯახო მეურნეობათა (შინამეურნეობათა) ფინანსების ცნება და არსი.....	225
9.2 საოჯახო მეურნეობების შემოსავლების მნიშვნე- ლობა, შემადგენლობა და მაჩვენებლები	234
9.3 საოჯახო მეურნეობების ხარჯების კლასიფიკაცია	242
9.4 სოციალური დამარება და საპენსიო უზრუნველყოფა საქართველოში.....	245
კითხვები თვითკონტროლისათვის	261
ტესტი.....	261
თემა X. ფინანსური ბაზარი.....	264
10.1. ფინანსური ბაზრის თავისებურებები.....	264
10.2 ფასიანი ქაღალდების ძირითადი სახეები.....	271
10.3 ფასწარმოქმნის ძირითადი პრინციპები და მეთოდები.....	286
1.4 საქრთველოს საფონდო ბირჟის საქმიანობის ძირითადი მიმართულებები	290
კითხვები თვითკონტროლისათვის	301
ტესტი.....	301
თემა XI. ფინანსური რისკების მართვა	304
11.1 რისკის შინაარსი და კლასიფიკაცია	304
11.2 ფინანსური რისკების კლასიფიკაცია.....	311
11.3 ფინანსური რისკების სისტემა, მართვის ეჭაპები და სტრატეგია.....	318
კითხვები თვითკონტროლისათვის	324
ტესტი.....	324

თემა XII. საერთაშორისო ფინანსები და	
მსოფლიო საფინანსო ბაზარი.....	327
12.1. საერთაშორისო ფინანსების არსი და მისი	
როლი მსოფლიო ეკონომიკაში	327
12.2 მსოფლიო საფინანსო ბაზრის განვითარებული	
სტრუქტურა და მონაწილეების კლასიფიკაცია.....	330
12.3 საერთაშორისო საფინანსო ორგანიზაციები.....	335
12.3.1 საერთაშორისო ორგანიზაციების ზოგადი	
დახასიათება.....	335
12.3.2 საერთაშორისო სავალუტო ფონდი	340
12.3.3 მსოფლიო ბანკი	356
12.3.4 რეგიონალური საფინანსო ორგანიზაციები ...	364
კითხვები თეითკონტროლისათვის	368
ტესტი.....	368
თემა XIII. ფინანსური გლობალიზაცია	371
13.1 გლობალიზაციის მიმდინარე ტენდენციები.....	371
13.2 ფინანსური გლობალიზაცია.....	379
13.3 ფინანსური გლობალიზაცია და ოფშორული	
ცენტრების განვითარება.....	391
კითხვები თეითკონტროლისათვის	407
ტესტი.....	407
ნობელის პრემიის ღაურეატები ეკონომიკაში	411
გამოყენებული ლიტერატურა.....	416

გამომცემლობა „უნივერსალი“

თბილისი, 0179, ი. ჯავახიშვილის გამზ. 19, ☎: 222 36 09, 5(99) 17 22 30

E-mail: universal@internet.ge